

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REVISTA DE
D R E T
H I S T Ò R I C
C A T A L À

Volum 4 • 2004

BARCELONA, 2005

REVISTA DE
DRET
HISTÒRIC
CATALÀ

CONSELL EDITORIAL

Josep M. Mas i Solench (president)
Carles Prat i Masip (vicepresident)
Josep Cruanyes i Tor (secretari)
Francesc Xavier Genover i Huguet (tresorer)

COMITÈ CIENTÍFIC

Josep M. Font i Rius (director honorari)
Tomàs de Montagut i Estragués (subdirector)
Josep Serrano i Daura (secretari)

CONSELL DE REDACCIÓ

Ferran Badosa i Coll
Santiago Bueno i Salinas
M. Carmen Gete-Alonso i Calera
Pere del Pozo i Carrascosa
Antoni Vaquer i Aloy

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS JURÍDICS
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REVISTA DE
D R E T
H I S T Ò R I C
C A T A L À

Volum 4 • 2004

BARCELONA 2005

© dels autors
Editat per la Societat Catalana d'Estudis Jurídics,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: març de 2005
Tiratge: 400 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics
de l'IEC

Compost per Anglofort, SA
Carrer del Rosselló, 33. 08029 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL
Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISSN: 1578-5300
Dipòsit Legal: B. 42526-2001

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

Nota preliminar	7
ESTUDIS	
Diputats i síndics a l'Ajuntament borbònic de Barcelona (1760-1808), <i>per Pere Molas Ribalta</i>	11
El procés jurisdiccional català entre 1714 i 1835. Breu ressenya històrica, <i>per Jordi Nieva Fenoll</i>	29
La família en la historiografia jurídica dels territoris hispànics pirenaics (s. XIX-XX), <i>per Josep Serrano Daura</i>	91
Elenco de los opositores a las cátedras canónicas de la Universidad de Cervera, <i>per Josep Lluís Llaquet de Entrambasaguas</i>	121
RECENSIONS	
<i>Actes de les jornades d'estudi sobre els Costums de la Batllia de Miravet</i> (1319/1320 - 1999/2000), <i>per Albert Estrada-Rius</i>	155
<i>Lliçons d'història del dret I</i> , de Josep Serrano Daura, amb la col·laboració de Manuel Hatero Jiménez, <i>per Josep M. Mas i Solench</i>	158
<i>Pratique juridique de la paix et trêve de Dieu à partir du Concile</i> <i>de Charroux (989-1250)</i> , de Thomas Gergen, <i>per Josep Serrano Daura</i>	163

<i>Historia del derecho y de las instituciones: Un ensayo conceptual y de fundamentación científica a la luz de la doctrina hispánica y del derecho español y comparado francés, alemán y suizo</i> , de María Encarnación Gómez Rojo, <i>per Josep Serrano Daura</i>	167
<i>Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV</i> , de Manuel Sánchez Martínez, <i>per Josep Serrano Daura</i>	169
<i>La ciutat i els poders / La ville et les pouvoirs</i> , coordinat per Louis Assier Andrieu i Raymond Sala, <i>per Josep Serrano Daura</i>	172
<i>Constitucions dels regnes hispànics en l'Antic Règim</i> , de Vicent García Edo, <i>per Josep Serrano Daura</i>	177
<i>Catalunya carolíngia: Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Perelada</i> , de S. Sobrequés, S. Riera i M. Rovira, sota la direcció de R. Ordeig, <i>per Josep Serrano Daura</i>	180
<i>La compilación anónima de las Consuetudines gerundenses en la Real Biblioteca de El Escorial</i> , de Jesús Domínguez Aparicio, <i>per Josep Serrano Daura</i>	183
<i>Història i dret a Catalunya</i> , de Josep M. Mas i Solench, <i>per Josep Serrano Daura</i>	184

CRÒNIQUES

XIV Seminari d'Història Monetària Medieval del Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, <i>per Albert Estrada-Rius</i>	191
Recepció del doctor Tomàs de Montagut en la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC	192

IN MEMORIAM

Álvaro d'Ors Pérez-Peix (1915-2004), <i>per Manuel J. Peláez</i>	195
---	-----

NOTA PRELIMINAR

Ben aviat el director honorari d'aquesta REVISTA DE DRET HISTÒRIC CATALÀ, el doctor Josep M. Font i Rius, complirà noranta anys, i aquest esdeveniment s'escaurà el proper mes d'abril. Per això ens ha semblat que era l'ocasió idònia per a dedicar-li el nostre homenatge de respecte, admiració i gratitud pels llargs anys esmerçats en la docència d'una assignatura tan complexa com la història del dret i per l'esforçada tasca investigadora del nostre ordenament jurídic, especialment a l'edat mitjana.

Vinculat a l'escola d'Eduardo de Hinojosa i a la tradició de l'escola catalana representada pels grans historiadors del nostre dret a partir de la línia de les recerques obertes pels seus antecessors immediats com Ferran Valls i Taberner i Ramon d'Abadal i de Vinyals, ens ha llegat importants estudis sobre els més diversos aspectes del dret de Catalunya.

Entre les seves aportacions, cal destacar particularment *Orígenes del régimen municipal en Catalunya* i *Cartas de población y franquicia de Catalunya*. Tanmateix, la seva abundosa bibliografia ens obre tot un ventall temàtic aprofundit sobre la realitat jurídica medieval, extraordinàriament suggestiu per a l'estudiós i aclaridor i necessari com a punt de partida per a qualsevol investigador sobre el tema.

D'aquí que, a la vegada que anunciem per al proper número, corresponent a l'any 2005, la publicació de treballs de diversos estudiosos dedicats al doctor Josep M. Font i Rius, tenim el goig d'avançar-li, en aquest encapçalament, la nostra sincera felicitació per tan assenyalat esdeveniment.

Josep M. Mas i Solench,
President de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics

ESTUDIS

DIPUTATS I SÍNDICS A L'AJUNTAMENT BORBÒNIC DE BARCELONA (1760-1808)

Pere Molas Ribalta
Universitat de Barcelona

L'article 31 del Decret de Nova Planta de gener de 1716 establia que el nou Ajuntament de la ciutat de Barcelona estaria compost de vint-i-quatre regidors de nomenament reial. No era gaire el que fins fa poc coneixiem de la composició humana i social d'aquella institució. Així com les *Rúbriques de Bruniquer* i les *Memorias históricas* d'Antoni de Capmany ja donaven la relació dels consellers de la ciutat de Barcelona des del segle XIII fins al 1714,¹ els regidors borbònics no han gaudit de la mateixa atenció. Només n'era coneguda la primera promoció, els regidors designats el 1718, que eren citats en la part final d'estudis sobre la Guerra de Successió.² Antoni de Bofarull considerava que entre els setze administradors nomenats el 1714 no s'hi trobava la principal noblesa i que fins i tot hi havia «figuras vulgares y oscuras».³

Va ser Joan Mercader Riba qui va fer la primera aproximació humana i social d'aquella promoció inicial.⁴ Després devem a dos historiadors de la noblesa el nostre coneixement d'aquells dirigents municipals. Primer va ser Armand de Fluvià qui va publicar una útil transcripció d'un registre de títols de la institució borbònica.⁵ Més recentment, Francisco José Morales Roca ens ha ofert una

1. *Rúbriques de Bruniquer: Ceremonial dels magnífics consellers i regiment de la ciutat de Barcelona*, «Llista dels consellers començant lo any 1249», Barcelona, 1912, vol. I, cap. I, p. 25-60; Antoni de CAPMANY, «Catálogo cronológico en forma de anales de los concelleres que compusieron el Ayuntamiento de Barcelona, desde el año 1455, en que fueron adjudicadas dos plazas fijas y perpetuas al comercio y a los oficios, hasta su extinción en 1714», a *Memorias históricas...*, Barcelona, 1961, II-2, p. 1025-1045.

2. Mateu BRUGUERA, «Primer cuerpo municipal», a *Historia del memorable sitio... de Barcelona...*, Barcelona, 1872, p. 545.

3. Antonio de BOFARULL I BROCA, *Historia crítica ... de Cataluña*, Barcelona, 1878, vol. IX, p. 187.

4. Joan MERCADER RIBA, «Els primers vint-i-quatre», a *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968, p. 360 i s.

5. Armand de FLUVIÀ ESCORSA, «Índice de los cargos y empleos del antiguo Ayuntamiento de Barcelona», *Documentos y Estudios*, Instituto Municipal de Historia, 1964, p. 183-306.

síntesi biogràfica i familiar de cadascun dels regidors, fins a l'any 1833.⁶ Aquestes aportacions són especialment valuoses perquè de manera voluntària, la ciutat de Barcelona havia quedat exclosa de la recerca duta a terme per Josep M. Torras i Ribé sobre els principals ajuntaments borbònics del Principat.⁷

La institució establerta a Barcelona i arreu de Catalunya era, en essència, el sistema castellà de govern municipal. L'Ajuntament de la capital del Principat és el que es pot comparar més, des del punt de vista de l'estructura social, amb les grans ciutats de la Corona de Castella. En general, el municipi castellà va experimentar al llarg del segle XVIII un doble procés. Durant la primera meitat va culminar la tendència vers l'aristocratització i la patrimonialització de les places de regidors. En canvi, durant la segona meitat i des del Govern central, es van impulsar mesures per ampliar la base social present en les corporacions. Aquestes mesures foren la resposta als greus aldarulls del mes d'abril de 1766, que varen afectar grans municipis de la Corona de Castella i també d'Aragó i València. L'efectivitat del reformisme municipal de Carles III ha estat molt discutida, però és indubtable que a partir d'aquella data, en un municipi com Barcelona, al costat de regidors vitalicis, tots ells pertanyents als diferents esglaons de la noblesa, hi hauria uns càrrecs de durada biennal, electius, i amb una forta presència de menestrals. A tot arreu, la convivència entre regidors vitalicis i els nous càrrecs electius va estar plena de tensions i de conflictes.⁸

Els vells municipis de la Corona de Castella ja havien establert càrrecs electius que contrapesessin o limitessin les oligarquies de regidors vitalicis. A la pràctica, però, i al llarg del temps, aquests càrrecs havien patit el mateix procés d'aristocratització i de patrimonialització que les regidories.

EL SÍNDIC PROCURADOR GENERAL

Però aquests càrrecs de teòric contrapès no s'havien estès a la Nova Planta municipal de Catalunya. Va ser dins d'una tendència d'homogeneïtzació administrativa que vers el 1756 el Govern central es va adonar que a Catalunya no hi havia el càrrec de síndic procurador general, existent en moltes ciutats castellanes, i al qual es demanava parer de manera preceptiva en moltes qüestions.

6. Publicació en curs a càrrec de l'Institut Municipal d'Història.

7. Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, Curial, 1983. Edició castellana amb el títol de *Los mecanismos del poder: Los ayuntamientos catalanes durante el siglo XVIII*, Barcelona, Crítica, 2003.

8. L'obra de conjunt més completa és la de Javier GUILLAMÓN, *La reforma de la Administración local durante el reinado de Carlos III*, Madrid, 1980.

La Cèdula reial instructòria de 1718 que definia les atribucions del nou Ajuntament de regidors sí conservava el càrrec de síndic municipal, encarregat de representar el municipi en accions legals.⁹ El 1760 es va ordenar que en els ajuntaments borbònics es creés el càrrec de síndic procurador, tal com existia a Castella.

La creació del càrrec de síndic procurador general significava una ruptura institucional en els ajuntaments de regidors de les dotze principals ciutats catalanes. Es tractava d'un càrrec de renovació triennal, bé que no electiva. Els seus titulars eren nomenats pel rei sobre una terna. Però socialment no hi havia gaire diferència entre regidors i síndics procuradors. La mateixa normativa disposava que els síndics havien de ser triats entre «personas de arraigo». Els estudis globals de Josep M. Torras ens informen de quina va ser l'adscripció social dels titulars del càrrec a les principals ciutats catalanes, llevat de Barcelona: el 67 % pertanyia a la noblesa.¹⁰

En el cas de la capital del Principat, la gran majoria de síndics procuradors pertanyien a la noblesa titulada.¹¹ I això marcava una certa diferència amb els regidors, ja que entre 1740-1750, aproximadament, i 1790, varen ser pocs els nobles amb títol que ocuparen una regidoria de l'Ajuntament. Entre els síndics que en gaudien d'un, la majoria pertanyien a famílies que, fos quina fos la seva antiguitat nobiliària, havien obtingut aquella distinció de la dinastia borbònica. Només dos tenien un títol lleugerament anterior a 1700. Es tractava del marquès de Cerdanyola, Josep Antoni de Marimon i Boil (títol de 1690), que va ser procurador el 1791, i del marquès de Sentmenat, Francesc de Sentmenat i Clariana (títol de 1691), que va ocupar el càrrec el 1803. Uns altres tres títols havien estat concedits per Felip V en acabar les Corts de 1701-1702. Eren el marquès de Gironella, Menna d'Agulló Pinós (síndic el 1770 i el 1782), el de Ciutadilla, Antoni de Meca (síndic el 1776), i el de Barberà, Josep Galceran de Pinós (síndic el 1786). El 1797 va ser nomenat síndic Ramon Francesc de Copons, segon marquès de la Manresana, títol que havia estat concedit el 1767.¹²

Durant el segle XVIII el títol de baró, que fins aleshores es referia a tot senyor de vassalls, va tendir a convertir-se en el primer esglaó de la jerarquia nobiliària catalana. Antoni d'Armengol i Aymerich, baró de Rocafort de Queralt, va

9. Joan MERCADER RIBA, *Felip V*, p. 378.

10. Josep M. TORRAS I RIBÉ, p. 331-337. Qualifica la reforma d'intent frustrat.

11. La relació de síndics procuradors generals es pot obtenir a partir de l'«Índice» publicat per Fluvià.

12. Sobre aquests personatges, vegeu Pere MOLAS RIBALTA, *L'aristocràcia catalana a l'edat moderna*, Vic, Eumo, 2004.

ser el primer a ocupar el càrrec de síndic procurador general de l'Ajuntament de Barcelona (1761-1764).¹³ El 1800 va ocupar el mateix càrrec el baró de l'Albi, Francesc Galceran de Sabastida. Altres titulars de la plaça pertanyien a famílies que havien obtingut títols de l'arxiduc durant la Guerra de Successió: Carles de Puignener-Orís (1767) i Salvador de Tamarit (1764). Uns altres dos pertanyien a la noblesa de la Segarra: Josep de Vega i Sentmenat (1785) i Francesc de Moixó (1794).

La continuïtat social entre síndics procuradors i regidors es confirma pel fet que alguns d'aquells van culminar la seva carrera amb l'obtenció d'una regidoria, sobretot durant el regnat de Carles IV. Així fou en el cas dels marquesos de Cerdanyola (1792) i de Sentmenat (1806) i del parent d'aquest, Josep Vega (1790).

Tenim informació complementària sobre alguns d'aquests personatges en l'exercici de les seves funcions. El marquès de Ciutadilla era un individu inquiet, que, segons el baró de Maldà, anava «corrent com un llamp» per les places i el Born, per vigilar el compliment de les ordenances municipals sobre la fruita i el vi. Aquesta activitat havia fet néixer el rumor que el càrrec de procurador síndic general es faria perpetu en la persona del marquès.¹⁴

Josep de Vega Sentmenat, senyor de les Olujes Baixes, era un erudit, integrant de l'Acadèmia de Bones Lletres (1774), i no gaire entusiasmada amb les seves obligacions municipals, segons es desprèn de la seva correspondència amb el valencià Joan Antoni Maians i Siscar. Vega li comunicava que, per a ell, el nomenament li representava una gran molèstia, i que havia intentat evitar-lo, però que l'Audiència no havia acceptat les seves excuses. Deia que el càrrec estava «expuesto aquí a gravísimos disgustos», a més de ser completament contrari a les seves inclinacions.¹⁵

Una família, per cert, d'abrandada ascendència austriacista, va tenir dues generacions en el càrrec de síndic procurador general. Raimon de Sans i de Sala va exercir el càrrec dues vegades, durant 1773-1776 i 1779-1782, i el seu fill, Bonaventura de Sans i Barutell va ser nomenat el 1806. El germà d'aquest, Raimon, va ser regidor del mateix Ajuntament (1805).

13. Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, «La naturalesa jurídica de la Baronia de Rocafort de Queralt», *Paratge*, núm. 15 (2003), p. 57-60.

14. Rafael d'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de sastre*, 1, Barcelona, Curial, 1987, p. 49.

15. Gregorio MAYANS Y SISCAR, *Epistolario*, XVII, València, 2000, p. 497 i 501, edició i estudi introductori d'Amparo Alemany.

EL SÍNDIC PERSONER DEL COMÚ

Si la creació del càrrec de síndic procurador general no va representar cap trencament greu en el si dels ajuntaments de regidors, i concretament en el de Barcelona, molt més importants van ser les conseqüències de les reformes municipals de 1766. La mateixa normativa proclamava que els nous càrrecs electius es creaven perquè el poble (el *público* es deia en el llenguatge de l'època) estigués informat de la política municipal de proveïment de queviures, que havia estat una de les arrels de la protesta. Per aquesta raó es creaven quatre places de «diputados del común en punto de abastos». Al mateix temps es creava una nova plaça de «síndico personero del común», amb capacitat d'actuar legalment contra les actuacions dels regidors, si les considerava lesives per als interessos de la comunitat. Els càrrecs eren de renovació anual (després els quatre diputats es renovaven per meitat). Hi havia precedents d'aquestes institucions en diferents àmbits de la Corona de Castella.

L'aparició de nous càrrecs municipals va enutjar força els regidors vitalicis. Tot i que en molts llocs la participació popular va ser escassa, la mera existència d'uns representants electes feria l'orgull dels regidors. Les tensions internes, fos sin per qüestió de precedència o pel dret d'intervenir en les finances municipals, variaren segons la situació de cada municipi.

El cas de Barcelona ha estat estudiat per Ramon Grau i Marina Lòpez.¹⁶ Naturalment, el sistema electoral era important a l'hora del resultat. La normativa preveia una elecció de segon grau, però a Barcelona, durant alguns anys les eleccions es feren per mitjà dels gremis, en un moment de relativa revifalla de la presència pública d'aquestes corporacions d'oficis.

No coneixíem de manera completa la relació de síndics personers i diputats del comú de l'Ajuntament de Barcelona fins que Rafael Cerro Nargànez l'ha poguda establir en el curs de la seva tesi doctoral sobre els alcaldes majors de la ciutat.¹⁷ Aquesta relació es publica al final de l'article (taula 1). Conté noms prou coneguts dins la vida econòmica i social de Barcelona per intentar-ne una aproximació.

Ateses les característiques legals del càrrec de síndic personer, la plaça va ser ocupada de manera aclaparadora per professionals del dret, sobretot per gra-

16. «L'Ajuntament de Barcelona sota Carles III (1759-1788). Un esquema històric», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 8 (1988), Actes del II Congrés d'Història Moderna de Catalunya, vol. II, p. 27-45.

17. Vegeu un resum de la tesi a Rafael CERRO NARGANEZ, «Barcelona y sus alcaldes mayores. Perfil sociológico de una élite letrada al servicio de los Borbones (1718-1750)», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 17 (1997), p. 217-238.

duats universitaris en lleis: no menys de vint-i-cinc. En els primers anys, potser, s'observa una certa varietat. El primer de la sèrie va ser un apotecari, Josep Mollar, un dels fundadors de la Conferència Físico-Matemàtica, el 1764, en la qual va ser director de química.¹⁸ El 1768 va ser nomenat un conegut comerciant matriculat i fabricant d'indianes: Joan Pongem. El seu fill Antoni Pongem i Alabau va presentar com un mèrit l'exercici del càrrec per part del seu pare quan va demanar la concessió del títol de ciutadà honorat el 1775.¹⁹ Succeí Pongem un cavaller vinculat amb l'Administració municipal: Jeroni de Capmany (pare del famós Antoni de Capmany), el qual va acabar ocupant el 1776 el càrrec de comptador de l'Ajuntament.²⁰ Encara el personatge elegit el 1770 es movia en els rengles de l'Administració: Francesc Canals, oficial de la Comptadoria del Cadastre. Posteriorment el predomini dels doctors en dret —complementats per algun notari— només va ser trencat pel nomenament el 1782 del neguítós marquès de Ciutadilla, que tanmateix va renunciar al càrrec.

Una part dels doctors en lleis eren advocats amb autorització per actuar com a tal davant el Tribunal de l'Audiència. Dos eren fills de magistrats d'aquest tribunal. El 1773 va ser nomenat síndic personer el doctor en dret i ciutadà honorat Ignasi Aparici i Amat, fill de l'oïdor de l'Audiència Francesc Aparici i hereu d'un altre oïdor, Pau Ignasi d'Amat, senyor de Sant Vicent de Castellet. Fou substituït per Josep Francesc Camps, un advocat que trobem tres anys després com un dels socis de la Sociedad Económica Matritense de Amigos del País. Un Francesc Camps, doctor en dret i advocat, va ser síndic personer el 1805.

També era fill d'un magistrat Miquel de Castells i Foixà, nascut el 1774, doctor en lleis per la Universitat de Cervera, advocat el 1794, síndic el 1798, i posteriorment comptador de l'Ajuntament (1807).²¹ Precisament el seu pare, Ignasi Castells, havia estat alcalde major de la ciutat, i com a tal havia presidit les eleccions de diputats i síndics els anys 1768-1772. Josep Prats i Quadras, síndic l'any 1777, va exercir posteriorment el càrrec d'alcalde major a diferents poblacions de Catalunya (Camprodon, 1780; Berga, 1786, i Vilafranca, 1793) i del regne de València (Xàtiva, 1800, i la mateixa ciutat de València, 1805).²²

18. José BALARI JOVANY, *Historia de la Real Academia de Ciencias y Artes*, Barcelona, 1895, p. 34.

19. Arxiu Històric Nacional (AHN), Madrid, Consejos Suprimidos, lligall 18681, núm. 9.

20. Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, «Índice», p. 222.

21. «Relación de los méritos, grados y ejercicios literarios de D. Miguel de Castells i Foixà [...] Abogado de la Real Audiencia de Cataluña», AHN, Consejos Suprimidos, lligall 13372, núm. 68.

22. Pere MOLAS RIBALTA, «Els cavallers catalans de l'orde de Carles III», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 16 (1996), p. 93.

Gaietà Anglís i Mas (síndic el 1800) marca una altra línia d'evolució social. El seu pare havia estat (com Pongem) comerciant matriculat, fabricant d'indianes, i des de 1775 gaudia de la condició de ciutadà honrat, títol que ell havia fet enregistrar a l'Ajuntament el 1796.²³ Pel que fa al doctor Antoni Juglà, síndic el 1780, ens dóna un perfil intel·lectual molt interessant: advocat professional, membre de la Reial Acadèmia de Ciències (1766) i de l'Acadèmia de Bones Lletres (1776), col·laborador de la Junta de Comerç i autor de diferents publicacions per als organismes als quals pertanyia.²⁴ També era acadèmic de Bones Lletres (des de 1796) el doctor en dret Josep de Calasanç Sisó, que va ser elegit síndic personer el 1806.

Alguns dels doctors en dret pertanyien a la petita noblesa, més o menys recent, Josep de Solà i Benet, personer durant 1792-1793, era fill del senyor de la Donzell i estava emparentat amb els Fiveller. Marià Bransi, personer el 1772, havia obtingut la dignitat de ciutadà honrat el 1751, i posteriorment va pertànyer a l'Ajuntament, primer com a tinent de regidor (1788) i més endavant com a regidor numerari (1798).²⁵

DIPUTATS DEL COMÚ

Si el perfil jurídic dels síndics personers del comú determinava en certa manera la procedència dels seus titulars, el ventall dels diputats del comú era molt més ampli i donava cabuda a mestres dels gremis més importants.

Del conjunt de diputats del comú només un pertanyia a la noblesa titulada: el comte de Centelles, un títol creat el 1599, però absent de l'Ajuntament borbònic, possiblement per l'actuació austriacista del seu pare.²⁶ Tanmateix va renunciar a l'exercici del càrrec de diputat. També era noble el militar asturià arrelat a Barcelona, Joaquín de Navia Osorio, marquès de Santa Cruz de Marcenado, que havia estat regidor de 1783 a 1792, que va renunciar al càrrec i va ser elegit diputat el 1804.²⁷

Altres diputats gaudien del títol de ciutadans honrats, però en cada cas s'ha de tenir en compte la data de concessió.

23. Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, «Índice», p. 241.

24. Félix TORRES AMAT, *Diccionario escritores catalanes...*, Barcelona, 1836, i reedició, Barcelona, 1973, p. 339-340; Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya: 1760-1840*, Barcelona, 1973, p. 41 i 117; Àngel RUIZ Y PABLO, *Historia de la Real Junta particular de Comercio de Barcelona*, Barcelona, 1919, i reedició, Barcelona, Altafulla, 1994, p. 235-236.

25. Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, «Índice», p. 229, 238 i 241.

26. Francesc Xavier de Blanes, comte de Centelles, va morir el 1780.

27. Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, «Índice», p. 226 i 236.

El pare d'Antoni de Ferrater i Soler, diputat el 1797, havia obtingut la ciutadania honrada el 1785. Ferrater va esdevenir regidor el 1805 i fou l'únic del consistori que va retre jurament de fidelitat a Josep Bonaparte el 1809.²⁸

Dos dels ciutadans honorats que foren diputats ocuparen càrrecs després dins la burocràcia municipal. Antoni Salamó, diputat el 1769, va ser advocat interí de l'Ajuntament (1773) i després advocat efectiu (1777). Antoni Montagut, diputat el 1776, va ser nomenat, el 1779, tinent de síndic particular.²⁹

Tres dels diputats del comú gaudien del grau de doctors en dret. Dos d'ells, Narcís Farró i Miquel Palaudàries, exerciren també el càrrec de síndic personer.

Almenys tres dels ciutadans honorats pertanyien a famílies de comerciants que havien obtingut el grau de ciutadà no feia gaire temps, com a culminació del seu èxit econòmic. Aquesta era la situació de Josep Pujol, de Miquel Alegre i Roig i de Josep Gironella, representants del procés d'ascensió social de la burgesia mercantil més vinculada als contractes amb l'Administració, arrendaments d'impostos, etc.³⁰

Josep Pujol i Pujol, nascut el 1724, procedia del col·legi d'adroguers. El 1758 va ingressar en la nova matrícula de comerç i de 1760 a 1763 va ser tresorer de la Junta de Comerç. El mateix any 1760 va obtenir el títol de ciutadà honorat. Va ser elegit diputat el 1772.

Miquel Alegre i Roig havia obtingut la dignitat de ciutadà honorat el 1754, abans d'ingressar en la matrícula de comerciants (1761) i d'exercir diferents càrrecs en la Junta de Comerç (1769-1777, 1779-1783). Va ser elegit diputat el 1778.

Posterior va ser l'accés a la ciutadania honrada de la família Gironella (1780), comerciants matriculats des de 1764 i petits senyors jurisdiccionals. Josep Gironella, comerciant matriculat des de 1794, pertanyent a la tercera generació familiar, va ser diputat el 1798. Segons un informe de la Junta de Comerç, posseïa «una renta decente y una buena fortuna en el comercio». A més de practicar un «comercio vario» es lloava el seu talent i el seu caràcter. A principis del segle XIX era considerat noble, però per al puntós baró de Maldà era encara «lo marxant Gironella».³¹

28. Joan MERCADER RIBA, *Catalunya i l'Imperi napoleònic*, Abadia de Montserrat, 1978, p. 58 i 169.

29. Armand de FLUVIÀ I ESCORSA, «Índice», p. 221-224.

30. Francisco José MORALES ROCA, «Comerciantes de matrícula de Barcelona. Su acceso a las dignidades nobiliarias del Principado de Cataluña (1735-1836)», *Hidalguía* (Madrid), núm. 292-293, p. 561-596.

31. Rafael d'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de sastre*, IV, p. 75. Tanmateix, després que el rei hagués visitat la seva torre el 1802, Maldà el menciona com «lo senyor don N. Gironella», VII, p. 252.

El 1780 havia assolit la condició de ciutadà honrat el comerciant Domènec Gispert. El seu fill Gaietà, que era doctor en dret, va ser elegit diputat el 1773 i el 1775 va ser nomenat tinent de regidor. El 1782 va obtenir una regidoria titular i el 1795 la dignitat de cavaller.³²

Comerciant de matrícula (1774) i cavaller (1795) era Joaquim Roca i Batlle, diputat el 1797 i dirigent de la Junta i del Consolat de Comerç.³³

La condició nobiliària recent també es donava en empresaris que no pertanyien a la matrícula de comerç. El cas més notable va ser el del famós Erasme de Gònima, l'important fabricant d'indianes. Va ser elegit diputat del comú el 1790, i va adduir aquest mèrit, entre d'altres, en sol·licitar l'any següent un privilegi de noble, superior al de simple cavaller.³⁴ També gaudia de la condició de noble des de 1789, Baltassar Bacardit. Procedent del gremi de sastres robavellers, s'havia enriquit com a empresari dels contractes de vestuari de l'exèrcit i comissionat d'entitats financeres de la Cort: la companyia dels Cinc Gremis Majors i el Banc de San Carlos. Va ser elegit diputat el 1803.³⁵ També va haver-hi entre els diputats del comú comerciants matriculats no ennoblits. El 1770 va ser-ho Benet Duran, matriculat el 1761. El més important va ser Joan Canaleta, fabricant d'indianes i home d'una innegable presència pública en la vida de la ciutat. Havia ingressat a la matrícula de comerciants el 1787 i va formar part de la Junta de Comerç de 1794 a 1799. Va ser elegit diputat del comú dues vegades, el 1795 i el 1802. Aquesta segona vegada va obtenir quaranta-vuit vots en primera volta. Segons el baró de Maldà,³⁶

Lo comú del poble apar molt inclinat en favor de don Joan Canaleta, a qui aclamen molts com a bon patrici i mereixedor d'alguna gràcia per sos mèrits particulars.

L'actuació de Canaleta com a diputat del comú cal emmarcar-la en la seva participació en nombroses comissions d'obres públiques i d'assistència social, dins la crisi econòmica de fi de segle. Va ser comissionat d'obres públiques (1797-1802), director de camins (1799) i vocal de la Junta de Conferències i Auxilis.³⁷

32. Francisco José MORALES ROCA, «Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Borbón. 1700-1838», *Hidalguía* (Madrid), núm. 128 i s. (1975-1976), p. 61.

33. Francisco José MORALES ROCA, «Privilegios», p. 86.

34. AHN, Consejos Suprimidos, lligall 18674, núm. 2. Títol concedit per la colonització d'Eivissa i Formentera.

35. Una bona semblança la va fer el seu contemporani Rafael d'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de sastre*, VI, p. 19.

36. Rafael d'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de sastre*, VI, p. 47.

37. Pere MOLAS RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, 1977, p. 299.

La indústria de les indïanes havia estat des dels anys cinquanta el camp d'acció de la família Magarola. Francesc Magarola va ingressar a la matrícula de comerç el 1792 i el mateix any va ser elegit diputat.

En canvi procedia del gremi de botiguers de teles Francesc Plandolit, diputat el 1807. La família havia arribat tard a la matrícula de comerç. El seu pare hi havia ingressat el 1788, als cinquanta-set anys, i el mateix Francesc, el 1794. Igual que el jove Gironella havia tingut una formació acurada que incloïa viatges per Espanya i Europa. La Junta de comerç deia d'ell: «tiene la mayor reputación por su talento, ilustración y estudios».³⁸

També cap a la fi de segle se situa l'elecció d'altres personatges que no pertanyien a les grans famílies de la burgesia mercantil, que s'havia consolidat des de 1758 al voltant de la Junta de Comerç. Dues vegades, el 1794 i el 1799, va ser elegit diputat el fabricant d'indïanes Francesc Parellada. Jaume Andarió (1795) i Valentí Riera (1796) eren comerciants no matriculats amb certa activitat econòmica.

Un cas de ràpida ascensió social va ser el de Francesc Gomis, diputat el 1796, el qual va passar en pocs anys de ser mestre d'un gremi (el de corders de viola i després de botiguers de teles) a gaudir d'un privilegi de noblesa (1804), sense passar per la condició de comerciant matriculat.³⁹

Des de el punt de vista numèric, la majoria de diputats del comú de l'Ajuntament de Barcelona pertanyien a una corporació d'oficis. En primer lloc, trobem els denominats *col·legis d'artistes*. Entre els quatre primers diputats del comú, elegits el 1766 per la Junta General de Col·legis i Gremis, hi havia un notari, però fins al 1808 només van ser elegits tres individus més d'aquesta professió, i un d'ells, Pere Màrtir Golorons, pertanyent a una família de complexa evolució social.⁴⁰ Dels altres col·legis trobem cinc apotecaris, un cirurgià, cinc adroguers, dos argenters i tres cerers. Un d'aquests darrers, Esteve Martí, era un assidu dirigent corporatiu, comissionat dels gremis el 1801, però l'altre, Gaspar Soler, era també un empresari d'indïanes, soci de la Companyia de Filats de Cotó (1772), amb vint-i-cinc telers.⁴¹

Els gremis tèxtils tenien una presència important, però més els seders que no pas els relacionats amb la llana. Entre aquests hi trobem el fabricant Vicent Vernis (1774) i el tintorer Felip Nadal (1785). Molt més important va ser la participació de mestres provinents de les Set Arts de la Seda. Sorpren una mica que no predominin els diputats procedents de l'important gremi de velers o fabri-

38. Pere MOLAS RIBALTA, *Comerç*, p. 299.

39. Pere MOLAS RIBALTA, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid, 1970, p. 208-209.

40. Pere MOLAS RIBALTA, *Comerç*, p. 222-223.

41. Pere MOLAS RIBALTA, *Los gremios*, p. 91 i 275.

cants de teixits de seda. Aquesta corporació només va aportar dos mestres, bé que prou importants. El primer va ser, el 1771, Nicolau Sivilla, conegut també com a fabricant d'indianes. El segon, trenta anys després, va ser Francesc Pla, un petit empresari de la indústria de la seda, un dels principals dirigents corporatius al tombant de segle.⁴² Pel que fa a la resta dels gremis de la sederia, cal destacar la continuïtat del velluter Manuel Berenguer, propietari d'un important taller. Era una mena de polític professional, que fou elegit diputat del comú cinc vegades (1777, 1783, 1787, 1792 i 1800). Va participar en nombroses comissions municipals, en qüestions de l'abast del pa, la Guerra Gran i la visita reial de 1802.⁴³ Aquell mateix any la seva candidatura va ser vençuda per la del comerciant i fabricant Canaleta, segons explicava el baró de Maldà amb una satisfacció gens dissimulada. Maldà expressava potser el descontent dels privilegiats davant la influència que un mestre velluter havia obtingut en la política municipal.⁴⁴

En l'elecció de diputats que es fa tots els anys el primers de maig [...] en est any ha estat major l'emulació i entusiasme, ab lo motiu d'acabar lo famós Berenguer, que de molts anys manjava la cosa, fent los diputats a son gust i de son partit, a disgust de la gent sensata, que ho miraven atònits, sens trobar medi ab que remediari-ho.

Més important numèricament que els dos mestres velers va ser el grup de diputats procedents dels anomenats *gremis de l'art menor de la seda*. Hi trobem dos barreters d'agulla, o sigui, fabricants de mitges, un dels quals, Josep Antoni Sabater i Anglada, havia estat soci de la fàbrica d'indianes de Pongem. També foren diputats (1786) el galoner perxer Manuel Clarà, company del veler Francesc Pla en nombroses comissions gremials de fi de segle, i fins a cinc passameners, entre ells un altre conegut dirigent corporatiu: Francesc Bransi.⁴⁵

Molt inferior era el nombre de diputats que procedien de la resta de corporacions: quatre sastres, dos sabaters i un de cadascun dels gremis de vidriers, matalassers, guanteres, sellers i hortolans, cap d'ells fan un personatge destacat en les corporacions gremials.

Perquè és important destacar el fet que importants dirigents dels gremis o de les seves accions conjuntes fossin elegits com a diputats del comú. El 1774, per

42. Pere MOLAS RIBALTA, *Economia i societat al segle XVIII*, Barcelona, 1975, p. 76.

43. AHN, Consejos Suprimidos, lligall 13386, núm. 267, «Relación de los méritos y servicios de Don Manuel Berenguer, del Gremio de Terciopeleros de la Ciudad de Barcelona, y Diputado del Común de la misma».

44. Rafael d'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de sastre*, vi, p. 46-47.

45. Pere MOLAS RIBALTA, *Los gremios*, p. 444, 504 i 517.

exemple, Vicent Vernis era prohom del seu gremi de paraires i un dels directors de la cooperativa que els gremis havien establert per a la compra de blat. Quan el 1801 els gremis varen obtenir la creació d'unes places anomenades *de vocals artistes* (és a dir, artesans) dins la Junta de Comerç, ocuparen aquelles places, durant el primer decenni del segle XIX, els antics diputats Vernis, Nadal Pla, Bransi i Clarà.⁴⁶

Alguns dels diputats havien exercit càrrecs d'abast intermedi. Vicent Vernis i Gaspar Soler van ser alcaldes de barri. El veler Nicolau Sivilla i el barreter d'agulla Josep Sabater van ser obrers de la parròquia de Santa Maria del Mar i el velluter Berenguer, de la parròquia del Pi.

Era lògic que les persones que eren elegides per diputats del comú també ho fossin quan les incorporacions gremials o els comerciants formaven institucions delegades de diversa mena. La Junta de Comissionats que es va formar a Barcelona per organitzar la guerra contra la República Francesa comptava entre els seus integrants amb Vega i Sentmenat, Josep Solà, Erasme de Gònima, Francesc Parellada i Manuel Berenguer. Quan l'any següent es va formar una assemblea de representants dels diferents corregiments, entre els seus membres hi tornava a ser Vega, i a més, Gaietà de Gispert, Francesc Magarola i Francesc Gomis.⁴⁷

El mateix Gomis, ensems amb els comerciants Bacardit i Canaleta, i el pas-samaner Bransi, tots ells diputats en algun moment o altre de la seva vida, van ser triats pel capità general Lancaster el juny de 1798 per organitzar una rifa de cinquanta mil pesos per fer front a les necessitats públiques.⁴⁸ Gomis i Bransi, junt amb els comerciants Canaleta i Gironella, també formaren part de la Comissió formada pels gremis per organitzar la recepció a Carles IV, el 1802.⁴⁹ Es dibuixava un cert tipus de dirigent dels gremis i del comerç amb projecció pública i institucional i que trobava en les places de diputat del comú una de les seves vies d'acció. A les acaballes de l'Antic Règim, el 1833, alguns descendents de diputats del comú foren proposats com a regidors. Aquest era el cas de Bacardit, Plandolit, Gomis i Parellada, els tres primers ja ennoblits, i alhora membres de la matrícula de comerç: Ramon de Bacardit el 1817, Gomis i Parellada el 1818, Josep de Plandolit el 1828.⁵⁰ El 1828 havia estat nomenat regidor el comerciant matriculat Josep Castanyer, fill del fabricant d'indianes Joan Castanyer, que ha-

46. Pere MOLAS RIBALTA, *Los gremios*, p. 93-94.

47. Àngel OSSORIO, *Historia del pensamiento político catalán durante la guerra de España con la República Francesa (1793-1795)*. Barcelona 1913, p. 30 i 134-165; Miquel dels Sants OLIVER, *Catalunya en temps de la Revolució Francesa*, Barcelona, 1917, p. 200-201.

48. Rafael d'AMAT I DE CORTADA, baró de Maldà, *Calaix de sastre*, IV, p. 56-57.

49. M. de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *Barcelona, Corte*, Universitat de Barcelona, 1973, p. 83 i 89.

50. J. VICENS VIVES, «Coyuntura económica y reformismo burgués», *Estudios de Historia Moderna*, IV, p. 380 i 382.

via estat diputat el 1794.⁵¹ Castanyer, Parellada i Canaleta havien estat comissionats de la Companyia de Filats de Cotó. Els diputats del comú, doncs, procedien dels nuclis dirigents del comerç i de la menestralia.

TAULA 1
*Eleccions de diputats del comú i síndics personers de Barcelona (1766-1808)*⁵²

<i>Data</i>	<i>Presidents</i>	<i>Diputats del comú</i>	<i>Síndics personers</i>
14-6-1766 (DC)	Raimon d'Eva (alcalde major)	Antoni Duran (notari) Francesc Sala (apotecari)	Josep Mollar (doctor en arts)
20-8-1766 (SP)		Agustí Vidal (adroguer) Josep Mascaró (matalasser)	
27-4-1767	Miguel Gómez (alcalde major)	Bonaventura Cànovas (ciudadà) Joan Pujol i Sió (confiter) Josep Sabater (barreter d'agulla) Jeroni Picas (passamaner)	Joan Bruguera (notari)
27-4-1768	Ignasi Castells (alcalde major)	F. X. Blanes Centelles ⁵³ Carles Grassot (cirurgia) Josep Costa (argenter) Gaietà Llaró (cadiraire)	Joan Pongem (comerciant)
25-4-1769	Ignasi Castells (alcalde major)	Josep Costa (argenter) ⁵⁴ Gaietà Llaró (cadiraire) ⁵⁵ Jaume Torrents (passamaner) Antoni Salamó (doctor en dret)	Jeroni de Capmany (cavaller)
28-4-1770	Ignasi Castells (alcalde major)	Benet Duran (comerciant) Francesc Augirot (notari)	Francesc Canals (oficial de la Comptaduria) ⁵⁶
8-5-1771	Ignasi Castells (alcalde major)	Nicolau Sivilla (teixidor) Gabriel Bessa (argenter)	Josep Albert (doctor en dret)

51. Armand de FLUVIÀ ESCORSA, «Índice», p. 270.

52. Informació recollida a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), secció Ajuntament Borbònic, sèrie *Acueros*: I-49 (1766) a I-91 (1808); i Cúria del Veguer-Corregidor, sèrie *Caucions i Juraments d'Oficials*, XVII-16 (1774-1805), *Expedientes formados para la elección de diputados y síndicos personeros del común de esta ciudad*.

53. Renuncià Francesc Xavier Blanes i Centelles (comte de Centelles) i fou substituït pel comerciant de Barcelona Isidor Martorell.

54. Continuà «por suerte» perquè el manament dels diputats del comú —fins llavors anual— fou per dos anys a partir de 1769.

55. Cas paral·lel al de Josep Costa.

56. Francesc Canals fou substituït per Segismund Llobet, doctor en dret.

TAULA 1 (*Continuació*)
Eleccions de diputats del comú i síndics personers de Barcelona
(1766-1808)

<i>Data</i>	<i>Presidents</i>	<i>Diputats del comú</i>	<i>Síndics personers</i>
16-5-1772	Ignasi Castells (alcalde major)	Josep Pujol (ciutadà honrat) Miquel Valldejoli (cerer)	Francesc Mas (notari) ⁵⁷
10-7-1773	José Moya (alcalde major)	Antoni Martorell (vidrier) Gaietà Gispert (doctor en dret)	Ignasi Aparici (ciutadà honrat i doctor en dret) ⁵⁸
30-4-1774	José Moya (alcalde major)	Vicent Vernis (paraire) Francesc Morer (apotecari)	Antoni Trilla (doctor en dret)
4-5-1775	José Moya (alcalde major)	Josep Ferrera (apotecari) Joaquim Quadras (argenter)	Bonaventura Vallocera (doctor en dret) ⁵⁹
11-5-1776	José Moya (alcalde major)	Antoni Montagut (doctor en dret) ⁶⁰ Joan Camps (barreter d'agulla)	Manuel Bruguera (doctor en dret)
9-5-1777	Fulgencio A. Molina (alcalde major)	M. Antoni Montagut (doctor en dret) Manuel Berenguer (velluter)	Josep Prat i Quadras (doctor en dret)
8-5-1778	Fulgencio A. Molina (alcalde major)	Manuel Morer (apotecari) Jaume Llonguera	Narcís Farró i Casademunt (doctor en dret)
28-6-1778	Fulgencio A. Molina (alcalde major)	Gaspar Soler (cerer) Josep Foxart (pedrer) ⁶¹	Josep Pujol (comerciant) ⁶²
15-5-1779	Fulgencio A. Molina (alcalde major)	Josep Ferrera (apotecari) Silvestre Sol (barreter d'agulla)	Narcís Farró i Casademunt (doctor en dret)

57. Francesc Mas fou substituït per Marià Biansi, ciutadà honrat de Barcelona i doctor en dret.

58. Ignasi Aparici fou substituït per Josep Francesc Camps, doctor en dret.

59. Bonaventura Vallocera fou substituït per Raimon Coll, doctor en dret.

60. Antoni Montagut fou substituït per Carles Giralt, sastre.

61. Amb data d'1 de juliol de 1778 renuncià Josep Foxart i prengué possessió Miquel Alegre, ciutadà honrat de Barcelona.

62. Renuncià Josep Pujol i fou substituït per Antoni Franquesa, doctor en dret, el qual també renuncià i amb data d'1 de juliol el reemplaçà Josep Sauri, corredor de canvis.

TAULA 1 (Continuació)
*Eleccions de diputats del comú i síndics personers de Barcelona
 (1766-1808)*

<i>Data</i>	<i>Presidents</i>	<i>Diputats del comú</i>	<i>Síndics personers</i>
13-5-1780	Fulgencio A. Molina (alcalde major)	Francesc Morer (apotecari) ⁶³ Pau Rovira ⁶⁴	Antoni Juglà (doctor en dret)
12-5-1781	José Javier Gandara (alcalde major)	Joan Cabrisas Mateu Alanyo	Manuel Bruguera (doctor en dret) ⁶⁵
8-5-1782	José Javier Gandara (alcalde major)	Ferran Perals (sastre) Francesc Bransi (passamaner)	Antoni de Meca i Caçador (marquès de Ciutadilla) ⁶⁶
14-5-1783	José Javier Gandara (alcalde major)	Manuel Berenguer (velluter) Esteve Martí	Vicens Rovira (doctor en dret)
8-5-1784	Andrés de Ciria (alcalde major)	Josep Albareda (guanter) Domènec Miró (sastre)	Antoni Lafont (doctor en dret)
8-5-1785	Andrés de Ciria (alcalde major)	Silvestre Sutorrés (sabater) Felip Nadal (tintorer)	Francesc Estabella (doctor en dret)
13-5-1786	Pedro C. Saravia (alcalde major)	Francesc Morer (apotecari) Manuel Clarà (perxer)	Josep Riera (doctor en dret) ⁶⁷
10-5-1787	Pedro C. Saravia (alcalde major)	Manuel Berenguer (velluter) Agustí Puig (doctor en dret)	Joan Cerdà (doctor en dret i advocat)
7-5-1788	Andrés de Ciria (alcalde major)	Raimon Molinés (sastre) Joan Albareda (velluter) ⁶⁸	Francesc Generas (doctor en dret)
8-5-1789	Gaspar Jover i Terés (alcalde major)	Miquel Palaudàries (doctor en dret) Josep Costa (argenter)	Marià Viguer (doctor en dret i advocat)

63. Fou suspès.

64. Fou suspès.

65. En morir Manuel Bruguera fou substituït per Bartolomeu Amat, doctor en dret.

66. Renuncià el marquès de Ciutadilla i el substituï Pau Surià, doctor en dret.

67. Josep Riera fou substituït per Francesc Oliva, doctor en dret.

68. Joan Albareda fou substituït per Pau Rovira, xocolater.

TAULA 1 (*Continuació*)
Eleccions de diputats del comú i síndics personers de Barcelona
(1766-1808)

<i>Data</i>	<i>Presidents</i>	<i>Diputats del comú</i>	<i>Síndics personers</i>
6-5-1790	Marquès Amarillas (corregidor)	Narcís Farró (doctor en dret) Erasme Gònima (fabr. d'indianes)	Felip Cebrià (doctor en dret)
7-5-1791	Marquès Amarillas (corregidor)	Onofré Vilà (argenter) Martí Atés (sabater)	Joan Gibert i Puig (doctor en dret)
8-5-1792	Marquès Amarillas (corregidor)	Manuel Berenguer (velluter) Francesc Magarola (comerciant)	Josep Solà i Benet (doctor en dret)
1793	No hi hagué convocatòria	Segueixen els de 1791-1792	Segueix el de 1792
2-5-1794	Juan de Cambiazo (corregidor)	Josep Castanyer (fabricant d'indianes) Francesc Parellada (comerciant)	Josep Crassot (doctor en dret)
4-5-1795	Gaspar Jover i Terés (alcalde major)	Joan Canaleta (comerciant) Jaume Andarió (comerciant)	Miquel Palaudàries (doctor en dret i advocat)
12-5-1796	Comte Santa Clara (corregidor)	Francesc Gomis (botiguer tall) Valentí Riera (comerciant)	Antoni Tamaro (doctor en dret i advocat)
11-5-1797	Joan d'Escofet (corregidor)	Joaquim Roca i Batlle Antoni Ferrater (ciutadà honrat)	Josep Milà (advocat)
19-5-1798	Joan d'Escofet (corregidor)	Pere Màrtir Golorons (notari) Josep Gironella (ciutadà honrat)	Miquel de Castells (doctor en dret i advocat)
16-5-1799	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Francesc Parellada (comerciant) Josep Andarió (comerciant)	Josep Antoni Sauri (doctor en dret i advocat)
8-5-1800	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Manuel Berenguer (velluter) Antoni Morera (sastre)	Gaietà Anglís i Mas (doctor en dret)

TAULA 1 (Continuació)
*Eleccions de diputats del comú i síndics personers de Barcelona
 (1766-1808)*

<i>Data</i>	<i>Presidents</i>	<i>Diputats del comú</i>	<i>Síndics personers</i>
7-5-1801	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Jaume Prats (hortolà) Francesc Pla (veler)	Josep Coroleu (doctor en dret i advocat)
4-5-1802	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Joan Canaleta (comerciant) Pere Berga (comerciant)	Josep Antoni Sauri (doctor en dret i advocat)
26-5-1803	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Baltasar Bacardit Joan Artís	Antoni Tamaro (doctor en dret i advocat)
16-5-1804	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Joaquín de Navia (militar) Antoni Valls (comerciant)	Joan Armengol (advocat) ⁶⁹
9-5-1805	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Francesc Albert (doctor en dret) Antoni Fortuny (passamaner)	Francesc Camps (doctor en dret i advocat)
?-5-1806	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Joan Amat Vicens Pons	Josep de Calasañç Sisó (doctor en dret)
8-5-1807	Marquès Vallesantoro (corregidor)	Isidor Arenas Francesc Plandolit	Salvador Sanjoan (doctor en dret)
1808	No hi ha convocatòria	Segueixen els de 1806-1807	Segueix el de 1807

69. Joan Armengol fou substituït per Josep Serrajordià, també advocat.

EL PROCÉS JURISDICCIONAL CATALÀ ENTRE 1714 I 1835. BREU RESSENYA HISTÒRICA

Jordi Nieva Fenoll
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

El procés autòcton català mai no ha estat veritablement estudiat. No falten obres antigues que en parlin, quasi sempre en llatí,¹ però no s'ha sistematitzat mai encara, amb criteris moderns, com va ser el procés de l'època prèvia al De-

1. La més il·lustrativa és, sens cap mena de dubte, la de Pedro Nolasco VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados ó no son notoriamente inútiles*, tom I, Barcelona, 1832, però té el desavantatge d'haver-se fet en una època molt tardana. Tot i que la seva data d'elaboració és més antiga (mitjan segle XVIII) l'obra de Raymondus COLL ET FABRA, *Praxis forensis à... elaborata: Constitutionibus municipalibus Cathaloniae et regio decreto, vilgariter dicto, De la Nueva Planta, accommodata; et denuo per alios juris professores quamplurimis adaucta notis, et illustrata*, Cervera, In Typographia Josephi Casanovas, 1826, es tracta, en allò que es refereix al dret processal, d'un recull de formularis i breus explicacions de la pràctica del procés (sobretot a partir de la p. 127), que permeten fer-se una idea de la realitat de les fases processals que veurem, però que doctrinalment aporta relativament poc, com acostuma a passar amb els diversos manuals de «práctica forense», dirigits normalment a advocats. També cal esmentar la ingent obra de Ramón Lázaro de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones de derecho público general de España con noticia particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno de qualquier Estado*, Madrid, 1800-1802, tot i que està molt castellanitzada. Entre les obres que aporten més informació en llatí, però que alternen algun passatge en català, cal esmentar en primer lloc la d'Antonius OLIBANUS, *Commentariorum de actionibus in duas summas partes*, Barcelona, 1606; les de Ludovicus PEGUERA, *Practica criminalis et ordini iudiciarii civilis*, Barcelona, 1603; Ludovicus PEGUERA, *Praxis civilis*, Barcelona, 1674, i les obres de Ioannes Paulus XAMMAR, *Rerum iudicatarum in sacro regio senatu Cathaloniae*, Barcelona, 1657 i Ioannes Paulus XAMMAR, *De officio iudicis et advocati*, Barcelona, 1639, riques per l'estudi dels usos forenses vigents. La resta són reculls d'opinions sobre diversos temes jurídics molt fragmentaris i insuficientment sistematitzats, però que també poden arribar a aportar alguna informació rellevant: Jacobus CANCERIIUS, *Variae Resolutiones iuris Caesari, Pontificii & Municipalis Principatus Cathaloniae, Pars 1ª*, Venècia, 1642; Michaelae de CALDERÓ, *Sacri regii criminalis concilii Cathaloniae Decisiones cum annotatiunculis*, Venècia,

cret de Nova Planta² (en endavant DNP).³ La supervivència d'aquest dret després del DNP només es va estudiar amb profunditat pels seus contemporanis, però es tracta d'un període que, tot i que se n'ha parlat molt, historiogràficament pateix d'una foscor bastant notable, sobretot en els primers anys després del DNP.

En aquest treball em proposo estudiar fonamentalment la pervivència del dret processal català després del DNP, és a dir, aquest període fosc que arriba fins al 1835, any de la desaparició legal expressa i definitiva del dret processal català previ al DNP. Aquest dret, tot i que es trobava en fase d'extinció des del DNP, va sobreviure fins al segle XIX per tot un seguit de circumstàncies que analitzarem durant el treball. Cal aprofundir en aquest exemple de resistència legislativa per diverses raons, cap, per cert, política.

En primer lloc, conèixer com va ser el procés català d'aquells anys ajudarà a saber com va ser la justícia que es va impartir durant aquell període posterior a la derrota, la qual cosa complementarà els estudis històrics de tota mena que fins ara se n'han fet, i que han deixat de banda aquest aspecte tan important per la vida quotidiana del ciutadà. En segon lloc, l'estudi ajudarà a confrontar el procés castellà (molt més estudiat) i el català de l'època, en un futur treball, veient les seves analogies i diferències, valorant l'impacte real que va suposar la seva introducció forçosa a Catalunya. En tercer lloc, podrà comprovar-se com, malgrat les disposicions legals, el procés és quelcom viu que es nodreix, sobretot, de la pràctica dels tribunals, la qual cosa servirà, també en futurs estudis, per analitzar la influència del costum en el dret processal, font del dret l'aplicabilitat de la qual s'ha negat gairebé sempre per la ciència jurisdiccional, que pràcticament no

1724; Ludovicus PEGUERA, *Decisiones aureae, in actu pratico frequentes*, Barcelona, 1605; Petrus de AMIGANT, *Decisiones et enucleationes, seu praxis regii criminalis concilii Cathaloniae*, Barcelona, 1691; Michael CORTIADA, *Regiam cancellariam regent in regia Audientia Cathalonie Decisiones cancellari et Sacri Regii Senatus Cathaloniae*, tom II, Lió, 1714; Bonaventura de TRISTANY, *Sacri Supremi regii senatus Cathaloniae Decisiones*, Barcelona, 1686; Ioannes Petrus FONTANELLA, *Decisiones Sacri Regii Senatus Cathaloniae*, Lió, 1668. Altres obres que no aporten molt des del punt de vista del dret processal, però que cal esmentar, són les de Ioannes Petrus FONTANELLA, *De pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialis tractatus*, Barcelona, 1612, o la de Ioannes Paulus XAMMAR, *Civilis doctrina de antiquitate et religione, regimine, privilegijs & praebementijs Incllytae Civitatis Barcinonae*, Barcelona, 1668.

2. El Decret de Nova Planta per a Catalunya té data de 9 d'octubre de 1715. La «Real Cédula» mitjançant la qual es va comunicar és de 16 de gener de 1716.

3. Sobre el procés de l'època posterior, just abans de 1835, hi ha un magnífic resum de Santiago ESPIAU I ESPIAU i Pedro del POZO CARRASCOSA, *L'activitat judicial de l'Audiència de Catalunya en matèria civil (1716-1834)*, Barcelona, 1996, p. XIX i s.

l'ha estudiat.⁴ Tant de bo això últim serveixi per enfrontar-nos d'una vegada per totes, en el dret actual, al fenomen preocupant de la dispersió de criteris processals entre els jutges, molt deficientment resolts per l'existència de la cassació.

2. ORGANITZACIÓ JURISDICCIONAL I PROCÉS VIGENTS EL 1704: LÍNIES GENERALS

Abans d'examinar la pervivència del dret processal català després del DNP, és imprescindible traçar les línies generals de l'organització jurisdiccional i del procés que era vigent abans de l'esmentat Decret. A part de les obres doctrinals de l'època de les quals hom disposa i que ja han estat esmentades, sortosament tenim una recopilació legal feta just abans del període històric que analitzarem. Es tracta de les *Constitucions y altres drets de Cathalunya* (en endavant, CYADC), que recullen la situació legal present el 1702, i que realment ens permeten resumir, no sense dificultats, però, les normes processals i els òrgans jurisdiccional existents.

Lògicament, no faré una exposició extensa d'ambdues qüestions, que estaria fora de lloc en aquest treball,⁵ però sí que és necessari establir les línies generals per percebre què és el que, al llarg dels anys de la postguerra, va anar caient de mica en mica, per obra de la legislació centralista.

2.1. ORGANITZACIÓ JURISDICCIONAL

Abans de començar, cal indicar que, per raons òbvies, a principis del segle XVIII no podem trobar en l'estructura de l'Estat una organització pròpia de la divisió de poders de Montesquieu, sinó que els diferents òrgans que anomenarem alternaven funcions jurisdiccionals, administratives i àdhuc legislatives en alguns casos.⁶ La distinció de totes aquestes funcions sovint no era clara, atès

4. Tornant a fer, doncs, l'eterna pregunta de la ciència jurisdiccional, que esmenta VIVES Y CEBRIÀ, *Traducció al castellano*, p. 9: «No estan los autores conformes en si los usages fueron sacados de las prácticas de los tribunales, ó si se crearon de nuevo como leyes que debian usar los tribunales en lo sucesivo.»

5. Sobre l'organització jurisdiccional, remeto a l'obra de Víctor FERRO, *El dret públic català: les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, p. 27 i s.

6. Tot i així es podien distingir diverses àrees de govern, almenys quatre: Casa Reial, Jurisdicció, Govern i Guerra. Andreu BOSCH, *Summari index o epitome dels admirables, y nobilissims titols de honor de Cathalunya, Rossello, y Cerdanya, y de les gracies, privilegis, prerrogatives, prebeminencies, llibertats, è immunitats gosan segons les propries, y naturals lleys*, Perpinyà, 1628, p. 218-219.

que tot formava part de la mateixa acció de govern. A més, existia una enorme diversitat de càrrecs que en dificulta la correcta sistematització. Per si fossin poques dificultats, cal indicar que, a més, els òrgans jurisdiccionals superiors s'avocaven de manera gairebé discrecional els processos que els interessaven per diferents raons, i els substreien de la jurisdicció dels jutges inferiors que els estaven substanciant.⁷ Per això, és molt complex indicar en cada cas quines eren les jurisdiccions de primera, segona, tercera o fins i tot quarta instància, perquè tot depenia del cas concret.

Per això, per tractar de dibuixar un esquema mínimament clar (tot i que, de fet, aquest esquema no existia ni a l'època), prescindiré de les jurisdiccions especials⁸ com la reial patrimonial,⁹ així com la jurisdicció de les vulgarment anomenades *baronies*,¹⁰ marcadament feudal,¹¹ o l'eclesiàstica,¹² o la dels consollats de Llotja o de Mar.¹³ Em limitaré, doncs, a la jurisdicció que avui en diríem *ordinària*,¹⁴ aïllant les atribucions d'aquests òrgans que podem considerar com a jurisdiccionals.¹⁵ L'esquema que en resulta és el següent.

7. Veg. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 198 i s.; R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom II, p. 153.

8. Sobre aquestes jurisdiccions, veg. FERRO, *El dret públic*, p. 127 i s.

9. A la jurisdicció reial hi havia una diversitat de graus intermedis, però, que tenien funcions jurisdiccionals que eren especialitzades, fonamentalment, en la defensa i custòdia del patrimoni reial. Així, en un teòric tercer grau (després de la Reial Audiència i el governador general), trobem el *mestre racional* (BOSCH, *Summari index*, p. 220 i 286). Al quart grau trobem el *batlle general de Catalunya* (BOSCH, *Summari index*, p. 251 i s., especialment p. 257) i el *procurador reial* (BOSCH, *Summari index*, p. 257 i s.). Al cinquè grau el *thesorer general* (BOSCH, *Summari index*, p. 284). I al sisè grau el *conservador general* (BOSCH, *Summari index*, p. 284). Altres càrrecs eren els *jutges de taula*, que s'encarregaven de jutjar els oficials reials (BOSCH, *Summari index*, p. 287).

10. La paraula *baró* designava diferents títols nobiliaris. Veg. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 172-173; BOSCH, *Summari index*, p. 186 i 248. Sobre l'origen i detall d'aquests nobles podeu consultar Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1957, col·l. «Biografies Catalanes, Sèrie Històrica», núm. III; Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, p. 95 i s.

11. Veg. l'informe de Patiño a la transcripció de Gay Escoda, punts 202-207.

12. Veg. l'informe de Patiño a la transcripció de Gay Escoda, punts 177-179.

13. BOSCH, *Summari index*, p. 453 i s. Veg. també l'informe de Patiño a la transcripció de GAY ESCODA, punt 209.

14. Llavors potser la terminologia era «ordinària universal», com diu BOSCH, *Summari index*, p. 253.

15. Per veure l'enorme dispersió de furs podem remetre a CYADC, vol. I, llibre 7, tít. 5, constitució 19 (1599, p. 370): «Item placia a V. Magestat ab dita loatio, y approbatio statuir, y ordenar que fora de Barcelona en los dits Principat, y Comtats en les Audientias dels Ordinaris, tant de Veguers, com de altres Officials Reals tinga lloch, y se haja de servir la precedent Constitutio de appellatio per al mateix Jutge de les sentencies de causes criminals, provehint que lo Ordinari haja de declarar la causa de appellatio mutato assessore que no haja entrevingut, ni aconsellat en la

2.1.1. Estructura d'òrgans jurisdiccionals

a) *La Reial Audiència*. La justícia provenia del rei (com a comte de Barcelona a Catalunya),¹⁶ i la resta de jutges autèntics eren delegats de la jurisdicció reial.¹⁷ Tanmateix, aquesta justícia no era administrada directament pel comte de Barcelona més que en casos excepcionals en què es trobava als diferents territoris. En lloc seu o en substitució seva s'ocupava quotidianament d'aquesta tasca la figura del *lloctinent general* (també anomenat *virrei*),¹⁸ que existia per a Catalunya. Era un delegat del comte,¹⁹ sovint el seu primogènit, i només exercia les seves funcions en l'absència del comte.²⁰

Aquesta jurisdicció comtal no s'exercia personalment (pel comte o pel lloctinent),²¹ sinó a través de la Reial Audiència (o Consell o Senat)²² de Catalunya,²³ de la qual el comte era el president.²⁴ La Reial Audiència era reconeguda com a *Tribunal Suprem de Catalunya*.²⁵

L'estructura administrativa de la Reial Audiència, sintetitzada, era la següent: en primer lloc, tenia els *doctors* de la Reial Audiència,²⁶ que serien els actuals

primera sententia, y que tinga executio lo que sera declarat, entes empero que la dita Constitutio no compregna les Ciutats, Viles, y Llochs que tenen Privilegis de judicar ab juy de prohomens, o altramant, ans be sels guarden sos Privilegis declarant la present Constitutio tenir tambe lloch en les terres de Barons, entes les causes que lo reo sera sententiat a mort, y no en altres. Plau a sa Magestat, excepto en los casos declarats en la present Constitutio, y com en aquella se conte.»

16. Fa clarament la matisació BOSCH, *Summari index*, p. 217-218: «Notori es a tots quel Rey que es a vuy Comta de Barcelona, Rossello, y Cerdanya es lo mateix ques anomena ab titol de Rey de Espanya; empero en Arago nos coneix nis tracta, ni obeix sino com a Rey de Arago, y en Cathalunya, Rossello, y Cerdanya, com a Comta de Barcelona, Rossello, y Cerdanya, y aixi en los demes Regnes, y Prouincies de Espanya ab lo titol de quiscuna.» Veg. també p. 219.

17. La idea, ja la trobem a l'Usatge *placitare vero*. CYADC, I, 3, 2, 1 (p. 184).

18. BOSCH, *Summari index*, p. 280. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducció al castellano*, p. 100. Veg. també GAY ESCODA, *La gènesi*, p. 19, nota 41.

19. BOSCH, *Summari index*, p. 219.

20. BOSCH, *Summari index*, p. 220: «De manera que dit Lloctinent General no constitueix altre orde, ni segon despres del Rey, sino lo mateix tribunal, y Cancellaria, com constara, com a cap dels demes magistrats en lloch del Rey.»

21. CYADC, I, 1, 36, 6 (1547, p. 94).

22. BOSCH, *Summari index*, p. 277.

23. Creada per Pere III l'any 1365, junt amb altres consells. Veg. BOSCH, *Summari index*, p. 277.

24. O per substitució, el lloctinent. BOSCH, *Summari index*, p. 278.

25. CYADC, I, 3, 3, 11 (1564, p. 197).

26. BOSCH, *Summari index*, p. 282. Veg. també p. 230-231 i 246. Sobre la seva elecció, CYADC, p. 80 i s. I sobre la corrupció en la seva elecció, CYADC, I, 1, 28, 21 (1599, p. 86-87). De tota manera, la corrupció semblava ser generalitzada en certes èpoques, CYADC, I, 1, 44, 2 (1537, p. 107); CYADC, I, 3, 3, 12 (1585, p. 197).

magistrats. També hi havia el canceller, el vicecanceller i el regent de la Cancelleria (substituts del canceller). El canceller (i els seus subalterns), malgrat el que ha estat creença generalitzada,²⁷ no era pròpiament un magistrat, sinó que realitzava tasques semblants als actuals secretaris judicials (fe pública judicial i segell reial).²⁸ Era, a més, qui distribuïa els processos entre els doctors.²⁹

La Reial Audiència comptava amb tres sales (1599),³⁰ les dues primeres formades per cinc doctors cadascuna, més llurs presidents (canceller i regent). La tercera va ser creada el 1585, i va ser concebuda inicialment com a sala de reforç,³¹ amb competències mixtes civils i penals,³² tot i que finalment va acabar coneixent de recursos de suplicació de les altres dues sales i de les apel·lacions dels jutges ordinaris.³³

La jurisdicció de la Reial Audiència era civil i penal,³⁴ però dintre d'aquesta jurisdicció, la competència objectiva era sovint oportunista.³⁵ Aquest tribunal sembla que fou creat, en principi, amb l'excusa de protegir els pobres dels rics, avocant el coneixement dels assumptes en què, per raons econòmiques, els pobres es trobessin en una situació d'inferioritat.³⁶ Però la Reial Audiència va

27. Per tots, Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*, Girona, 1978, p. 75. Crec que l'error (a banda de la confusa explicació de VIVES Y CEBRIÀ, *Traducció al castellano*, p. 101) té per base que el canceller i el seu regent presidien les sales i també signaven les resolucions judicials (com avui ho fa el secretari judicial), i a més que, apart d'alguns judicis verbals, coneixien d'algunes qüestions que avui serien considerades jurisdiccionals, però no llavors, equiparades a qüestions de repartiment (BOSCH, *Summari index*, p. 283). És el que succeïa amb el canceller de contencions, càrrec que resolva els conflictes de jurisdicció entre els tribunals ordinaris i els eclesiàstics. Aquest càrrec, que va sobreviure al DNP (cap. 36), i després d'un primer intent de supressió al Decret XI d'11 de novembre de 1813 va ser definitivament eliminat per *Real Decreto* de 31 d'octubre de 1835. Veg. també FERRO, *El dret públic*, p. 58 i s.

28. Veg. l'informe d'Ametller (punts 47 i s. de la transcripció de Gay Escoda).

29. BOSCH, *Summari index*, p. 283.

30. BOSCH, *Summari index*, p. 283. La composició, tot i que molt variable, es pot observar a CYADC, I, 1, 28, 16 i s (1599, p. 85 i s.).

31. Segons FERRO, *El dret públic*, p. 110, aquesta tercera sala tenia quatre doctors, dada confirmada a l'informe d'Ametller (punt 18 de la transcripció de Gay Escoda). Veg. també VIVES Y CEBRIÀ, *Traducció al castellano*, p. 102.

32. CYADC, I, 1, 28, 15 (1585, p. 84).

33. Segons explica l'informe d'Ametller (punt 18 de la transcripció de Gay Escoda).

34. CYADC, I, 1, 28, 12 (1564, p. 83). Des de 1564, per accelerar la resolució d'assumptes, hi havia doctors encarregats exclusivament de conèixer d'assumptes civils, i doctors amb jurisdicció només penal. A més, són freqüents els casos en què el coneixement dels processos s'atribuïa a un únic doctor.

35. Per altra banda, com podia ser-ho la pròpia voluntat del comte. Veg. la multiplicitat d'excuses per procedir a l'evocació a FERRO, *El dret públic*, p. 111 i s.

36. Fa esment d'aquest origen FERRO, *El dret públic*, p. 111; VIVES Y CEBRIÀ, *Traducció al castellano*, p. 199.

acabar avocant, de fet,³⁷ el coneixement de qualsevol assumpte en qualsevol instància,³⁸ amb diversos pretextos com el fur d'alguna de les parts.³⁹ És a dir, no era un tribunal especialitzat en el darrer grau de jurisdicció després d'un periple d'instàncies, sinó que, a diferència dels tribunals suprems actuals, coneixia sovint en primera i única instància les causes que discrecionalment volia avocar.

Això, entre altres circumstàncies, provocava sovint el col·lapse d'assumpes pendents i el cansament temporal i econòmic de la part contrària a l'avocació. Aquesta situació va tractar de ser solucionada amb reiterades prohibicions d'avocacions, gairebé sempre incomplertes.⁴⁰

b) *Governador general*. Per sota de la jurisdicció de la Reial Audiència hi havia el governador (o procurador o capità)⁴¹ general amb els seus *portantveus* (per a Catalunya i el Rosselló) i assessors d'aquests darrers⁴² que substituïen el governador en absència seva, de la mateixa manera que el lloctinent substituïa el comte.⁴³ Tenien jurisdicció tant civil com penal.⁴⁴ Els portantveus podien delegar en altres persones, que se'ls deia *assessors* i *comissaris*.⁴⁵

Tot i la seva posició inferior a la Reial Audiència, no sembla que representessin una instància pròpiament, sinó que exercien la mateixa jurisdicció comtal per delegació, quan no coneixien els batlles o els veguers,⁴⁶ en els supòsits en què discrecionalment consideraven que el cas concret influïa en la seva acció de govern, normalment centrada en la preservació de l'ordre públic.⁴⁷

c) *Veguers i batlles*.⁴⁸ Al grau més inferior de la jurisdicció ordinària tro-

37. Malgrat les prohibicions. Veg. CYADC, I, 4, 13, 12 (1534, p. 277); CYADC, I, 3, 7, 11 (1547, p. 203 i s.).

38. BOSCH, *Summari index*, p. 278. Veg. la immensa casuística continguda a les CYADC, p. 199 i s., en què es comprova, a més, aquesta defensa de la gent pobre.

39. Veg. tota aquesta llarguíssima llista de pretextos a PEGUERA, *Praxis civilis*, p. 19 i s.

40. CYADC, I, 3, 7, 18 (1702, p. 205). L'última d'aquestes prohibicions va ser la de 1702 (CYADC, I, 3, 7, 20 (1702, p. 207)), que impedia que la Reial Audiència conegués en primera instància causes de quantia inferior a mil lliures.

41. El capità general, en aquesta època, no podia ser el lloctinent, perquè si no, no s'entén el text de CYADC, I, 7, 5, 20 (1599, p. 370). Cfr. Víctor FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, p. 68.

42. CYADC, I, 1, 41, 6 (1413, p. 104).

43. BOSCH, *Summari index*, p. 220 i 227.

44. BOSCH, *Summari index*, p. 233.

45. BOSCH, *Summari index*, p. 249.

46. CYADC, I, 1, 41, 2 (1359, p. 102-103).

47. Veg. l'informe de Patiño a la transcripció de GAY ESCODA, *La gènesi*, p. 315, punt 160.

48. Sobre aquestes figures, veg. Jesús LALINDE ABADÍA, *La jurisdicción real inferior en Cataluña*, Barcelona, 1966.

bem els veguers⁴⁹ i els batlles,⁵⁰ que constituïen corts en les quals hi havia jutges⁵¹ que podien ser *ordinaris* i *delegats*,⁵² i que eren, tots ells, els delegats de veguers i batlles (sotsveguers, sotsbatlles) que efectivament dictaven les resolucions judicials, i era obligatori que tinguessin coneixements jurídics almenys des de 1542.⁵³

Tots ells eren nomenats pel comte.⁵⁴ El batlle s'encarregava de la *batllia*, que constituïa el territori jurisdiccional més bàsic, i, en principi, n'hi havia una per poble.⁵⁵ Les vegueries eren més extenses i més comparables als actuals partits judicials.⁵⁶ De tota manera, la distinció és sovint difusa,⁵⁷ i sembla que en alguns llocs hi havia veguers i en altres, batlles. I sovint coincidien, com ara a Barcelona, on hi havia vegueria i batllia.⁵⁸

Tenien jurisdicció civil i penal.⁵⁹ Com a càrrecs d'origen feudal,⁶⁰ la competència objectiva de cada veguer i cada batlle variava depenent dels privilegis concrets que tinguessin,⁶¹ i podien sovint entrar en col·lisió.⁶²

Aquesta era, molt sintèticament, l'estructura jurisdiccional quan va esclatar la Guerra de Successió, però vull tornar a fer l'advertiment que hi havia altres òrgans jurisdiccional amb jurisdiccions més concretes, o senzillament més di-

49. Creats per Carles el Calb l'any 844, com a privilegi concedit al comte de Barcelona. BOSCH, *Summari index*, p. 180.

50. Es tracta d'una figura més antiga, d'etimologia llatina (*baiulus*) però d'origen pràcticament desconegut. També eren creats pels comtes, igual que els veguers. BOSCH, *Summari index*, p. 180.

51. BOSCH, *Summari index*, p. 221.

52. CYADC, p. 120-121.

53. CYADC, p. 120-121.

54. Sobre aquests càrrecs, CYADC, p. 117 i s.

55. BOSCH, *Summari index*, p. 181. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 126.

56. BOSCH, *Summari index*, p. 181.

57. Veg. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 173-174, i també l'informe de Patiño, punt 182 de la transcripció de Gay Escoda.

58. CYADC, I, 1, 49, 6 (1585, p. 121). Francisco Ametller, en l'informe per al DNP que veurem després, aclareix que aquest batlle «exercía jurisdicción en cierto género de personas y gremios de los Artesanos».

59. BOSCH, *Summari index*, p. 180.

60. Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho de Catalunya especialmente del civil y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, facsímil de 1918, Barcelona, 1985, p. 226.

61. És destacable que BOSCH, *Summari index*, p. 181, ens parli com a exemple de la batllia de Perpinyà i la vegueria de Rosselló, però renunciï a tractar totes les altres.

62. BOSCH, *Summari index*, p. 182: «Te jurisdicción tambe dit Balle ab los forasters, y estranys, si captura primer quel Veguer, pot conixer...». Veg. també p. 186. Veg. també les explicacions de FERRO, *El dret públic*, p. 124-125.

fuses.⁶³ De tota manera, aquesta és l'estructura que té present el DNP, ja que, com veurem, va prescindir completament de gairebé totes aquestes altres particularitats.

2.1.2. Jurisdicció i competència dels tribunals catalans

Les disposicions sobre jurisdicció de tots aquests òrgans era relativament senzilla. D'entrada, tots els litigis que es produïssin a Catalunya havien de jutjats pels tribunals catalans.⁶⁴

Quant a la competència objectiva, tot i que, com és lògic i es dedueix del que ja s'ha dit, era del comte de Barcelona a través de la Reial Audiència, es concretava que la jurisdicció de primera instància corresponia a les vegueries o a les batllies, depenent de quin d'aquests territoris jurisdiccionals havia estat aquell on havia sorgit el litigi.⁶⁵ De tota manera, les excepcions per privilegis especials eren, com ja s'ha indicat, molt freqüents.⁶⁶

Les qüestions de competència (*contencions*) eren decidides pel canceller de la Reial Audiència,⁶⁷ i se'n suspenia el procés mentre eren resoltes. La decisió que conegués d'aquestes qüestions el canceller, és a dir, un òrgan no pròpiament

63. Per exemple, cal dir que totes les «universitats» (poblacions o municipis, Guillem M. de BROCA, *Historia del derecho*, p. 276 i s.) podien formar un consistori (o consell), en el que no intervenia l'ofici reial (BOSCH, *Summari index*, p. 441). Estava dirigit per un o diversos cònsuls o consellers —o *iurats* o *paers* (veg. CYADC, p. 134-136)—, i tenien en principi funcions administratives i de govern. Però sovint —«en tot cas tocant a llur govern» (BOSCH, *Summari index*, p. 448), sense més precisions— assumien funcions jurisdiccionals, civils i penals (BOSCH, *Summari index*, p. 443). Sembla que formaven tribunals en els quals requerien la majoria dels consellers per aprovar sentències (BOSCH, *Summari index*, p. 449). La coordinació de la seva funció amb la dels batlles o veguers no és gens clara, i sembla que depèn de cada lloc (BOSCH, *Summari index*, p. 450) i del concret privilegi reial que tinguessin en cada cas (BOSCH, *Summari index*, p. 450-451). Exemples d'aquests privilegis es poden trobar a CYADC, I, 3, 2, 16 i 17 (1510, p. 188-190). Les seves sentències no podien ésser reconegudes en contra (BOSCH, *Summari index*, p. 449). Veg. també FERRO, *El dret públic*, p. 150 i s.

64. CYADC, I, 3, 2, 1 (1283, p. 185). I en el mateix sentit, tot i que en diferent època, CYADC, I, 1, 13, 1 (1547, p. 36-37).

65. CYADC, I, 3, 2, 10 (1311, p. 186); CYADC, I, 3, 2, 13 (1422, p. 187); CYADC, I, 3, 2, 14 (1481, p. 187).

66. CYADC, I, 3, 2, especialment 18 (1510, p. 188 i s.).

67. CYADC, I, 3, 4, 2 (1553, p. 198). Per la qüestió específica de resolució de qüestions de competència entre la jurisdicció ordinària i l'eclesiàstica, veg. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 1125 del facsímil editat a Barcelona el 1989; R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 520 i s.

jurisdiccional, tenia la intenció d'allunyar el perill de les influències i pressions dels jutges i als jutges per quedar-se amb les causes.⁶⁸ Només en el cas particular que es dubtés a la Reial Audiència de si un procés pertanyia a l'ordre civil o penal, decidien els mateixos doctors de la Reial Audiència.⁶⁹

2.2. EL DARRER PROCÉS CATALÀ AUTÒCTON

També és molt complex descriure com era realment el procediment que aquests tribunals duïen a terme. Es tracta d'un procés basat, com gairebé a tota Europa, en el procés romà⁷⁰ descrit fragmentàriament al *Digest*. Però la pràctica del procés, com ho demostra la legislació, va anar molt més enllà del que s'havia previst al procés romà. A més, aquest procediment estava pensat per ser civil, però les seves disposicions s'aplicaven gairebé en bloc al penal,⁷¹ amb algunes matisacions que aniré referint.

El procediment està descrit per les CYADC com el procés de primera instància davant la Reial Audiència. De la primera instància davant de jutges inferiors gairebé no se'n parla, però la regulació que examinem també els era aplicable en virtut del capítol xxxvi, fet per Felip I, com a lloctinent abans de ser rei, a la primera Cort de Montsó de 1547,⁷² i reiterat després pel mateix rei el 1553⁷³ i finalment per Felip II el 1599.⁷⁴ Es tracta, en línies generals, del procediment instituit per Ferran II el 1493 a la Constitució de Santa Anna de l'esmentat any, la qual podem citar com a base autèntica de l'ordenament processal català.

La regulació distingeix clarament les fases processals típiques, és a dir, al·legacions, prova, conclusions, sentència, recursos, i fins i tot tracta del procés d'execució. Però també s'aborden principis generals, com ara la imparcialitat del jutge,⁷⁵ establint normes sobre recusació.⁷⁶ Concretant encara més, es parla de la successió processal⁷⁷ i fins i tot de la intervenció de tercers,⁷⁸ en la qual s'aclareix

68. CYADC, I, 3, 4, 5 (1564, p. 198).

69. CYADC, I, 3, 5, 1 (1564, p. 199).

70. En aquest mateix sentit, FERRO, *El dret públic*, p. 114.

71. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VII, p. 1.

72. CYADC, p. 231.

73. CYADC, p. 231.

74. CYADC, p. 233.

75. Usatge *nullus unquam*, CYADC, p. 184.

76. CYADC, p. 194 i s.

77. CYADC, I, 3, 9, 6 (1585, p. 210).

78. CYADC, p. 238.

que l'origen de la figura, almenys en el dret català, és el frau que cometien algunes parts perquè la causa fos avocada per la Reial Audiència,⁷⁹ tot i que posteriorment la seva aplicabilitat es va estendre a qualsevol tercer que estigués interessat al plet, per afavorir l'economia processal.⁸⁰

La regulació es completa amb normativa sobre notificacions (*intimes*),⁸¹ costes,⁸² obligació de postulació lletrada a tots els processos,⁸³ benefici de pobresa (*pobres pledejants*),⁸⁴ dies festius (*feries*),⁸⁵ arxiu reial i custòdia de processos.⁸⁶

No hi ha cap referència a la llengua en la qual s'havien de dur a terme els processos. Malgrat aquesta llacuna, l'ús forense era que les causes se substanciessin majoritàriament en català,⁸⁷ com ha quedat testimoni en els escrits processals de l'època. L'ús del llatí, però, estava molt estès a l'Audiència, però no hi havia cap motiu per fer les actuacions en llatí, tret del fet que els juristes havien estudiat en llatí i potser els era més còmode emprar aquesta llengua.

2.2.1. Al·legacions

El procés començava amb un escrit del demandant en què es demanava senzillament la citació del demandat perquè digués si pensava oposar-s'hi.⁸⁸ Si el demandat s'hi oposava, existia llavors una citació a termini al demandant, perquè interpo-

79. Les parts cridaven un tercer, falsament interessat, que tingués fur d'aquesta Reial Audiència, per aconseguir així l'evocació. Ara bé, tret d'aquesta maniobra, el cert és que el 1585 es va crear un procediment molt bàsic per donar curs a aquesta intervenció (CYADC, I, 3, 29, 3 (1585, p. 238) que podria ser objecte d'estudi comparant-lo amb la regulació actual, bastant semblant, per cert.

80. Veg. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 127-129.

81. CYADC, p. 222.

82. CYADC, p. 378-380.

83. CYADC, I, 3, 25, 5 (1564, p. 232).

84. CYADC, p. 236 i s.

85. CYADC, p. 238 i s.

86. CYADC, p. 241 i s.

87. «[...] como antes todo lo judicial se actuaba en Lengua Chathalana» reconeix l'informe de Patiño (punt 171 de la transcripció de Gay Escoda).

88. L'aclariment més complet i raonat d'aquest complex tràmit el trobem a VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 219-220 i 224, i és el que segueixo al text. Però les explicacions són contradictòries entre els autors, i les normes jurídiques no són gens clares. La foscor també es deu potser a les confusions que segurament van provocar després les *Ordenanzas* de 1741, amb la introducció d'usos forenses castellans. Veg. COLL ET FABRA, *Praxis forensis*, p. 127 i s.; R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 102.

sés la demanda (*libel*), per escrit,⁸⁹ i prestés caució de les despeses (o jurés prestar-la, si no tenia béns)⁹⁰ en el termini de sis dies improrrogables des de la citació del demandat,⁹¹ passats els quals sense prestar caució o presentar el libel, es produïa l'absolució de la instància del demandat i, per tant, donat cas que el demandant volgués reactivar el procés, s'havia de tornar a començar tot el procediment *ex novo*.⁹²

La demanda podia ser poc fonamentada o gens,⁹³ atès que per afavorir la tutela judicial efectiva, des de 1351 s'havia decidit donar curs a les demandes encara que fossin defectuoses.⁹⁴ A més, el 1547 es va establir que la demanda, tot i que havia d'assenyalar el que es demanés, es podia anar completant durant el procés (*ajustar la demanda*),⁹⁵ la qual cosa era el costum d'èpoques més llunyanes,⁹⁶ i descartava, de fet, la vigència del principi de preclusió, almenys en aquest tràmit.

El que succeeix és que aquestes disposicions feien que el procés fos llarguíssim, atès que fins al final, realment, no se sabia què demanava el demandant, ja que utilitzant indegudament les normes esmentades, podia anar reservant al·legacions per anar sorprenent la part contrària, la qual cosa, òbviament, és contrària a la bona fe processal.

Un cop interposada la demanda en les condicions indicades, es notificava (*intimació*) al demandat, perquè la contestés en el termini de vuit dies, prestant la mateixa caució esmentada per l'actor.⁹⁷

Ambdues parts havien de prestar jurament de dir la veritat (*jurament de calúmnia*) en començar el procés.⁹⁸

89. CYADC, I, 3, 10, 5 (1585, p. 211).

90. Tot i que s'apunten d'altres causes, com el desconeixement del dret propi (FONTANELLA, *De pactis*, clàus. 4, gloss. 15, part. 2, n. 129-136), aquesta possibilitat de jurar només prestar la caució —en comptes de prestar-la efectivament— devia ser la que va comportar-ne el desús, que confirma VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 161. Parla també d'aquest jurament en el mateix sentit, anomenant-lo *firma de derecho*, R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 66 i s.

91. CYADC, I, 3, 10, 2 (1493, p. 211). Sobre tot el tràmit veg. Antonius OLIBANUS, *Commentariorum*, p. 422.

92. CYADC, I, 3, 10, 3 (1503, p. 211).

93. Tot i el que afirma COLL ET FABRA, *Praxis forensis*, p. 127 i s., tenint present el que va ser finalment aquest tràmit, probablement per influència del dret castellà. Veg. també ESPIAU I ESPIAU I P. del POZO CARRASCOSA, *L'activitat judicial*, p. XXX.

94. CYADC, I, 3, 10, 1 (1351, p. 210).

95. CYADC, I, 3, 10, 4 (1547, p. 211).

96. «[...] com per altrás constitutions, y mentre de aquellas es disposat, y usat». CYADC, I, 3, 10, 4 (1547, p. 211).

97. CYADC, I, 3, 10, 2 (1493, p. 211).

98. Usatge *Quoniam ex conquestione* i CYADC, I, 3, 11, 1 (1251, p. 211). Tot i que aquest costum es va perdre finalment al procés civil. Veg. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 227. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 65.

En aquests vuit dies per contestar la demanda, el demandat podia oposar excepcions *dilatòries*⁹⁹ per impedir que el jutge entrés a conèixer el fons (*excepcions per impedir lo ingres de la lite*).¹⁰⁰ L'oposició d'aquestes excepcions, que eren bastant nombroses,¹⁰¹ suspenia el termini per contestar la demanda fins a la resolució, expressa o tàcita, d'aquestes excepcions *litis ingressum impediendes*,¹⁰² una de les quals era, per cert, l'«errònia» avocació de la Reial Audiència.¹⁰³

Les excepcions havien de ser resoltes en un termini de quinze dies, ampliable a seixanta. No es tractava d'un termini impropï, atès que si s'ultrapassava aquest darrer termini es consideraven rebutjades tàcitament les excepcions.¹⁰⁴

Si s'entrava a resoldre les excepcions, l'incident que s'hi obria tenia un termini probatori de trenta dies, comuns per a ambdues parts,¹⁰⁵ i era resolt amb una provisió,¹⁰⁶ contra la qual es podia recórrer en suplicació davant el mateix jutge una sola vegada.¹⁰⁷

El demandat també podia proposar, per escrit,¹⁰⁸ reconvençió, en els esmentats vuit dies. I si ho feia, se li donaven vuit dies més a l'actor per contestar la reconvençió.¹⁰⁹ Aquest termini no és que fos impropï, però el tràmit podia ser del tot inútil, atès que derivat de la manca de vigència del principi de preclusió per les al·legacions, abans esmentat, l'actor podia anar contestant a la reconven-

99. Aquesta expressió s'utilitza a CYADC, I, 3, 12, 5 (1585, p. 213).

100. CYADC, I, 3, 12, 1 (1493, p. 212).

101. Sobre el detall, vegeu PEGUERA, *Praxis civilis*, p. 87 i s.

102. CYADC, I, 3, 12, 1 (1493, p. 212). Sobre aquestes excepcions, veg. José Luis VÁZQUEZ SOTELO, *Instituciones saneadoras del proceso civil español: «excepciones dilatorias» y «comparecencia previa»*, Justicia, 1987, p. 24 i s.

103. CYADC, I, 3, 12, 3 (1547, p. 212).

104. CYADC, I, 3, 12, 1 (1493, p. 212). Sobre el recurs contra la «provisió» que les decidia, CYADC, I, 7, 5, 11 i 12 (1597, p. 368).

105. CYADC, I, 3, 12, 5 (1585, p. 213).

106. CYADC, I, 3, 12, 5 (1585, p. 213). Aprofito per indicar i confirmar que aquesta resolució es corresponia gairebé del tot amb l'actual *auto* del dret espanyol, com es pot deduir sense dificultat de la lectura processal de les CYADC i altres textos antics. Ho vaig manifestar ja a Jordi NIEVA FENOLL, *L'auto i el fallo*, RJCat, 2000, p. 1219 i s., però després de la recerca duta terme en l'actual treball em reafirmo en la conclusió, sense cap mena de dubte i amb total consonància de tots els autors antics que he consultat. Llegint PEGUERA, *Praxis civilis, passim*, per exemple, que escriu en un llatí molt vulgaritzat, trobarem milers de vegades la paraula *provisió*, i sempre amb una implicació decisòria per l'òrgan jurisdiccional (veg. per exemple, p. 262-264). I mai la paraula *interlocutòria*, més que com a adjectiu de provisió o de sentència. Resulta del tot urgent canviar la paraula *interlocutòria* del *Diccionari* de l'Institut d'Estudis Catalans per *provisió*, i modificar la definició actual *provisió*, en el sentit indicat a l'esmentat treball.

107. CYADC, I, 3, 12, 5 (1585, p. 213).

108. CYADC, I, 3, 12, 4 (1585, p. 213).

109. CYADC, I, 3, 12, 1 §1 (1493, p. 212).

ció en fases posteriors del procés,¹¹⁰ igual que el demandat, que de fet podia anar contestant a l'actor fins a la denunciació del procés.¹¹¹

2.2.2. Prova

Un cop contestada la demanda, o declarada la rebel·lia (*contumàcia*) del demandat, en els vuit dies següents el demandant havia d'exposar els fets i proposar les proves a través d'*articles*, és a dir, de successius escrits als quals el demandat havia de contestar en el termini de sis dies.¹¹² Els articles eren múltiples,¹¹³ probablement tants com fets, i sempre acompanyats de la corresponent proposició de prova, cosa que confirma, com hem dit abans, que la demanda inicial del procés era una mínima expressió del que és avui.

Un cop el demandat havia respost (o no) als articles de l'actor, tenia cinc dies per proposar interrogatoris, passats els quals s'obria un termini de tres mesos (ampliables a nou si la prova no es trobava a Catalunya) perquè el demandant pogués introduir tota la prova anunciada als articles, i fins i tot proposar nous articles.¹¹⁴

El demandat, a la vegada, també podia proposar articles derivats de la seva reconvençió, així com excepcions en el termini de trenta dies comptats des que l'actor proposés els seus. L'actor també tenia vuit dies per respondre aquests articles relacionats amb la reconvençió, més cinc dies per proposar interrogatoris i, com el demandat, llavors se li obria un període de tres mesos per practicar la prova dels articles.¹¹⁵

Acabada aquesta primera part fonamentalment d'al·legació i pràctica de la prova, s'obria un termini d'un mes (ampliable a tres) que podríem dir *de contrast* o *contradicció* de la prova aportada, ja que es podia revisar tota aquesta prova, i posar objeccions al material aportat de contrari (documents, testimonis, etc.),¹¹⁶ o bé corroborar el propi.¹¹⁷ Aquestes objeccions es feien a través de nous articles, que havien de proposar-se per escrit.¹¹⁸

110. CYADC, I, 3, 12, 4 (1585, p. 213).

111. COLL ET FABRA, *Praxis forensis*, p. 131.

112. CYADC, I, 3, 14, 1 (1493, p. 214-215).

113. Exemples d'aquests articles els podem trobar a COLL ET FABRA, *Praxis forensis*, p. 9 i s.

114. CYADC, I, 3, 14, 2 (1493, p. 215).

115. CYADC, I, 3, 14, 3 (1493, p. 215).

116. CYADC, I, 3, 14, 10 (1585, p. 216).

117. CYADC, I, 3, 14, 4 (1493, p. 215).

118. CYADC, I, 3, 14, 13 (1585, p. 217).

Al marge de tot l'anterior, restava oberta la possibilitat de continuar aportant documents durant tot el procés, fins el seu acabament (*denunciació*),¹¹⁹ la qual cosa obria òbviament la possibilitat d'anar sorprenent a la part contrària amb nous escrits que obririen nous articles i farien el procés encara una mica més llarg i complicat.

Els mitjans de prova que podien practicar-se no semblaven estar limitats, però els únics dels quals existeix regulació són els següents: prova testifical, a la qual es dóna una gran importància, prova documental i, curiosament, des de temps molt antics, prova de presumpcions.¹²⁰

El *jurament de les parts*, el que avui diríem *declaració de parts*, no era considerat un mitjà de prova, sinó que només era rebut en absència de prova, i era valorat de manera pràcticament lliure pel jutge.¹²¹

La regulació dels mitjans de prova era molt reduïda, i constava, sense gaires variacions, als *Usatges*, fonamentalment per a la prova de testimonis,¹²² que és l'única que té una regulació relativament detallada. Hi havia d'haver més d'un testimoni,¹²³ però per tal d'afavorir l'economia processal, estava prohibit aportar més de deu testimonis per a cada article.¹²⁴ Eren múltiples les prohibicions i incapacitats per testimoniar (menors de catorze anys, familiars, víctimes, enemics, malfactors, anatematitzats [jueus, sarraïns, etc.]), i eren terribles les penes per lluitar contra el fals testimoni (perdre la mà i la llengua).¹²⁵

2.2.3. Conclusions

Acabada la fase de prova, s'obria un termini de dos mesos (prorrogable fins a quatre mesos),¹²⁶ a fi que les parts s'instruïssin i elaboressin les conclusions, per tal de facilitar la confecció de la *relació del negoci*.¹²⁷

L'any 1585 es va concedir una fase addicional,¹²⁸ consistent a atorgar dos mesos més per poder provar les objeccions exposades a les conclusions, més un

119. CYADC, I, 3, 14, 12 (1585, p. 217).

120. «Prova per arguments o indicis versemblants». Usatge *affirmantis*.

121. Usatge *affirmantis*: «Sagrament no es prova, mas en defalliment de prova, e es donat al reo, o al actor, a aquell quel jutge coneix esser pus cert, e lo qual creu mes tembre lo jurament.»

122. CYADC, p. 218 i s.

123. Usatges *Et testes i Accusatores*.

124. CYADC, I, 3, 16, 1 (1585, p. 220).

125. Poden consultar-se més detalls d'aquesta prova a CALDERÓ, *Sacri regii*, p. 35 i s.

126. CYADC, I, 3, 14, 8 (1547, p. 216).

127. CYADC, I, 3, 14, 5 (1493, p. 215).

128. CYADC, I, 3, 14, 14 (1585, p. 218).

altre mes després per objectar la prova presentada de contrari en aquest darrer període.

Acabades les conclusions, sense provisió del jutge,¹²⁹ el *relator* (actualment, *magistrat ponent*) feia immediatament la *denunciació* del procés,¹³⁰ és a dir, el que avui diríem l'*acabament* del procés i *preclusió* definitiva d'aportació fàctica i jurídica abans de dictar sentència.¹³¹

Només hi havia l'excepció dels documents nous o de nova notícia, que encara podien ser aportats tot i haver estat denunciat el procés,¹³² a l'estil de les antigues «diligencias para mejor proveer» de la Llei d'enjudiciament civil de 1881, avui desnaturalitzades per les anomenades *diligències finals* de la Llei d'enjudiciament civil de 2000.¹³³ Aquesta oportunitat només es donava una sola vegada, però podia fer allargar encara més el procés, perquè si la part coneixia el document però no el podia aportar en aquell moment, es permetia que el litigant fes esment del document, i se li donava un termini d'un màxim de dos mesos per aportar-lo. A més, es permetia variar la demanda en funció d'aquest document, cosa que provocava un gran desconcert a la part contrària, i potser la inutilitat del que s'havia fet abans.¹³⁴

2.2.4. Sentència

Un cop feta la denunciació del procés, s'obria el termini per dictar sentència. En un procés tan llarg, però, i amb tan ingent documentació, s'havia de procurar facilitar la tasca dels jutges, i per això els advocats de les parts havien d'elaborar uns memorials que resumien les actuacions i la seva posició.¹³⁵ Després, el relator havia de redactar la *relació*,¹³⁶ amb el resum de les al·legacions i proves

129. En un altre capítol de les mateixes Corts, s'al·ludeix a aquesta provisió, teòricament derogada en el cap. LXXXI de les mateixes corts. CYADC, I, 3, 17, 2 (1585, p. 221); CYADC, I, 3, 19, 7 (1585, p. 223).

130. CYADC, I, 3, 14, 14 (1585, p. 218). Veg. també CYADC, p. 222 i s.

131. CYADC, I, 3, 14, 12 (1585, p. 217).

132. CYADC, I, 3, 17, 3 (1585, p. 221).

133. Veg. José Luis VÁZQUEZ SOTELO, «Las diligencias finales», a *Instrucciones del nuevo proceso civil: Comentarios sistemáticos a la Ley 1/2000*, Barcelona, 2000, p. 527 i s.

134. Diu VIVES Y CEBRIÁ, *Traducción al castellano*, p. 222-223: «Y de aquí nace aquel principio tan famoso todo el proceso es libelo, del cual proviene el absurdo de que á un mismo tiempo se puede estar al principio y al fin del pleito.» Comenta també aquest punt COLL ET FABRA, *Praxis forensis*, p. 143.

135. CYADC, I, 3, 24, 2 (1585, p. 230).

136. CYADC, p. 228 i s.

de les parts.¹³⁷ Els notaris i escrivans de manament, a més, estaven obligats a fer el *memorial* de tots els detalls més rellevants del procés (noms de testimonis, documents, etc.).¹³⁸

Fets els memorials, però abans d'acabar la relació, els relators podien requerir per escrit¹³⁹ els advocats de les parts perquè els informessin, a ells i als jutges,¹⁴⁰ sobre punts dubtosos del procés,¹⁴¹ tantes vegades com creguessin necessari. Felip IV va recordar i promoure aquesta possibilitat tan favorable al bon judici dels jutges, potser en desús, el 1702.¹⁴²

Finalment, es dictava la sentència, la redacció de la qual corria a càrrec del jutge o del relator.¹⁴³ Sovint només es redactava la *dispositiva*,¹⁴⁴ però calia sempre que la sentència fos motivada.¹⁴⁵

Aquest complicat procés es convertia, veritablement, en una autèntica cursa d'obstacles.¹⁴⁶ Els terminis eren, com és lògic, incomplets. Prou testimonis dels incompliments i les corrupteles han restat a les mateixes lleis com per esmentar-los ara. Per això, el 1542 es va establir que els terminis correguessin automàticament, i s'imposés la preclusió *ipso facto*, sense necessitat de declaració expressa,¹⁴⁷ la qual cosa es repeteix el 1585,¹⁴⁸ però va ser incompleta fins al fi-

137. CYADC, i, 3, 22, 4 (1547, p. 228).

138. CYADC, p. 228.

139. CYADC, i, 3, 23, 2 (1547, p. 229).

140. CYADC, i, 3, 24, 2 (1585, p. 230).

141. CYADC, i, 3, 23, 1 (1542, p. 229).

142. CYADC, i, 3, 23, 4 (1702, p. 229). La pràctica va caure, novament, en desús, al segle XIX, com ho testimonia VIVES Y CEBRIÀ, *Traducció al castellano*, p. 275, llevat de casos concrets de rellevància probatòria, a l'estil de les «diligencias para mejor proveer» de la Llei d'enjudiciament civil de 1881.

143. CYADC, i, 7, 3, 1 (1503, p. 363).

144. CYADC, i, 7, 3, 1 (1503, p. 363).

145. «[...] sien tenguts de exprimir en las ditas sentencias diffinitivas los motius quels hauran moguts per axi declarar, e diffinitivament sententiar». CYADC, i, 7, 3, 2 (1510, p. 363).

146. Existia també un procediment incidental, del qual es feia ús freqüent, atès que totes les parts, com s'ha vist, buscaven excuses per allargar els processos [irònicament, s'expressa a CYADC, i, 3, 13, 1 (1547, p. 213)], aquests incidents «sien fets tant grans, que fan mes occupatio quant se fan las causas de aquells», fins que es va declarar al 1585 [CYADC, i, 3, 13, 4 (1585, p. 214)] que els incidents, amb alguna petita matisació [CYADC, i, 3, 13, 5 (1585, p. 214)], no eren suspensius i que els terminis del procés correrien en contra de la part vençuda. Proposat l'incident, les parts tenien un termini comú de vint dies per a fer al·legacions i prova, després dels quals el notari tenia tres dies per a traspassar el procés al relator, i finalment vint-i-cinc dies al relator per a decidir l'incident [CYADC, i, 3, 13, 1 (1547, p. 213)].

147. CYADC, i, 3, 14, 7 (1542, p. 216).

148. CYADC, i, 3, 14, 9 (1585, p. 216).

nal.¹⁴⁹ Es preveia que la duració dels procediments plenaris no havia de tenir més de cent dies, i la dels sumaris, cinquanta, la qual cosa sembla poc menys que irònica després de tot el que he descrit. També s'establia que les apel·lacions podien durar un màxim de cinquanta dies, i es declarava, àdhuc, amb una ingenuïtat enorme, la improrrogabilitat de tots aquests terminis.¹⁵⁰

Fruit dels freqüents retards en el procés descrit, que podríem anomenar *plenari*, de la mateixa manera que ho fa el legislador actual i potser amb la mateixa ineficàcia, es va concebre la possibilitat de celebrar una mena de «judici ràpid» si la quantia d'allò reclamat era inferior de vint lliures¹⁵¹ o cinquanta sous.¹⁵² En aquests casos no es feia un procés plenari, sinó que tenia només les fases següents: citació, demanda, articles, testimonis, sentència.¹⁵³ A més, per a les causes sumàries (aliments, procediments possessoris, o causes d'estrangers, causes dotals, causes menors de deu lliures, judicis executius,¹⁵⁴ etc.) es preveia un altre «judici ràpid»,¹⁵⁵ amb un únic termini de prova de testimonis, comú a ambdues parts, de dos mesos.¹⁵⁶ En darrer lloc també es preveia que, amb independència de la quantia reclamada, si hi havia conformitat (*confessió*) amb el deute en la primera compareixença, demanant un termini per pagar, no es formaria procés ni hi hauria taxes judicials.¹⁵⁷

2.2.5. Recursos

En aquesta matèria existeix una foscor absolutament incompatible amb la seguretat jurídica, que, de fet, ha estat gairebé generalitzada en les legislacions peninsulars, i que encara avui dóna moltíssims problemes, sobretot al procés penal. A la legislació catalana s'esmenten desordenadament recursos que no tenen re-

149. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 236 esmenta el «Real Acuerdo» de 18-6-1818, que va disposar, no sé si inútilment, la preclusió immediata dels terminis probatoris.

150. CYADC, I, 7, 3, 4 (1547, p. 363).

151. CYADC, I, 3, 1, 3 (1493, p. 184).

152. CYADC, I, 3, 1, 4 (1510, p. 184).

153. CYADC, I, 3, 1, 3 (1493, p. 184).

154. CYADC, I, 3, 26, 1 (1493, p. 233), i els capítols següents. Sobre l'escriptura de terç i el judici executiu, veg. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 396.

155. Tot i les bones intencions, aquest judici va fracassar, i afirma VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 284, que «en el día no hay apenas diferencia entre las causas sumarias y las que no lo son [...]». La raó segurament va ser, com sempre, la manca de mitjans personals, atès que encara que el procediment estigui ben concebut, fracassarà si l'estructura judicial és defectuosa.

156. CYADC, I, 3, 26, 7 (1585, p. 234-235).

157. CYADC, I, 3, 1, 4 (1510, p. 184).

gulació en absolut, i d'altres que només van existir, potser, en determinades èpoques i territoris. I sovint es confonen els uns amb els altres. Les causes d'aquesta foscor s'han de buscar en el fet que, tot i que pugui sorprendre, els recursos depenien en bona mesura de la voluntat del tribunal que els coneixia, que lògicament coneixia quan volia, i reflectia, de fet i com he indicat abans, la discrecional voluntat del comte. A partir d'aquí es van barrejant antigues regulacions romanes amb autèntics usos forenses i algunes normes jurídiques molt disperses, a més d'opinions doctrinals contradictòries, que fan que la regulació que exposaré aquí, amb tota la claredat que em sigui possible, pugui ser només una mínima aproximació al que devia succeir a la pràctica,¹⁵⁸ perquè, com ho indicaré, sovint s'al·ludeix a les fases procedimentals referint-se només a algun dels recursos.

A la regulació de les CYADC, els dos recursos contra sentències esmentats més freqüentment són el d'*apel·lació* i el de *suplicació*,¹⁵⁹ sense que la diferència entre ells sigui gens clara, i són sovint confosos. Peguera¹⁶⁰ aclareix que la suplicació era un remei extraordinari davant del comte (*princep*), a través de la Reial Audiència, quan ja no quedava el recurs ordinari, és a dir, el d'*apel·lació*. Dels recursos havien de conèixer jutges professionals, és a dir, juristes.¹⁶¹ I sobre la concreta competència funcional només podem indicar el següent:

— Les sentències de jutges inferiors podien ésser reconegudes en contra en *apel·lació* davant el governador general,¹⁶² si la causa no era pròpia de la Reial Audiència. En aquest darrer cas, en processos de menys de quatre-centes lliures¹⁶³ les sentències podien ésser reconegudes en contra en *apel·lació* davant un doctor¹⁶⁴ d'aquesta Reial Audiència.¹⁶⁵

— Les sentències del governador general i els «portantveus»¹⁶⁶ eren objecte del recurs d'*apel·lació*¹⁶⁷ des de 1599¹⁶⁸ davant el lloctinent. I eren decidides, lògicament, a través de la Reial Audiència.

158. Ha fet una recopilació d'aquest desordre de recursos i opinions doctrinals, a la qual em remeto, FERRO, *El dret públic*, p. 115-117. Veg. també R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 320 i s.

159. Teòricament a la Reial Audiència.

160. PEGUERA, *Praxis civilis*, p. 285 i 298.

161. CYADC, I, 7, 7, 1 (1363, p. 372).

162. BOSCH, *Summari index*, p. 227.

163. CYADC, I, 3, 8, 8 (1585, p. 209). La quantia havia passat des de 1512 fins a 1585 de 100 a 400 lliures. CYADC, I, 3, 8, 7 (1520, p. 208).

164. Havien estat dos anteriorment. CYADC, I, 3, 8, 8 (1585, p. 209).

165. CYADC, I, 3, 8, 5 (1512, p. 208).

166. BOSCH, *Summari index*, p. 230.

167. No de *suplicació*, al contrari del que afirma BOSCH, *Summari index*, p. 230.

168. CYADC, I, 7, 5, 20 (1599, p. 370).

— Les sentències de la Reial Audiència podien ésser reconegudes en contra en suplicació davant dos juristes de la mateixa Reial Audiència.¹⁶⁹

Es va tractar que la regulació de tots dos recursos fos semblant,¹⁷⁰ unificant els terminis d'interposició,¹⁷¹ que eren de deu dies posteriors a la publicació de la sentència, prestant caució.

Un cop interposat el recurs,¹⁷² calia fer la *justificació*.¹⁷³ Per aquesta tasca s'establia un termini de tres mesos per causes de menys de tres-centes lliures, i de sis mesos per causes de més quantia. En aquest termini s'admetien tot tipus de proves. Passats aquests terminis, s'atorgava un termini de dos mesos (menys de tres-centes lliures) o quatre mesos (més de tres-centes lliures), perquè la part apel·lada presentés la seva prova. I si ho feia, es tornaven a obrir uns terminis, d'un i dos mesos, respectivament, a l'apel·lant perquè fes la seva rèplica probatòria.¹⁷⁴ No cal dir que, en aquestes condicions, al recurs d'apel·lació es reconeixia àmpliament el *ius novorum*,¹⁷⁵ la qual cosa el convertia en una autèntica segona instància, és a dir, un *novum iudicium*, i no una simple *revisio prioris instantiae*, que és en el que s'ha convertit avui el recurs d'apel·lació a la majoria de legislacions europees. Per acabar, només vull dir que se seguia el principi de justícia rogada,¹⁷⁶ com en general a tot el procés.

Acabats tots aquests terminis, l'apel·lant havia de promoure la denunciació del procés, sense la qual se li declarava el recurs desert.

El recurs havia de ser resolt en un termini de sis mesos, tenint com a màxim teòric un any, després del qual el recurs era considerat desert, sense més ni menys (*ipso facto*),¹⁷⁷ la qual cosa entenc que s'ha de referir a la manca d'activitat de les parts per instruir i col·laborar en la tramitació del recurs, i no que el recurs decaigués per la inactivitat del jutge *ad quem*, malgrat el tenor de la Constitució esmentada. Ho indico d'aquesta manera perquè si no, no s'entén que en les apel·lacions de menys de vint lliures —en les quals el termini de re-

169. CYADC, I, 3, 8, 4 (1512, p. 208).

170. Així ho reconeixen VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 675 del facsímil de 1989; R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 359.

171. CYADC, I, 7, 7, 8 (1493, p. 373); CYADC, I, 3, 5, 14 (1585, p. 368).

172. De «primera apel·lació». CYADC, I, 7, 7, 17 (1585, p. 376). Avui aquest escrit d'interposició equivaldria a l'escrit de preparació.

173. Fonamentació del recurs, és a dir, el que avui seria objecte de l'escrit d'interposició.

174. Sobre els detalls del procediment, veg. COLL ET FABRA, *Praxis forensis*, p. 139 i s.

175. «[...] a favor del apellant, peraque dins aquell puga deduir sa justícia, y provar lo que en primera instantia no haura pogut [...]». CYADC, I, 7, 7, 16 (1585, p. 375).

176. CYADC, I, 7, 7, 16 (1585, p. 375).

177. CYADC, I, 7, 5, 1 (1493, p. 366).

solució era de dos mesos—, prèvia denúncia per tres vegades de l'apel·lant, el jutge incorregués en responsabilitat si no es resolvia en aquest termini.¹⁷⁸

Finalment, si l'apel·lació o suplicació era en un procés de menys de cent lliures,¹⁷⁹ existia un termini d'entre tres i sis mesos per resoldre-la. De tota manera, tots aquests terminis eren incomplets, almenys a la Reial Audiència.¹⁸⁰

Les costes de les apel·lacions eren imposades a la part vençuda, quadruplicades.¹⁸¹

Existia, a més, la possibilitat de demanar la nul·litat de la sentència, abans d'apel·lar-la, en el termini de deu dies.¹⁸² Aquesta acció (*excepció*, deia la normativa) de nul·litat no suspenia el termini per apel·lar, sinó que s'interposava dins el mateix termini. Llavors la idea era resoldre primer la nul·litat, però en realitat es resolvia tot alhora en el recurs d'apel·lació,¹⁸³ com sembla lògic.

En darrer lloc s'esmenta un «recurs de segona apel·lació»,¹⁸⁴ i del qual només podem dir amb seguretat que tenia prohibit en el seu àmbit el *ius novorum*—precisament per no complicar més els plets—,¹⁸⁵ així com formar peça independent per debatre sobre la nul·litat.¹⁸⁶

També existia recurs contra resolucions que no fossin sentències definitives (lletres, provisions, intermedis, etc.), o bé contra resolucions interlocutòries, el procediment del qual no comentaré,¹⁸⁷ perquè a més la possibilitat de recórrer-hi en contra era molt limitada.¹⁸⁸

Sobre els efectes de la interposició dels recursos no se'n parla gaire, però hi consten algunes dades interessants. Les sentències del governador podien ser objecte d'execució provisional prèvia prestació de caució. La dels portantveus

178. CYADC, I, 7, 7, 10 (1510, p. 373).

179. CYADC, I, 7, 7, 9 (1510, p. 373).

180. CYADC, I, 7, 10, 12 (1585, p. 382), «[...] la part condemnada procura de introduir en la Reyal Audientia la causa de appellatio per ell interposada, encara que sie de poca valor lo interes, y entenga que no te justitia alguna, confiat que ab la multitud dels negocis de que estan carregats los Doctores de dita Reyal Audientia, fara sa causa immortal [...]».

181. Usatge *Si quando*.

182. Sobre aquesta acció, PEGUERA, *Praxis civilis*, p. 347 i s.

183. CYADC, I, 7, 7, 1 (1301, p. 372).

184. I fins i tot tercera apel·lació, tot i que crec que aquest darrer recurs no passava de ser un ús forense que es va produir a algunes jurisdiccions especials. Veg. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 336.

185. CYADC, I, 7, 7, 2 (1333, p. 372).

186. CYADC, I, 7, 7, 6 (1363, p. 372-373).

187. CYADC, p. 366-367; CYADC, I, 7, 7, 15 (1585, p. 375). Usatge *Quoniam ex conquestione II* (p. 372).

188. CYADC, I, 7, 7, 18 (1585, p. 376).

no,¹⁸⁹ llevat del cas de Catalunya.¹⁹⁰ En el procés penal existia, tret de múltiples excepcions, l'efecte suspensiu.¹⁹¹

2.2.6. Execució

La normativa sobre execució de sentències era molt reduïda i sotmesa a l'ús forense,¹⁹² però ja era regulada de manera genèrica des de l'Usatge *placitum iudicatum*, i amb més concreció posteriorment, i establia algunes inembargabilitats,¹⁹³ com ara la d'alguns instruments essencials per la feina quotidiana,¹⁹⁴ que han arribat fins als nostres dies (art. 606.2 LEC).

L'execució es feia immediatament, sense més tràmits,¹⁹⁵ un cop es dictava sentència, si no s'oposava cap excepció.¹⁹⁶ Teòricament s'establia el termini d'un mes des que la sentència havia estat dictada.¹⁹⁷

També, com he indicat abans, hi havia un règim d'execució provisional.¹⁹⁸ El sol·licitant havia de prestar caució¹⁹⁹ per respondre *a posteriori* si l'execució havia estat feta indegudament, i a més, curiosament, havia de tornar a prestar caució per cada provisió de l'execució que l'altra part recorria,²⁰⁰ la qual cosa havia de dificultar necessàriament l'execució provisional. El termini per reclamar el cobrament indegut fruit de l'execució provisional era d'un any.²⁰¹ Aquestes caucions eren prestades durant la pendència del primer recurs interposat. Però si la sentència era confirmada, no calia donar més caucions quan la part executada interposés més recursos, sinó que ja valia la primera caució.²⁰²

189. BOSCH, *Summari index*, p. 226.

190. BOSCH, *Summari index*, p. 230.

191. CYADC, I, 7, 5, 18 (1599, p. 369). Més detalls de la regulació dels recursos penals es poden trobar a CYADC, p. 374, 375 i 377.

192. Veg. PEGUERA, *Praxis civilis*, p. 359 i s.

193. CYADC, I, 7, 10, 1 (1283, p. 380).

194. CYADC, I, 7, 10, 3 (1291, p. 380); CYADC, I, 7, 10, 4 (1299, p. 380); CYADC, I, 7, 10, 5 (1359, p. 380-381).

195. Cosa que hauria de fer reflexionar, per cert, el legislador actual.

196. CYADC, I, 7, 10, 6 (1493, p. 381).

197. CYADC, I, 7, 10, 11 (1564, p. 382).

198. Al·ludit de passada a CYADC, I, 7, 5, 5 (1510, p. 367), a part dels altres textos que esmentaré després.

199. CYADC, I, 7, 10, 12 (1585, p. 382-383).

200. CYADC, I, 7, 10, 9 (1520, p. 381).

201. CYADC, I, 7, 10, 7 (1493, p. 381).

202. CYADC, I, 7, 10, 10 (1542, p. 381).

En cas de recurs a la Reial Audiència, només es podien executar provisionalment les sentències de quantia inferior a cent lliures.²⁰³

2.3. INFLUÈNCIA DE L'ÚS FORENSE

Amb una organització jurisdiccional tan dispersa, i amb un procés amb tantes llacunes com el que hem vist, no és difícil endevinar que la manifestació de l'ús forense seria molt poderosa,²⁰⁴ i per tant, els localismes en la manera de treballar de cada jutge havien de ser molt accentuats. A més, es duïen a terme pràctiques, el suport legal de les quals no estava gens clar, i eren completades amb l'ús forense, com ara una institució tan important com l'embarcament.²⁰⁵

Es tracta d'un problema amb el qual el dret processal ha tractat de lluitar des del seu origen, mirant d'imposar cada vegada més el principi de legalitat processal (art. 1 LEC), però que no acaba de tenir el reflex que hauria de veure's a la pràctica. La complicació i dispersió de les normes processals, de gairebé qualsevol país, van ser una tònica general fins a les codificacions del segle XIX. I Catalunya no en va ser una excepció.

En l'època que estem considerant, fruit d'aquestes mancances legislatives, es va estendre el pensament que el procediment era un simple qüestió de la pràctica, menystingut àdhuc en l'estudi de la carrera de dret, atès que la introducció de l'assignatura de pràctica forense no s'esdevé pròpiament fins al segle XIX, i sempre com a complement dels estudis ja realitzats.²⁰⁶ Per això, la discrecionalitat en matèria processal ha estat històricament molt acusada, malgrat els cons-

203. Per les de quantia superior s'havia d'esperar la fermesa de la sentència. CYADC, 1, 7, 10, 13 (1585, p. 383); CYADC, 1, 7, 10, 16 (1599, p. 383-384).

204. Es pot confirmar llegint VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano, passim*. Bona part del que diu aquest autor està derivat de l'ús forense de la Reial Audiència. Veg. per exemple, p. 217, on es diu «no se acostumbra en Cataluña recibir informacion de la ausencia del reo, sino que alegando el actor la ignorancia del paradero del convenido, se le cita por edictos [...]», o a la p. 277, a on s'afirma que «En Cataluña no informan generalmente los abogados a viva voz [...]. Esta práctica al paso que deja mucho tiempo al tribunal para despachar mas causas ahorra gastos á las partes pues los abogados solo se preparan para el informe en los casos en que se ha pedido, y solo asisten al tribunal en el dia señalado.»

205. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 45 i s.

206. MONTERO AROCA, Juan *et al.*, *Derecho jurisdiccional I: Parte general*, València, 2002, p. 14.

tants intents legislatius per atorgar seguretat jurídica, que, com es reflecteix a les lleis, gairebé sempre van fracassar.

Per tant, tot allò que està regulat a les CYADC i que hem descrit, s'ha d'afegir a benefici d'inventari, si se'm permet l'expressió. Caldria estudiar el procés, de fet, no només en cada vegueria i a cada batllia, sinó també a la Reial Audiència, cada vegada que canviava algun doctor, la qual cosa no té cap interès per aquest treball, tret de la confirmació de la vigència de l'ús forense, i potser per descobrir alguna genialitat creada per algun jutge en matèria processal, i que va quedar en l'oblit de tothom.

El que voldria afegir a mode d'excurs, molt breument, és la reflexió següent: després d'haver vist com funcionava el nostre procés fa tres segles i la gran influència de l'ús forense, hom podria pensar que tot es devia a la manca d'estudi i de codificació, malgrat la Constitució de Santa Anna de 1493. El que succeeix és que la reflexió anterior seria purament teòrica, atès que tot i que actualment tenim codis processals, i ja fa molts anys que l'assignatura de dret processal és als plans d'estudis, en canvi constatem que la influència de l'ús forense a la pràctica és sovint molt elevada. Tant, que algunes vegades s'ha parlat, tot i que no per escrit que jo sàpiga, de «regnes de taifes», descrivint el funcionament dels jutjats actuals. La situació de dispersió, a més, ha augmentat amb la Llei d'enjudiciament civil de 2000, per la seva novetat, les seves llacunes, els defectes greus i la manca de formació conjunta dels jutges sobre aquesta. Tot això provoca que sovint es pugui dir que cada jutge la interpreta com creu convenient, i que manqui una homogeneïtzació urgent de criteris que eviti la inseguretat jurídica que estem patint actualment.

Malgrat tot, el que em pregunto com a conclusió d'aquest epígraf es pot resumir en la frase següent: tradició o inevitabilitat?, és a dir, els jutges continuen actuant amb localismes perquè secularment ho han fet així, com ho hem vist, o bé és inherent a la funció jurisdiccional actuar d'aquesta manera? Personalment, crec que la resposta la trobarem, potser algun dia, en l'estudi profund de la independència judicial, estudiant el vessant jurídic, però també el vessant psicològic, de la tasca jurisdiccional. Caldria marcar les fronteres de la independència de manera que la seva manifestació no sigui incompatible amb la pròpia existència de l'ordenament jurídic (que teòricament defensa) i un dels seus valors principals: la seguretat jurídica.

3. IMPACTE DEL DECRET DE NOVA PLANTA

Tan bon punt va acabar la Guerra, es va establir una administració provisional de postguerra,²⁰⁷ en la qual va conèixer dels processos de la Reial Audiència la Real Junta Superior de Gobierno y Justicia del Principado de Cataluña,²⁰⁸ suprimí la Reial Audiència, declarà la nul·litat de les resolucions de l'Audiència durant la Guerra, establí regles per abreujar els processos, obligà que els advocats i procuradors es dirigissin a la Junta en castellà i mantingué la primera instància de manera provisional, realitzant alguns nous nomenaments.²⁰⁹ Un any i escaig després, el 16 de gener de 1716, es fa a Madrid la «Real cédula» que comunica al «capitán general» de Catalunya el Reial Decret de Nova Planta signat a Buen Retiro²¹⁰ el 9 d'octubre de 1715.²¹¹ El Decret, en la seva major part, intenta reformar parcialment l'organització de justícia i de govern al Principat,²¹² que ja vam veure que formaven, ambdues parcel·les, una mateixa manifestació de poder.

Fora de les consideracions polítiques amb què gairebé sempre s'acompanyen els comentaris a aquest decret, considerarem les seves disposicions només des d'un punt de vista estrictament tecnicojurisdiccional.²¹³ El capítol 42 del Decret

207. Sobre els detalls, veg. Ferran BADOSA COLL, «El canvi de règim arran del “Decreto de Nueva Planta”», a *Manual de dret civil català*, Barcelona, 2003, p. 15-16; Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, 1968, p. 62 i s.; Jaume SOBREQÜÉS, *L'onze de setembre i Catalunya*, Barcelona, 1976, p. 16 i s., i les concretes decisions que es van adoptar, p. 87 i s. És imprescindible la consulta de GAY ESCODA, *El corregidor*, p. 70 i s.

208. Segons unes «Instrucciones» de setembre de 1714, sense data concreta, que reproduïx GAY ESCODA, *El corregidor*, p. 739-741.

209. Aquesta última qüestió la refereix Francisco Ametller al seu informe per al DNP (punt 8 de la transcripció de Gay Escoda).

210. El lloc està esmentat a la *Real Cédula*, feta també a Buen Retiro, de 21 de novembre de 1754.

211. El retard de la *Real Cédula* (i el retard amb que la mateixa «Real Cédula» va ser comunicada al «capitán general») es deu al fet que es va considerar que primer s'havien de completar els nomenaments dels càrrecs de l'Audiència, segons opina GAY ESCODA, *La gènesi*, p. 38 i s. Potser no es volien excitar els ànims donant oportunitat al debat, presentant la nova composició de l'Audiència com un fet consumat.

212. Josep Maria GAY ESCODA, *La gènesi del Decret de Nova Planta de Catalunya*, RJC, 1982, p. 36.

213. Sobre els antecedents del Decret, és essencial la lectura de GAY ESCODA, *La gènesi*, p. 7 i s., i p. 263 i s. El treball inclou, a banda d'altres interessants reproduccions de textos de l'època, la transcripció completa dels informes de José Patiño (intendent general del Principat de Catalunya després de la guerra) i Francisco Ametller (català, ministre del Consejo de Castilla) i la deliberació al Consejo de Castilla («Consulta original que el Consejo hizo en 13 de junio de 1715 a consecuencia del Real Decreto del 2 de marzo del mismo sobre la Planta de Ministros del Principado de Cataluña»), sense els quals és impossible fer-se una idea de la trascendència del DNP.

deia literalment que «en todo lo demás que no esté previsto en los capítulos precedentes de este decreto, se observen las constituciones que antes había en Cataluña; entendiéndose, que son de nuevo establecidas por este decreto, y que tienen la misma fuerza y vigor que lo individual mandado en él». Malgrat la claredat d'aquesta disposició, l'examen a primer cop d'ull del Decret contrasta amb l'esmentat capítol 42, perquè sembla que s'afectin, d'una manera o d'una altra, pràcticament totes les institucions i fases processals que hem estudiat abans. Però cal descendir al detall per comprovar l'impacte real del Decret al dret processal català.²¹⁴

3.1. SOBRE L'ORGANITZACIÓ JURISDICCIONAL

Començant per la part orgànica, el Decret sembla establir *ex novo* una «Audiència», comandada pel «capitán o comandante general de mis armas».²¹⁵

Però la nova «Audiència» no era res més que la Reial Audiència reinstaurada²¹⁶ i reformada en la seva estructura i personal.²¹⁷ De fet es diu «Real Audiencia» al llarg de tot el Decret. És tan clar això que, a banda de les dades que ara oferiré, el DNP mana fins i tot que se segueixi l'antic aranzel per pagar els diferents oficis del personal que treballava a l'Audiència,²¹⁸ la qual cosa prova que el funcionament intern gairebé no va canviar. Els canvis més substancials són, doncs, els següents.

En comptes de presidir l'Audiència el lloctinent, desapareix aquest càrrec en benefici del *capitán* (o *comandante* o *gobernador*) *general*, però que només tenia vot en les qüestions de govern, no en els assumptes de justícia.²¹⁹ Cal tenir present, però, que el càrrec de capità o governador general, com hem vist, ja existia, com a substitut del lloctinent en el segon grau jurisdiccional; el que succeeix, doncs, és que se suprimeix el lloctinent i passa a assumir les seves funcions a l'Audiència el capità general,²²⁰ que les comparteix amb un *regente* que subs-

214. Sobre aquest impacte, vegeu, àmpliament, BADOSA COLL, *El canvi*, p. 15 i s. També SOBREQÜÉS I VIDAL, *Història*, p. 87 i s.

215. Com diu Álvaro, GÓMEZ BECERRA, *Memoria*, RGLJ 1876 (48), p. 117, «bajo el principio del derecho de conquista».

216. Seguint el consell de l'informe d'Ametller (punt 25 de la transcripció de Gay Escoda).

217. Semblen confirmar-ho ESPIAU I ESPIAU i P. del POZO CARRASCOSA, *L'activitat judicial*, p. xx.

218. Cap. 29 DNP.

219. Cap. 1 DNP: «en las cosas de Gobierno». La disposició es reitera a les ord. XXXIII i XXXIV de 1741.

220. Veg. l'informe de Patiño (punt 160 de la transcripció de Gay Escoda).

tituïa el «capitán general»,²²¹ i n'assumia les funcions polítiques tutelars. Deixant de banda la seva innegable rellevància política, la funció de dret jurisdiccional més important que va assumir va ser la de repartiment d'assumptes.²²²

A més, es reforma la composició de les sales de l'Audiència. Abans del DNP hi havia tres sales (dues més una de reforç). Ara es mantenen aquestes sales, però es reorganitzen en dues sales civils (servides per deu magistrats, *ministros*, anomenats posteriorment *oidores*),²²³ i una sala penal (servida per cinc magistrats, anomenats posteriorment *alcaldes del crimen*).^{224, 225}

A més, se substitueixen els cancellers pels *escribanos*,²²⁶ n'hi ha tres per cada sala civil,²²⁷ s'hi afegeix un *fiscal civil* i un *fiscal criminal*,²²⁸ a més de dos *relatores* per fer la *relatio*²²⁹ dels processos, i descarregar d'aquesta feina feixuga als magistrats.²³⁰ A la sala penal es van instituir vuit *escribanos*²³¹ a més de dos *relatores*.²³²

El segon grau de jurisdicció, és a dir, el propi del governador (o capità) general, desapareix de fet, perquè la seva funció és assumida per l'Audiència, amb el capità general capdavant de la manera que hem vist.

En el grau de jurisdicció inferior, el DNP estableix una nova organització jurisdiccional territorial que prescindeix dels antics privilegis. Es va tenir cura especialment d'aquesta derogació de privilegis de fur al procés penal, ja que se suprimeixen expressament i es declara que l'Audiència (sala criminal), podia avocar totes las causes que volgués.²³³

221. Així ho confirmen les ord. v i XCIII de les *Ordenanzas de la Real Audiencia de el Principado de Cataluña*, de 1741.

222. Les seves funcions compliquen la configuració de la seva naturalesa jurídica. Per una banda estava encarregat del repartiment d'assumptes (ord. LVIII), però també feia funcions similars a les actuals sales de govern quan determinava la composició concreta de les sales (ord. LX i XX). Tanmateix, tenia alguna funció jurisdiccional de menor consideració per conèixer de judicis verbals de quantia inferior a 20 lliures (ord. LXV).

223. Ord. CXVII

224. Ord. CXVII i CLXXXI.

225. Cap. 2 DNP.

226. Amb la funció de donar fe, la qual cosa prova la naturalesa jurídica del càrrec. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom III, p. 33.

227. Cap. 9 DNP.

228. Cap. 8 DNP.

229. Resum del més essencial del procés, perquè «no se ocupe la atención de los magistrados sino en lo substancial y correspondiente». R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom III, p. 30.

230. Cap. 7 DNP.

231. Cap. 22 DNP.

232. Cap. 21 DNP. Sobre tots aquests càrrecs, veg. ESPIAU I ESPIAU I P. del POZO CARRAS-COSA, *L'activitat judicial*, p. XXI i s.

233. Cap. 16 DNP.

Quant a demarcació, s'organitza el territori en dotze *corregimientos*, i s'hi inclouen dintre les antigues vegueries²³⁴ i batllies, que resten subsistents en part. Davant dels «corregimientos» més rellevants hi ha un *corregidor* de designació reial directa, i a la resta de «corregimientos» disposa l'existència de batlles (*bayles*), nomenats per l'Audiència cada dos anys.²³⁵ En definitiva, al marge de la derogació definitiva dels privilegis feudals²³⁶ i gremials, l'única cosa que realment canvia és la presència d'aquests òrgans tutelars o vigilants.²³⁷ Però la resta de l'organització, en aquest nivell, continua intacta, tal com estava abans del DNP.²³⁸

És a dir, almenys pel que fa a organització jurisdiccional, tot i que el DNP digui que «todos los demás oficios que había antes en el Principado, temporales, perpétuos, y todos los comunes, no expresados en este mi Real Decreto, quedan suprimidos y extintos»,²³⁹ quant a organització jurisdiccional hem de matisar aquesta disposició. El capítol 38, el següent, declara el manteniment de tots els «oficios subalternos» de les ciutats i pobles que no fossin contraris al DNP, i remet la resolució de qualsevol dubte a l'Audiència.²⁴⁰ Per tant, cal suposar que els oficis que abans havien existit en aquest nivell jurisdiccional, com a personal auxiliar dels òrgans jurisdiccionals, continuaren existint.

Tot això fa presumir que de tota l'estructura jurisdiccional, de fet, el més rellevant és que es van eliminar les antigues jurisdiccions feudals i va augmentar el control polític del rei sobre els diferents càrrecs. Però, quant a la jurisdicció que hem anomenat *ordinària*, solament va canviar la carcassa, i només en part. Ni tan sols suposa un gran canvi que els «corregidores» i el «capitán general» fossin de designació reial, perquè els antics càrrecs, com vam veure, ja ho eren.

3.2. SOBRE EL DRET PROCESSAL CATALÀ

El DNP era un decret de postguerra, centrat sobretot en el manteniment de l'ordre públic a Catalunya. Per això, s'observarà que les reformes més im-

234. La *Noticia* de 15 d'octubre de 1716 sobre mesures de terra, continua referint-se als *vegueríos*, prova del seu manteniment.

235. Veg. en detall cap. 30 DNP.

236. Segons destaca FERRO, *El dret públic*, p. 138, aquestes jurisdiccions, la majoria de les quals eren de barons —seculars o eclesiàstics— eren normalment a llocs petits, però representaven el 70 % de les jurisdiccions existents.

237. Aquest caràcter es destaca especialment al cap. 34 DNP.

238. Així ho confirma VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 174.

239. Cap. 37 DNP.

240. Veg. cap. 44 DNP.

portants que es fan són al procés penal, i no pas al civil, on les modificacions porten la intenció de resoldre problemes procedimentals que ja s'havien plantejat molt abans, aprofitant l'avinentsa del Decret. Tot i així, ja que es reformaven alguns punts, es podria haver aprofitat per posar-ne al dia molts d'altres, dels quals hem destacat els que feien del procés català una carrera d'obstacles. Però, lògicament, això no interessava gens ni mica el Govern de la nació, perquè, de fet, no afectava l'ordre públic.

Tret de qüestions absolutament puntuals,²⁴¹ les úniques reformes més o menys importants del procés civil les trobem només en matèria probatòria i en seu de recursos. Començant per la darrera qüestió, es podia haver esmerçat una mica de temps a reformar el complicat sistema de recursos que existia. Però és clar, el dret castellà, que era, de fet, el que servia de paradigma als autors del Decret, tampoc no ofería un panorama de recursos molt més fàcil. Tot i així, es van reformar fonamentalment dos punts. En primer lloc, fruit de la desaparició del grau de jurisdicció del governador general, va desaparèixer també l'apel·lació que era coneguda per ell, i que a partir d'ara seria traspassada directament a la Audiència.²⁴²

D'altra banda, es mantenia el recurs de suplicació contra les sentències de la Reial Audiència, que era conegut per dos juristes d'aquest tribunal. Però per tal d'afavorir l'economia processal, es va determinar que aquests juristes fossin de la mateixa sala que havia conegut el recurs. I només si la segona sentència era disconforme, llavors coneixia de l'ulterior recurs una sala de set magistrats, formant-ne part el «regente» i almenys un magistrat d'una altra sala. D'aquesta tercera instància, se n'havia encarregat històricament la sala de reforç.²⁴³

En matèria probatòria, el DNP intenta acabar amb els abusos en la proposició i pràctica de la prova que vam veure. I disposa que l'Audiència abregés discrecionalment els terminis probatoris, per tal de fer més breus els plets.²⁴⁴ Aquesta decisió, però, suposa tant com no fer res, perquè introdueix encara més arbitrarietat i inseguretats jurídica.

Les reformes del procés penal sí que van ser de més abast, i totes estan inequívocament dirigides al manteniment eficaç de l'ordre públic, i integren, tot i que de manera molt insuficient, les lleis catalanes, amb llacunes, existents en la matèria.²⁴⁵ S'instaura la iniciació d'ofici del procés penal per fer més eficaç la

241. Com ara la votació i deliberació de les sentències, cap. 12 DNP.

242. On passava a treballar el governador, ara «capitán general», com ja vam veure, tot i que amb funcions diferents.

243. Cap. 3 DNP. COLL ET FABRA, *Praxis forensis*, p. 136.

244. Cap. 6 DNP.

245. Cap. 15 DNP.

persecució dels delictes, existent al dret castellà per influència del dret canònic, però inexistent al dret català, que seguia el sistema romà.²⁴⁶ A més, es manté la iniciació a instància de part, i s'hi afegeix la iniciativa del fiscal.

En matèria de mesures cautelars, es disposa que es declari el segrest immediat dels béns del declarat pres. En seu probatòria, es declara expressament subsistent la valoració i pràctica de la prova segons el dret català.²⁴⁷ I igual que s'havia fet al procés civil, s'estableix que els terminis de prova siguin a l'arbitri del jutge. En seu de recursos, se segueix també la línia marcada al procés civil: només apel·lació o suplicació davant la Reial Audiència. A més, fruit de la desconfiança pròpia de la postguerra, es disposa que per imposar penes, els jutges ordinaris havien de consultar l'Audiència.²⁴⁸

3.3. SOBRE LA LLENGUA DE PROCEDIMENT

Una qüestió a part és l'idioma dels processos, perquè en aquest tema el canvi sí és certament radical. Es disposa que l'idioma de la Reial Audiència hauria de ser el castellà. I cal deduir que com que les normes de procediment de la Reial Audiència disciplinaven també la resta de processos, com vam veure, l'ús del castellà estava cridat a estendre's a tots els procediments.

El que no ha quedat mai gens clar és la raó d'aquesta coneguda decisió.²⁴⁹ El tema va ser controvertit, atès que ha quedat constància de l'opinió sobre aquest tema de Patiño, partidari del llatí o del castellà i abolicionista del català,²⁵⁰ i d'Ametller, també partidari del llatí o del castellà però només a l'Au-

246. Sobre aquest punt, Jordi NIEVA FENOLL, *La incoación de oficio de la instrucción penal*, Barcelona, 2001.

247. Cap. 27 DNP.

248. Cap. 17 DNP.

249. Cap. 4 DNP. El punt 2n de la deliberació i acords del Consejo de Castilla (transcrit per Gay Escoda, punt 231), és, en principi, críptic en aquest sentit: «con la diferencia de que, como se escribía en la Lengua Cathalana, se haga en Latín o Castellana; como ya lo practica la Junta de gobierno actual». Tot i que després es poden endivinar les reals intencions, com veurem després.

250. Tot i les idees de José Patiño, president de la Junta Reial de la postguerra, prèvia al DNP, que va suggerir que s'emprés el castellà o el llatí: «con la sola diferencia que como antes todo lo judicial se actuaba en Lengua Chathalana, se escriba en adelante en Idioma Castellano o Latín, como ya así la Real Junta lo practica, pues se logrará la inteligencia de qualesquiera Jueces Españoles, sin haver de estudiar lo inusitado de la Lengua de este País.» Informe de Patiño (punt 171 de la transcripció de Gay Escoda).

diència, i conservacionista de la llengua catalana als tribunals inferiors.²⁵¹ Personalment crec que poden formular-se diverses hipòtesis per explicar el que va succeir.

Es podria pensar, en primer lloc, que el que s'intentava era lluitar contra l'ús del llatí, i no directament contra el català. Però les paraules d'Ametller i Patiño, favorables al llatí, descarten aquesta primera hipòtesi. Malgrat aquesta constatació, si el que s'intentava, en el fons, era introduir de mica en mica els usos castellans, potser és lògic que finalment el Consejo de Castilla decidís lluitar contra el llatí als processos, atès que a Castella, des del segle XIII, per decisió de Ferran III el Sant, els documents oficials i els processos es van començar a fer en llengua castellana.²⁵² En canvi, a Catalunya molts processos encara es feien en llatí,²⁵³ com ha quedat constància en la jurisprudència de l'Audiència prèvia al DNP. Per tant, aquest primer motiu no és tan descartable com pot semblar llegint només les deliberacions del Consejo de Castilla.

Una segona hipòtesi podria ser que en aquell moment probablement es va pensar, com hem vist que ho va fer Patiño, que molts dels jutges que s'anomenessin, especialment a la Reial Audiència, no serien catalans,²⁵⁴ a l'empara de la

251. «Como también parece que se podrá ordenar que en la Real Audiencia Civil y Criminal se aya de decidir y actuar en los pleitos en idioma Castellano o Latín; y los ministros hacer las sentencias y provisiones en idioma latín, como han acostumbrado [...]. Pero en cuanto a las Curias ordinarias inferiores, que puedan los litigantes actuar y deducir en su lengua vulgar materna.» Informe d'Ametller (punt 89 de la transcripció de Gay Escoda).

252. No va haver-hi, però, una disposició concreta que obligués a l'ús del castellà. Tot i que a la cort de Ferran III el Sant la majoria de documents es feien en llatí, el 26 de maig de 1219, per mimetisme amb el que succeïa als documents privats, es va fer un document en romanç de concessió i confirmació del fur de Guadalajara. A partir de llavors comença a haver-hi un degoteig de documents en castellà, que arriba també fins als judicials (per exemple, la sentència de 25 de gener de 1230). De mica en mica, doncs, va anar desapareixent el llatí dels documents jurídics castellans. Ho explica Julio GONZÁLEZ, *Reinado y diplomas de Fernando III*, I, Estudio, Còrdova, 1980, p. 512-513. Els documents esmentats es poden trobar al tom II de la mateixa obra.

253. Tot i que també en català, però són una minoria. A la reserva de la Universitat de Barcelona es poden trobar al·legacions per a la defensa de litigants davant la Reial Audiència. I estan fets en català, vegeu, per exemple, CALDERÒ I GRAELLS, *Discurs en fet a favor dels conyuges Francisco Vinyoles y Mariangela Vinyoles, contra Ioseph de Lanvça Monbuy, y Vilaritx Comte de Plascencia*, de 25 d'agost de 1665 (sign. C-239/1/13); LLAMPILLAS, *Memorial en fet a favor de Miquel Salvador Mercader contra Jaume Falguera Mercader*, de 31 de maig de 1670 (sign. XVII-2532/15).

254. Com no ho van ser en càrrecs clau, tot i que el seu nombre de no-catalans va ser molt reduït en els càrrecs inferiors, com veurem. En relació amb el càrrec de *regente de la Audiencia*, que preocupava especialment al Consejo de Castilla, des del 1716 al 1808 només va haver-hi un català, Francisco de Alós y Rius, entre 1742 i 1758, com ho destaca BADOSA COLL, *El canvi*, p. 17, i pot comprovar-se a la llista completa que publica Pedro MOLAS RIBALTA, «Las Audiencias borbónicas en

derogació de la prohibició d'estrangeria per ocupar càrrecs públics²⁵⁵ feta al cap. 40 DNP.²⁵⁶ Per consegüent, s'hauria tractat de facilitar la feina d'aquests jutges no catalans, perquè entenguessin els processos.

En tercer lloc, potser també va influir el fet que el castellà, tot i que no era ni de bon tros la llengua d'ús quotidià, tampoc no era una llengua desconeguda a Catalunya, com ho prova el fet que publicacions importants d'abans del DNP, com ara els *Anales de Cataluña* de Feliu de la Penya,²⁵⁷ estiguessin escrites en castellà. O que a les constitucions de Felip IV de 1702 es trobin sovint barbarismes del castellà. O que Fontanella²⁵⁸ inclogui al pròleg de les seves *Decisiones* poemes en castellà. O, en darrer lloc, que Tristany, a les seves *Decisiones* de 1701

la Corona de Aragón», a *Historia social de la Administración española*, Barcelona, 1980, p. 153. La resta de càrrecs, especialment el de magistrat de la Reial Audiència, en un principi va ser ocupada per un nombre més o menys igualitari de catalans (set) i foranis (vuit), tot i que favorable als juristes no catalans (vegeu-ne les biografies i l'opinió que en tenia el *capitán general* a María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, «La formación de la nueva Real Audiencia de Cataluña (1715-1718)», a *Historia social de la Administración española*, Barcelona, 1980, p. 204, 213, 232 i s.). Aquesta composició mixta va provocar problemes ben aviat, per les discussions sobre les formes i els estils de treballar a l'Audiència, a l'estil de Castella o al de Catalunya, essent confirmat pel rei aquest darrer amb la *Real Cédula* de 28 de maig de 1716. Malgrat aquestes dades inicials, MOLAS RIBALTA, p. 153 i s., publica una altra llista de magistrats de la Reial Audiència, i que abasta més o menys el mateix període esmentat de 1716 a 1808. De vuitanta-set oïdores de la Reial Audiència, pels cognoms podrien ser catalans uns vint-i-tres, és a dir, aproximadament un 26 %. I de setanta-set «alcaldes del crimen», uns vint-i-quatre, per tant, un 31 %. El càlcul és insegur, però permet fer-se una idea de com va ser finalment la realitat de les coses. En canvi, el nomenament de catalans en càrrecs fora de Catalunya va ser molt minoritari, tot i arribar fins al mateix Consejo de Castilla en el cas de Jacinto de Tudó. Veg. MOLAS RIBALTA, p. 131. Sobre les dificultats per formar la primera composició de magistrats de la Reial Audiència després de la guerra, veg. María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, «La formación de la nueva Real Audiencia de Cataluña (1715-1718)», a *Historia social de la Administración española*, Barcelona, 1980, p. 183 i s.

255. CYADC, p. 158 i s., especialment CYADC, I, 1, 68, 1 (1291, p. 158), i CYADC, I, 1, 68, 16 (1585, p. 163).

256. «Han de cesar las prohibiciones de extranjería, porque mi Real intención es que en mis Reynos las dignidades y honores se confieran recíprocamente a mis vasallos por el mérito, y no por el nacimiento en una u otra provincial de ellos.»

257. Narcís FELIU DE LA PENYA I FARELL, *Anales de Cataluña y epílogo breve de los progresos y famosos hechos de la nación catalana, de sus santos, reliquias, conventos y singulares grandezas, y de los más señalados y eminentes varones que en santidad, armas y letras han florecido desde la primera población de España año del mundo 1788 antes del nacimiento de Christo 2174 y del diluvio 143 hasta el presente de 1709*, Barcelona, 1709. Val a dir que, per «orden de la Real Junta» de 22 de gener de 1716, aquesta obra fou segrestada, i els posseïdors dels seus exemplars van ser obligats a lliurar-los a les autoritats o a cremar-los. Veg. aquesta interessant *orden* a SOBREQÜÉS, *L'onze de setembre*, p. 110 i s.

258. FONTANELLA, *Decisiones*.

es dirigeixi al rei en castellà. Potser no era infreqüent el coneixement del castellà entre els juristes.²⁵⁹

Tots aquests factors segurament van influir en la decisió d'imposar el castellà als processos catalans. Però malgrat totes aquestes raons, no puc deixar de dir que en la decisió final també va tenir un paper massa rellevant el pes de la victòria i la voluntat d'imposició de la cultura castellana aliena, amb vocació clarament centralista, com era propi del règim vigent a l'època. La deliberació i els acords del Consejo de Castilla van per aquesta via, ja que després d'un extens paràgraf en què es parla de la imperiosa necessitat de reprimir «la porfiada tenacidad de los Cathalanes, en esta última ciega revelión suya», així com de la necessitat que el poble «rinda su dureza y obstinación con templanza y su buen uso vaya desterrando el odio y aborrecimiento, con que siempre han mirado la sugestión a otra ley, que la de sus ussáticos, costumbres, constituciones, Privilegios y fueros», es diu que «por éstas y otras no menos graves reflexiones» aconsella l'abolició del dret català, i el substitueix pel de Castella, i aconsella que als tribunals s'obligui a actuar «en Lengua Castellana».²⁶⁰ Encara és més clara «una Instrucción secreta de algunas cosas que deben tener presente los Corregidores del Principado de Cataluña para el ejercicio de sus empleados», datada a Madrid el 20 de febrer de 1717. En aquesta *instrucción* es diu literalment que el corregidor «pondrá el mayor cuydado en introducir la Lengua Castellana, a cuyo fin dará las providencias más templadas y dissimuladas para que se consiga el efecto sin que se note el cuydado».²⁶¹

Ningú —tret d'Ametller i només en part— va pensar que el que havia de ser clau era que les parts entenguessin les actuacions.²⁶² Posats a fer, per dester-

259. Per exemple, en el discurs en fet de CALDERÒ I GRAELLS abans esmentat, hi ha una petita citació en castellà.

260. Tot i que matisant amb una dispensa els «pequeños lugares [...] por su miseria y situación en la Montaña». Totes aquestes paraules formen part del punt segon de la deliberació i acords del Consejo de Castilla (transcrit per Gay Escoda, punts 233 i 234). L'opinió era unànime al Consejo, perquè fins i tot al vot particular de Villacampa, Arana, Curiel, León, Lagrava, Molano i Pardo (punt 269 de la transcripció de Gay Escoda), s'aconsella que es facin en castellà els processos davant els corregidores i l'Audiència, es permeti l'ús del català «por ahora» a la resta de tribunals, fins que els escrivans coneguïn bé el castellà, es proposi la prohibició del català a les «escuelas de primeras letras y de Gramática», als llibres que feien servir les escoles i a l'ensenyament de la religió catòlica.

261. La instrucció està a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (en endavant, ACA), Villetes, reg. 361, fol. 226, però es pot trobar íntegrament transcrita a MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, p. 81, nota 197, i també a GAY ESCODA, *El corregidor*, p. 918-919.

262. Òbviament no ho va pensar Patiño, tot i tenir absolut coneixement de causa: referint-se als catalans, diu: «solamente ablan en su Lengua materna y ningún Común asta ahora escribía sino es en Cathalán, sin practicarse el uso de la Lengua Española; bien que ésta comúnmente se entiendo por las personas que han seguido los Estudios de Letras, pero en nada por la gente rústica».

rar el llatí es podia haver escollit el català com a idioma de procediment, i no el castellà, que no era la llengua autòctona de Catalunya.²⁶³ Però la voluntat de la postguerra no va ser pensar en els litigants, sinó en els òrgans tutelars que controlarien el territori, que en el fons era l'única cosa que preocupava al poder polític.²⁶⁴

D'aquesta manera, ningú no es va plantejar que els jutges o càrrecs que no fossin catalans aprenguessin la llengua, que hauria estat el més lògic, sinó tot el contrari, com es desprèn de les paraules de Patiño. I a més, en un principi almenys, jutges no catalans van ser només una minoria molt reduïda.²⁶⁵ Tot i així, aquí trobem l'origen de la situació actual, en la qual la majoria de jutges no empren el català en la seva feina. I l'ús del català als tribunals per part dels operadors jurídics xoca encara massa sovint amb la incomprensió.

4. EL PROCÉS DES DEL DNP FINS AL 1759

A part de la qüestió de l'idioma, el que més destaca del DNP és la supressió de les Corts catalanes com a senyal de l'afirmació de la sobirania reial.²⁶⁶ Des de la mort de Ferran II i el començament del regnat del seu nét Carles I, havia estat el mateix rei qui legislava sobre tots els territoris peninsulars. Però fins al 1702, els reis sempre havien legislat convocant Corts, és a dir, havien tingut present les voluntats legislatives pròpies de cada territori.

El DNP canvia aquesta expressió de la voluntat legislativa. A partir d'ara, el rei legisla sobre tots els territoris, sense més distincions que els particularismes

263. En aquest sentit pot assumir-se que l'opinió del *Consejo de Castilla*, que va ser consultat per la redacció del DNP, finalment va tenir un pes específic en aquest punt del Decret: «[...] y que sea practicando desde luego las leyes de Castilla, así en lo civil como en lo criminal, actuando en lengua castellana [...]».

264. De fet, el nomenament de magistrats catalans a l'Audiència responia en part a que la resta de magistrats tinguessin «la genuina inteligencia de los instrumentos, procesos y scripturas, asta ahora echas en Idioma Cathalán», en opinió de Patiño al seu informe (punts 176 de la transcripció de Gay Escoda).

265. Ho confirma CAMPS I ARBOIX, *El Decret*, p. 28, pels magistrats de la Reial Audiència en un primer moment. Posteriorment va continuar aquesta tendència. Tot un seguit de nomenaments de «bayles y sosbayles» fets el 1739, tot i que no permeten confirmar, lògicament, l'origen dels jutges, cal dir que la immensa majoria tenen cognoms catalans. Aquests nomenaments consten en un llibre a l'ACA, *Inventari dels registres i lligalls de la Reial Audiència*, reg. 255.

266. Veg. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho: una historia del derecho español*, fasc. 2, Barcelona, 1988, p. 725.

que volgués establir discrecionalment en situacions concretes.²⁶⁷ Les possibles influències en la voluntat reial de persones autòctones dels territoris sempre seran oficioses i, per tant, pot afirmar-se que deixa d'existir un poder legislatiu català.²⁶⁸

Tot i així, les normes que van reformant o recordant l'esquema jurisdiccional i processal vigent són sovint particularitzades per a Catalunya o algun dels seus indrets. En aquest epígraf i en tots els que vindran, analitzarem les diferents normes de dret jurisdiccional que es van fer, i destacarem només les reformes que va patir el model que va quedar després del DNP. Considerarem ara el període històric que acull els regnats de Felip V, després del DNP (1716-1724 i 1724-1746), Lluís I (1724) i Ferran VI (1746-1759).

4.1. ORGANITZACIÓ JURISDICCIONAL

El DNP tenia moltes llacunes, ja que, com he dit abans, la seva voluntat principal era només reafirmar la sobirania reial. Per això, ben aviat es van haver de fer normes que aclarissin el panorama jurisdiccional realment existent.

En primer lloc, una «instrucción» del «capitán general» de 6 de juliol de 1717 concreta el règim del DNP per als pobles, i especialment per als llocs de barons,²⁶⁹ i manté en aquests indrets —malgrat que per poc temps— els càrrecs de batlle (*bayle*) i sotsbatlle (*sotsbayle*) (cap. II), i reafirma al llarg de tota la «instrucción» el caràcter directament reial del seu nomenament.

El «Decreto» d'onze de juny de 1718 aclareix la veritable naturalesa dels «corregidores». Tots ells, els dotze, van recaure en militars, la qual cosa confirma la seva veritable missió, no tant jurisdiccional,²⁷⁰ sinó de vigilància superior de la judicatura i altres càrrecs inferiors.

267. Veg. Esther ARROYO I AMAYUELAS, *Vigència i aplicació del dret a Catalunya: La fixació del dret supletori per la jurisprudència del Tribunal Suprem en el període 1875-1889*, Boletín del Centro de Estudios Hipotecarios de Cataluña, 1998, p. 361.

268. La nova manera de legislar la testimonia, entre moltes altres, la *Real Cédula* de Balsain de 13 d'octubre de 1718: «Marqués de Castel-Rodrigo, mi Governador, y Capitán General del Principado de Cataluña, Regente, y Ohidores de la mi Audiencia, que reside en la Ciudad de Barcelona. Bien sabeis que por representacion que hicisteis Vos el dicho Marqués de Castel-Rodrigo en siete de Agosto del año próximo pasado, disteis cuenta de diferentes puntos que parecia preciso establecer, y declarar al mismo tiempo que se formassen los Regimientos de essa Ciudad [...]. Y vistos en el mi Consejo, y consultandome sobre ellos, he tenido por bien resolver.»

269. «Villas, lugares y pueblos», diu la *Instrucción*.

270. Tampoc militar, com ho demostra un informe del comte de Montemar, «comandante general de Catalunya» de 28 d'octubre de 1724, reproduït per GAY ESCODA, *El corregidor*, p. 905-907.

El 16 de setembre de 1718, s'emet una «Real Cédula», en la qual, amb el pretext d'establir els sous dels diferents oficis a Barcelona, s'aprofita per especificar quins dels antics càrrecs es consideraven derogats (tot i la manca de disposició expressa al DNP), i fins i tot per crear-ne alguns de nous no esmentats al Decret de Nova Planta. En el que afecta l'Administració de Justícia, descobrim que a Barcelona es crearen dos «alcaldes», un pels plets civils i l'altre pels penals. L'«alcalde», insisteixo, és una figura que no trobem al DNP, i per tant cal afegir-la a l'esquema que hem traçat abans.

Una altra «Real Cédula» de 13 d'octubre de 1718, aquesta ja d'abast general per a Barcelona i les ciutats capitals de «corregimientos», ens parla amb més extensió que el DNP dels «regidores», que, tot i tenir una funció més aviat política,²⁷¹ feien de jutges per sota del poder dels «corregidores». A més reafirma el poder d'aquests «corregidores» al front dels «ayuntamientos», i reitera la derogació dels furs i privilegis gremials, en favor del «corregidor» i de la Reial Audiència.²⁷²

Totes aquestes reafirmacions, a banda d'ultrapassar clarament les disposicions del DNP, donen proves de la resistència que el poder reial encara trobava a Catalunya, i com veurem, trobaria després. No es pot interpretar l'obligació d'una altra manera, feta en aquesta mateixa «Real Cédula» per al personal de govern, de no usar els antics vestits oficials catalans, sinó el «trage moderno español»,²⁷³ i observar els nous costums protocol·laris, perquè no es confonguessin amb els antics càrrecs derogats (en aquest cas concret, s'estava referint sobretot als antics consellers de Barcelona).

Un «edicto» del «capitán general» de Catalunya, el marquès de Castel-Rodrigo, amb data de 2 de gener de 1719 va encara més enllà del que havia establert el DNP. Complint una «Real Cédula» de 23 de juny de 1718, s'encarrega de fixar les ciutats i pobles que pertanyien a cada «corregimiento». Però una vegada més, aprofitant la fixació dels salaris dels diferents oficis, s'aprofita per anar introduint una organització de la justícia cada vegada més propera a l'existent a Castella. A l'edicte ja es parla clarament, per a tots els «corregimientos», de l'existència d'«alcaldes mayores», i dels «bayles» del DNP²⁷⁴ a certs llocs, i es recorda que la jurisdicció de barons havia deixat d'existir, tot i

271. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom II, p. 200, afirma que aquest càrrec va unificar als antics paers, consellers, jurats i cònsuls. L'afirmació de Dou té per base el cap. VI de la *Instrucción* del 6 de juliol de 1717 abans esmentada, que també parla dels *regidores*.

272. Punt 20 de la «Real Cédula».

273. Punt 1 de la «Real Cédula».

274. També esmentats al punt «segunda clase» de la *Instrucción* de 6-7-1717.

que s'especifica que només en part, ja que subsistia la dels barons que havien estat fidels a Felip V en la guerra.²⁷⁵ Un edicte de la Reial Audiència de 10 de gener de 1719 aclareix que els barons conservaven la jurisdicció civil, havent perdut només la criminal,²⁷⁶ mantenien la potestat de designar batlles, però sota el control dels «regidores» i de la Reial Audiència. Per altra banda, tret d'aquests llocs de barons, s'especifica a l'«edicto» de 2 de gener de 1719 que ja no existeix l'ofici de veguer ni el de batlle (tret dels «bayles» designats directament pel rei i esmentats al DNP), ni tots els seus subalterns.

Per tant, es pot dir que si el DNP havia suposat la reforma de la Reial Audiència i la supressió del segon grau de jurisdicció dels antics governadors, ara aquest edicte acaba amb tota l'antiga primera instància, que estarà servida a partir de llavors per «alcaldes mayores», «bayles», «regidores», «alcaldes»,²⁷⁷ i en alguns casos directament per «corregidores». És a dir, de mica en mica es va introduint una organització jurisdiccional molt similar a la castellana.

No obstant això, curiosament, com ja vam dir, va persistir la denominació de *veguerios* i *baylias*. És a dir, l'estructura interna dels «corregimientos» va continuar essent, si fa no fa, l'antiga, com ho demostra una instrucció per als «bayles»²⁷⁸ de Girona i Besalú, de 22 de febrer de 1740, que s'hi refereix.

Les esmentades disposicions reials no van ser ni molt menys les úniques que van modificar el panorama inicial. Van haver-hi moltes més, sovint d'importància secundària, però en un nombre tan rellevant i amb una dispersió tan notable que van provocar el seu general incompliment.²⁷⁹ Per aquest motiu, en un nou intent de reafirmació del poder reial, el 30 de maig 1741 es recopilen la majoria d'aquestes disposicions sota el nom d'*Ordenanzas de la Real Audiencia de el Principado de Cataluña*. Consten de cinc-cents cinquanta disposicions (*ordenanzas*), similars als actuals articles.

Aquestes «ordenanzas» van executar reformes fonamentalment orgàniques, que feien constants referències a la *Nueva Recopilación*, i tractaven d'a-

275. Això suposa contravenir el que disposava el DNP, però realment aquestes jurisdiccions de Baronies van continuar existint, com ho demostra un edicte d'aranzels de 22 de març de 1734.

276. Veg. sobre aquest edicte R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom II, p. 106 i s.

277. Als qui de fet, se'ls va continuar dient batlles o «bayles», com ho testimonia R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom II, p. 103, i de fet consta aquesta terminologia als seus nomenaments. Veg. un llibre de nomenaments de «bayles y sosbayles» fets el 1739, a l'ACA, *Inventari dels registres i lligalls de la Reial Audiència*, reg. 255.

278. Aquests «bayles» no eren els antics batlles, sinó, lògicament, els esmentats al DNP.

279. Així ho testimonia l'exposició de motius de les *Ordenanzas de la Real Audiencia de el Principado de Cataluña* de 1741.

daptar el funcionament dels tribunals catalans a l'estil castellà i són nombroses les citacions d'aquest dret.²⁸⁰

D'aquesta manera, es regulava el funcionament de l'Audiència i del personal que hi treballava, és a dir, els fiscals (tít. IX), «alguacil mayor» (tít. X), «relatores» (tít. XIII), «escrivanos de camara» (tít. XV), advocats, de manera molt detallada, (tít. XIV), procuradors (tít. XVIII), etc. També trobem la normativa sobre la presa de possessió del governador (ord. XXVI i s.), «regente» i magistrats (ord. LXXXV i s.); nomenament de magistrats («ministros», «oidores» i «alcaldes del crimen») (ord. XXXVI), «regidores» i «bayles» (ord. XXXIX) i presidents de sales (ord. CX i s., i CCXIX); normes disciplinàries sobre el personal judicial (ord. LXXV); normes de composició de sales (ord. CXXV i s.); repartiment (ord. CXLVIII i CXCIII); «dació de compte» del «escribano principal», també anomenat «secretario de gobierno» (ord. CXLIX); arxiu dels processos (ord. XXI i s.); horaris judicials (ord. XCII, CXVI, CXXIV, CXLVI, CLXXXII, CXCIV i CCXIII) i dies inhàbils (ord. XX).

Troblem també a les *Ordenanzas* de 1741 moltíssimes normes protocol·làries (especialment ord. LXI i s., i ord. XCIII i s.), així com disposicions sobre forma i configuració externa de les sales (ord. V i s.), que, com deia, tractaven d'unificar l'aparença exterior dels tribunals i tractament dels jutges a l'estil de les «Audiencias» i «Chancillerias» de Castella.

Malgrat l'esforç en l'elaboració de les *Ordenanzas*, van trigar molt en entrar en vigor, davant la indiferència dels destinataris. La «Real Cédula» de Buen Retiro, de 21 de novembre de 1754, ja sota el regnat de Ferran VI, es veu obligada a reafirmar la vigència de les *Ordenanzas de la Real Audiencia* de 1741, i hi acompanya de manera humiliant una còpia d'aquestes a la «Real Cédula». Tot un indicatiu de l'oblit absolut en què devien trobar-se. Tot aquest esforç seria, però, inútil. Una «Real Orden» de 8 d'abril de 1755²⁸¹ va anul·lar la «Real Cédula» de 21 de novembre de 1754, la qual cosa va deixar en suspens la vigència de les «ordenanzas».

A banda d'aquest darrer accident, es pot afirmar que l'esquema jurisdiccional català el 1759 havia canviat radicalment. De fet, l'únic òrgan que es manté amb unes atribucions semblants a les que tingué abans del DNP és la Reial Audiència. És possible que no es complissin totes les disposicions reials, però la reforma dels càrrecs, com que depenien del nomenament reial directe, o dels seus delegats, segur que es va fer. Una altra cosa és, òbviament, el treball quoti-

280. N'hi ha algunes més que remarquen aquest fet, però en destacaré l'ord. CCXLIX: «El sello, de que debe usar en sus Letras, y Despachos la Audiencia, debe ser el de las Armas de Castilla, y Leon, como de presente se practica, el qual Sello quedará en la Secretaría de Acuerdo al cargo de el Escribano Principal de Camara, y sellará en cera colorada.»

281. Esmentada a la «Real Cédula» de 8 de gener de 1775.

dià dels tribunals, que es concreta en el procediment. A aquesta matèria dedico el següent epígraf.

B. PROCEDIMENT

Les normes que van reformar el procediment català no són gaire nombroses en aquest període. Regulen, però, aspectes, en ocasions, essencials del procés. El que passa és que pràcticament totes estan contingudes a les *Ordenanzas* de 1741, primer incompletes i després suspeses, com acabem de veure.

El rei emetia les «cédulas», «resoluciones», «pragmáticas», etc., però l'incompliment era molt freqüent, i l'oblit molt ràpid, atesa, entre altres raons, la manca de publicitat eficaç d'aquestes disposicions, que en dificultava el coneixement, i que actualment també impedeix a l'investigador tenir-ne un recull complet. Prova del que dic és una «Carta Circular» de 16 de juny de 1759, que obliga els ajuntaments a fer reculls de tots aquests actes jurídics, perquè «se consideren noticiosos a la posteridad».

Si l'estat d'incompliment del dret entre els tribunals era molt freqüent, ara s'hi afegeix el fet que el legislador estava encara més lluny que abans, i a més dictava disposicions que no eren conegudes pels juristes catalans, la qual cosa propiciava el seu incompliment. La situació jurídica que es devia crear havia de ser forçosament de disbauxa processal, que segur que va ser aprofitada per més d'un per aconseguir amb un dret el que l'altre li negava.

Val a dir, doncs, que totes aquestes disposicions només van tenir eficàcia per al manteniment de l'ordre públic —l'única cosa que, en el fons, interessava el rei— amb el nomenament dels nous càrrecs judicials. Les situacions particulars dels ciutadans continuaven sent desconegudes, i depenien de cada jutge en concret. Partíem, per tant, d'una situació judicial dolenta abans de la guerra, però que ara s'agreuja més amb la introducció d'encara més incertitud legal.

Les úniques disposicions destacables d'aquest període són les *Ordenanzas* de 1741. Com que pertanyen a aquest període, n'explicaré l'incompliment i la suspensió detalladament en aquest epígraf.

Troblem, en primer lloc, algunes disposicions programàtiques sobre imparcialitat (ord. LXX i s., CXIX, CXXI i CLXII), que en general completen la normativa catalana, o fins i tot hi remetent, com l'ord. LXXVII en matèria de recusacions.

A més, com a novetat important, s'introdueix per primera vegada la publicitat als processos (ord. CXX i CCII), així com el principi d'immediació (ord. CXCVII, CXCIX i CC). També es modifiquen en part les disposicions catalanes sobre el benefici de pobresa (ord. CCXVII) i s'introdueix un nou tipus de resolució, l'«auto

interlocutorio»,²⁸² inexistent amb aquest nom al dret català, que acostumava a parlar de provisions o sentències interlocutòries, com vam veure.

En matèria de competència, per enèsima vegada, es recorda la prohibició d'avocacions a la Reial Audiència,²⁸³ tot i que amb un canvi important, derivat de l'interès reial pel manteniment del ordre públic i control social: l'ord. CLXXXVI disposa que l'Audiència podia avocar qualsevol causa criminal. De fet, el canvi és més legal que real, perquè, com vam veure, les avocacions il·legals eren molt freqüents al període anterior. Ara es declara legal aquesta pràctica, tot i que només al procés penal.²⁸⁴

A més, hi ha normes que es limiten a repetir el que ja havia dit el Decret de Nova Planta, reproduint-lo sovint literalment, o fins i tot simplificant-lo per fer-lo més entenedor.²⁸⁵

La resta de disposicions d'aquest període suposen reformes directes del dret processal català. L'ord. CXVIII regula un procediment bastant arcaic per procedir a l'acumulació de processos a la Reial Audiència, sense més importància. Per altra banda, l'ord. CCCXIV obliga els advocats a presentar els seus escrits en paper segellat, la qual cosa estava feta amb la intenció d'evitar falsificacions, però segurament va suposar un encariment del procés.

De la matèria probatòria només s'ocupa rellevantment l'ord. CCCXXXI, que estableix la prohibició als advocats de preguntar sobre les posicions o respostes donades a la confessió. Sembla una disposició sense més importància, per tal de protegir els litigants dels atacs del lletrat de la part contrària. Però cal recordar que en dret català la confessió o el jurament no era un mitjà de prova, sinó que només era rebut en absència de prova i era valorat de manera lliure pel jutge. Aquesta «ordenanza» suposa la introducció a l'ordenament jurídic català de la confessió com a mitjà de prova, a l'estil de la llei castellana, però amb el pro-

282. Ord. CLXXIV i CLXXV.

283. Ord. CXII.

284. La inutilitat de les prohibicions d'avocació pot constatar-se a R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom II, p. 153 i s., que declara subsistents les avocacions civils quan ell escriu, al 1800.

285. Les ord. CXIII i CXCv parlen de la limitació discrecional dels terminis processals, que ja vam veure. L'ord. XVII torna a recordar que l'idioma dels procediments és el castellà. Quant al procés penal, es reproduïx i desenvolupa en part el règim del DNP: L'ord. CLXXXIV recorda que els jutges del criminal poden procedir d'ofici, a instància de part o del fiscal. A l'ord. CLXXXVII, es recorda l'efecte suspensiu als judicis penals de les apel·lacions a l'Audiència, imposat pel DNP, sense que els jutges inferiors poguessin executar penes pendents de recurs, llevat que existissin «probanzas claras» de culpabilitat (ord. CCXI). També es tornen a reproduir les disposicions sobre valoració de la prova penal i imposició de penes segons les CYADC (ord. CCV), i embargament de béns del pres (ord. CLXXXIX i CCXIV).

blema que li falta tot el marc legal. Nova prova que el procediment, sovint, era derivat de l'ús forense, en aquest cas dels jutges no catalans designats pel rei, que coneixien el dret castellà.

On sí trobem una reforma profunda en aquest període és en la fase de resolució del procés. L'ord. CXLII estableix un termini màxim de quatre mesos per dictar sentència, la qual cosa intenta lluitar contra els abusos i retards que incompleixin aquest termini —retards que, per cert, encara arrosseguem avui. També s'estableixen noves normes sobre deliberació i votació dels plets (ord. CLVI i s., i CCVII i s.), així com sobre forma de les resolucions. L'ord. XI obliga per primera vegada a encapçalar les resolucions en nom del rei, del capità general i del president de l'Audiència.

Ara bé, la reforma més radical, la trobem en les normes sobre motivació de les resolucions judicials, perquè se suprimeix aquesta motivació. «La Real Provisión» de 12 de novembre de 1736, comunicada pel capità general de Catalunya —que reproduïx una altra «Real Provisión» de 31 d'octubre de 1736— prohibia, sense donar raons, que l'Audiència i tota la resta de tribunals motivessin les seves resolucions. L'ord. CXLV reafirma aquesta prohibició de motivació de sentències i provisions. La disposició sembla feta en benefici de l'economia processal, però la manca de garanties per al litigant que se'n deriva és enorme. Potser per això, moltes de les sentències de la Reial Audiència van continuar sent motivades, malgrat la prohibició.²⁸⁶

També cal esmentar l'ord. XXIII, que estableix indirectament l'absència de cosa jutjada als judicis sumaris, i l'ord. CLXXVI, que parla de la cosa jutjada formal. La regulació sobre la cosa jutjada no existia al dret català autòcton, sinó que era integrat en aquest punt per les disposicions del dret romà²⁸⁷ sobre cosa jutjada. A partir d'ara existirà aquesta regulació, i trobarem el primer antecedent, a Catalunya, de la més que discutible absència de cosa jutjada als procediments sumaris.

En darrer lloc, en matèria de recursos l'ord. CXXXVII provoca canvis d'enorme consideració. Seguint el que havia disposat la «Real Cédula» de 12 de gener de 1740,²⁸⁸ s'introdueixen per primera vegada a Catalunya el recurs de segona suplicació —provinent del dret de Castella—²⁸⁹ i el recurs d'injustícia notòria, establert el 1700 per Felip V a Castella.²⁹⁰ Eren recursos extraordinaris,

286. Cfr. ESPIAU I ESPIAU i P. del POZO CARRASCOSA, *L'activitat judicial*, p. XLII.

287. Com a dret supletori, segons CYADC, I, 1, 30, 1 (1599, p. 89).

288. Pot trobar-se a la *Nueva Recopilación, Auto acordado X* del tít. XX, llibre IV.

289. Ordenamiento de Alcalá de Henares de 1348, tít. XIV.

290. NR, llibre XI, tít. XXIII, Llei I.

dels quals havia de conèixer el mateix rei a través del seu «Consejo», és a dir, en l'època, el Consejo de Castilla.²⁹¹

Val a dir que tot i que aquests recursos no existien pròpiament a Catalunya, amb anterioritat res no havia impedit al Rei avocar i conèixer de qualsevol cas, com ja vam veure.²⁹² La gran diferència és que abans d'aquesta norma, el rei coneixia aquestes causes mitjançant la Reial Audiència, com ja vam veure,²⁹³ i de fet, donava per suposat el DNP,²⁹⁴ atès que el dret català disposava clarament que els processos no podien ser resolts per tribunals que no fossin del territori català. A partir d'ara, existirà la possibilitat que un òrgan de fora de Catalunya, el Consejo de Castilla, revisi les sentències dictades per l'Audiència. El canvi és, veritablement, de 180 graus, i representa el principi de la fi de la consideració de la Reial Audiència com a tribunal suprem de Catalunya, així com una mostra més que la independència judicial de Catalunya estava deixant d'existir.

Al marge de les ordenances, cal dedicar dues ratlles a l'idioma del procediment durant aquest període. El DNP, com veurem després, va ser parcialment desobeït en aquest punt. Es poden consultar processos catalans de l'època i, veritablement, es trobarà de tot, encara que la majoria de les actuacions constarà escrita en llatí. Fent una cerca aleatòria a l'Arxiu de la Corona d'Aragó he pogut trobar, per exemple, un procés de 1717²⁹⁵ que està substanciat majoritàriament en llatí, com un altre de 1721.²⁹⁶ En canvi, un procés de 1740 està dut a terme en castellà.²⁹⁷ I per acabar, un procés de 1754 consta documentat en llatí i en català.²⁹⁸

291. Sobre el funcionament i competències d'aquest Consejo, veg. J. TOMÉ PAULE, *La organización judicial española durante la edad moderna*, RDProc., 1982, p. 458 i s.

292. I ho confirma R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 377-378, comentant precisament el recurs d'injustícia notòria.

293. I aclareix perfectament PEGUERA, *Praxis civilis*, p. 286, quan parla de la suplicació.

294. Veg. l'informe d'Ametller (punt 93 de la transcripció de Gay Escoda) i l'informe de Patiño (punt 161 de la transcripció de Gay Escoda).

295. «Prior y convento de Nuestra Sra. del Carmen de la ciudad de Barcelona c/ Raimunda Congost, vda.», ACA, Archivo General de la Audiencia Territorial de Barcelona, Reial Audiència, plets civils, núm. 11453, 27-2-1717.

296. «Cofradía de cordoneros de la ciudad de Gerona c/ Cofradía de veleros de dicha ciudad», ACA, Archivo General de la Audiencia Territorial de Barcelona, Reial Audiència, plets civils, núm 11461, 13-10-1721.

297. «El ilustre egregio conde de Brill c/ el Ayuntamiento de la ciudad de Cervera», ACA, Archivo General de la Audiencia Territorial de Barcelona, Reial Audiència, plets civils, núm 11267, 5-10-1740.

298. «D. Pedro de Etayo, capitán de regimiento de infantería de África c/ Salvador Félix Baldrich y Coll», ACA, Archivo general de la Audiencia Territorial de Barcelona, Reial Audiència, plets civils, núm 11266, 15-11-1754.

5. EL PROCÉS DEL 1759 AL 1808

Aquest període acull els regnats de Carles III i Carles IV, fins a la Guerra del Francès.

El regnat de Carles III és potser el més prolífic quant a noves disposicions de dret jurisdiccional. Però també cal dir que és el primer monarca que prescindeix, en general, de donar normes específiques per als tribunals catalans, sinó que posant veritablement en marxa la maquinària centralista, i un cop unificada pràcticament de manera total l'estructura judicial dels diferents territoris peninsulars, legisla de manera general per a tots ells,²⁹⁹ llevat d'alguna disposició específica que després analitzarem.

Durant el regnat de Carles IV les disposicions processals són molt poc freqüents, llevat del restabliment de furs militars i religiosos, havent de dictar algunes disposicions per a la resolució de competències. Però en relació amb la justícia ordinària no es disposa pràcticament res.

Vegem el detall concret de les normes que es van fer durant aquest període.

5.1. ORGANITZACIÓ JURISDICCIONAL

Poques novetats es produeixen en matèria jurisdiccional durant aquests cinquanta anys. Un dels principals canvis d'aquest període és la reforma que va comportar la «Real Cédula» de 13 d'agost de 1769 per a la justícia a les grans ciutats. Un cop recordada la derogació dels antics privilegis de fur, aquesta «Real Cédula» intenta la uniformitat en l'organització jurisdiccional de les ciutats més importants del «Reyno», les que tenien «Chancillerías» i «Audiencias», i els apliquen l'estructura i els òrgans existents a la vila de Madrid.

Centrant la qüestió a Barcelona, s'aplica una divisió de la ciutat en cinc «cuarteles», i es divideix cada «cuartel» en vuit «barrios». Al front de cada «cuartel» es col·loca un «alcalde del crimen» (o «de cuartel»), y en cada «barrio» es disposa l'existència d'un «alcalde» «que sea vecino honrado», escollit pels veïns entre ells.³⁰⁰ Tanmateix, aquest sistema d'elecció popular s'acabaria al segle XIX,

299. Un exemple clar és la «Circular» de 12-9-1766 sobre pagament de costes i salaris de càrrecs judicials, que es fa a consulta de les «Chancillerías» de Valladolid i Granada, però que es disposa que sigui d'aplicació general a «las demas Audiencias del Reyno».

300. Havia de seguir en la seva feina la Instrucció de 21-10-1768 que Carles III havia donat per als «alcaldes de barrio» de Madrid. *Novísima Recopilación*, L.III, tít. XXI, Llei X. De tota manera, l'onze de setembre de 1779 es va donar una instrucció especial per als «alcaldes de barrio» de Barcelona, que substancialment copiava la de Madrid, amb algunes adaptacions.

amb una «Real Orden» de 16 de gener de 1801, que per prevenir els abusos en l'elecció d'aquests càrrecs, va disposar que l'«alcalde de barrio» fos escollit per l'«alcalde de cuartel», entre tres candidats proposats per les «Diputaciones de Caridad» entre «sugetos de la mayor idoneidad y conducta».

Per tant, a la primera instància, a més dels «alcaldes mayores» de l'Audiència, «regidores», i «corregidores» fins ara existents, i que continuaran existint, afegim ara a Barcelona aquests cinc «alcaldes del crimen» i quaranta «alcaldes de barrio».

La competència dels «alcaldes del crimen» era fonamentalment penal, limitada territorialment a l'àmbit del seu «cuartel». S'amplia, però, la seva jurisdicció al procés civil, i crea un nou òrgan ja existent a Castella, el «Juzgado de Provincia», al front del qual se situen aquests alcaldes. La competència civil d'aquests «alcaldes», però, patia d'una absoluta indefinició.

Per la seva banda, les funcions dels «alcaldes de barrio» eren fonamentalment policials,³⁰¹ de manteniment de l'ordre públic. En el que pot afectar a la matèria jurisdiccional, la seva única funció era realitzar les primeres diligències de la instrucció penal, assegurant proves i detinguts, traspasant immediatament les instruccions a l'«alcalde del crimen» corresponent.

Als llocs de barons, aquests recuperen la potestat de designar batlles, amb la «Real Cédula» de 19 de maig de 1761, i es reforma així expressament el DNP en aquest punt.³⁰²

5.2. PROCEDIMENT

L'incompliment de la voluntat reial continuava sent generalitzat. La «Real Cédula» d'11 de gener de 1770 va disposar el compliment de les lleis, l'economia processal i la prohibició de dilacions indegudes per a tots els tribunals, la qual cosa torna a evidenciar el general incompliment de les lleis.

Per la seva banda, la «Real Cédula» de 8 de gener de 1775 va haver de confirmar novament, per enèsima vegada, les regles del DNP establertes el 1716, i va tornar a posar en vigor les *Ordenanzas* de 1741, suspeses des del 8 d'abril de 1755, com vam veure. A més, es tracta de salvar la vigència i correcció política del Decret de Nova Planta advertint que va ser fet «con el acuerdo de los hom-

301. Una curiositat és que s'introdueix per primera vegada en aquesta «Real Cédula» la numeració de les cases, i a les cases on hi hagués més d'una família, s'establia la divisió per pisos. Aquesta tasca quedava encarregada als «alcaldes de barrio».

302. Veg. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom II, p. 109.

bres mas doctos, y prudentes de la monarquía, y entre ellos muchos Catalanes afectos a mi Real Servicio, y à esos Naturales, è instruídos muy particularmente de sus costumbres». La referència als catalans és un senyal inequívoc de resistència a la voluntat reial.

A més, en aquest període trobem una altra coneguda disposició: la «Real Cédula» de 23 de juny de 1768. Té gran importància per la pervivència del dret processal català, perquè declara al seu últim paràgraf la subsistència expressa d'aquest dret «en todo lo demás». Malgrat això, l'any següent, la «Real Cédula» de 13 d'agost de 1769 regula el procediment als «juzgados de provincia», que abans hem esmentat. Doncs bé, es disposa que el procediment a seguir davant d'aquests òrgans jurisdiccional serà el procediment castellà, directament, i suposa així aquesta norma la primera derogació total de dret processal català, introduint el dret de Castella, «arreglandose enteramente al modo y forma que la usan y exercen los Alcaldes del Crimen de las dos Chancillerias y demás Audiencias que la tienen».

Fites importants d'aquest període són la recuperació que la «Real Cédula» de 13 d'agost de 1769 fa d'una de les normes de les *Ordenanzas* de 1741, que estableix el termini màxim de detenció abans de passar a disposició judicial: vint-i-quatre hores, «por no ser justo que estén presos los vecinos sin saber el Juez de cuya orden se hallan arrestados, ni la causa de su prision».

A més, en matèria de recursos, la «Real Pragmática» de 17 d'abril de 1774 disposa, per a tots els òrgans jurisdiccional del Regne, una nova regulació del termini per interposar el recurs de segona suplicació introduït per la «Real Cédula» de 12 de gener de 1740, la qual cosa suposa la reafirmació del que ja disposava l'ord. CXXXVII, i que ja vaig comentar abans.

La «Real Cédula» de 23 de juny de 1768, a part d'alguna disposició d'interès però no dirigida a Catalunya,³⁰³ torna a tractar la qüestió de la llengua de procediment. S'executa una darrera i definitiva confirmació que l'únic idioma de procediment era el castellà. En uns termes impositius, contradictoris i històricament inexactes, es prohibeix que s'utilitzi el llatí a tots els tribunals «por la mayor dilacion y confusion que esto trae, y los mayores daños que se causan, siendo impropio que las sentencias se escriban en lengua extraña, y que no es perceptible á las partes, en lugar que escribiendose en romance, con mas facilidad se explica el concepto, y se hace familiar a los interesados».

303. Copia les suspeses *Ordenanzas* de 1741 quant a la prohibició de motivació de les sentències, atès que disposa que l'Audiència de Mallorca «cese en dicha práctica de motivar sus sentencias, ateniendose á las palabras decisorias», per raons d'economia processal com abans vam indicar, «[...] dando lugar a cabilaciones de los litigantes, consumiendo mucho tiempo en la extensión de las sentencias, que vienen á ser un resumen del proceso, y las costas que á las partes se siguen [...]».

Després d'aquesta entenedora explicació, qualsevol esperaria que a partir de llavors s'obligués a redactar les sentències en el «romance» propi de Catalunya, perquè fos més «perceptible à las partes» i s'expliqués «con más facilidad el concepto». Però ben al contrari, després de recordar que des de temps de Ferran III el Sant de Castella (segle XIII) havia cessat l'ús del llatí als documents judicials —la qual cosa ja vam veure que no era del tot certa—,³⁰⁴ s'al·ludeix a la decisió de Ferran I d'Antequera d'anar «desterrando el lemosino contribuyendo esta uniformidad de lenguas á que los procesos guarden mas uniformidad en todo el Reyno», frase que ja no lliga amb el que s'ha dit anteriorment, perquè aquest anomenat «lemosino» era tan «romance» com el castellà. Finalment, es declara derogada qualsevol disposició contrària a l'ús del castellà, i disposa que l'ensenyament de «primeras Letras» es faci en castellà, i es recomana l'ús a tot tipus d'organismes públics, «para su exacta observancia y diligencia en estender el idioma general de la Nacion, para su mayor armonía, y enlace recíproco».

Tot i aquesta «cédula», la resistència de la Reial Audiència es va continuar produint. Una instrucció sense data (impresa el 1772), reguladora de l'examen pràctic que havien de passar davant l'Audiència els advocats abans de tenir el títol, disposava que aquest examen s'havia de fer en llatí... I a més, els processos de l'època també demostren el general incompliment. Buscant novament a l'ACA podem trobar un procés de 1770 que alterna el català i el castellà en les actuacions.³⁰⁵ I un altre de 1772 que utilitza tant el castellà, com el llatí, com el català.³⁰⁶ Ara bé, un darrer procés de 1790 consta escrit íntegrament en castellà.³⁰⁷

Al final del seu regnat, Carles III emet la «Real Cédula» de 15 de maig de 1788, en la qual ordena el seguiment d'una instrucció feta anys abans³⁰⁸ per «corregidores» i «alcaldes mayores», que suposa una nova reforma del dret processal català, tot i que molt minsa. Estableix, un cop més, la prohibició de les dilacions indègudes (punts II i IV). A més, disposa la mediació per afavorir conciliacions

304. Veg. GONZÁLEZ, *Reinado y diplomas de Fernando III*, p. 512-513.

305. «José Borrell e.a. c/ Salvador March, y el Bayle del Castillo y término de Vilafortuny», ACA, Archivo general de la Audiencia Territorial de Barcelona, Reial Audiència, plets civils, núm. 11298, 9-5-1770.

306. «Buenaventura Yager, pto. Y rector de la Iglesia parroquial de Tayá c/ Sebastián Vila, cordonero», ACA, Archivo general de la Audiencia Territorial de Barcelona, Reial Audiència, plets civils, núm. 11299, 14-12-1772.

307. Isabel Torres c/ Francisco Torres. ACA, Archivo general de la Audiencia Territorial de Barcelona, Reial Audiència, plets civils, nº 11.300. 24-4-1790. Es pot completar la cerca de sentències d'una manera més còmoda a ESPIAU I ESPIAU i P. del POZO CARRASCOSA, *L'activitat judicial*, p. 3 i s.

308. Com a conseqüència del Reial decret de 29-3-1783.

i evitar plets (punt III). Rectificant la «Real Cédula» de 13 d'agost de 1769,³⁰⁹ promou la immediació només en les causes importants i declaracions d'imputats, i en totes les que el declarant no sabés signar (punt V), ja que la resta de declaracions de testimonis i parts les rebien els «escribanos». A més, es recorda el termini màxim de vint-i-quatre hores de detenció establert per les *Ordenanzas* de 1741 (punt V), i es fa una nova i severa crida a la imparcialitat judicial (punts IX, X, XI, XXXVIII). S'estableix, en darrer lloc, el caràcter privat del delictes d'injúries, i no s'ha de fer instrucció sinó a instància de part (punt VI), disposició que constitueix l'antecedent de l'actual procediment en aquests supòsits.

Les normes processals d'aquest període es completen amb algunes disposicions disperses sobre justícia gratuïta³¹⁰ i restabliment del fur militar.³¹¹ També s'estableix la formació i experiència que han de tenir «corregidores» i «alcaldes mayores».³¹² En darrer lloc, la «Real Cédula» de 7 d'octubre de 1796 fa una crida, una més, gairebé desesperada, en què ordena només que es respecti el procediment, i instrueix els jutges perquè no imposin les penes amb arbitrarietat. Nou senyal de l'incompliment generalitzat de la normativa reial.

6. EL PROCÉS DEL 1808 AL 1833

Les circumstàncies històriques fan d'aquest període una successió de normes jurídiques difícil d'exposar, si no se les aïlla en tendències polítiques o històriques. En aquests vint-i-cinc anys va haver-hi una ocupació que no va triomfar, un cop d'estat i dues guerres amb cara i ulls. Així tenim tres sistemes: el sistema napoleònic; una derivació de les idees inspiradores d'aquest darrer sistema, representat per les tendències liberals, i finalment el sistema de l'absolutisme, que era, en línies generals, el que ja hi havia i hem estudiat abans. Vegem-los tots tres.

6.1. EL PROCÉS DURANT L'OCUPACIÓ FRANCESA

L'ocupació francesa a Catalunya³¹³ va durar pràcticament durant tota la Guerra del Francès, des del 1808 fins a finals del 1813 i principis del 1814, depenent de

309. En la qual s'insisteix en la immediació dels «alcaldes del crimen» per a sentir les declaracions dels testimonis.

310. «Real Orden» de 18-3-1799.

311. «Real Cédula» de 15-8-1799.

312. «Real Cédula» de 7-11-1799.

313. Sobre els detalls polítics i militars, però sobretot sociològics de l'ocupació, veg. RAMISA I VERDAGUER, *Els catalans i el domini napoleònic*, Barcelona, 1995.

les places controlades encara per l'exèrcit francès.³¹⁴ És potser el territori on més es va sentir la presència del dret francès, i per tant, ha de ser objecte de consideració, tot i que les disposicions legals franceses d'aquest període,³¹⁵ com a tals, no van influir oficialment en res del que succeiria posteriorment. A més, amb seu itinerant depenent de les conquestes, va continuar funcionant la Reial Audiència.³¹⁶

Consolidada, almenys en part, la invasió, un decret de dues pàgines manuscrites sobre administració de justícia de 25 de febrer de 1809, fet pel general Duhesme, comandant general de la província de Catalunya, s'ocupa que continuï el treball de la Reial Audiència, i disposa que segueixi la seva missió com fins llavors, prioritzant la resolució de les reclamacions de crèdits.³¹⁷ Però poc després, en un termini molt semblant al que va trigar en fer-se el DNP, les autoritats franceses van fer el seu particular Decret de Nova Planta, concretat en diverses normes, en especial, el Decret de 13 d'abril de 1810, que estableix una nova organització judicial que, completant un decret anterior de 20 de març de 1810 de supressió d'autoritats, esborra definitivament tots els antics tribunals per tal d'adaptar l'organització, de fet, al dret jurisdiccional napoleònic,³¹⁸ que, per cert, també estava en fase d'introducció a França aquell mateix any.³¹⁹ Així, entre aquest decret i altres normes, s'acaben suprimint l'estructura jurisdiccional post-DNP i, en línies generals es creen tres graus de jurisdicció:³²⁰ els *jutjats*

314. Com és sabut, hi havia zones catalanes fora del control francès, com ho demostra la consulta que l'Audiència de Catalunya va fer —sobre trasllat de presos— per conducte del Tribunal Suprem a les Corts el 1813, i que va ser contestada per «Orden» de 28 d'agost de 1820.

315. Sobre aquest període és imprescindible la lectura detinguda de Pedro del POZO CARRASCOSA, «La introducción del derecho francés en Cataluña durante la invasión napoleónica», a Johannes-Michael SCHOLZ (ed.), *El tercer poder*, Frankfurt am Main, 1992, p. 189 i s., enormement il·lustrativa del que va succeir durant aquell període històric.

316. BADOSA COLL, *El canvi*, p. 19.

317. Aquest *arrête*, amb traducció també manuscrita al castellà, pot trobar-se a l'ACA, Reial Audiència, lligalls, núm. 316, carpeta 3, quadern 1.

318. Aquest decret està publicat en català al *Diari del Govern*, núm. 105, de 15-4-1810, i estableix la següent substitució d'autoritats jurisdiccionals: al procés civil, totes les causes seguides en primera instància davant la Reial Audiència, i els processos pendents davant els «alcaldes mayores», passen a ser coneguts pel nou Tribunal de Primera Instància. Les causes pendents de suplicacions i de terceres instàncies davant la Reial Audiència, s'entenen recorregudes en apel·lació i passa a conèixer d'elles la cort d'apel·lació. Pel que fa al procés penal, les causes evocades per la Reial Audiència en primera instància, i els processos pendents d'apel·lació davant aquest tribunal, seran coneguts a partir de llavors per la cort de justícia criminal. El Decret es pot trobar a l'ACA, Reial Audiència, lligalls, núm. 317, carpeta 6. Veg. també Federico CAMP, *Historia jurídica de la Guerra de la Independència*, RJCat, 1918, p. 344 i s., especialment p. 352 i s.

319. Jean BOURDON, *Napoléon au Conseil d'État*, París, 1963, p. 70 i s.

320. Cfr. P. del POZO CARRASCOSA, *La introducción*, p. 206-208.

de pau (que substitueixen els «alcaldes» dels pobles), els *tribunals de primera instància* (que substitueixen «alcaldes mayores» i «bayles») i la *cort d'apel·lació*, denominació absolutament afrancesada de la Reial Audiència. A dalt de tot el sistema es crea un *consell de reposició*, amb funcions de tribunal de cassació, i s'introdueix per primera vegada a la Península aquest recurs.³²¹

Poc després, el Decret de 26 de novembre de 1810 estableix una nova normativa processal en matèria civil i penal, inspirada clarament en el *Code de procédure civile* francès.³²² L'important és que aquest decret disposa, com el DNP, una supletorietat del dret processal català. És a dir, recupera el paper que havien volgut negar-li, en benefici del dret castellà, les *Ordenanzas de la Real Audiencia de 1741*.

De tota manera, igual que a Felip V el 1716, l'objectiu que movia els francesos no era precisament una voluntat de respecte de la identitat local, inèdita en els seus costums polítics des de Lluís XIV,³²³ i que també és impensable en la personalitat de Napoleó.³²⁴ La raó va ser adaptar el sistema judicial català al sistema francès. El que succeeix és que recuperar expressament el dret processal català en aquelles dates, després d'haver volgut negar-se oficialment durant bona part del segle XVIII, tenia la voluntat lògica de congraciar-se amb el poble dominant, «deslliurant-lo» de l'antic dominador castellà.

321. Ho confirma l'estadística presentada pel «Consejo de reposición», en la qual s'afirma que durant 1812 el «Consejo» va conèixer de divuit cassacions. ACA, dominació napoleònica, caixa LV, Dossier 2.

322. Cfr. P. del POZO CARRASCOSA, *La introducción*, p. 211.

323. Com van saber observar un segle abans els polítics dels territoris de la Corona d'Aragó, fet testimoniats per la crida que el mateix 11 de setembre de 1714 es va fer als ciutadans de Barcelona, i que palesa quin era el pensament que va portar a la guerra: «Se fa també a saber que, essent l'esclavitud certa i forçosa, en obligació de sos empleus, expliquen, declaren i protesten als presents i donen testimoni als venidors de què han executat les últimes exhortacions i esforços, protestant de tots los mals, ruïnes i desolacions que sobrevinguessen a nostra comuna i afligida pàtria i extermini de tots los honors i privilegis, quedant esclaus ab los demás enganyats espanyols i tots en esclavitud del domini francès; però amb tot se confia que tots, com vertaders fills de la pàtria, amants de la llibertat, acudiran als llocs senyalats, a fi de derramar gloriosament sa sang i vida per son Rei, per son honor, per la pàtria i per la llibertat de tota Espanya.» (el subratllat és meu). Aquesta darrera crida popular a les armes pot trobar-se a SOBREQÜÉS, *L'onze de setembre*, p. 79.

324. I tenim una prova d'aquest fet. Després de la derrota de Waterloo el 1815, entre la documentació de Napoleó va ser trobat un exemplar d'*El príncep*, de Maquiavel, anotat amb molts comentaris manuscrits pel propi Napoleó. Al cap. III, Maquiavel comenta el problema que provoca que en una nació convisquin pobles de diferent llengua o cultura: «Quan s'adquireixen, però, alguns Estats que es diferencien del propi en llengua, costums i constitució, les dificultats s'acumulen, i cal molta saviesa i particular favor del cel per conservar-los.» I comenta Napoleó a aquest passatge: «¡Ximpleries! ¡La força!».

Aquesta conclusió és especialment clara si s'observen les decisions que van prendre en una qüestió sensible per a la ciutadania, com és l'idioma de procediment. Tot i que no es va arribar a prendre cap determinació concreta en aquest sentit, i abunden durant tota l'ocupació els escrits en francès, castellà i alguns —i no pocs— en català, en un primer moment es va plantejar la possibilitat que els processos se celebressin en català.³²⁵ Possibilitat que va acabar sent pràcticament descartada, *de facto*, en benefici del castellà.³²⁶ Però no per una voluntat d'imposició com la que va comportar el DNP, sinó probablement perquè els juristes catalans de llavors, tot i que sens dubte parlaven la llengua catalana, ja no sabien escriure correctament en català, més de quaranta anys després de la «Real Cédula» de 23 de juny de 1768, que imposava l'ensenyament en castellà de las «primeras letras» i l'ús estès de la llengua castellana als tribunals, com vam veure.³²⁷ Aquesta situació de la professió jurídica de llavors, com és suficientment conegut, s'ha arrossegat fins avui, i costa menys d'entendre si es considera aquesta situació actual.

Indico tot això perquè la voluntat francesa, tot i que no es va culminar, era —deixant de banda la complexa qüestió annexionista— clarament impositiva del sistema napoleònic. Amb el Decret de 26 gener de 1812 Catalunya va ser dividida en quatre departaments,³²⁸ i va col·locar al front del Govern dos intents,³²⁹ a l'estil francès.³³⁰ A més, consta que es va intentar introduir el *Code de procédure civile* de 1806 a Catalunya, atès que la traducció ja estava feta a l'abril

325. El 20-8-1810, Macdonal, governador general de Catalunya, escriu, per exemple, una «lletra d'apel·lació» en català. Es pot consultar a l'ACA, Reial Audiència, lligalls, núm. 317, carpeta 5. També es va emetre paper d'ofici en català, que encara es feia servir el 1812, i que deia: «Vuytanta maravedissos, sello quart, Any de mil vuyt cents dotse, valga per lo Govern de Catalunya». ACA, dominació napoleònica, caixa II bis, lligall 4. En aquest paper s'escrivia en castellà, francès o català, depenent de la persona autora del document.

326. Ho explica amb més detall P. del POZO CARRASCOSA, *La introducción*, p. 196 i s. Veg. també les sentències reproduïdes a ESPIAU I ESPIAU i P. del POZO CARRASCOSA, *L'activitat judicial*, p. 605 i s.

327. Ho confirma VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 18-19 quan afirma: «Para evitar estos inconvenientes y los que se originan de estar la mayor parte de las leyes escritas en catalan, y con estilo de difícil comprensión, se han traducido al castellano las leyes catalanas recopiladas [...]».

328. Divisió que també es va fer a la resta de la Península ocupada. Veg. Jean IMBERT, *Le Droit hospitalier de la Révolution et de l'Empire*, París, 1954, p. 409.

329. Encarregats de l'organització judicial, administrativa i financera, com consta a l'art. 1 del *Décret* de Napoleó del *Palais des Tuileries* de 2-2-1812 sobre l'organització dels *Départements* catalans, que pot trobar-se transcrit a IMBERT, *Le Droit hospitalier*, p. 424-428.

330. Gabriel H. LOVETI, «El intento afrancesado y la guerra de la Independencia», a *Historia general de España y de América*, tom XII, Madrid, 1981, p. 225.

de 1813, i que s'aplicava *de facto* —seguint amb l'antiga tendència de l'ús forense— als tribunals, com a supletori del Decret de 26 de novembre de 1810.³³¹ Probablement va ser utilitzat en aquells tribunals que tenien al seu front jutges formats a França, o senzillament entusiastes de la cultura francesa, com alguns dels que segur hi va haver a la cort d'apel·lació de Barcelona. I amb el temps s'hagués acabat introduint l'obra processal més destacable de l'Imperi de Napoleó: el *Code d'instruction criminelle* de 1808. Però tota aquesta tasca d'introducció de les normes processals franceses mai no va tenir una culminació oficial,³³² i es va estroncar amb la fi de la guerra, uns mesos després.

És necessari deixar clar, per tant, que la voluntat francesa era l'eliminació del dret processal català, sense més, un cop liquidada l'antiga estructura jurisdiccional, en benefici del dret napoleònic.

Malgrat aquesta motivació política —que hagués eliminat el dret processal català uns vint anys abans de quan va desaparèixer efectivament—, cal afegir també que l'invasor va tenir un propòsit que, veient l'estat de coses que hi havia abans de la guerra, crec que va ser noble. Va intentar reformar i regenerar l'organització de la justícia, detectar els seus principals problemes —fonamentalment la corrupció—, i proposar canvis que introduïssin el racionalisme i la modernitat de la Il·lustració en el procés i en els òrgans jurisdiccional.³³³ I cal dir també que l'alternativa jurídica que s'oferia al dret autòcton era molt depurada. Els codis processals de Napoleó van ser el mirall en el qual l'enorme majoria de sistemes judicials europeus es van mirar durant tot el segle XIX, fet que evidència la seva gran correcció jurídica (en comparació amb el que hi havia abans, és clar), perquè no és un fet freqüent que el poble vencedor adopti voluntàriament el dret del vençut, antic dominador, més quan ja ha cessat l'ocupació i aquesta dura tan poc temps, com va passar amb l'ocupació francesa de diversos països europeus.

331. P. del POZO CARRASCOSA, *La introducción*, p. 211.

332. Tret de les intencions d'introduir aquests codis, mitjançant la seva publicació, com es preveia a l'art. 5 del *Décret* imperial de 2-2-1812 abans esmentat. La *Memoire Statistique Historique et Administratif, Présentant le Tableau de l'Administration du Département des Bouches de l'Ebre avant la Guerre, les Changements qu'elle a éprouvés depuis la Guerre et sa Situation au 1r Janvier 1813*, Lleida 1-3-1813, que pot ser trobada en una enorme carpeta a l'ACA, dominació napoleònica, caixa 1, lligall 1, dossier 1, on es diu (p. 67), reitero, a 1-3-1813, que «[...] des travaux ont été commencés por préparer la publication des Codes Judiciaires». I de fet, l'estructura judicial que es va establir tampoc no va ser la definitiva. A l'ACA, Dominació Napoleònica, caixa 1, lligall 1, dossier 10, pot trobar-se un *Projet d'organisation judiciaire* del *Département des Bouches de l'Ebre*, fet també a 1813.

333. Així es reflecteix a la *Memoire Statistique Historique et Administratif*, abans esmentada, citada P. del POZO CARRASCOSA, *La introducción*, p. 189 i s. En aquesta darrera obra pot llegir-se la resta de preocupacions franceses per introduir una mica d'ordre en matèria de justícia.

6.2. ELS PARÈNTESIS CONSTITUCIONALS (1810-1814 I 1820-1823)

Aquests períodes, que porten la fama de ser els més democràtics, curiosament són també els que neguen més la subsistència del dret processal català, amb l'excusa d'una uniformització i actualització de l'aparell jurisdiccional, provinent de les idees il·lustrades que acabem de veure. Existeixen paral·lelismes amb les disposicions franceses que es destacaran amb la lectura dels paràgrafs següents.

El primer període de política espanyola, de 1810 a 1814, per raons històriques de persistència de l'ocupació francesa, pràcticament no va influir a Catalunya. Però com que durant el Trienni Liberal es va tenir molt present el que s'havia fet durant aquell període, cal descriure les disposicions d'aquests quatre anys.

El 6 d'agost de 1811, les «Cortes generales y extraordinarias» de l'Espanya no ocupada,³³⁴ van fer un decret en el qual s'abolien tots els privilegis jurisdiccionals (*senyories jurisdiccionals*), i es declarava el cessament, a finals d'aquell any, de tots els «alcaldes mayores» i «corregidores», i es disposava l'uniforme nomenament de tots els jutges (que també s'havien de dir *alcaldes*, en principi) a partir de llavors. Aquesta disposició hagués representat a Catalunya, lògicament, un canvi en el sistema de «corregidores», «regidores», «alcaldes» i altres càrrecs de la justícia dels pobles i ciutats, que s'haurien derogat, o simplement s'haurien substituït les persones que els exercien.³³⁵ Però quant als privilegis jurisdiccionals, s'ha de recordar que l'enorme majoria estaven abolits des del DNP, tret d'algunes baronies, raó per la qual la influència hagués estat mínima en aquest sentit. De tota manera, la disposició eliminava les últimes traces de l'antiga organització jurisdiccional catalana de primera instància.

La Constitució de Cadis de 19 de març de 1812 va insistir en aquesta idea uniformitzadora. El seu títol V (art. 242 a 308), retolat «De los tribunales, y de la Administración de Justicia en lo civil y criminal», no només abolia els furs privilegiats (art. 248).³³⁶ A més, no conté cap referència a les restes de l'organització jurisdiccional catalana, sinó que disposa un nou atac a la consideració de la Reial Audiència com a tribunal suprem de Catalunya. Per sobre de l'Audiència, es crea un «supremo tribunal de justicia» (art. 259), òrgan inexistent fins a aquell

334. Constituïdes per Decret de 24-9-1810, que reconeixen Ferran VII, tot i que es reserven les Corts el poder legislatiu i institueixen la divisió de poders.

335. Veg. Decret de 28-5-1812, que disposa la creació del «Ayuntamiento» i Decret de 7-10-1812, que reafirma la nova jurisdicció civil i criminal dels alcaldes, en demèrit dels jutges anteriors.

336. Tret del fur eclesiàstic i el militar (arts. 249 i 250) i art. 32, cap. II, del Decret 201, de 9-10-1812.

moment,³³⁷ amb la clara intenció d'eliminar la competència judicial reial del Consejo de Castilla, que disposa que les resolucions de la Reial Audiència (i les de la resta d'audiències) seran objecte d'un recurs de nul·litat (art. 261.9), tot i que limitat clarament a motius processals, per la qual cosa no pot ser confós amb el recurs de cassació,³³⁸ com sovint ha succeït.

Tot i que es tracta d'un atac aparentment més fort que el que va comportar la «Real Cédula» de 12 de gener de 1740, en realitat el que fa és recuperar en part la condició de la Reial Audiència com a tribunal suprem de Catalunya, atès que l'àmbit del recurs de nul·litat era molt limitat, a diferència dels recursos de segona suplicació i d'injustícia notòria, que podien ser interposats gairebé per qualsevol raó, de forma o de fons. A més, l'article 262 disposa que «todas las causas civiles y criminales se fenecerán dentro del territorio de cada audiencia», i fa que conegui de les segones i terceres instàncies dels processos civils i penals (art. 263), la qual cosa suposa recuperar, almenys en part, el dret històric català quant a la jurisdicció, fent que els litigis catalans tornin a resoldre's, gairebé de manera exclusiva, a Catalunya.

Per altra banda, també es reordenava la distribució de territoris jurisdiccional, la qual cosa hagués suposat la pèrdua definitiva de la divisió en vegueries que subsistia parcialment per sota dels «corregimientos». Es disposava la divisió en «partidos judiciales proporcionalmente iguales» (art. 272 i 273), i s'estenia la jurisdicció dels alcaldes (art. 275 i 282 i s.) a tot el territori, i s'eliminava, doncs, les «baylías» que havia disposat Felip V, que com que existien només a Catalunya, també les hem de considerar dret català.

A més, la Constitució de Cadis tenia la voluntat d'eliminar també tota resta del dret processal català. L'article 244 disposava que «las leyes señalarán el orden y las formalidades del proceso, que serán uniformes en todos los tribunales, y ni las Cortes ni el Rey podrán dispensarlas.»

I així ho van fer, almenys en part. El Decret 201 de 9 d'octubre de 1812 aprova un *Reglamento de las audiencias y juzgados de primera instancia*. Aquest reglament conté disposicions tant orgàniques com processals, que modifiquen l'esquema inicial descrit fins a aquest moment.

En primer lloc, s'especifica que desapareixen les funcions jurisdiccionals que encara estiguessin subsistents de virreis, capitans, governadors, «alcaldes mayores» i «corregidores», i se suprimeixen molts d'aquests càrrecs (art. 30, cap. II).

337. La creació concreta del Tribunal es va fer amb el Decret de 17-4-1812, que suprimeix els «Consejos antiguos». Aquest Decret no afecta Catalunya, per raons de persistència de l'ocupació napoleònica en aquesta data, i a més perquè a Catalunya no hi havia cap «consejo».

338. Veg. sobre aquest recurs Jordi NIEVA FENOLL, *El recurso de casación civil*, Barcelona, 2003, p. 29.

Es disposa la divisió política del territori espanyol, mantenint en part la que hi havia, dient que en cada territori hi hauria «por ahora» una Audiència, i cada territori d'Audiència es divideix en «partidos» (art. 1 del cap. II). Tot i estar Catalunya sota el poder francès en aquelles dates, s'al·ludeix a l'Audiència de Catalunya, referint-se al Principat com una «provincia» única (art. 1, cap. I). L'Audiència de Catalunya, com altres audiències,³³⁹ tindria dotze magistrats, distribuïts en dues sales civils (quatre i quatre) i una criminal, amb quatre magistrats també (art. 6, cap. I).

L'Audiència, respectant el que havia dit la Constitució, coneixia de les segones i terceres instàncies dels «jueces de primera instancia», òrgan nou que crea aquest Decret (art. 13, cap. I), en detriment dels alcaldes (art. 17, cap. I), la competència dels quals queda molt reduïda (art. 9, cap. II i 1 i s., cap. III)³⁴⁰ i posa al front de cada partit judicial un «juez letrado», que era aquest «juez de primera instancia» (art. 1, cap. II). També es disposa, per primera vegada, que a tots els processos penals (no només als d'interès per al rei), serà escoltat el fiscal, encara que ja hi hagi un altre acusador (art. 26, cap. I).

També s'intenta reordenar el panorama de recursos als processos civils i penals. Es va disposar que només existissin tres instàncies, més un recurs de nul·litat. La segona s'obre a través del recurs d'apel·lació (art. 20 i s., cap. II). La tercera, que sembla que s'obrirà a través del recurs de súplica, només existirà si les dues sentències anteriors no son conformes de tota conformitat (arts. 41 i 43, cap. I). El recurs de nul·litat és conegut exclusivament pel Tribunal Suprem, i només cabrà contra les sentències dictades en segona instància («de vista») i que siguin executòries, o contra les sentències de tercera instància («de revista»), totes dictades per l'Audiència (art. 47, cap. I).³⁴¹ Per impedir maniobres dilatòries, s'estableix que les sentències dictades als judicis possessoris seran executables, malgrat la interposició de recurs (art. 43, cap. I), i que els recursos de nul·litat en cap cas tindran efecte suspensiu (art. 46, cap. I).

També es produeix amb aquest decret l'apartament de les audiències dels assumptes de dret administratiu, i les remet a les «Diputaciones provinciales» (art. 64, cap. I). Aquest, de fet, sembla que és el primer antecedent de la separa-

339. En concret, les d'Aragó, Extremadura, Galícia, Granada, Lima, Mèxic, Navarra, Sevilla, València i Valladolid.

340. En línies generals, processos civils de quantia inferiors a 500 *reales de vellón*, processos criminals per faltes lleus (art. 5, cap. III) i primeres diligències del procés penal (art. 8, cap. III).

341. Veg. també el Decret 216 de 23-1-1813. Més endavant, per causes que no han estat mai veritablement aclarides, es suprimirà el recurs de nul·litat al procés penal, per un críptic Decret 276 de 17-7-1813. Explico la meua versió dels fets a Jordi NIEVA FENOLL, *El hecho y el derecho en la casación penal*, Barcelona, 2000, p. 43 i s.

ció de la jurisdicció administrativa i el començament de la resolució dels assumptes administratius sense cap control veritablement judicial, crec que per una malentesa concepció de la divisió de poders, situació que no ha estat correctament redreçada fins a èpoques recents.

Aspectes secundaris són que s'instaura per primera vegada (amb l'antecedent de la «Real Cédula» de 15 de maig de 1788) l'intent obligatori de conciliació davant els alcaldes en els processos civils, i en el penal per injúries (art. 13, cap II i art. 1, cap. III). S'estableix la publicitat del procés penal, tret de la instrucció (art. 16, cap II). I es torna a insistir, una vegada més, en el principi d'intermediació en la prova (art. 17, cap II).

La darrera norma processal d'aquest primer període va ser el Decret de 13 de març de 1814, que va establir un reglament per al Tribunal Suprem. Aquest reglament, però, va tenir una existència tan efímera, que no va durar, de fet, ni un mes.

Totes aquestes reformes van ser anul·lades per Decret de 4 de maig de 1814, i es va declarar a la vegada la dissolució de les Corts per Decret d'11 de maig de 1814, decrets que marquen la tornada al poder de Ferran VII i el seu sistema absolutista. Només al parèntesi del Trienni Liberal, que comportà la reinstauració de les Corts el 9 de juliol de 1820, es continua la feina feta abans de 1814, i s'intenta reinstaurar efímerament aquest sistema, com ho demostra l'ordre d'1 de novembre de 1820, que ordena la reposició dels càrrecs judicials en les condicions que hi havia el 1814.

Durant el Trienni van haver-hi intents de codificació, sent especialment destacable el projecte de Codi de procediment criminal de 1821,³⁴² que porta un apèndix que disposa —sense concrecions, però— la divisió en partits judicials que no es va culminar ja durant el període constitucional. Aquest ressorgiment del liberalisme, però, va suposar també l'aplicació pràctica de les disposicions del primer període, clarament orientades, com vaig dir, a la desaparició del dret processal català.

6.3. EL PROCÉS DURANT L'ABSOLUTISME DE FERRAN VII (1814-1820 I 1823-1833)

No es produeixen grans novetats en aquest període que arriba de 1814 —amb la interrupció del Trienni Liberal— fins a la mort de Ferran VII el 1833.

Amb la tornada de Ferran VII al poder el 1814, torna també el sistema vigent el 1808. Apart de la Constitució de Cadis, que va quedar derogada pel mo-

342. *Proyecto de Código de Procedimiento Criminal presentado a las Cortes por la Comisión especial nombrada al efecto*, Madrid, Imprenta Nacional, 1821.

narca, res de tot el que s'havia concebut a les Corts va restar subsistent, per Decret de 4 de maig de 1814. La Real Cédula de 25 de juny de 1814 va concretar que els «jueces de primera instancia» i «de partido» canviessin la seva denominació per l'antiga d'*alcaldes mayores* i *corregidores*, i va restablir també l'antiga justícia als pobles, i la seva jurisdicció a «Audiencias» i «Chancillerias». Després del trienni Liberal, la «Real Cédula» de 5 de febrer de 1824 també estableix disposicions en el mateix sentit,³⁴³ i Ferran VII intenta que «desaparezca para siempre del suelo español hasta la mas remota idea de que la Soberanía reside en otro que en mi Real Persona; con el justo fin de que mis pueblos conozcan que jamás entraré en la más pequeña alteración de las leyes fundamentales de esta Monarquía».³⁴⁴

Només la «Instrucción» de 17 de setembre de 1829³⁴⁵ canvia una mica les coses quant a la jurisdicció de primera instància exercida encara pels «bayles». Amb la intenció evident de millorar la justícia i ordre públic dels pobles, es regula en detall la prestació de la seva funció, de fet, per primera vegada. Se'ls anomena *bailes pedáneos*, però la figura és la mateixa que la del DNP, encara que es veuen minvades les seves funcions.³⁴⁶ Per afavorir l'economia processal es va disposar que jutgessin sense «formar procesos, ni guardar orden ni solemnidad de juicio» les causes de quantia inferior a seixanta rals. Se n'estableix la competència per conèixer de les faltes i delictes lleus i per fer les primeres diligències instructòries en cas de delictes greus.

A banda de la situació legal, en aquest període es produeix una iniciativa del mateix Ferran VII, que el 1827 havia ordenat a l'Audiència que li proposés mitjans per millorar l'Administració del Principat.³⁴⁷ El compliment d'aquesta ordre va conduir cap a una interessant discussió sobre el dret vigent i supletori que havia de ser aplicable a Catalunya.

343. Tot i que és més matitzada, i s'ha d'observar amb deteniment per conèixer el detall del manteniment o l'anul·lació del que van fer els òrgans jurisdiccionals en aquest període liberal. Aquest detall pot consultar-se també en Marta LORENTE, «Reglamento provisional y administración de justicia (1833-1838)», a Johannes-Michael SCHOLZ (ed.), *El tercer poder*, Frankfurt am Main, 1992, p. 246 i s.

344. *Real Cédula* de 17-10-1824.

345. Reproduïda per VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 175 i s.

346. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 175.

347. Segueixo en aquesta explicació, i en el material transcrit, a Josep Maria GAY ESCODA, «Notas sobre el derecho supletorio en Cataluña desde el Decreto de Nueva Planta (1715) hasta la jurisprudencia del Tribunal Supremo (1845)», a CLAVERO, GROSSI i TOMÁS Y VALIENTE, *Hispania: Entre derechos propios y derechos nacionales. Acti dell'incontro di studio, Firenze-Lucca, 25, 26, 27 maggio 1989*, tom II, Milà, 1990, col·l. «Per la Storia del Pensiero Giuridico Moderno», núm. 34/35, p. 847 i s.

El procés de discussió s'obre amb un dictamen datat a 19 d'octubre de 1827 del fiscal Juan de la Dehesa, en què, en allò que es refereix al dret processal català, en proposa l'abolició, per les seves llacunes, pels «estilos inveterados» dels operadors jurídics en la seva aplicació i per la dificultat que en el seu aprenentatge tenien els jutges no catalans.

De Dou i de Bassols li va contestar a través d'exposició de 26 de novembre de 1827 que el dret català havia estat confirmat pel DNP i les lleis posteriors. I quant al problema de l'aprenentatge dels jutges, que era «más fácil instruirse ellos con los libros... que no el que novecientas mil almas que habrá en Cataluña deban mudar sus costumbres y práctica». Van haver-hi quaranta-tres informes més de diversos ajuntaments de Catalunya, advocant pel manteniment general del dret català, seguint el dictamen de De Dou, tot i que tret de l'informe de l'Ajuntament de Barcelona de 14 de gener de 1829, no es van referir específicament a la qüestió del dret processal. L'Ajuntament de Barcelona, malgrat reconèixer les mancances del dret processal de l'època (no només del català), va dir molt clarament que l'abolició del dret processal català en benefici del castellà «lejos de ser un bien para Cataluña, sería sin duda alguna un medio seguro para reducirla a su ruina», i que, a més, el dret processal català no era l'únic diferent del castellà existent a la Península, sense que ningú s'hagués plantejat l'abolició d'aquests altres drets. Concloïa que l'aprenentatge d'aquest dret, junt amb la resta de l'ordenament jurídic català, no havia de suposar problemes als jutges no catalans.

Tot i aquestes contundents manifestacions, el fiscal De la Dehesa, en el seu dictamen de 5 d'abril de 1829, va voler creure que com que la resta d'ajuntaments no es referien específicament al dret processal, eren favorables a la seva derogació, i en va proposar, per tant, la desaparició i introducció del dret castellà. L'acord de l'Audiència de 14 de maig de 1829 va ser favorable a aquest dictamen, amb només un vot particular del magistrat Miquel de Castells, en què afirmava no trobar avantatges en la introducció del dret processal castellà, i que l'important era fer complir el dret mateix. El 9 de juny l'acord s'elevava al Consejo.

Aquest acord, però, per causes desconegudes, no va arribar a ser tramitat,³⁴⁸ i per tant, el dret processal català sobrevisqué encara un temps més. Tret d'aquests detalls, per tant, va continuar vigent el dret català no derogat pel DNP o disposicions posteriors.³⁴⁹ No es van produir més innovacions durant tot aquest convuls regnat.

348. Veg. GAY ESCODA, *Notas sobre el derecho supletorio*, p. 863 i s.

349. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 17.

7. EL PROCÉS DEL 1833 AL 1835

Mort Ferran VII el 29 de setembre de 1833, la situació comença a canviar molt ràpidament. El «Real Decreto» de 26 de gener de 1834 uniformitza l'organització jurisdiccional de l'Estat i suprimeix definitivament la Reial Audiència de Catalunya, i crea en el seu lloc les audiències de Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona, fent-les compatibles amb la nova distribució provincial. El «Real Decreto» de 24 de març de 1834 crearia —o reinstauraria, segons es miri— el *Tribunal Supremo de España e Indias*, i suprimiria el Consejo de Castilla³⁵⁰ amb la idea, però, que fos l'òrgan jurisdiccional superior en tots els ordres, contravenint d'aquesta manera el que deia la Constitució de 1812. Per tant, aquestes normes acaben definitivament amb el que encara restava d'organització jurisdiccional catalana, liquiden definitivament la Reial Audiència de Catalunya.

El cop de gràcia es produiria poc després. Encara restava vigent, en la mesura que hem anat veient, el dret processal català, quant al procediment. Doncs bé, l'article 4 del *Reglamento provisional para la Administración de Justicia* de 26 de setembre de 1835³⁵¹ va disposar que «en la sustanciación de los negocios civiles y criminales, deberán también todos los jueces, bajo su responsabilidad, observar y hacer que se observen con toda exactitud los sencillos trámites y demás disposiciones que las leyes recopiladas prescriben para cada instancia, según la clase del juicio ó del recurso, sin dar lugar á que por su inobservancia se prolonguen y compliquen los procedimientos ó se causen indebidos gastos á las partes; sobre lo cual en adelante no podrá servir de excusa á los jueces ninguna práctica contraria á ley.»

Las «leyes recopiladas», són la *Novísima recopilación de las leyes de España*, com ho confirma amb claretat l'article 48 del *Reglamento*.³⁵² Ara bé, sembla una ironia que l'article 4 parli de «los sencillos trámites» que disposa la *Novísima recopilación*, perquè qualsevol estudiós que n'hagi consultat els

350. Veg. LORENTE, *Reglamento provisional*, p. 258.

351. Edició compilada per Josef Maria de NIEVA, *Decretos de la Reina nuestra Señora Doña Isabel II, dados en su Real Nombre por su Augusta Madre la Reina Gobernadora*, vol. XX, Madrid, 1836, també coneguda com *Colección de Decretos*. També es pot trobar a DFS (Francisco Santpons), *Nuevo manual de práctica forense*, 2a ed., Barcelona, 1835, p. 95 i s. L'autor del *Reglamento* va ser José María Calatrava Peinado. Veg. MINISTERI DE JUSTÍCIA. COMISSIÓ GENERAL DE CODIFICACIÓ (amb la col·laboració de Juan Francisco Lasso Gaité), *Crónica de la codificación española*, tom III, Madrid, 1970, p. 74, nota 2.

352. Veg. Pedro GÓMEZ DE LA SERNA, *Estado de la Codificación al terminar el Reinado de Doña Isabel II*, RGLJ, 1871 (39), p. 285. Veg. també GÓMEZ BECERRA, *Memoria*, p. 117 i 121; LORENTE, *Reglamento provisional*, p. 281.

preceptes trobarà un seguit de disposicions vetustes, desactualitzades, incompletes i contradictòries, posades totes una darrere de l'altra sovint amb un desordre immens.³⁵³

Era molt difícil i potser forçat, però qui sap si podria haver-se considerat que aquest Decret de 1835, en remetre's a la *Novísima recopilación*, deixava subsistent el dret català, atès que aquesta *Recopilación* reproduïa el DNP a la llei 1a del tít. IX del llibre V, decret que com ja vam veure, declarava la subsistència del dret català «en todo lo demás».³⁵⁴ Però ningú no ho va veure d'aquesta manera. Sona dur, però la desaparició del dret processal català, tret de la discussió a l'Audiència i als ajuntaments de finals dels anys vint, havia esdevingut ja a aquestes altures, de fet, sense pena ni glòria. I a canvi d'unes lleis molt defectuoses.

Potser el fet que hi hagués representants catalans a les Corts de Cadis,³⁵⁵ les quals van establir el precedent per a suprimir la legislació (com vam veure, l'article 244 de la Constitució de 1812), va afavorir que la desaparició de la legislació catalana no provoqués protestes de consideració. A aquelles Corts hi era present De Dou i de Bassols, que poc abans (entre 1800 i 1802) havia publicat l'obra que hem esmentat ja tantes vegades, i que tot i fer moltes referències expressives al dret català, aquestes són marginals, com ho indica el seu propi títol (*noticia*), atès que està escrita amb una clara orientació unificadora amb el dret castellà, que és al que hi dedica una anàlisi més extensa. Fins i tot esmenta moltes vegades autors catalans d'abans del DNP per comentar disposicions del dret castellà, que tenien un contingut semblant al del dret català. Àdhuc, en la qüestió de l'idioma del procediment, passa gairebé de puntetes,³⁵⁶ crec que donant per suposat que l'idioma del procediment era, com diu, «la lengua vulgar del estado respectivo», és a dir, el castellà.

353. Veg. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *La creación del derecho: Una historia del derecho español*, Barcelona, 1987. p. 735. Molt després, encara persistia aquesta situació. Veg. el Reial Decret de 6-10-1888, que ordena la publicació del Codi civil a la *Gaceta de Madrid*: «Pocos serán ya hoy en España los que desconozcan la conveniencia de sustituir la legislación civil vigente, desparrramada en multitud de cuerpos legales promulgados en la época gótica, en la Edad Media y en tiempos más recientes, pero siempre distantes de nosotros [...]» És molt interessant el recompte de greus defectes que fa Juan Francisco LASSO GAITE, *Crónica de la codificación española*, tom 1, Madrid, 1998, p. 4.

354. Cfr. VIVES Y CEBRIÀ, *Traducción al castellano*, p. 1.

355. Antoni de Capmany, Francesc de Papiol, Joan Baptista Serrés, Jaume Creus, Ramon Llàtzer de Dou, José de Espiga y Gadea, Felip Aner de Esteve, Joan de Balle, Ramon Ulgés, Félix Aitès, Ramon de Lladós, Francesc Morros i el Marquès de Tamarit.

356. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 276-277.

Potser també va tenir pes l'Acord de l'Audiència de 14 de maig de 1829 sobre el dret supletori català, que tot i que mai no va ser tramitat, i que va ser aprovat amb l'oposició general que vam veure (incloent-hi l'opinió de De Dou i de Bassols),³⁵⁷ havia proposat derogar les normes de procediment perquè fossin uniformes amb el dret castellà.³⁵⁸

Però s'hauria d'haver tingut present, almenys en part, el dret català, com fins i tot havia proposat el mateix Patiño³⁵⁹ en el seu moment. El dret català era imperfecte, antic, complicat en ocasions,³⁶⁰ però no més imperfecte ni antic, ni sobretot complicat, que el dret reflectit a la *Novísima recopilación*. Hi havia figures tan útils com el procés monitori, que tot i que no estaven a la legislació, sí que trobàvem clarament a la pràctica judicial.³⁶¹ Si s'hagués tingut present el dret català es podia haver produït la introducció d'aquest útil procediment molt abans de l'any 2000, que és quan esdevingué definitivament. Es podia haver tingut en compte, també, la preclusió *ipso facto* dels terminis judicials, sense necessitat de petició expressa, la qual cosa hagués evitat el *Real Decreto ley de términos judiciales* de 2 d'abril de 1924, que disposava aquest impuls oficial de les actuacions prop d'un segle després. També destacava de la regulació catalana la lliure valoració de l'interrogatori de les parts, molt superior al sovint injust caràcter de prova legal de la «confesión en juicio» del dret castellà. O la possibilitat que el jutge, un cop acabat el procés, pogués plantejar dubtes a les parts per tal de formar un judici millor. O la intervenció de tercers, que podria haver estat introduïda a la llei processal civil molt abans de l'any 2000.

Pot imaginar-se la frustració de juristes com Vives i Cebrià, que molt poc abans, el 1832, coneixent en profunditat el dret castellà com ho demostra al llarg

357. És molt evident que Dou va canviar el pensament que tenia en escriure el seu manual en diversos punts. Així li va fer veure el mateix fiscal De la Dehesa quant a la qüestió del dret supletori, citant-lo literalment. Veg. GAY ESCODA, *Notas sobre el derecho supletorio*, p. 859.

358. Veg. BADOSA COLL, *El canvi*, p. 23.

359. «[...] escogiendo y tomando de lo que antes se ha practicado en este País todo lo que será conveniente al buen Gobierno y Administración de Justicia [...] de modo que, en todo aquello que ésta no quede menoscabada, se observen las mismas reglas, no con motivo de su primera observancia, sino como nueva Ley [...]. En esta suposición considero, que no sólo no es perjudicial que el ritual Judicial, así en lo Civil como en lo Criminal, se establezca en los términos de la misma práctica antecedente, sino también mui conveniente y preciso.» Informe de Patiño (punts 170-171 de la transcripció de Gay Escoda).

360. Complexitats que COLL ET FABRA, *Praxis forensis, passim*, tractava de salvar amb els seus formularis.

361. Les anomena *letras mandatorias con cláusula justificativa*. Veg. VIVES Y CEBRIÀ, *Tradicción al castellano*, p. 214. R. L. de DOU Y DE BASSOLS, *Instituciones*, tom VI, p. 405-406, el confon lamentablement amb el judici executiu, que era l'únic que existia a Castella.

de tota la seva obra, havia mostrat una gran diligència recollint aquest dret subsistent.³⁶² Tot i que sense estalviar crítiques realistes al procediment català, potser amb la voluntat que fos reformat, però mai substituït d'aquesta manera radical, i molt menys en benefici d'un desastre jurídic com la part processal de la *Novísima recopilación*.

362. VIVES Y CEBRIÁ, *Traducción al castellano, passim*, obra que BROCA, *Historia del derecho*, p. 458, va qualificar amb molta raó com a «¡servicio insigne que jamás será bastante loado!».

LA FAMÍLIA EN LA HISTORIOGRAFIA JURÍDICA DELS TERRITORIS HISPÀNICS PIRENAICS (S. XIX-XX)*

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

Aquest treball fou realitzat en ocasió del congrés internacional sobre «Pouvoirs de la famille / Familles de pouvoir», que se celebrà a Tolosa de Llenguadoc entre els dies 5 i 7 d'octubre de 2000. L'objecte d'aquell fòrum era el d'aprofundir en el coneixement de la família com a institució fonamental al voltant de la qual s'articulen les relacions jurídiques i polítiques en les nostres societats històriques.

Ja aquesta intervenció quedava circumscrita al tema en qüestió, tot acreditant l'interès científic que despertava la dita institució des del vessant jurídic.

I. INTRODUCCIÓ

El tema d'aquest treball és, doncs, la institució familiar en la historiografia jurídica dels territoris hispànics pirenaics, és a dir, Catalunya, Aragó, Navarra i el País Basc.

Territoris forals, com se'ls denomina ja al segle XIX pràcticament ja que hi perviuen uns drets propis, encara reduïts en aquell moment a l'àmbit jurídic privat. Uns drets que es conserven en el temps malgrat el procés uniformador de la codificació que se segueix a Espanya entorn del dret castellà i des d'aquest dret castellà.

Uns territoris que abans constituïren regnes i senyoriis independents amb uns sistemes jurídics particulars i distints entre si, amb elements diversos entre els quals destaca el costum per la seva especial incidència, entre d'altres, també en el dret de família.

* Conferència llegida el dia 5 d'octubre de 2000 en el congrés «Pouvoirs de la famille/Familles de pouvoir», organitzat per la Unité Mixte de Recherche France Méridionale et Espagne, a la ciutat de Tolosa de Llenguadoc.

Tenim així uns drets, i en particular en l'ordre privat, que són propis, elaborats i definits al llarg dels segles, amb uns elements consuetudinaris, romans, germànics i canònics; en els quals concorren, junt amb uns incipients drets territorials, distints ordenaments particulars municipals o comarcals i senyorial, i en els quals incidirà en distints graus el dret comú.

Efectivament, mentre que a Catalunya podem parlar de l'èxit del dret comú, a Aragó i a Navarra formalment es preserven els seus drets nacionals; i en els senyoriis bascos amb uns drets formats independentment, quan s'incorporen a la Corona de Castella, reben el dret castellà i les seves fonts o almenys esdevé supletori del dret propi.¹

I ja amb el procés uniformador jurídicopolític que culmina amb la monarquia absoluta del segle XVIII i que finalment cristal·litza al segle XIX amb la codificació general, justament es preserven els drets privats dels nostres territoris.

Centrant-nos en el nostre tema, hem de ressaltar la complexitat i a la vegada la riquesa institucional que caracteritza la *família*, com a element nuclear i bàsic de l'organització jurídicopolítica de la societat, especialment als territoris que ens ocupen; per això ha estat objecte de nombrosos estudis en tractats generals sobre els respectius ordenaments jurídics, tant des d'una consideració de conjunt com a partir dels distints elements que la configuren.

En qualsevol cas aquest treball es refereix a la historiografia elaborada al llarg dels segles entorn la família, historiografia, o millor dit bibliografia, existent sobre aquesta institució als territoris hispànics indicats. Estudis, treballs, articles, etc., normalment obra de juristes historiadors del dret però també d'altres juristes, i encara en aquest cas igualment amb una clara intenció historicista.

Historiografia jurídica que com a tal sorgeix al segle XIX i que es desenvolupa sobre manera al XX, i que s'integra en aquest concepte ampli de *literatura jurídica*. I ja per *literatura jurídica* entenem el conjunt d'obres escrites per juristes (fonamentalment) per a exposar el dret viscut en un període històric o el que es viu en el present, sigui en termes generals o tractant aspectes o institucions concretes. I els gèneres utilitzats varien segons l'època com veurem.

De totes formes he d'assenyalar, en conseqüència, que no m'ocuparé de l'obra legislativa sancionada oficialment ni tan sols de la privada, també elaborada per juristes.

Com tampoc no hauria de fer-ho de la jurisprudència d'autors especialment important als segles XVI i XVII, i encara el XVIII; autèntica font del dret, estretament vinculada a les reials audiències o cancelleries, aquells alts tribunals de cada regne als quals correspondrà la important funció d'interpretació i de fixa-

1. Alfonso GARCÍA-GALLO, *Manual de historia del derecho español*, I, Madrid, 1977, p. 406-407.

ció del dret vigent en els seus territoris, especialment en els llargs períodes d'inactivitat de les Corts i assemblees representatives dels nostres regnes o quan aquests desapareixen ja a partir del segle XVIII.

Aquesta jurisprudència es recull per mitjà de les *Decisiones* o resolucions d'aquests alts tribunals, i les seves *Conclusiones*.² Precisament la literatura jurídica dels segles XVI, XVII i XVIII s'ocupa d'aquells gèneres mitjançant comentaris més o menys extensos de les resolucions d'aquells alts tribunals.³ I tal activitat mereix, si se'm permet, una menció molt especial pel seu destacat lloc en la nostra literatura jurídica, fonamentalment com a font del dret reconeguda en què es tracta dels distints drets territorials i particulars de cada regne (municipal, senyorial, territorial, dret comú, etc.).

Insisteix en tot cas, que no ens correspon aquí tractar d'aquests juristes i la seva obra, però no és sobrer citar-ne alguns de cada un dels nostres territoris, amb l'excepció del País Basc, on com dèiem, regeix el dret castellà directament o com a font supletòria; així destacaríem:

a) A Catalunya, entre d'altres: Jaume Càncer, amb la seva obra *Variarum resolutionum iures*, publicada el 1594;⁴ Pere Joan Fontanella, amb *De pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus*, de 1612;⁵ Lluís de Peguera, precisament amb les seves *Decisiones aureae civiles et criminales*, publicada el 1613;⁶ o Francesc Ferrer, amb l'obra *Commentaria sive glossemata*, de 1617,⁷ i el seu *Commentarius analyticus ad Constitutionem*, sobre el matrimoni, de 1629.⁸

b) D'Aragó destaquem: Juan I. de Bardaxí, amb els seus comentaris als *Fueros de Aragón*, de 1592;⁹ Martín Monter, amb la seva obra sobre les *Decisiones de*

2. [Josep M. FONT RIUS], *Apuntes de historia del derecho español*, Barcelona, 1969, p. 313.

3. Víctor FERRO POMÀ, «Los juristas catalanes de los siglos XVI y XVII», a *Historia de la literatura jurídica en la España del Antiguo Régimen*, I, Madrid, 2000, p. 158.

4. Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum iures Caesarei, Pontificii et Municipalis Principatus Cathalauniae*, Lió, 1670, 3 v.

5. Pere Joan FONTANELLA, *De pactis nuptialibus sive capitulis matrimonialibus tractatus*, Barcelona, 1612/1622, 2 v.

6. Lluís de PEGUERA, *Decisiones aureae civiles et criminales: In actu pratico frequentissimae; ex variis Sacri Cathaloniae Senatus Conclusionibus et Responsis eorum, quae passim in controversiam veniunt; collectae*, Torí, 1613.

7. Francesc FERRER, *Commentaria sive glossemata ad utiliozem quandam ex Constitutionibus incipientem «Los impubers», sub rubro de pupillaribus et aliis substitutionibus*, 1617.

8. Francesc FERRER, *Commentarius analyticus ad Constitutionem ex insignioribus Principatus Cathaloniae primam, sub titulo soluto matrimonio, incipientem «Hac nostra»*, Lleida, 1629.

9. Juan Ibando de BARDAXÍ ALMENARA, *Comentarii in quator aragonensium fororum libros*, Saragossa, 1592.

10. Martín MONTER DE LA CUEVA, *Decisionum sacrae regiar Audientiae Caesaraugustanae civilium Regni Aragonum, discursu theorico et practico compactarum*, I, Saragossa, 1598.

la Reial Audiència de Saragossa, de 1598¹⁰ i les seves *Decisiones*, del mateix any;¹¹ Miguel Servet pel seu tractat sobre el consorci familiar, de 1589;¹² Juan Cristóforo de Suelves amb tres obres sobre *Decisiones* de la Reial Audiència de 1641, 1642 i 1646;¹³ Juan C. de Vargas, amb les seves *Decisiones*, de 1676;¹⁴ o Diego P. Franco, amb la seva obra comentada sobre els furs i observances d'Aragó, de 1727.¹⁵

c) I a Navarra esmentaríem: Martín de Azpilcueta amb els seus comentaris processals, de 1548;¹⁶ Nicolás Afsiayn, amb el seu treball sobre les ordenances del Consell Reial de Navarra, de 1622,¹⁷ o Joaquín Elizondo pels seus treballs sobre la *Novísima recopilación* de Navarra, de 1735.¹⁸

II. ENTORN DEL CONCEPTE DE FAMÍLIA

Durant segles la família es concep, en termes iushistòrics, com un conjunt de persones que formen part i viuen en una *casa* sota l'autoritat del seu responsable, del *pare* o *cap de família*. La família es definia a partir de dos elements: l'un, humà, i l'altre, patrimonial; i així la casa es configurava com un centre de múltiples relacions jurídiques entre els membres i en relació amb el seu patrimoni, totes de naturalesa diversa però amb un mateix objectiu: conservar-la i si era possible millorar-la per transmetre-la a la generació següent.

El cap de la casa és efectivament el titular jurídic del patrimoni familiar, però de fet la pràctica esdevé més pròpiament el seu dipositari, amb l'obligació, com dèiem, de mantenir-lo, augmentar-lo i transmetre'l al seu hereu i successor.

Però no acaben aquí les obligacions del pare de família, perquè està obligat a vetllar per tots els seus membres i assegurar-los, facilitar-los o donar-los els

11. Martín MONTER DE LA CUEVA, *Decisiones sacrae regiae Audientiae Causarum civilium Regni Aragonum*, Saragossa, 1598.

12. Miguel Andrés SERVET ANIÑON, *Tractatus de consorcio et retractu fofalibus, et de retractu conventionali secundum leges aragonensium*, Saragossa, 1589.

13. Juan Cristóforo de SUELVES Y ESPAÑOL, *Consiliorum decissivorum centuria prima*, Saragossa, 1641; *Consiliorum decissivorum post primam centuriam, semicenturia*, Saragossa, 1642; *Consiliorum decissivorum semicenturia secunda*, Saragossa, 1646.

14. Juan Crisóstomo de VARGAS MACHUCA, *Decisiones utriusque Supremi Tribunalis Regni Aragoniae*, Nàpols, 1676.

15. Diego Prudencio FRANCO DE VILLALBA, *Fororum ac Observantiarum Regni Aragonum, codex sive enodata methodica compilatio iure civili et canonico fulcita, legibus Castellae conciliata, atque omnigena eruditione contexta opus quidem omnibus utile*, Saragossa, 1727.

16. Martín de AZPILCUETA, *Commentarius utilis in rubricam de judiciis*, Coimbra, 1548.

17. Nicolás AFSIAYN, *Ordenanças del Consejo Real del Reyno de Navarra*, Pamplona, 1622.

18. Joaquín ELIZONDO, *Novísima Recopilación de Navarra*, Pamplona, 1735.

mitjans necessaris que garanteixin la seva supervivència, sobretot per després de la seva mort.

Amb tot això vull dir que tractar de la família en termes iushistòrics no pot fer-se des de l'òptica actual, en què es redueix a aspectes massa concrets com la pàtria potestat, la filiació, la tutela, etc. Per criteris d'ordenació i de simplificació (que tampoc no s'aconsegueixen) actualment s'ha consagrat ja amb suficient entitat un dret matrimonial, es distingeix absolutament la família de la institució de la persona moltes vegades sense tenir en compte les seves indubtables connexions, i tenim un règim successori també considerat com una nova disciplina dins del dret civil.

És evident, almenys des d'una perspectiva històrica que aquestes institucions de la *persona*, el *matrimoni* i la *successió* tenen una funció primordial en la configuració jurídica de la família. Vegeu per exemple el dot que aporta l'esposa al patrimoni familiar, els capítols matrimonials i els distints règims econòmics matrimonials comunitaris que han de permetre la conservació del patrimoni familiar, els drets legítims i dotals dels fills no-hereus, la institució de l'hereu, que ha de garantir la continuïtat de la casa amb entitat pròpia, el testament, que ha d'assegurar aquesta continuïtat, etc.

Per tot això, en aquest article sobre la família en la historiografia incloc aquells estudis, llibres, articles i altres treballs que tracten d'institucions relacionades, com deia, amb la més àmplia que ens ocupa i a la qual, al meu entendre, pertanyen.

III. LA LITERATURA JURÍDICA ALS SEGLES XIX I XX

Ja el segle XIX és el segle del constitucionalisme i de la codificació, i hi culmina el procés d'uniformització jurídica dels distints territoris espanyols amb resultats desiguals. Efectivament, aquest procés es desenvolupa més o menys acceleradament en els distints àmbits de l'ordenament jurídic excepte en el civil; en aquest cas com assenyalen els autors assistim a un fort brot historicista que dóna lloc a la supervivència dels que s'anomenen *drets forals*;¹⁹ així ocorre en relació amb Catalunya, Aragó, Navarra i el País Basc.

Aquest historicisme jurídic du a la vegada a l'aparició d'una nova literatura jurídica; nova perquè ara no es tracta d'elaborar o interpretar el dret per a la seva aplicació pràctica. En aquell moment correspon al poder legislatiu i en úl-

19. Jesús LALINDE ABADÍA, *Derecho histórico español*, Barcelona, 1974, p. 139.

tim terme al Tribunal Suprem de l'Estat, mitjançant la seva producció jurisprudencial, la fixació del dret, tenint en compte que el dret castellà esdevé ja de manera definitiva el dret comú pel qual es regeixen tots els espanyols.²⁰

Aquesta nova literatura jurídica sorgeix en un primer moment amb l'objectiu de defensar, assegurar la supervivència, reivindicar en definitiva el dret propi, aquell que perviu (fonamentalment el civil), i això, sens dubte, per mantenir uns senyals d'identitat diferenciadora dels territoris forals respecte del centre castellà. Així s'elaboren importants i extensos tractats, monografies, etc., els seus autors són juristes naturals d'aquells territoris, que amb la seva obra descriuen i acrediten el dret viu i practicat en cada cas, en fixen les fonts i de vegades les equivalències i diferències amb el que ja s'anomena *dret civil espanyol*.

Aquestes obres constitueixen una part molt important de la literatura jurídica espanyola dels últims segles, que a més introdueixen valuosíssims elements històrics que encara avui en moltes ocasions segueixen sent un material de primer ordre, una veritable font d'obligada consulta per a la moderna historiografia.

En tot cas, el nostre objecte d'estudi és la bibliografia jurídica que, amb tímidas manifestacions al segle XVIII, adquireix una importància inusitada a principis del segle XIX, precisament als territoris forals i, insisteixo, com el mitjà més idoni per a reivindicar la permanència d'uns drets propis davant l'expansió aclaparadora del centralisme jurídic que, precisament, adquireix més força amb el nou règim liberal constitucional i codificador per excel·lència.

Per altra part, de la mateixa manera que ens referim a distints drets forals també hem de parlar de diferents historiografies evidentment forals; a la pràctica, pots ser sense perseguir precisament aquest objectiu, es creen escoles de juristes forals a cada territori. Escoles formades espontàniament per juristes pràctics del dret com advocats, notaris, magistrats, etc.

Ara bé, cal dir que aquests autors s'ocupen en general del dret foral en el seu conjunt i rarament tracten de manera exclusiva el dret de família. Vull dir amb això que de fet no existeix una historiografia pròpia de la institució familiar almenys fins als nostres dies, en què s'està despertant un major interès pel seu coneixement històric.

Tanmateix, aquells primers autors, juristes pràctics que alternen en els seus estudis l'examen d'institucions encara vives amb elements històrics però en

20. Josep M. GAY ESCODA, «Notas sobre el derecho supletorio en Cataluña, desde el Decreto de Nueva Planta (1715) hasta la jurisprudencia del Tribunal Supremo (1845)», a CLAVERO, GROSSI i TOMÁS Y VALIENTE, *Hispania: Entre derechos propios y derechos nacionales: Atti dell'incontro di studio, Firenze-Lucca, 25, 26, 27 maggio 1989*, tom II, Milà, 1990, col·l. «Per la Storia del Pensiero Giuridico Moderno», 34/35, p. 805-865.

obres àmplies i generalitzadores, ja des del segon quart del segle XX són substituïts pels investigadors universitaris d'història del dret i del dret civil que s'introdueixen en el seu estudi, però preferentment en aspectes molt concrets i rarament en el conjunt del dret privat. I a la segona meitat d'aquell mateix segle, assegurada la supervivència dels drets propis, els nous autors s'ocupen i es dediquen a la investigació històrica, i sols ocasionalment es procedeix a estudis de conjunt i comparatius.

Ja els gèneres que s'utilitzen i que van apareixent amb el temps són els següents:

- tractats i manuals
- monografies
- memòries i informes
- articles en revistes jurídiques periòdiques
- diccionaris i enciclopèdies jurídiques amb articles per entrades
- articles en publicacions col·lectives no periòdiques
- monografies i articles en diversos mitjans amb caràcter divulgatiu.

Arribats a aquest punt, hem de remarcar que la historiografia dels segles XIX i XX rarament es refereix exclusivament al dret de família; aquest es tracta en tot cas com un apartat d'obres generals. Sols des de finals del segle XIX i en el gènere d'articles comencen a aparèixer estudis particulars sobre institucions del dret de família.

D'altra part, quan ens referim a obres generals com tractats o manuals, hem de distingir aquelles que s'ocupen del dret privat de la monarquia, inclòs el dels territoris forals, de les que tracten d'un determinat dret foral. De fet, fins a les primeres dècades del segle XX, la major part de la producció juridicohistòrica s'inclou en tractats particulars sobre drets forals.

Té especial importància el gènere de la monografia, dedicada a aspectes jurídics per separat; un gènere que no és nou ja que sorgeix en el segle XVIII, encara que assoleix les seves cotes més altes als segles XIX i XX.²¹

Ja relacionat amb la codificació sorgeix un altre gènere peculiar de literatura jurídica consistent en «memorias» i «informes» que s'elaboren per a justificar la pervivència de determinades institucions forals. I, sens dubte, que amb uns fins orientatius, la Biblioteca Judicial, a Madrid, edita diversos volums dedicats als distints drets forals, tots amb el títol genèric de *Legislación foral de España*.

La codificació civil de l'Estat es consuma el 1889, i respecta finalment els anomenats *derechos especiales de las provincias forales* de Catalunya, Aragó, Mallorca, Navarra i el País Basc (en matèries com drets reals, família, succes-

21. LALINDE, *Derecho*, p. 84.

sions, etc.), però fixa com a supletori el nou Codi civil.²² Tanmateix, aleshores encara quedava pendent de codificar, de fixar per escrit, aquells drets forals;²³ aquesta tasca, després de distints i successius intents frustrats, no es du a terme fins a la segona meitat del segle XX, quan comencen a aparèixer les compilacions de dret foral de Biscaia i Àlaba, el 1959; de Catalunya, el 1960; de les Balears, el 1961; de Galícia, el 1963; d'Aragó, el 1967, i ja la de Navarra, el 1973.²⁴

També a mitjan segle XIX apareixen i adquireixen gran importància les revistes, les publicacions periòdiques amb articles més o menys extensos i monogràfics, amb recensions d'obres i notícies diverses. Avui precisament, com podem constatar, predomina el gènere de l'article monogràfic respecte al del llibre tractat o manual, i fins i tot al del diccionari jurídic de legislació i jurisprudència.

En tot cas, mentre al segle XIX i principis del XX abunden sobre manera els estudis, treballs, etc., sobre dret privat històric, posant especial èmfasi en quin és el vigent (és lògic en aquest context abans descrit de reivindicació dels drets forals propis), el cert és que actualment l'interès se centra en la investigació històrica i en la descripció de les antigues institucions.

Ja arran del procés de transició democràtica amb la promulgació de la Constitució del 1978 i la nova configuració política de l'Estat, amb la recuperació de les institucions històriques pròpies als antics territoris forals, les comunitats que es constitueixen (anomenades *autònomes*), assumeixen la potestat legislativa en matèries com el dret civil.²⁵ I des d'aquest moment assistim, en les últimes

22. Sobre el procés de codificació del dret civil ens remetem a l'excel·lent obra de Juan BARÓ PAZOS, *La codificación del derecho civil en España (1808-1889)*, Santander, 1993. Vegeu també R. GIBERT, «La codificación civil en España (1752-1889)», a *La formazione storica del diritto moderno in Europa*, II, Florència, 1977, p. 907 i s.; així com Encarna ROCA TRIAS, «La codificación y el derecho foral», *Revista de Derecho Privado* (Madrid), 62 (1978), p. 596-642.

23. M. DURAN I BAS, *La codificación y sus problemas*, Barcelona, 1889.

24. Es poden consultar: A. ALLENDE SALAZAR, «La codificación civil y las legislaciones forales», *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* (Madrid), 53 (1978), p. 204-213 i 273-283; C. J. MALUQUER DE MOTES BERNET, «La codificación civil en España. Síntesis de un proceso», *Revista de Derecho Privado* (1981), p. 1083-1101; J. M. PORTILLO VALDÉS, «El provincialismo exacerbado. La consolidación del régimen foral vasco 1845-1850», *Anuario de Historia del Derecho Español* (AHDE) (Madrid), 56 (1986), p. 167-218; Encarna ROCA TRIAS, «La codificación y el derecho foral», *Revista de Derecho Privado* (Madrid), 62 (1978), p. 596-642; «El Código civil como supletorio de los derechos nacionales españoles», *Anuario de Derecho Civil*, 1978; P. SALVADOR CODERCH, «El proyecto de Código de 1851 y el derecho civil catalán», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), 79 (1980), p. 49-98 i 313-372; Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «Aspectos generales del proceso de codificación en España», *Anales de la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación* (Madrid), 19 (1988), p. 61-109.

25. Vegeu per exemple B. CLAVERO, «Historia jurídica y código político: los derechos forales y la Constitución», AHDE (Madrid), 50 (1980), p. 131-154; «El acceso a la autonomía de los territorios históricos. Las comunidades forales», *Revista de Estudios Políticos* (Madrid), 46-47 (1985).

dècades, a una revisió i actualització continuada dels seus nous ordenaments civils propis.

Així la literatura jurídica s'ocupa ara de l'estudi i l'anàlisi d'aquells nous drets civils territorials. D'aquesta manera, l'estudi de les institucions històriques es redueix pràcticament a l'àmbit de la disciplina de la història del dret, bé que també és notable l'aportació de distintes escoles civilistes amb autors que, normalment dedicats a la docència i a la investigació científica, malgrat que tracten del dret nou, no obliden els precedents històrics de determinades institucions.

El mateix s'ha de dir respecte de jutges, advocats, notaris, registradors de la propietat, etc., que en ocasions ens segueixen oferint articles, comentaris, etc., de marcat caràcter històric. Com és cert que ara com ara el coneixement historicojurídic desperta molt interès en historiadors no-juristes, especialment en allò que es refereix al període dels segles XVIII i XIX, bé que s'ha de dir que en els seus treballs s'aprecia la manca de formació jurídica de certs coneixements que moltes vegades els du a treure conclusions no del tot encertades i fins i tot desmesurades.

Malgrat tot, avui existeix un creixent interès individual pel coneixement històric dels distints pobles hispànics, per la descripció de la seva història normalment amb preferència a uns períodes o èpoques determinades, en el context de la monarquia espanyola; en unes dècades s'observa un major interès per l'edat mitjana, en d'altres per l'edat moderna, però ara com ara s'alternen els estudis d'una i altra. Estudis que si en un principi acostumaven a tenir un caràcter generalista, actualment abunden els treballs més localistes com ocorre especialment a Catalunya.

Però en resum, ara es fa ús, i potser fins i tot abús, del gènere de l'article en revistes i altres publicacions periòdiques o no amb caràcter certament monogràfic, mentre que són escassos els tractats i manuals editats; en això incideix, sens dubte, la poca atenció que les nostres universitats presten, en termes generals, al coneixement dels drets històrics dels pobles d'Espanya.²⁶

IV. LA FAMÍLIA EN LA HISTORIOGRAFIA JURÍDICA

Ja en aquest punt, en aquest treball sobre la família en la historiografia jurídica, distingirem almenys els apartats següents:

— Primer, el dels tractats i manuals, normalment generals, sobre el dret civil espanyol i foral que dediquen un dels seus capítols o apartats al dret de família, fonamentalment mitjançant comentaris i exposicions comparatives.

26. Amb una visió de present, vegeu Jesús LALINDE ABADÍA, «La iushistoriografía española y europea en el umbral del siglo XXI», AHDE (Madrid), 56 (1986), p. 977-993.

—En segon lloc, les monografies generals sobre la família en distints aspectes, estudis generalistes relatius a algun dels nostres territoris i en ocasions també comparatius.

—I ja en tercer lloc, estudis particulars en articles sobre institucions familiars concretes o altres afins, generals que afecten tota la monarquia o un dels nostres territoris.

Hem d'assenyalar que la major part de les publicacions que coneixem es refereixen a Catalunya i Aragó, menys, a Navarra i escassegen les relatives al País Basc (no oblidem que el seu dret acaba integrant-se en el sistema jurídic castellà).

En qualsevol cas, abans de tot, ja que és, sens dubte, un dels primers autors que s'ocupen del dret familiar en el conjunt precisament dels Pirineus i a més en el gènere de l'article, vull esmentar el francès Eugène Cordier; el 1859 publica un treball en què desenvolupa el dret consuetudinari de família de les regions del sud de França i realitza algunes interessants incursions en el dret dels pobles pirenaics hispànics.²⁷ Aquesta referència em sembla obligada tant per la coincidència temàtica de l'article en qüestió amb aquest article meu, com pel fet que el seu autor és francès i el congrés en què es presentava aquest treball era a França.

1. TRACTATS, MANUALS I ALTRES OBRES GENERALS

1.1. OBRES GENERALS DE DRET ESPANYOL

Entre els tractats que es publiquen hem de destacar en primer lloc l'obra d'Ignacio Jordán de Asso i de Miguel de Manuel sobre les institucions del dret civil de Castella, en què n'assenyalen les diferències respecte del dret aragonès; es publica el 1771 i anys després es reconeix com a manual per als estudiants de dret.²⁸

Del segle XIX he de citar Escriche, amb el seu diccionari raonat de legislació i jurisprudència, de 1831, amb una nova edició revisada de 1874/1901;²⁹ Mar-

27. Eugène CORDIER, «Le droit de famille aux Pyrénées», *Revue Historique de Droit Français et Étranger* (París), v (1859), p. 257-300 i 353-396.

28. Ignacio de ASSO Y DEL RÍO i Miguel de MANUEL Y RODRÍGUEZ, *Instituciones del derecho civil de Castilla. Van añadidas al final de cada titulo las diferencias que de este derecho se observan en Aragón por disposiciones de sus fueros*, Madrid, 1771.

29. ESCRICHE, *Diccionario razonado de legislación y jurisprudencia*, Madrid, 1831; segona edició de 1847/1851, 3 v., i una altra de 1874/1901, 4 v.

tí i d'Eixalà, amb el seu tractat del dret civil romà i espanyol, de 1838;³⁰ Elías, pel seu dret general d'Espanya i el particular dels territoris de la monarquia, que s'edita entre els anys 1875 i 1877;³¹ Alonso, pel seu treball sobre la relació entre el Codi civil espanyol i la legislació foral, de 1884;³² Falcón, per la seva exposició doctrinal sobre el dret civil espanyol comú i foral, de 1878, i els seus comentaris al Codi civil amb les seves concordances amb els drets forals de 1888/1890;³³ Nicasio López, amb el seu tractat sobre el dret de successions segons el dret històric castellà, el Codi civil i el dret foral, de 1891,³⁴ i Bonel amb els seus comentaris als drets forals als territoris de la monarquia, de 1892.³⁵

Del segle XX cal recordar civilistes com Planas, amb la seva obra sobre el dret civil espanyol, comú i foral, de 1925; i especialment pel seu monumental manual Castán Tobeñas, dedicat també al dret civil espanyol comú i foral, que editat ja el 1931, ha estat objecte de nombroses edicions revisades i posades al dia fins fa molt pocs anys, i ha esdevingut un manual utilitzat per moltes generacions de juristes espanyols (dels seus sis toms amb dos volums cada un, el tom V s'ocupa precisament de la família).³⁶ Destaquen igualment en aquest segle els manuals d'altres civilistes com Puig Peña, Puig Brutau, Borrell Soler o de Cossío,³⁷ els estudis en col·lecció d'Ossorio, de 1942,³⁸ els de Roca Sastre, de 1948,³⁹ o els de Lacruz Berdejo, de 1958.⁴⁰

30. MARTÍ Y DE EIXALÀ, *Tratado elemental del derecho civil romano y español*, Barcelona, 1838, 2 v.

31. José Antonio ELÍAS, *Derecho civil general y particular de España, o sea resumen ordenado de las leyes vigentes en los varios territorios que forman la monarquía española y de las decisiones del Tribunal Supremo*, Madrid i Barcelona, 1875/1877.

32. Manuel ALONSO MARTÍNEZ, *El Código civil en sus relaciones con las legislaciones forales*, Madrid, 1884.

33. Modesto FALCÓN, *Exposición doctrinal del derecho civil español común y foral, según las leyes escritas, la jurisprudencia de los tribunales y la opinión de los escritores*, Salamanca, 1878; *Código civil, ilustrado con notas, referencias, concordancias, motivos y comentarios*, Madrid, 1888/1890, 5 v.

34. Nicasio LÓPEZ GÓMEZ, *Tratado teórico legal del derecho de sucesión, según los precedentes históricos del derecho de Castilla, del Código civil y las especialidades de las legislaciones forales*, Madrid, 1891.

35. León BONEL SÁNCHEZ, *Código civil español concordado y comentado con el derecho foral vigente en Cataluña, Aragón, Navarra y demás territorios aforados*, Barcelona, 1892.

36. J. CASTÁN, *Derecho civil español común y foral*, Madrid, 1931.

37. PUIG PEÑA, *Tratado de derecho civil español*, Madrid, 1946 i s., 5 toms; PUIG BRUTAU, *Fundamentos de derecho civil*, Barcelona, 1953/1979, 5 toms; BORRELL SOLER, *Derecho civil español*, Barcelona, 1955, 5 v.; COSSÍO, *Instituciones de derecho civil*, Madrid, 1975.

38. OSSORIO MORALES, *Estudios de derecho privado*, Barcelona, 1942.

39. Ramón ROCA SASTRE, *Estudios de derecho privado*, Madrid, 1948.

40. LACRUZ BERDEJO, *Estudios de derecho civil*, Barcelona, 1958.

Però, sens dubte, l'obra més important és *Comentarios al Código civil y compilaciones forales*, una obra dirigida pel doctor Manuel Albaladejo García; es tracta d'un conjunt monumental de trenta-set toms, la majoria amb dos volums, elaborats amb la col·laboració d'importants i coneguts estudiosos del dret civil espanyol i especialment dels distints drets forals hispànics. Una obra que va actualitzant-se contínuament d'acord amb la nova legislació que es va promulgar.⁴¹

Específicament en l'àmbit de la història del dret, alguns manuals anteriors a la passada Guerra Civil espanyola també presentaven una panoràmica completa de la disciplina incloent, junt a les institucions politicoadministratives, el dret civil, a més del penal i el processal; són els casos de les obres de Barrio i Mier, Minguijón, Beneyto, Ríaza i García-Gallo (el seu manual de 1934).⁴² Després de la Guerra Civil, els manuals de la disciplina exclouen institucions de dret privat (inclosos el penal i el processal); a partir de 1970 es renova el panorama dels manuals en la història del dret espanyol i autors com Lalinde, Pérez-Prendes o Sánchez-Arcilla inclouen algunes pàgines dedicades a la història del dret privat.⁴³ Però sols l'il·lustre catedràtic Alfonso García-Gallo pu-

41. El doctor Albaladejo compta amb la col·laboració per a la coordinació d'aquesta obra de Silvia Díaz Alabart des de 1993. Quant als toms dedicats als territoris que ens ocupen en aquest treball, són: el tom XXVI, que es refereix al dret foral de Biscaia i Àlaba, a càrrec d'Adrián Celaya Ibarra; els XXVII, XXVIII i XXIX, que s'ocupen de la compilació catalana, i hi intervenen Ferran Badosa Coll, M. del Carmen Gete-Alonso Calera, Xavier O'Callaghan Muñoz, Encarna Roca Trías, Luis Roca-Sastre Muncunill, Luis Puig Ferriol, Xavier Roca Ferrer, Carlos J. Maluquer de Motes Bernet, Antoni Mirambell Abancó, Josep M. Puig Salellas, Pablo Salvador Coderch, Lidia Santos Arnau i Blanca Vilá Costa; els toms XXXIII i XXXIV, que es dediquen al dret foral aragonès, a càrrec de José Manuel Bandrés Sánchez-Cruzat, Rosa María Bandrés Sánchez-Cruzat, Juan Escudero Claramunt, Emilio Latorre Martínez de Baroja, José Luis Merino Hernández, Javier Sancho-Arroyo López de Rioboo, Francisco Pozuelo Antoni, Francisco Mata Rivas i Manuel García Amigo, i els toms XXXV, XXXVI i XXXVII, que tracten del dret navarrès, amb la intervenció de José Arregui Gil, Ramón Duran Rivacoba, Juan García-Granero Fernández, Javier Nagore Yárnoz, Francisco de Asis Sancho Rebullida, Sergio Cámara Lapuente, Álvaro d'Ors Pérez-Peix i Bruno Rodríguez Rosado. En la majoria dels casos ja s'ha publicat una segona i fins i tot una tercera edició d'aquests volums (l'últim, de Navarra, editat l'any 2000).

42. BARRIO Y MIER, *Historia general del derecho español*, Madrid, 3 v. De S. Minguijón Adrián citem: *Historia del derecho español*, Saragossa, 1923/1934, 12 quaderns, i *Historia del derecho español*, Barcelona, 1933, 2 v.; de J. BENETO PÉREZ, *Instituciones de derecho histórico español*, Barcelona, 1930/1931, 4 v., i *Fuentes de derecho histórico español*, Barcelona, 1931; de R. RIAZA MARTÍNEZ-OSORIO i d'A. GARCÍA-GALLO, *Manual de historia del derecho español*, Madrid, 1934/1935.

43. Jesús LALINDE ABADÍA, *Iniciación histórica al derecho español*, Barcelona, 1970 (amb distintes edicions actualitzades posteriors); *Derecho histórico español*, Barcelona, 1974, i *Instituciones político-administrativas y civiles: Introducción histórica*, Barcelona, 1989; J. M. PÉREZ-PRENDES y MUÑOZ DE ARRACO, *Curso de historia del derecho español*, Madrid, 1989, i *Breviario de derecho germánico*, Madrid, 1993; J. Sánchez-Arcilla Bernal, *Introducción a la historia del derecho*, Madrid, 1988, i *Historia del derecho y de las instituciones*, Madrid, 1991 (ambdós en col·laboració amb Emma Montanos Ferrín).

blica finalment el 1982 uns estudis generals d'història del dret privat espanyol.⁴⁴

Encara en aquest context hem de citar les obres del doctor Álvaro d'Ors sobre dret visigòtic i romà; estudis de fonts del dret que resulten d'enorme utilitat als estudiosos de les institucions públiques i privades òbviament hispàniques.⁴⁵

I hem de fer el mateix amb la magnífica obra d'Helmut Coing, recentment traduïda al castellà, sobre el dret privat europeu. L'autor ens dóna una visió històrica del dret privat europeu a partir del dret comú, amb nombroses referències a l'espanyol inclosos els nostres territoris.⁴⁶

1.2. OBRES GENERALS SOBRE CADA DRET TERRITORIAL

D'altra part, existeixen nombroses i importants obres referides específicament a cada un dels nostres territoris, en ocasions amb comparacions entre les seves respectives institucions jurídiques.

a) Catalunya

Així, de Catalunya és obligat esmentar Vives i Cebrià per la seva *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña* que seguirien vigents, de 1862.⁴⁷

Altres autors importants del segle XIX i principis del XX són Josep A. Elías i Esteve de Ferrater, que publiquen un manual de dret civil català el 1864;⁴⁸ Duran i Bas, amb la seva *Memoria* sobre les institucions de dret civil de Catalunya, de 1883;⁴⁹ Bienvenido Oliver és l'autor d'una altra obra històrica sobre el dret a Catalunya, Mallorca i València, amb especial consideració del codi dels Costums de Tortosa, publicada entre els anys 1876 i 1881;⁵⁰ cal citar l'obra de Santamaría

44. Alfonso GARCÍA-GALLO, *Estudios de historia del derecho privado*, Sevilla, 1982.

45. Álvaro d'ORS PÉREZ-PEIX, *Estudios visigóticos*, Madrid, 1960; *Derecho privado romano*, Pamplona, 1989.

46. Helmut COING, *Derecho privado europeo* (ed. castellana a cura del doctor Antonio Pérez Martín), Madrid, 1996.

47. Pedro N. VIVES CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña, que no están derogados o no son notoriamente inútiles*, Barcelona i Madrid, 1862, 4 v.

48. Josep A. ELÍAS i Esteve de FERRATER, *Manual de derecho civil vigente en Cataluña*, Barcelona, 1864, 2 v.

49. DURAN Y BAS, *Memoria acerca de las instituciones de derecho civil de Cataluña*, Barcelona, 1883.

50. Bienvenido OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las Costumbres de Tortosa*, Madrid, 1876/1881, 4 v.

sobre capítols matrimonials, de 1881;⁵¹ Guillem M. de Brocà i Joan Amell per la seva obra sobre les institucions de dret civil català, de 1886,⁵² i la magnífica història del dret català del mateix Brocà, de 1918;⁵³ Maspons, amb la seva col·lecció jurisprudencial referent al dret català, de 1926;⁵⁴ Pella Forgas, amb els seus estudis comparatius entre el dret català i el Codi civil espanyol, publicats entre 1916 i 1920,⁵⁵ o A. M. Borrell, amb un altre extens treball sobre el dret civil català, de 1923.⁵⁶

De la segona meitat del segle xx hem de citar Pons amb la seva relació de constitucions i altres drets de Catalunya, de 1952;⁵⁷ a Condomines, per la seva edició anotada de la compilació de dret civil català, de 1960;⁵⁸ Figa Faura amb el seu manual de dret civil català, de 1961,⁵⁹ o Gassiot pels seus comentaris a la compilació catalana, de 1962.⁶⁰ I més recentment destaquem especialment l'obra de Puig Ferriol i Encarna Roca sobre els fonaments del dret civil català, publicada entre 1978 i 1981;⁶¹ la de Bas sobre el dret de família català, de 1987;⁶² així com la de Salvador Coderch sobre la Compilació de dret català i la seva història, de 1993;⁶³ l'obra de Maluquer sobre el dret civil català, de 1993;⁶⁴ Badosa pel seu compendi de dret civil català, de 1999,⁶⁵ o ja des de la

51. Victorino SANTAMARÍA TOUS, *Las capitulaciones matrimoniales y la hipoteca por razón de dote*, Barcelona i Madrid, 1881.

52. Guillem M. de BROCÀ MONTAGUT i Joan AMELL LLOPIS, *Instituciones del derecho civil catalán vigente*, Barcelona, 1886, 2 v.

53. Guillem M. de BROCÀ MONTAGUT, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, 1, Barcelona, 1918.

54. MASPONS, *Col·lecció comentada de les sentències del Tribunal Suprem referents a Catalunya*, Barcelona, 1926/1927, 4 v.

55. J. PELLA FORGAS, *Código civil de Cataluña. Exposición del derecho catalán comparado con el Código civil español*, Barcelona, 1916/1920, 4 v.

56. A. M. BORRELL SOLER, *Dret civil vigent a Catalunya*, Barcelona, 1923, 5 v.; una segona edició en castellà, corregida i complementada es publica a Barcelona el 1944.

57. PONS SANDALINAS, *Constituciones y otros derechos de Cataluña*, 1, Barcelona, 1952.

58. CONDOMINES FAUS, *Compilación del derecho civil de Cataluña anotada*, Barcelona, 1960.

59. FIGA FAURA, *Manual de derecho civil de catalán*, Barcelona, 1961.

60. GASSIOT MAGRET, *Comentarios del derecho civil especial de Cataluña*, Barcelona, 1962.

61. L. PUIG FERRIOL i Encarna ROCA TRIAS, *Fundamentos del derecho civil de Cataluña*, Barcelona, 1979.

62. Jordi BAS VIDAL, *El dret de família català*, Barcelona, 1987.

63. Pau SALVADOR CODERCH, *La Compilación y su historia: Estudios sobre la codificación y la interpretación de las leyes*, Barcelona, 1993.

64. C. MALUQUER DE MOTES, *Dret civil català*, Barcelona, 1993.

65. Ferran BADOSA COLL, *Compendi de dret civil català*, Barcelona, 1999.

disciplina de la història del dret, la història del dret privat català de Serrano, publicada el 1999.⁶⁶

b) Aragó⁶⁷

Sobre el dret aragonès destaquen autors del segle XIX com Franco Guillen, amb institucions del dret civil aragonès, el 1841;⁶⁸ Joaquín Costa pel seu estudi del dret consuetudinari de l'Alt Aragó, de 1879;⁶⁹ Dieste, amb el seu diccionari de dret civil aragonès, de 1869;⁷⁰ Andrés Blas, amb els seus estudis comparats de dret aragonès, doctrina d'autors, dret comú i jurisprudència del Tribunal Suprem, de 1873;⁷¹ les obres de Peña i Naval sobre el dret foral aragonès vigent, de 1880 i 1881;⁷² Franco López publica una *Memoria* sobre les institucions civils aragoneses que deuen conservar-se malgrat l'elaboració del nou Codi civil espanyol, el 1886;⁷³ de la Fuente amb uns estudis crítics de la història i el dret d'Aragó, de 1885,⁷⁴ i Martón, amb el seu tractat sobre la successió intestada i els consorts, de 1888.⁷⁵

Del segle XX citem especialment Otto amb la seva obra sobre el dret civil aragonès, de 1924;⁷⁶ Isabal amb els seus comentaris sobre els «Fueros y Observancias»

66. Josep SERRANO DAURA, «Història del dret privat català», a *Història del dret català*, Barcelona, 1999.

67. És molt interessant el treball de Jesús LALINDE ABADÍA, «La literatura foral y jurídica en el reino de Aragón», a *Historia de la literatura jurídica en la España del Antiguo Régimen*, Madrid, 2000, p. 133-151.

68. L. FRANCO GUILLÉN, *Instituciones de derecho civil aragonés*, Saragossa, 1841.

69. Joaquín COSTA MARTÍNEZ, *Derecho consuetudinario del Alto Aragón*, Saragossa, 1879.

70. M. DIESTE, *Diccionario del derecho civil aragonés*, Madrid, 1869.

71. Andrés BLAS y MELENDO, *Derecho civil aragonés ilustrado con la doctrina de los autores forales, con el derecho común y con la jurisprudencia aragonesa del Tribunal Supremo*, Madrid, 1873.

72. Emilio de la PEÑA, *Recopilación por orden de materias de los Fueros y Observancias vigentes en el antiguo reino de Aragón, adicionada con la jurisprudencia del Tribunal Supremo de Justicia*, Saragossa, 1880; Eduardo NAVAL SCHMIDT, *Compilación articulada del derecho foral vigente en Aragón y conclusiones aprobadas por el Congreso de Jurisconsultos Aragoneses, con observaciones a las mismas*, Saragossa, 1881.

73. FRANCO LÓPEZ, *Memoria sobre las instituciones que deben continuar subsistentes del Derecho civil aragonés y reformas y adiciones que en ellas es conveniente establecer*, Saragossa, 1886.

74. Vicente de la FUENTE, *Estudios críticos sobre la historia y el derecho de Aragón*, Madrid, 1885.

75. Joaquín MARTÓN GAVÍN, *Tratados de sucesiones intestadas y de los consorts en la misma cosa y fideicomiso legal según los Fueros de Aragón, publicados en latín por don Andrés Serreto Aniñón, don Gil Custodio de Lissa y Guevara y don Jerónimo Portolés, y traducidos y anotados*, Saragossa, 1888.

76. OTTO, *Elementos de derecho civil aragonés*, Basbastro, 1924.

d'Aragó, de 1926;⁷⁷ Sainz de Varanda amb el seu repertori de jurisprudència publicat el 1947;⁷⁸ Marín Padilla per la seva història de la successió contractual, de 1992,⁷⁹ i Merino pel seu estudi sobre la fidúcia successòria aragonesa, de 1994.⁸⁰

c) *Navarra*

De Navarra, d'entre els autors del segle XIX, s'han de destacar Zuaznávar amb el seu assaig històric crític sobre la legislació de Navarra, de 1820;⁸¹ Yanguas pel seu diccionari sobre els *Fueros* i la legislació vigent a Navarra fins al 1818, de 1828;⁸² Alonso amb la seva recopilació i els seus comentaris als furs i lleis de Navarra, de 1848,⁸³ i Morales, autor d'una *Memoria* sobre les institucions forals que han de preservar-se davant els treballs de la codificació civil espanyola, publicada el 1884.⁸⁴

I al segle XX hi ha autors com: Lacarra amb la seva obra sobre les institucions del dret civil navarrès, publicada entre 1917 i 1932;⁸⁵ Fernández Ariain, que publica altres estudis de dret foral el 1952;⁸⁶ Santamaría Ansa, autor d'un compendi de dret civil navarrès, de 1955;⁸⁷ però potser Salinas és el més important estudiós del dret civil navarrès amb la seva molt extensa obra publicada al llarg de les últimes dècades.⁸⁸ I no podem oblidar l'obra conjunta de García Granero, D'Ors, Aizpún, i altres sobre el dret foral de Navarra, de 1971.⁸⁹

77. ISABAL, *Exposición y comentario del cuerpo legal denominado «Fueros y observancias del Reino de Aragón»*, Saragossa, 1926.

78. Ramón SAINZ DE VARANDA, «Jurisprudencia de Derecho civil aragonés (años 1896-1926)», *Anuario de Derecho Aragonés* (Saragossa), IV (1947/1948).

79. María Luisa MARÍN PADILLA, *Historia de la sucesión contractual*, Saragossa, 1992.

80. José Luis MERINO HERNÁNDEZ, *La fidúcia sucesoria aragonesa*, Saragossa, 1994.

81. ZUAZNAVAR, *Ensayo histórico-crítico sobre la legislación de Navarra*, Pamplona, 1820/1821.

82. J. YANGUAS MIRANDA, *Diccionario de los Fueros del reino de Navarra y de las leyes vigentes promulgadas hasta las Cortes de los años 1817 y 1818 inclusive*, Sant Sebastià, 1828.

83. ALONSO, *Recopilación y comentarios de los Fueros y leyes del antiguo Reino de Navarra*, Madrid, 1848/1849, 2 toms.

84. MORALES, *Memoria que comprende los principios e instituciones del derecho civil de Navarra que deben quedar subsistentes como excepción del Código general*, Pamplona, 1884.

85. V. LACARRA MENDILUCE, *Instituciones de derecho civil navarro*, Pamplona, 1917/1932, 2 v.

86. FERNÁNDEZ ARIAÍN, *Estudios de derecho foral navarro*, Pamplona, 1952.

87. SANTAMARÍA ANSA, *El derecho civil de Navarra*, Pamplona, 1955.

88. Francisco SALINAS QUIJADA, entre d'altres: *El Código civil general y el derecho civil de Navarra*, Pamplona, 1955; *Temas de derecho foral navarro*, Pamplona, 1958; *Estudios de historia del derecho foral de Navarra*, Pamplona, 1978; *Derecho civil de Navarra*, Pamplona, 1973 i s., 6 toms, 10 v.; *Manual de derecho civil navarro*, Pamplona, 1980.

89. J. GARCÍA GRANERO, NAGORE YÁRNOZ, LÓPEZ JACOISTE, ARREGUI GIL, AIZPÚN TUEIRO, ORS PÉREZ-PEIX, SANTAMARÍA ANSA i SALINAS QUIJADA, *Derecho foral de Navarra*, Pamplona, 1971.

d) *País Basc*

Quant al País Basc, destaquem d'entre finals del segle XIX i principis del XX, els autors següents: Soraluze amb una obra dedicada als *Fueros de Guipúzcoa*, de 1866;⁹⁰ la d'Angulo sobre la legislació pròpia del País Basc, de 1876;⁹¹ la d'Artiñano sobre Biscaia, de 1894;⁹² Vicario publica la seva obra sobre el dret consuetudinari biscaí, el 1901;⁹³ Angulo s'ocupa del dret privat biscaí, el 1903;⁹⁴ Balparda, amb el seu estudi crític del projecte d'apèndix foral per a Biscaia i Àlaba, de 1903;⁹⁵ Chalbaud publica una obra sobre el dret privat basc, el 1919;⁹⁶ Jado, el 1923, s'ocupa també del dret foral biscaí i d'Àlaba amb certa amplitud,⁹⁷ i Echegaray tracta sobre les institucions forals guipuscoanes, el 1924.⁹⁸

I ja en la segona meitat del segle XX tenim a Astorqui amb el seu manual i la seva introducció al dret civil de Biscaia i d'Àlaba, publicats respectivament els anys 1959 i 1964;⁹⁹ i Celaya edita dos treballs sobre la foralitat civil de Biscaia, el 1965 i el 1970.¹⁰⁰ Però potser les obres més importants, pel tractament conjunt que ofereixen del dret foral basc són la de García Royo publicada en diversos toms l'any 1952¹⁰¹ i la de Celaya de 1997.¹⁰²

1.3. OBRES GENERALS DE DIVULGACIÓ

I encara hem de referir-nos a un gènere certament de recent aparició i que va adquirint major rellevança: el de les obres de divulgació general. Tenim au-

90. N. SORALUCE, *Fueros de Guipúzcoa*, Madrid, 1866.

91. José María ANGULO Y DE LA HORMAZA, *Súcinta exposición de la historia, legislación y régimen administrativo y estado actual de las Provincias Vascongadas*, Bilbao, 1876.

92. Arístides ARTIÑANO ZURICALDAY, *Bosquejo de la legislación foral del señorío de Vizcaya*, Barcelona, 1894.

93. Nicolás VICARIO DE LA PEÑA, *Derecho consuetudinario de Vizcaya*, Madrid, 1901.

94. A. ANGULO LAGUNA, *Derecho privado de Vizcaya*, Madrid, 1903.

95. Gregorio de BALPARDA, *El Fuero de Vizcaya en lo civil: Estudio crítico del proyecto de apéndice del Código civil que comprende las disposiciones aplicables en Vizcaya y en Álava*, Bilbao, 1903.

96. Luis CHALBAUD ERRAZQUIN, *El derecho privado vasco*, Bilbao, 1919.

97. R. JADO Y VENTADES, *Derecho civil de Vizcaya: Comentarios a las leyes del Fuero de Vizcaya*, Bilbao, 1923.

98. C. de ECHEGARAY, *Compendio de instituciones forales de Guipúzcoa*, Sant Sebastià, 1924.

99. Antonio ASTORQUI ZABALA, *Manual del derecho civil foral de Vizcaya y Álava*, Bilbao, 1959; *Introducción al derecho civil de Vizcaya y Álava*, Bilbao, 1964.

100. CELAYA, *Vizcaya y su Fuero civil*, Pamplona, 1965; *El derecho foral de Vizcaya en la actualidad*, Bilbao, 1970.

101. GARCÍA ROYO, *Foralidad civil de las provincias vascongadas*, Vitòria, 1952, 3 toms.

102. Adrián CELAYA IBARRA, *Curso de derecho civil vasco*, Bilbao, 1997.

tors com Salinas, autor ja citat quant a Navarra; però igualment destaquen Aldea, a la mateixa Navarra,¹⁰³ i Mas i Solench, a Catalunya.¹⁰⁴

Es tracta d'obres generals, de relativa extensió, en les quals es descriuen els drets civils propis o certs àmbits seus d'una manera erudita i a la vegada senzilla amb l'objecte de fer-los comprensibles, si no a tota la ciutadania almenys a aquells sectors que per diverses raons tinguin un interès especial sense pertànyer al món jurídic.

2. MONOGRAFIES DEDICADES AL DRET FAMILIAR I A ALTRES INSTITUCIONS AFINS

En aquest apartat tractarem de les monografies publicades sobre institucions específiques del dret familiar tant en general i en relació amb tots els territoris espanyols, com d'aquelles que se circumscriuen en l'àmbit d'un territori determinat.

2.1. MONOGRAFIES SOBRE INSTITUCIONS DE FAMÍLIA AMB CARÀCTER GENERAL

Com a monografies sobre una institució específica volem destacar, entre d'altres, les següents: de Gómez sobre la dona en el dret, de 1942, i les reserves hereditàries de 1949;¹⁰⁵ la de Maldonado sobre la condició jurídica del *nasciturus*, de 1946,¹⁰⁶ i la de Lacruz-Sancho sobre dret familiar i especialment el matrimoni de 1963/1966;¹⁰⁷ com a obra general la d'Hierneiz sobre la successió per causa de mort als drets forals hispànics, de 1966,¹⁰⁸ i també la de Lacruz-Berdejo y Sancho sobre dret de successions, de 1971.¹⁰⁹

103. Raimundo ALDEA EGUÍLAZ, *Los derechos de Navarra (prontuario de divulgación foral)*, Pamplona, 1958; *Divulgación de los Fueros*, Pamplona, 1971.

104. Josep M. MAS I SOLENCH, *El dret civil dels catalans*, Barcelona, 1985; *Catalunya i el seu dret*, Barcelona, 1989; *Mil anys de dret a Catalunya*, Barcelona, 1989. La primera ha estat reeditada dues vegades, el 1986 i el 1990, i també traduïda al castellà el 1989 i el 1990, al francès, a l'anglès, a l'alemany i a l'italià.

105. Luis GÓMEZ MORÁN, *La mujer en la historia y en la legislación*, Madrid, 1942; *Las reservas en el derecho español y en el comparado (su naturaleza, efectos y problemas relacionados con ellas)*, Oviedo, 1949.

106. José MALDONADO FERNÁNDEZ DEL TORCO, *La condición jurídica del nasciturus en el derecho español*, Madrid, 1946.

107. LACRUZ-SANCHO, *Derecho de familia: El matrimonio y su economía*, Barcelona, 1963.

108. Otto HIERNEIS, *Das besondere Erbrecht der sogenannten Foralrechtsgebiete spaniens*, Berlín i Tübingen, 1966.

109. José Luis LACRUZ BERDEJO i Francisco de Asís SANCHO REBULLIDA, *Derecho de sucesiones*, Barcelona, 1971/1973, 2 v.

Seguirien la de Pérez de Benavides sobre el testament visigòtic, de 1975;¹¹⁰ la d'Arvizu sobre dret successori, el 1977;¹¹¹ els estudis de Vallet de Goytiso-lo també sobre el dret successori de 1974;¹¹² l'obra d'Emma Montanos dedi-cada a la família en l'alta edat mitjana espanyola, en la qual acudeix, entre d'altres, a textos de dret local també d'Aragó i Navarra, publicada el 1980;¹¹³ la d'Aznar sobre el matrimoni en la baixa edat mitjana, de 1989,¹¹⁴ i la de Mu-ñoz García sobre les limitacions a la capacitat d'obrar de la dona casada, de 1991.¹¹⁵

A més, cal citar aquí l'obra col·lectiva editada el 1987 i dedicada a la famí-lia a l'Espanya mediterrània, en què intervenen autors com Casey, Chacón, Gac-to, Moll, etc.¹¹⁶ Cada article d'aquest llibre s'ocupa de la configuració jurídica, política i social de la família i de la casa en els territoris mediterranis hispànics, inclosa Catalunya.

També en aquest apartat hem de referir-nos a l'obra de Maria Adela Fargas publicada el 1997 amb el títol de *Família i poder a Catalunya* en un període molt concret que va des de 1516 fins a 1626.¹¹⁷ En aquesta obra no es desenvol-upen pròpiament institucions juridicofamiliars, però entenem que pot resultar de gran interès per als especialistes.

2.2. MONOGRAFIES SOBRE DRET FAMILIAR EN ELS NOSTRES TERRITORIS

a) Catalunya

De Catalunya podem citar l'obra de Maspons sobre el dret familiar se-gons la doctrina dels autors, de 1899;¹¹⁸ la de Martí Miralles sobre el règim

110. Manuel M. PÉREZ DE BENAVIDES, *El testamento visigótico*, Granada, 1975.

111. Fernando de ARVIZU, *La disposición mortis causa en el derecho español de la alta edad media*, Pamplona, 1977.

112. VALLET DE GOYTISOLO, *Estudios de derecho sucesorio*, Madrid, 1974.

113. Emma MONTANOS FERRÍN, *La familia en la alta edad media española*, Pamplona, 1980.

114. Federico R. AZNAR GIL, *La institución matrimonial en la Hispania cristiana bajo-me-dieval (1215-1563)*, Salamanca, 1989.

115. María José MUÑOZ GARCÍA, *Las limitaciones a la capacidad de obrar de la mujer casa-da: 1505-1975*, Madrid, 1991.

116. J. CASEY et al., *La familia en la España mediterránea (siglos XV-XIX)*, Barcelona, 1987.

117. María Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626*, Barcelo-na, 1997.

118. Francesc MASPONS ANGLASELL, *Nostre dret familiar segons els autors clàssichs Fonta-nella, Càncer, Comes, Mieres, Ferrer, etc.*, Barcelona, 1899.

successori, de 1911¹¹⁹ i 1925;¹²⁰ la de Fuente sobre l'heretament capitular, de 1921;¹²¹ la de Lalinde, sobre els pactes matrimonials i el dot a Catalunya, de 1958 i 1962;¹²² la tesi doctoral de Puig Ferriol, dedicada al fiduciari en les substitucions fideïcomissàries, de 1963;¹²³ la del mateix Puig Ferriol sobre els marmessors, de 1967;¹²⁴ la de Mullerat, que va tractar la quarta trebel·liànica, el 1971;¹²⁵ la d'Encarna Roca pel seu estudi de la legítima catalana, de 1975;¹²⁶ la de Delgado pel seu treball sobre el règim matrimonial de separació de béns a Catalunya, de 1974;¹²⁷ la de Ysas, una altra tesi doctoral dedicada a l'estudi de les donacions entre cònjuges a Catalunya, de 1983;¹²⁸ l'obra d'Udina Abelló sobre el testament català al segle XIII, de 1988;¹²⁹ la d'Egea sobre l'heretament, de 1981,¹³⁰ o la de Torrelles sobre la possessió civilíssima i la possessió de l'hereu, de 1994.¹³¹

A part existeixen obres generals d'ordre jurídicopúblic que tot i així ens aporten nombroses dades de la societat i de la seva organització jurídica, incloent les relacions familiars. Aquest és el cas per exemple d'Hinojosa, a principis del segle XX, amb nombrosos treballs sobre la societat feudal catalana a l'edat mitjana,¹³² però també podem citar l'excel·lent col·lecció «Història de Catalunya»,

119. Joan MARTÍ MIRALLES, *Principis del dret successori aplicats a fórmules d'usdefruit vital i d'herència vitalícia*, Barcelona, 1911.

120. Joan MARTÍ MIRALLES, *Principis del dret successori aplicats a fórmules d'usdefruit vital i d'herència vitalícia*, Barcelona, 1925.

121. Pedro de la FUENTE PERTEGAZ, *Los heredamientos capitulares en Cataluña*, Madrid, 1921.

122. Jesús LALINDE ABADÍA, *Capitulaciones y donaciones matrimoniales en el derecho catalán*, Barcelona, 1958; *La dote y sus privilegios en el derecho catalán*, Barcelona, 1962.

123. Lluís PUIG FERRIOL, *El fiduciario en las sustituciones fideicomisarias catalanas*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1963.

124. Lluís PUIG FERRIOL, *El albaceazgo*, Barcelona, 1967.

125. Ramón M. MULLERAT BALMAÑA, *La cuarta trabeliànica*, Barcelona, 1971.

126. Encarna ROCA TRIAS, *Natura i contingut de la legítima en el dret civil català*, Barcelona, 1975.

127. Jesús DELGADO ECHEVERRÍA, *El régimen matrimonial de separación de bienes en Cataluña*, Madrid, 1974.

128. María YSAS SOLANES, *Las donaciones entre cónyuges en el derecho civil de Cataluña*, tesi doctoral, Universidad de Barcelona, 1983.

129. Antoni M. UDINA ABELLÓ, «El testament català en el segle XIII; supervivències i innovacions», *Memoires de la Societé Archeologique de Montpellier* (Montpellier), XVI (1988), p. 157-165.

130. Joan EGEEA FERNÁNDEZ, *Estructura i natura dels heretaments en el dret civil català*, Barcelona, 1981.

131. E. TORRELLES, *La possessió civilíssima i la possessió de l'hereu*, Barcelona, 1994.

132. Eduardo de HINOJOSA NAVEROS, *Obras-estudios de investigación*, Madrid, 1955, 2 v.

dirigida per J. Nadal Farreras i Philippe Wolff, de 1983,¹³³ o l'obra de Freedman de 1993¹³⁴ (per posar uns exemples).

b) *Aragó*

D'Aragó hem de citar aquests autors, els primers ja del segle XIX i principis del XX: Nougues pel seu tractat sobre el «consorcio conyugal», de 1859;¹³⁵ Lausin, que tracta dels drets de viduïtat i del règim successori, el 1885;¹³⁶ Vidie-la s'ocupa dels efectes jurídics de la menor edat a l'Aragó, el 1903;¹³⁷ Azpeitia també sobre la menor edat en el dret històric aragonès, el 1903;¹³⁸ Martín-Ballestero estudia la institució aragonesa de la casa, el 1944;¹³⁹ cal citar també a Bandrés, per la seva tesi doctoral de 1979, sobre les capitulacions matrimonials el segle XVII;¹⁴⁰ Marín s'ocupa de la successió contractual, el 1992,¹⁴¹ i Bayod tracta de la mateixa institució dels capítols matrimonials aragonesos en una excel·lent obra publicada el 1995.¹⁴²

c) *Navarra*

Del segle XIX hem de referir-nos a Desdevises pels seus estudis sobre la condició foral de la dona, de 1888 i 1890.¹⁴³ I del segle XX cal recordar aquests autors: Abadía, pel seu treball sobre els drets del cònjuge vidu a Navarra, de 1956;¹⁴⁴ Aiz-

133. Col·lecció «Història de Catalunya» (dirigida per J. Nadal Farreras i Philippe Wolff), Barcelona, 1983.

134. Paul H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Barcelona, 1993.

135. Pedro NOUGUES SECAL, *Tratado del consorcio conyugal con arreglo a la Jurisprudencia de Aragón*, Saragossa, 1859.

136. LAUSIN CARNICER, *Derecho de viudedad, libertad de testar y orden de llamamientos en las sucesiones intestadas según los Fueros de Aragón en sus relaciones con la legislación de Castilla*, Calataiud, 1885.

137. Santiago VIDIELLA JASA, *La capacidad jurídica restringida por la edad: Suplementos de capacidad y beneficios de los incapaces*, Saragossa, 1903.

138. Mateo AZPEITIA ESTEBAN, *Los menores aragoneses y sus instituciones de edad ante los Fueros: Observancias y el Código civil*, Saragossa, 1903.

139. Luis MARTÍN-BALLESTERO COSTEA, *La casa en el derecho aragonés*, Saragossa, 1944.

140. Rosa María BANDRÉS SÁNCHEZ-CRUZAT, *Estudio histórico-jurídico de las capitulaciones matrimoniales en Aragón en el siglo XVII*, tesi doctoral, Universitat de Saragossa, 1979.

141. María Luisa MARÍN PADILLA, *Historia de la sucesión contractual*, Saragossa, 1992.

142. María del Carmen BAYOD LÓPEZ, *Sujetos de las capitulaciones matrimoniales aragonesas*, Saragossa, 1995.

143. G. DESDEVISES DU DEZERT, *De conditione mulierum iuxta Forum Navarrensiem*, Caen, 1888; *De la condition de la femme mariée en Navarre d'après le Fuero General*, 1890.

144. Joaquín ABADÍA ESCOLÀ, *Los derechos del cónyuge viudo en la legislación foral de Navarra*, Pamplona, 1956.

pún pel seu estudi de la representació successòria, de 1957,¹⁴⁵ i Arregui sobre la fidelitat viudal, de 1968.¹⁴⁶

d) *País Basc*

Quant al País Basc, amb una historiografia juridicofamiliar escassa, podem citar: en primer lloc precisament a un autor francès, Cordier, que el 1869 publica la seva obra sobre la família en el País Basc;¹⁴⁷ a Chalbaud, que en diversos treballs s'ocupa de la família i de la troncalitat en el dret basc, els anys 1898 i 1919;¹⁴⁸ a Balparda per la seva obra sobre el *caserío*, de 1913;¹⁴⁹ a Navajas pel seu treball sobre l'ordenació consuetudinària del *caserío* a Guipúscoa, el 1975,¹⁵⁰ o a Martín pel seu sobre el règim economicomrimonial biscaí, de 1996.¹⁵¹

3. ARTICLES I ALTRES TREBALLS BREUS

En aquest apartat ens referirem als nombrosos articles publicats fonamentalment al llarg del segle XX, sobretot en les últimes dècades, dedicats al dret privat en general, al dret familiar en particular o a determinades institucions.

Prèviament, he de recordar que des del segle XIX s'editen moltes revistes jurídiques que acostumen a incloure articles i altres treballs sobre el dret privat històric, i de vegades concretament relatius al dret de família. Així apareixen la *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*; la *Revista Jurídica de Catalunya*, l'*Anuario de Historia del Derecho Español*; l'*Anuario de Derecho Civil*; la *Revista de Derecho Civil Aragonés*; l'*Anuario de Derecho Aragonés*; els *Anales de la Academia Matritense del Notariado*; *La Notaría* (del Col·legi de Notaris de Barcelona); l'*Anuario de Derecho Foral* (Navarra); la *Revista de Historia del*

145. Rafael AIZPÚN TUERO, *La representación sucesoria en el derecho civil de Navarra*, Pamplona, 1957.

146. Antonio María ARREGUI, *La fidelidad viudal en el derecho privado de Navarra*, Pamplona, 1968.

147. Eugène CORDIER, *Organisation de la famille chez les basques*, París, 1869.

148. Luis CHALBAUD ERRAZQUIN, *La troncalidad en el Fuero de Bizcaya*, Bilbao, 1898; *La familia como forma típica y trascendental de la constitución social vasca*, Bilbao, 1919.

149. Gregorio de BALPARDA Y DE LAS HERRERÍAS, *El Fuero y el caserío*, Bilbao, 1913.

150. Álvaro NAVAJAS LAPORTE, *La ordenación consuetudinaria del caserío en Guipúzcoa*, Sant Sebastià, 1975.

151. L. C. MARTÍN OSANTE, *El régimen económico matrimonial en el derecho vizcaíno: La comunicación foral de bienes*, Bilbao, 1996.

Derecho; la *Revista de Derecho Privado*; la *Revista de Derecho Público*, els *Anales de la Real Academia de Jurisprudencia y Legislación*; la *Revista de Estudios Políticos*; els *Cuadernos de Historia del Derecho*; *Ius Fugit*; *Glossae: Revista de Historia del Derecho Europeo*; *Initium / Revista Catalana d'Història del Dret*, la *Revista Derecho de Familia*, la *Revista de la Facultad de Derecho de Granada*, la *Revista de la Facultad de Derecho de Madrid*, la *Revista General de Derecho*, i un llarg etcètera. Publicacions que editen organismes públics, universitats, acadèmies i col·legis d'advocats i de notaris.

Sense oblidar les nombroses revistes estrangeres en les quals habitualment també publiquen els seus treballs i estudis especialistes espanyols; aquest és el cas de la *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, de *Récueils de la Société Jean Bodin*, dels *Annales de la Faculté de Droit de Toulouse* o *Annales du Midi*, per citar solament algunes de les més prestigioses.

3.1. ARTICLES MONOGRÀFICS GENERALS

Existeixen articles elaborats amb caràcter general i comú als sistemes jurídics peninsulars, a manera de notes o reflexions breus.

Aquest és el cas d'autors com Gibert sobre el dret privat, el 1957;¹⁵² de Lalinde el 1962;¹⁵³ de Martín-Ballester, que compara bé que breument el dret aragonès amb altres drets hispànics, el 1971,¹⁵⁴ o de Lacarra, relatiu al matrimoni en els territoris basc, navarrès i aragonès, el 1981.¹⁵⁵

A més, i aquí en aquest apartat, és obligat recordar els articles que sobre el dret familiar i altres institucions es varen publicar en la coneguda *Nueva enciclopedia jurídica*, publicada per Seix, en què distints autors desenvolupen diferents veus ordenades alfabèticament, incloses les relatives al dret familiar en termes generals o particularment en relació amb el dret local o territorial de cada un dels nostres antics regnes.¹⁵⁶

152. Rafael GIBERT SÁNCHEZ DE LA VEGA, «El derecho privado en las ciudades españolas durante la Edad Media», *Récueils de la Société Jean Bodin*, VIII/3a part, Brussel·les, 1957, p. 181-220.

153. Jesús LALINDE ABADÍA, «Rasgos evolutivos del derecho privado de los siglos XII al XIV en la Corona de Aragón», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, III, Barcelona, 1962, p. 171-182.

154. Luis MARTÍN-BALLESTERO COSTEA, «Los derechos hispánicos comparados a través de la *Compilación del Derecho civil aragonés*», *BCAZ*, 43 (1971), p. 15-91.

155. José M. LACARRA, «Sobre el matrimonio y otros arcaísmos entre vascos, navarros y aragoneses», *Cuadernos de Historia de España* (Buenos Aires), LXV-LXVI (1981), p. 449-455.

156. *Nueva enciclopedia jurídica*, Barcelona, toms 1-9, en les dècades de 1950 i 1960.

Precisament a Catalunya, la Fundació Jaume Callís està preparant un *Diccionari jurídic català*, que potser aviat veurà la llum.

A Aragó en els últims anys també s'ha despertat un interès inusitat per l'estudi del seu dret civil històric, com queda patent en les actes de les successives jornades que se n'han realitzat patrocinades per les seves Corts o per la institució de El Justicia de Aragón.¹⁵⁷

Igualment cal esmentar les jornades bianuals que des de 1980 se celebren a la localitat de Tossa (Girona), dedicades al dret català en general i patrocinades per la Càtedra Duran i Bas de la Universitat de Barcelona.

3.2. ARTICLES SOBRE INSTITUCIONS DEL DRET DE FAMÍLIA

També trobem molts articles monogràfics sobre institucions concretes i comunes als ordenaments dels nostres territoris, que fins i tot assenyalen les possibles diferències en el tractament que reben en cada lloc, ja sigui respecte del dret territorial, del municipal o del senyorial.

Bé, entre aquests autors podem remetre'ns als següents: Gibert, que el 1947 publica un article sobre el consentiment familiar en el matrimoni, i García González, que el 1953 n'edita un altre sobre la promesa de matrimoni en el dret espanyol;¹⁵⁸ Merea, historiador del dret portuguès, amb una obra molt extensa sobre el dret hispànic, ha tractat sobre els nostres règims matrimonials, la pàtria potestat, el dot, el testament, el casament sense consentiment, etc., ja sigui segons el dret visigòtic o l'hispànic posterior amb nombrosos articles publicats entre els anys 1939 i 1953;¹⁵⁹ Font Rius es va ocupar de la tutela en l'alta edat mitjana

157. Les jornades sobre el dret civil aragonès se celebraren a Jaca el 1985 sota el patrocini de les Corts d'Aragó; les actes es varen publicar a Saragossa el 1986. Los *Encuentros del Foro de Derecho Aragonés* s'iniciaren el 1991, i *El Justicia de Aragón* n'edita les actes successivament.

158. Rafael GIBERT, «El consentimiento familiar en el matrimonio según el derecho medieval español», *AHDE* (Madrid), 18 (1947), p. 706-761; Juan García González, «El incumplimiento de las promesas de matrimonio en la historia del derecho español», *AHDE* (Madrid), 23 (1953), p. 611-642.

159. Paulo MEREIA, «O poder paternal na legislação visigótica», *Boletim da Faculdade de Direito* (Coimbra), xv (1939), p. 297-317; «Estudos sobre a história dos regimes matrimoniais», *Boletim da Faculdade de Direito* (Coimbra), xviii/xix (1943/1944), p. 71-98 i 74-117; «Notas sobre o poder paternal no direito hispânico occidental durante os séculos xii e xiii», *AHDE* (Madrid), 18 (1947), p. 15-33; «O dote visigótico», *Estudos de Direito Visigótico*, Coimbra, 1948, p. 23-48; «Sobre o testamento hispânico no século vi», *Estudos do Direito Visigótico*, Coimbra, 1948, p. 105-119; «Sobre o casamento *sine consensu parentum* no direito visigótico», *Boletim da Faculdade de Direito* (Coimbra), xxiv (1949), p. 79-105; «Sobre as origens do executor testamentário», *Estudos de Direito Hispânico Medieval* (Coimbra), ii (1953), p. 1-53. I un llarg etcètera.

el 1951, i del règim econòmic matrimonial en els regnes hispànics medievals el 1954;¹⁶⁰ Otero, amb articles sobre la pàtria potestat i l'adopció de 1956, 1957 i 1971,¹⁶¹ i sobre les arres en el dret espanyol medieval, de 1955;¹⁶² García Garrido també s'ocupa de la tutela el 1955;¹⁶³ García de Valdeavellano, de la comunitat patrimonial de la família, el 1956;¹⁶⁴ Martínez Gijón, sobre la comunitat i la partició hereditària, el 1957;¹⁶⁵ García Garrido, sobre el règim jurídic del patrimoni uxori, el 1959;¹⁶⁶ García-Gallo de la successió per causa de mort, el 1959, i el testament medieval espanyol en relació amb el romà el 1977;¹⁶⁷ més d'Otero, sobre el dot i les millores, els anys 1959, 1960, 1961 i 1963;¹⁶⁸ els de Lalinde sobre la successió legítima, de 1960 i 1962;¹⁶⁹ Medina, sobre legitimació i reconeixement dels fills il·legítims a l'Espanya dels segles XVI i XVII, el 1961;¹⁷⁰ Murga, del testa-

160. Josep M. FONT RIUS, «Entorno a la aplicación del derecho visigodo durante la reconquista: la tutela alto-medieval catalana», *Revista Portuguesa de Historia* (Coimbra), v (1951), p. 351-378; «La ordenación paccionada del régimen matrimonial de bienes en el Derecho medieval hispánico», *Anales de la Academia Matritense del Notariado* (Madrid), VIII (1954), p. 189-244.

161. Alfonso OTERO, «La patria potestad en el derecho histórico español», AHDE (Madrid), 26 (1956), p. 209-242; «Sobre la realidad histórica de la adopción», AHDE (Madrid), 27-28 (1957/1958), p. 1143-1149; «*Liber iudiciorum* 4, 5, 5. En torno a las limitaciones de la patria potestad», AHDE (Madrid), 41 (1971), p. 127-140.

162. Alfonso OTERO, «Las arras en el derecho español medieval», AHDE (Madrid), 25 (1955), p. 189-210.

163. M. GARCÍA GARRIDO, «*Iustus tutor y legitimus tutor*», AHDE (Madrid), 25 (1955), p. 839-844.

164. Luis GARCÍA DE VALDEAVELLANO, «La comunidad patrimonial de la familia en el derecho español medieval», *Acta Salmanticensia* (Salamanca), III/1 (1956), separata.

165. José MARTÍNEZ GIJÓN, «La comunidad hereditaria y la partición de la herencia en derecho medieval español», AHDE (Madrid), 27-28 (1957/1958), p. 221-303.

166. Manuel GARCÍA GARRIDO, «El régimen jurídico del patrimonio uxorio en el derecho vulgar romano-visigótico», AHDE (Madrid), 29 (1959), p. 389-446.

167. Alfonso GARCÍA-GALLO, «El problema de la sucesión *mortis causa* en la alta edad media española», *Anales de la Academia Matritense del Notariado* (Madrid) (1959), p. 249-276; «Del testamento romano al medieval. Las líneas de su evolución en España», AHDE (Madrid), 47 (1977), p. 425-497.

168. Alfonso OTERO, «*Liber iudiciorum* 3,1, 5 (en tema de dote y *donatio propter nuptias*)», AHDE (Madrid), 29 (1959), p. 545-555; «Ventajas o mejoría», AHDE (Madrid), 30 (1960), p. 491-552; «La mejora del nieto», AHDE (Madrid), 31 (1961), p. 389-400; «La mejora», AHDE (Madrid), 33 (1963), p. 5-131.

169. Jesús LALINDE ABADÍA, «Un enigma jurídica visigodo», AHDE (Madrid), 30 (1960), p. 632-642; «La sucesión filial en el derecho visigodo», AHDE (Madrid), 32 (1962), p. 113-129.

170. Manuel MEDINA ORTEGA, «Reconocimiento y legitimación de los hijos ilegítimos en la España de los siglos XVI y XVII», *Revista de la Facultad de Derecho* (Madrid), v (1961), p. 156-159.

ment a favor de Jesucrist i dels sants, el 1965;¹⁷¹ D'Ors sobre pàtria potestat, el 1965;¹⁷² Tomás i Valiente tracta sobre la successió sense parents del causant, el 1966;¹⁷³ García-Gallo, de la condició de la dona en el dret espanyol, el 1966;¹⁷⁴ els treballs de Gacto sobre la filiació il·legítima i els fills naturals, de 1971 i 1976;¹⁷⁵ un altre de Lalinde sobre el senatconsult Valleïà i la seva recepció a Espanya, de 1971;¹⁷⁶ Iglesia sobre les unions matrimonials i altres afins en el dret històric espanyol, de 1974, i sobre la relació de l'individu amb la família en el dret privat espanyol, el 1987;¹⁷⁷ Guzmán sobre la responsabilitat del tutor de la dona, el 1976;¹⁷⁸ Puig Salellas tracta de la condició juridicoeconòmica de la dona casada, també el 1976,¹⁷⁹ i Montagut sobre la successió hereditària a l'edat mitjana, el 1992 i el 1993.¹⁸⁰

Però no podem oblidar-nos aquí de les actes de dues jornades celebrades a Espanya els anys 1992 i 1993 precisament dedicades a la família en les regions pirenaïques, on es publiquen diversos articles de gran interès.¹⁸¹

171. José Luis MURGA GENER, «El testamento a favor de Jesucristo y de los Santos», AHDE (Madrid), 35 (1965), p. 357-419.

172. Alvaro d'ORS, «A Lei IV, 5, 5 da *Lex Visigothorum* e o poder paternal do direito visigótico», *Boletim da Faculdade de Direito* (Coimbra), XLI (1965), p. 63-81.

173. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «La sucesión de quien muere sin parientes», AHDE (Madrid), 33 (1963), p. 189-254.

174. Alfonso GARCÍA-GALLO, «L'évolution de la condition de la femme en droit espagnol», *Annales de la Faculté de Droit de Toulouse* (Tolosa), XIV (1966), p. 73-96.

175. Enrique GACTO FERNÁNDEZ, «La filiació ilegítima en la historia del derecho español», AHDE (Madrid), 41 (1971), p. 899-944; «La situación jurídica de los hijos naturales e ilegítimos menores de edad en el derecho histórico español. Alimentos y tutela», *Récueils de la Société Jean Bodin* (Brussel·les), XXXVI (1976), p. 169-182.

176. Jesús LALINDE ABADÍA, «La recepción española del senadoconsulto Valleyano», AHDE (Madrid), 41 (1971), p. 335-371.

177. Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, «Uniones matrimoniales y afines en el derecho histórico español», *Revista de Derecho Notarial* (Madrid), LXXXV-LXXXVI (1974), p. 71-107; «Individuo y familia, una historia del derecho privado español», *Enciclopedia de historia de España*, I, Madrid, 1987, p. 433-536.

178. Alejandro GUZMÁN, «Sobre la responsabilidad del tutor *mulieris*», AHDE (Madrid), 46 (1976), p. 145-161.

179. Josep M. PUIG SALELLAS, «Autonomía patrimonial de la mujer casada en derecho español», *Anales de la Academia Matritense del Notariado* (Madrid), XIX (1976), p. 77-120.

180. Tomás de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «El testamento inoficioso en las Partidas y sus fuentes», AHDE (Madrid) (1992), p. 239-326; «Los actos a causa de muerte en los derechos ibéricos medievales», *Récueils de la Société Jean Bodin* (Brussel·les), LX (1993), p. 185-226.

181. *Actes del I Congrés d'Història de la Família als Pirineus*, 1992; *La família als Pirineus*, Andorra, 1993.

3.3. ARTICLES SOBRE EL DRET DE FAMÍLIA EN ELS NOSTRES TERRITORIS

a) *Catalunya*

Catalunya és potser el territori on més s'investiga el dret històric propi fonamentalment el públic, però també abunden els treballs i articles sobre el privat.

Tenim per exemple a Sagner, autor d'articles elaborats sovint a manera de comentaris sobre la condició jurídica de la menor casada, el règim econòmic matrimonial a Girona o la reserva per a testar, publicats entre 1895 i 1911;¹⁸² Planas tracta de l'esponsalici i del règim d'associació a compres i millores, el 1895;¹⁸³ el mateix Sagner amb Roca, Porcioles, Moragas i Anguera elaboren una obra conjunta sobre dret civil comarcal català en general i sobre determinades institucions familiars locals o comarcals en particular, que es publica en conjunt el 1934;¹⁸⁴ Hernández Palmés s'ocupa del règim matrimonial segons el dret local de Lleida, el 1944;¹⁸⁵ Udina tracta breument de la institució del «fillolatge» català el 1959;¹⁸⁶ Lalinde publica diversos treballs dedicats a l'heretament, el 1961, i als pactes matrimonials catalans, el 1963 i 1966;¹⁸⁷ Pons Guri s'ocupa del testament parroquial a Girona al segle XIV, el 1963;¹⁸⁸ Font Rius també tracta del règim econòmic fa-

182. Emili SAGUER OLIVET, «Venta de bienes de una menor casada», *Revista Jurídica de Catalunya* (RJC) (Barcelona), I (1895), p. 380-385; «Régimen economic familiar de Girona y son Bisbat», RJC (Barcelona), XIII (1907), p. 473-504; *De la reserva para testar*, Girona, 1911.

183. José M. PLANAS CASALS, «Esponsalicio: asociación a compras y mejora», RJC (Barcelona), I (1895), p. 470-472.

184. Sota el títol de *Conferències sobre varietats comarcals del dret civil català*, l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya va editar a Barcelona, l'any 1934, un volum en el qual es troben aquests articles: Emili SAGUER OLIVET, «Dret comarcal gironí», p. 41-100; Ramon M. ROCA SASTRE, «L'heretament fiduciari al Pallars Sobirà», p. 101-160; Josep M. PORCIOLES COLOMER, «Règim econòmic familiar al Baix Urgell i Segrià», p. 161-192; Vicent de MORAGAS, «Associació a compres i millores en el Camp de Tarragona», p. 193-200; Oriol ANGUERA DE SOJO DODERO, «Dret especial de la comarca de Vic», p. 273-340.

185. Antonio HERNÁNDEZ PALMÉS, «Capítulos matrimoniales en las comarcas ilerdense», *Ilerda* (Lleida), I (1944), p. 173-191; «El régimen dotal en las *Consuetudines ilerdense* de Guillermo Botet», *Ilerda* (Lleida), II (1944), p. 399-411.

186. Federico UDINA MARTORELL, «El fillolatge, institución jurídico-familiar», AHDE (Madrid), 29 (1959), p. 541-544.

187. Jesús LALINDE ABADÍA, *Capitulaciones y donaciones matrimoniales en el derecho catalán*, Barcelona, 1958; «La problemàtica històrica del heredament», AHDE (Madrid), 31 (1961), p. 195-233; *La dote y sus privilegios en el derecho catalán*, Barcelona, 1962; «Los pactos matrimoniales catalanes», AHDE (Madrid), 33 (1963), p. 134-266; «Regímenes comunitarios en la *Compilación de derecho civil especial de Cataluña*», RJC (Barcelona), LXV (1966), p. 313-349.

188. Josep M. PONS GURI, «El testamento parroquial gerundense en el siglo XIV», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* (Girona), XVI (1963), p. 185-199.

miliar català medieval, el 1969;¹⁸⁹ Figa, de l'estatut personal i patrimonial dels cònjuges el 1971;¹⁹⁰ Bastier, sobre el testament a Catalunya entre els segles IX i XII, el 1973;¹⁹¹ Pastor, sobre el dret familiar al Pirineu català, de 1974;¹⁹² Roca tracta de la legítima hereditària, el 1975, i del testament segons el dret local de Tortosa, el 1979;¹⁹³ Serrano amb treballs més localistes dels últims anys,¹⁹⁴ o Ricart, sobre distints aspectes del dret privat inclòs el familiar en els Costums d'Orta.¹⁹⁵

b) *Aragó*

D'Aragó destaquem els autors i els treballs següents: Casajus, breument en relació amb el dret familiar aragonès el 1880 (publicat el 1947);¹⁹⁶ Sánchez sobre la peculiar institució del «casamiento en casa», de 1944;¹⁹⁷ Montull Lavilla sobre filiació el 1947;¹⁹⁸ Ramos Loscertales sobre la tinença d'any i dia, el 1951;¹⁹⁹ Alonso sobre les relacions paternofilials, el 1953;²⁰⁰ Sapena sobre l'«acogimiento» altaronès, el 1959;²⁰¹ Martínez Sarrión sobre la família foral, el

189. Josep M. FONT RIUS, «Pactos comunitarios en el régimen económico-familiar de la Catalunya Medieval», *Revista Portuguesa de História* (Coimbra), XII (1969), p. 77-94.

190. Lluís FIGA FAURA, «Estatut personal i patrimonial dels cònjuges», a *Llibre del II Congrés Jurídica Català de 1971*, Barcelona, 1972, p. 327-370.

191. Jean BASTIER, «Le testament en Catalogne du IXe au XIIIe siècle: une survivance wisigothique», *Revue Historique de Droit Français et Étranger* (París), 51 (1951), p. 373-417.

192. Alfredo PASTOR PASTOR, «El derecho familiar en el Pirineo catalán», *Anales de la Academia Matritense del Notariado* (Madrid), XVIII (1974), p. 221-250.

193. Encarna ROCA TRIAS, *Natura i contingut de la legítima en el dret civil català*, Barcelona, 1975; «El testamento de Tortosa sin institución de heredero», *Costums de Tortosa*, Tortosa, 1979, p. 327-360.

194. Josep SERRANO DAURA, «Institucions de dret privat a l'antic dret local de la Torre de l'Espanyol», *Quaderns d'Història Tarraconense* (Tarragona), XIII (1994), p. 227-275.

195. Encarnació RICART MARTÍ, «Anàlisi dels àmbits privatístics en els Costums d'Orta a la llum del dret romà», a *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums d'Orta (1296)*, Horta de Sant Joan, 1997.

196. Roberto CASAJUS Y GÓMEZ DEL MORAL, *El derecho de familia en la legislación aragonesa*, discurs llegit a la Universitat de Saragossa el 1880, Saragossa, 1944.

197. Francisco SÁNCHEZ PASCUAL, «El casamiento en casa», *Anuario de Derecho Aragonés* (Saragossa), I (1944), p. 433-485.

198. Eduardo MONTULL LAVILLA, «Notas sobre la filiación ilegítima en la Compilación de Huesca», *Anuario de Derecho Aragonés* (Saragossa), 4 (1947/1948).

199. José M. RAMOS LOSCERTALES, «La tenencia de año y día en el derecho aragonés (1063-1247)», *Acta Salmanticensis* (Salamanca), V/1 (1951), separata.

200. Mariano ALONSO LAMBÁN, «En torno a las relaciones jurídicas entre padres e hijos legítimos en el Derecho civil aragonés anterior al Apéndice», *Revista Universidad* (1953), separata.

201. Joaquín SAPENA TOMÁS, «El acogimiento alto-aragonés», *Anuario de Derecho Aragonés* (Saragossa), X (1959/1960), p. 95-139.

1964;²⁰² Camon sobre la naturalesa jurídica de la viduïtat aragonesa, el 1968;²⁰³ Arvizu amb els seus estudis sobre el dret hereditari, de 1982;²⁰⁴ Lalinde sobre la legítima, el 1985,²⁰⁵ o Argudo, que tracta també de la «casa» aragonesa, el 1991.²⁰⁶

c) *Navarra*

De Navarra esmentem aquests autors: Tudela, que s'ocupa de la successió intestada, el 1943;²⁰⁷ Aizpún, dels pactes successoris, el 1945;²⁰⁸ Martínez Gijón, sobre la tutela en el dret local navarrès, el 1971;²⁰⁹ García-Garnero, sobre el règim successori navarrès, el 1976;²¹⁰ Montanos, sobre el règim de béns del matrimoni, el 1980;²¹¹ Martínez Gijón, sobre el dret d'aliments dels ascendents, el 1980,²¹² o Arvizu, sobre la reserva hereditària, el 1982,²¹³ i no pot faltar Salinas, amb nombrosos articles publicats en revistes, diaris, etc., sobre tots els aspectes del dret foral navarrès.²¹⁴

202. A. MARTÍNEZ SARRIÓN, «En torno a la familia foral», *Revista de Derecho Privado* (Madrid) (1964), p. 380-408.

203. Leonardo CAMON AZNAR, «Naturaleza jurídica de la viudedad aragonesa», *Anuario de Derecho Aragonés* (Saragossa), XIV (1968/1969) p. 540-543.

204. Fernando de ARVIZU, «La reserva hereditaria en el derecho aragonés bajo-medieval», *Boletim da Faculdade de Direito* (Coimbra), LVIII (1982), p. 299-335.

205. Jesús LALINDE ABADÍA, «Algunas precisiones conceptuales sobre la legítima aragonesa», *AHDE* (Madrid), 55 (1985), p. 333-387.

206. José Luis ARGUDO PERIZ, *La casa en el proceso de cambio de la sociedad rural aragonesa: Consideraciones jurídicas*, Saragossa, 1991.

207. Juan de TUDELA, «La sucesión abintestato en Navarra», *Institución Príncipe de Viana* (Pamplona), XII (1943), p. 329-336.

208. Rafael AIZPÚN TUERO, «Los pactos sucesorios en el derecho civil navarro», *Anuario del Derecho Aragonés* (Saragossa), II (1945), p. 159-186.

209. José MARTÍNEZ GIJÓN, «Los sistemas de tutela y administración de los bienes de los menores en el derecho local de Navarra», *AHDE* (Madrid), 40 (1970), p. 227-240.

210. Juan GARCÍA-GARNERO FERNÁNDEZ, «Estudio sobre el capítulo 30, 20, 6 del Fuero General de Navarra», *AHDE* (Madrid), 46 (1976), p. 225-345.

211. Emma MONTANOS FERRÍN, «Problemas de derecho privado navarro en 1567», *AHDE* (Madrid), 50 (1980), p. 489-512.

212. José MARTÍNEZ GIJÓN, «Alimentos a favor de los ascendientes en el derecho medieval de Navarra», *AHDE* (Madrid), 50 (1980), p. 208-222.

213. Fernando de ARVIZU CALARRAGA, «La reserva hereditaria en el derecho navarro de la edad moderna», *AHDE* (Madrid), 52 (1982), p. 349-371.

214. Existeix un índex de les seves obres i els seus articles anteriors a 1978 al final de la seva obra *Estudios de historia del derecho foral de Navarra*, Pamplona, 1978.

d) *País Basc*

Del País Basc hem de citar Areitio, Acillona i Celaya que en diversos articles tracten dels drets forals de Biscaia i Àlaba, encara que sigui en termes generals.²¹⁵

215. Darío de AREITIO MENDIOLEA, «Derecho civil de Vizcaya», *Nueva enciclopedia jurídica*, I, Madrid, p. 307 i s.; Francisco Javier ACILLONA LANDESA, «Erróneas interpretaciones dadas a la jurisprudencia vizcaína del Tribunal Supremo», *Anuario de Derecho Civil* (Madrid) (1959), p. 653 i s.; Adrián ELAYA IBARRA, «Compilación de Vizcaya y Álava», a *Comentarios forales*, XXVI, Madrid, 1979.

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS DE LA UNIVERSIDAD DE CERVERA

Josep Lluís Llaquet de Entrambasaguas
Universitat de Barcelona

Ha parecido conveniente la publicación del elenco de los opositores a las cátedras de la Facultad de Cánones de la Universidad de Cervera, que en su momento elaboré rastreando pacientemente en diversos archivos nacionales, y cuyo fruto presenté como anexo de mi tesis doctoral dirigida por el catedrático doctor Eduard Bajet y defendida en la Universidad de Barcelona.

Al margen de múltiples consideraciones jurídicas y sociológicas que se pueden realizar sobre el sistema de oposiciones y de los propios opositores —que ya hemos llevado a cabo en otros lugares—,¹ en esta sección documental de la *Revista de Dret Històric Català* me limito a reseñar escuetamente los datos que fueron apareciendo entre la documentación localizada y que luego fui componiendo hasta obtener el resultado que ahora presento.

Pensamos que estos datos pueden resultar de interés para juristas e historiadores de la edad moderna de Catalunya, pues estos datos —casi todos desconocidos hasta el presente—, permiten seguir el itinerario vital de algunos autores que tuvieron una cierta relevancia en nuestra tierra.

La metodología que he utilizado en este trabajo es la siguiente:

Los epígrafes de esta tabla se refieren a los opositores, origen, estado, grados académicos, méritos e información varia.

Entre los «opositores» pongo en cursiva aquellos que obtuvieron alguna cátedra en la Facultad.

1. Para un estudio completo del tema remito a mi monografía *La Facultad de Cánones de la Universidad de Cervera*, Barcelona, 2001, p. 388. También, *La Facultad de Cánones de la Universidad de Cervera (s. XVIII-XIX)* [en línea], Barcelona, 2001, tesis doctoral, p. 721. <<http://www.tdcat.cesca.es/TDCat-0307102-112824>>

En el «origen» indico sus lugares de nacimiento y los obispados a los que pertenecen dichos lugares.

En el «estado», señalo si —en el momento de la impresión del título— los opositores eran presbíteros («P»), clérigos («C»), clérigos tonsurados («CT»), monjes benedictinos («MB») o estaban casados («M»); en este último supuesto, al no exponer en los títulos su condición de casados, he obtenido la información de otras fuentes.

En el cuadro no incluyo los años de estudios, sino sólo los «grados académicos» («Bach.», «Lic.», «Dr.») alcanzados en el momento de impresión de los títulos de méritos. La fecha que puede seguir es la de la obtención del grado superior de la facultad respectiva: Filosofía («F»), Teología («T»), Leyes («L») o Cánones («C»).

Entre los «méritos» he prescindido de las conclusiones defendidas y presididas por los opositores, no he incluido sus actos de apadrinamiento de grados y de otros actos académicos, ni he recogido los diversos oficios y comisiones que desempeñaron en el claustro universitario. Indico las oposiciones a las que habían concurrido hasta esa fecha: sólo detallo las cátedras de Cánones («Dtl.» y «Ican.»), «St.», «Hist. y Disc. Esp.», «Clm.», «Conc. Nac.», «Dto.», «Vp.» y «Prm.»; que simbolizan, respectivamente, las Decretales, Instituciones Canónicas, Sexto, Historia y Disciplina particular de España, Clementinas, Concilios nacionales, Decreto, Vísperas y Prima de Cánones). En caso de que opositaran en otras facultades, sólo dejo constancia del número de oposiciones a las que concurrieron y de la facultad respectiva: «F», «T», «L», «LH»; respectivamente, Filosofía, Teología, Leyes y Letras Humanas.

Entre los «méritos» de los opositores incluyo las cátedras en las que fueron sustitutos («— Sust.») (no especifico si lo fueron o no *pro universitate*, de forma que en el mismo epígrafe se incluyen las sustituciones de varios meses y aquellas que se prolongaron durante varios años) y las que fueron catedráticos («— Ctco.»). En ocasiones indico si ocuparon alguna cátedra más de una vez («3 Dtl.») o los años que ocuparon una cátedra («3 a. Dtl.»). Indico los lugares en los que cursaron otros estudios previos («— Est.»); si realizaron también oposiciones a canonjías («— Op. a Cjía.»), señalando el tipo de canonjía («Dtoral.», «Ltoral.», «Mgtral.») y las diócesis respectivas; finalmente, dejo constancia de los años que llevaban inscritos como abogados en la Reial Audiència de Catalunya («Abog. 2 a. Audiencia Cat.»).

En la «información» indicamos la oposición de cuyo título hemos extraído la información, que es siempre el más moderno localizado, en caso de disponer de varios títulos de un mismo opositor. Los datos de la tabla pertenecen normalmente al referido título impreso.

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
ABADAL, Antonio	Vic	—	Bach. F Lic. C, 27-5-1782	—	Clm. 1782
ABADIA I SESÉ, Joaquín	Puigecina, P Lérida	P	Bach. F (Zaragoza) y C Dr. T, 26-12-1780	Est. 3 a. Colegio Calatayud Presidente del Colegio S. Pío V de Zaragoza Op.: 2 T Op.: curatos Lérida; provisto en Danius	Clm. 1785
AGUIRIANO, Blas	—	P	Bach. L Dr. C, 19-1-1782	P. de San Asensio, Ob. de Calahorra	Dtl. 1783
AIXALÀ,					Vp. 1769
ALMIRALL, José	Ribes, Barcelona		Bach. L Dr. C, 6-4-1750		Dtl. 1750
ALÓS Y DE FONTANER, Juan de	Barcelona	P	Dr. C, 14-5-1749		Dtl. 1749
AMIGÓ PARADELL, José Calasanz	Igualada, Vic		Bach. F, 28-9-1786 Dr. T, 20-3-1791 Dr. C, 13-6-1795	Op.: 2 T, 1 Dtl.	Dtl. 1796
ANDREU, Narciso	Gerona	P	Lic. C, 18-6-1769 Dr. L, 19-11-1767	Op.: 2 L, 6 Dtl., 1 Clm., 1 Prm. Sust.: L (1770-1775), 1 a. St. Ctco.: 3 a. L Abog. 9 a. Audiencia de Cataluña Op.: Cjía. Vic Exam. sinodal Ob. Gerona	Dto. 1779

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
ANDREU I MASIP, Ignacio	Cervera	P	Bach. L, 7-5-1738 Dr. C, 13-6-1741	Op.: 2 Dtl., Clm.	Dtl. 1743
APARICIO, Pedro	Barcelona	—	Dr. L, 5-5-1767 Dr. C, 10-6-1769	Op.: 3 L, 3 Dtl. Sust.: Prm., 1 a. Vp. Abog. 2 a. Audiencia de Cat.	Clm. 1770
ARGENSÓ, Pedro	Lérida	—	Bach. C, 28-2-1796 Dr. L, 11-11-1794	Op.: 2 L	Dtl. 1796
AUSIRÓ I MARLET, José	Vic	—	Lic. C, 14-5-1789 Dr. L, 23-11-1786	Op.: 2 L	Clm. 1789
AYTÉS, Félix	Embiny, Urgell	P	Bach. F, 4-1-1785 Lic. C, 5-6-1789 Dr. T, 18-4-1784	Op.: 2 F, 5 T	Dtl. 1789
AYUSO Y MENA, Francisco Paula	Salamanca		Bach. C Dr. L, 23-7-1782	—	Dtl. 1784
BALDRICH Y DE VALLGORNERA Antonio de,	Raurell, Tarragona	—	Bach. L Dr. C, 7-2-1767		Dtl. 1767
BANÚS I RICÓS, Francisco	Barcelona	—	Bach. C Dr. L, 4-12-1784	Op.: 1 L	Dtl. 1786
BARADO, Francisco	Isil, Urgell	—	Bach. F y T Lic. C, 14-1-1830 Dr. L, 2-2-1833	Op.: F Sust.: L, T y L Ctco.: F y T	Ican. 1833
BARCALLÍ, Jaime	Bolonia, Italia	P	Bach. C, 24-10-776 Dr. L, 25-11-1775	Est. 3 a. F en Bolonia Op.: 1 LH, 5 L, 1 St, 2 Dtl., 1 Dto. Predicó en 1791 en el aniversario de Felipe V, imprimiendo su oración	Clm. 1785
BARGUÉS, Mariano	Cervera, Solsona	P	Bach. L Dr. C	—	St. 1750

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
BASART I PLA, Raimundo	Calella, Gerona	—	Lic. C, 13-6-1782 Dr. L, 11-11-1780	Est. 3 a. F y 4 a. T en Seminario de Gerona Op.: 4 L	Clm. 1782
BATLLE, Juan Pablo	Vilafranca, Barcelona	—	Bach. L Dr. C, 23-4-1770	—	Clm. 1770
BATLLES, José	Vic	P	Bach. F Bach. T Dr. C, 6-4-1754	Lect. 1 a. F en Seminario de Vic Op.: 6 F, 1 T, 14 C Sust.: Dtl., Prm., 1 a. Dtl. Ctco.: 3 a. F; 8 a. Dtl. C Rt. Colegio Asun- ción desde 1761 4 Op.: a Cjías.: Penit. Tarragona y Lérida; Dtoral. de Barcelona y Vic	Dto. 1772
BERENGUER CASTELL- GERMÀ FERRER, Domingo	La Pobla, Urgell		Bach. L Dr. C, 23-4-1742	Op.: Clm., Dtl.	Dtl. 1743
BIMBORRO Y BORDAS, José	—	—	Bach. L Dr. C, 16-5-1738	—	Dtl. 1738
BIOSCA, Mariano	Lérida		—	No fue opositor Ctco.: Dtl.	Dtl. 1719
BLANQUET, Francisco	Berga, Solsona	P	—	Ctco.: 5 a. Dtl.	Dtl. 1730
BONANY, José	Balaguer, Urgell	P	Lic. C, 14-4-1768	Op.: Dtl.	St. 1769
BONIFACI I DE GÓMEZ, Pedro	Vilanova de Meià (Priorato)	P	Bach. L Dr. C, 6-6-1770	Op.: 3 St., 2 Clm., 1 Dtl., 3 Dto., 2 Vp. Sust.: 1 Clm., 3 Dtl. Ctco.: 7 a. Clm., 15 St., 1 Dto. y 2 Vp. Exam. y juez sinodal del Priorato de Meià	Prm. 1802

TABLA 1 (Continuación)

Opositores	Origen	Estados	Grados académicos	Méritos	Información
BOQUER I DE TORD, José Pascual	La Selva del Camp, Tarragona	P	Bach. L Dr. T, 19-4-1778 Dr. C, 29-2-1784	Op.: T, 2 L, Vp., Dto., 2 St, Clm., 5 Dtl. Sust.: fi a. Vp., 2 a. Dtl. Ctco.: 8 a. Dtl. Op.: curatos Tarragona; 2 Cjías. Dtoral. de Solsona y Vic	—
BOSCH, Francisco	Mollerussa, Solsona	P	Lic. C, 19-4-1801 Dr. T, 29-4-1797	—	Dtl. 1803
BOTINES, Francisco	Cardona, Solsona	P	Lic. C Dr. L, 10-1-1763	Op.: 6 L, Prm., 3 Dtl. Sust.: Prm.	Prm. 1767
BOTINES, Pedro Juan	Cardona, Solsona	P	Lic. C, 26-10-1768 Dr. L, 7-4-1766	Op.: L, Prm., Dtl.	Prm. 1767
BRICFEUS, Jaime	Castell- terçol, Vic	—	Bach. L Dr. C, 3-5-1743	—	Dtl. 1743
BRICFEUS, José	Castell- -terçol, Vic	—	Bach. L Dr. C, 4-4-1784	—	Dtl. 1784
BUSQUETS, Juan Pablo	Terrassa, Barcelona	—	Bach. C, 20-4-1780 Dr. L, 7-2-1778	—	Dtl. 1780
BUXADELL, Ramón	Cervera, Solsona	—	Bach. L Lic. C, 12-6-1748	—	Dtl. 1749
CABALLERÍA Y VILA, Miguel	Sant Vicenç de Rus, Solsona	P	Bach. F Lic. C Dr. L	Est. Escolcs Pies de Puigcerdà Op.: L y C Sust.: 2 L, C Ctco.: vv. y St. Op.: Cjía. Dtoral. de Solsona; 4 curatos del Ob. de Solsona, Gerona, Barcelona y Urgell	Vp. 1804
CALAFF, Miquel	—	P	Bach. L Dr. C	Op.: 3 L, 3 Dtl. Sust.: L, Dtl. Abog.: en varios tribunales	Vp. 1733

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
CAMDERÓS, Raimundo	Barcelona	—	Bach. L Lic. C, 27-5-1783		Dtl. 1783
CAMPA Y DE FERRER Antonio de,	Camprodon, Girona	Bach. C	Op.: 2 F, 1 LH, (19-11-1789), T (1784), F Dr. L, 16-12-1788	3 T, 3 L	St. 1790
CAMPA Y DE ORIOLA, Felipe	Camprodon, Girona	P	Dr. C, 21-4-1731	6 Op.: C 4 a. Ctco.: Dtl. 3 a. de práctica en L y C	Clm. 1738
CANAL Y DE GIBLE, José	Puigcerdà, Urgell	P	Dr. C	Op.: Cjía. Dtoral. de Barcelona	Dtl. 1767
CANET, Jerónimo	Barcelona	—	Lic. C, 12-5-1774 Dr. L, 6-11-1771	Op.: 1 L	Clm. 1774
CARBONELL, Buenaventura	Sant Joan de les Abadesses, Vic	—	Lic. C Dr. L, 7-5-1742	15 Op.: L y C Sust.: 3 a. L Ctco.: 3 a. Dtl.	St. 1750
CARRERAS, José de	Cervera, Solsona	P	Bach. L Lic. C, 23-4-1767	Maestro interino de Retórica	Dtl. 1767
CASANOVA Y DE PARRELLA, José	Moià, Vic	—	Bach. L Dr. C, 4-6-1769	Op.: Dtl.	St. 1769
CASADES, Hemeterio	Cardona, Solsona	P	Bach. F, L Lic. C, 7-4-1792 Dr. T, 28-2-1793	Op.: 3 T, 1 F Op.: Cjía. Mgtral. Solsona	Dtl. 1798
CASAS Y GALLI, Francisco Javier	Tarragona	—	Bach. L, 28-3-1785 Dr. C, 3-12-1787	—	Dtl. 1788
CASTELLS, Francisco	Tremp, Urgell		Bach. L Dr. C, 6-4-1750	2 Op.: C Abog.: Audiencia Cat.	St. 1750
CERVERA, José	Barcelona	P	Lic. C, 4-4-1771	Op.: 1 Dto.	Dtl. 1773
CERVERÓ I NUIX, Cristóbal	Cervera, Solsona	P	Bach. F, T y L Dr. C, 31-5-1734	Op.: F, 6 Dtl., Dto.	Clm. 1738
CERVERÓ I NUIX, Francisco	Cervera, Solsona	—	Lic. C, 1725 Dr. L, 1723	18 Op.: L y C Sust.: 2 L, 4 a. Vp. 12 a. Ctco.: 6 a. Dtl., St., Clm.	St. 1750

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
CIRERA I GRAU, Saturnino	Borredà, Abadiat de Ripoll	—	Lic. C, 1-3-1794 Dr. T, 20-6-1787	Op.: 2 Dtl.	Dtl. 1796
CIUTAT XIMÉNEZ, Antonio	Sort, Urgell	P	Bach. F, L Lic. C, 24-2-1774	Op.: 1 Dtl. Op.: 1 rectoria Exam. Sinodal del Ob. Urgell	Clm. 1774
CLARÍS I BRU, José	Berga, Solsona	—	Bach. L Dr. C, 6-5-1748	5 Op.: C Ctco.: Dtl.	St. 1750
CLARÍS LLITJÓS, Jacinto	Berga, Solsona	P	Bach. F y L Dr. C, 24-4-1740	21 Op.: Dtl., Dto., St., Clm., Vp. y Prm. Sust.: 2 a. Dtl., 1 a. Dto. Ctco.: Dtl., Clm. y St. Op.: Cjía. Penit. de Urgell 2 a. Juez de estudios 3 a. Abog. del Colegio de pobres de Cervera y 7 a. de la Universidad	Prm. 1767
CODINA, Domingo	Vic	—	Bach. C Dr. L, 9-1-1769	Op.: 3 L	Clm. 1770
CODINA, José	Vic	—	Bach. L Dr. C	—	Clm. 1767
COLL I PORTELL, Martín	Cerdanyola, Barcelona	—	Lic. C, 29-4-1793 Dr. L, 23-11-1791	Op.: 3 L, 1 Dtl. Siendo gramático recitó en la Iglesia de Sant Cugat del Vallès una oración latina sobre Santo Tomás, que imprimió	Dtl. 1794
COLL I PRAT, Narciso	Cornellà, Girona	P	Lic. C, 16-6-1782 Dr. L, 26-10-1780	Op.: 5 L, 1 Clm. Abog. Audiencia Cat. Socio Academia Jurisprud. de Barcelona Op.: Cjía. Dtoral. del Pilar (Zaragoza)	Dtl. 1783

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
COLL I TORRES, Joaquín	Terrassa, Barcelona	P	Bach. L, 5-4-1829 Lic. C, 6-6-1830	Op.: Ican. Sust.: Griego	Ican. 1833
COMA Y ABAD, Antonio	Guissona, Urgell	—	Bach. L Dr. C, 17-6-1741	Op.: Clm., 2 Dtl.	Dtl. 1743
COMES, Buenaventura	Cubells, Urgell	—	Bach. L Lic. C, 18-4-1775	Op.: 2 Dtl., Prm.	Dto. 1779
COMES, Pedro	Cubells, Urgell	—	Bach. L Lic. C, 28-5-1775	Op.: 2 Dtl., Prm.	Dto. 1779
COPONS I OMS, Ramón	Barcelona	P	Bach. L Dr. C, 6-4-1750	2 Op.: C -Prior y Cgo. de	Tarragona St. 1750
CORBERA, Ignacio	Esterri, Urgell	—	Bach. F, L Dr. C, 18-1-1791	Op.: 2 L	Dtl. 1794
COROMINAS, Mariano	Solsona	—	Bach. L y C	Op.: Dtl.	Dto. 1784
CORTÉS Y ZABALZA, Antonio	Tafalla, Pamplona	—	Bach. L Dr. C	Est. 3 a. F Semina- rio Lérida Sust.: L, Dtl. Ctco.: Dtl.	Dtl. 1805
COSÍ CASTELLÓ, Antonio	Cervera, Solsona	P	Lic. C, 4-4-1782 Dr. F, 7-2-1775	Op.: 1 F, 1 Clm., 2 Dtl., 1 Dto., 1 St.	Vp. 1787
COSTA, Jacinto	Campdevànol, Vic	CT	Bach. L y C Dr. T, 6-3-1798	Op.: 2 F Sust.: 2 L, encarg. interino L Op.: Cjía. Mgtral. de Urgell	Dtl. 1805
DESVALLS Y DE ARDENA, M ^a de	Barcelona	—	Bach. L Dr. C, 13-5-1783	—	Dtl. 1783
DÍAZ Y SICART, Jacinto	Vallfo. de Riucorb, Vic	—	Bach. L, 1-6-1829 Dr. C, 21-10-1832	Sust.: F, Ican.	Ican. 1833
DOU I DE BASSOLS, Ramón Lázaro de	Barcelona	P	Lic. C, 15-6-1767 Dr. L, 19-12-1765	11 Op.: L y C Sust.: St., Dtl. Ctco.: St. Op.: Cjía. Dtoral. de Barcelona y Lérida Imprimió muchas obras	Dto. 1779

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
DURÁN Y DE BASTERO, Luis	Barcelona	—	Dr. T, L y C (6-6-1774)	Op.: 1 T, 1 L	Clm. 1774
ELÍAS, Francisco Javier	Cervera, Solsona	—	Bach. L Dr. C, 14-4-1752	8 Op.: C Sust.: L	Prm. 1758
ESCUADERO Y COLL, Azara Teótimo	Azara Aragón, Lérida	CT	Dr. C, 25-4-1792 Dr. L, 9-11-1790	Op.: 5 L, 2 Dtl., 1 Clm. Sust.: LH (1791), 2 L, 1 a. Dtl. Ctco.: L Imprimió una oración De puniendis ex Lege Julia... Op.: Cjía. Dtoral. Barbastro Abog. Reales Consejos (1797)	Clm. 1800
ESTADA, José	Benabarre, Lérida	—	Bach. L Lic. C, 26-4-1773	Est 2 a. F en Universidad de Huesca Antiguo colegial de la Asunción Op.: 1 Dtl., 1 Dto.	Clm. 1774
ESTALELLA, José	Barcelona	—	Bach. L Dr. C, 2-2-1748	2 Op.: C Abog.: Audiencia Cat.	St. 1750
FALGÁS, Pedro	Sagaró, Gerona	—	Bach. F y L Lic. C, 22-6-1769 Dr. T, 23-4-1763	Op.: 2 F, Dtl.	St. 1769
FALS, Manuel	Sitges, Barcelona	—	Lic. C, 21-4-1750	2 Op.: C	St. 1750
FERNÁNDEZ, Ramón	San Vicente Bastida, Calahorra	—	Bach. L, 17-11-1790 Dr. C, 1-4-1791	Op.: 6 L, Clm., Dtl. Dtl.	1794
FERRÁN, Julián	Ullestret, Gerona	P	Bach. L Dr. C, 21-11-1776	3 a. F Seminario de Gerona Op.: 2 Dtl., St.	Dtl. 1780

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
FERRERAS, Francisco	Artés, Vic	P	Lic. C, 6-5-1792 Dr. L, 5-12-1790	Op.: 1 L Op.: Cjía. Dtoral. de Barcelona y Tarragona Socio Academia Jurispr. Barcelona Coadjutor parroquia Corcó	Dtl. 1798
FINESTRES, Francisco	Barcelona	P	—	No se conservan títulos de sus oposiciones Ctco.: Dtl. 1725-31 Cgo. de Gerona	—
FINESTRES, Pedro Juan	Barcelona	P	—	No se conservan títulos de sus oposiciones Ctco.: de Vp. por designación real (1717-25); por oposición (1725-33) Cgo. de Lérida	Dtl. 1733
FOLCRA, Rafael	Olot, Gerona	—	Bach. L Lic. C, 8-6-1782	—	Clm. 1782
FONOLLERA I POTAU, Jaime	Sarral, Tarragona	P	Bach. L Dr. C, 19-10-1761	Op.: 2 Dtl., St. Op.: Cjía. Penit. Tarragona	Clm. 1770
FONT, Buenaventura	Vic	—	Bach. C, 8-11-1797 Dr. L, 28-11-1796	Est. 3 a. Seminario de Vic	Dtl. 1798
FORMIGUERA, Agustín	Tiurana, Solsona	M	Dr. C, 4-6-1734	19 Op.: C Sust.: C Ctco.: 3 a. Dtl., 8 a. Clm., 4 a. St., 9 a. Dto. 19 a. Abog. y consultor de Cervera; 8 a. asesor del corregidor	Vp. 1769

TABLA 1 (Continuación)

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
FORMIGUERA I MORLIUS, Lorenzo	Cervera, Solsona	P	Bach. L Dr. C, 19-6-1774	Op.: 2 St., 1 Vp., 8 Dtl., 2 Clm. Op.: 3 curatos en Ob. Solsona	Clm. 1790
FORMIGUERA I MORLIUS, Lorenzo	Cervera, Solsona	P	Bach. L Dr. C, 19-6-1774	Op.: 2 St., 1 Vp., 8 Dtl., 2 Clm. Op.: 3 curatos en Ob. Solsona	Clm. 1790
FRANCOLÍ, Ignacio	Barcelona	MB	Lic. C, 29-4-1750	2 Op.: C	St. 1750
FRANQUESA, Tomás	Premià, Barcelona	—	Bach. L Dr. C, 18-4-1750	2 Op.: C 4 a. colegial La Asunción	St. 1750
GALADÍES, Francisco	Guissona, Urgell	—	Bach. L Dr. C, 8-5-1745	9 Op.: C Sust.: Prm., Dtl.	St. 1750
GALÍ I MORER, Francisco Asís	Camprodon, Gerona	P	Bach. T y L Dr. C, 7-2-182	Sust.: Dtl., Hª y disciplina eclesiástica España, Ican. Exiliado a Francia con el régimen constitucional Op.: curatos en Gerona	Ican. 1831
GALLART, Antonio	Tremp, Urgell	—	Bach. L Dr. C, 19-4-1784	—	Dtl. 1784
GATELL, José	Vilallonga, Tarragona	—	Bach. C, 2-4-1774 Dr. L, 19-6-1772	—	Clm. 1774
GAVALDÀ, Felipe	Tortosa	—	Bach. C, 1806 Dr. F (1799) y L (1805)	Est. 3 a. Semin. Tortosa	Dtl. 1807
GAYA, Jaime	Tortosa	—	Bach. C, 5-4-1774 Dr. L, 18-12-1772	—	Clm. 1774

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
GAYOLÀ I DE VILOSSA, Buenaventura de	—	MB	Bach. F Dr. T, 26-5-1737 Dr. C, 23-4-1743	Op.: 2 F, T Sust.: F Ctco.: F Monje de Sant Pere de Rodes. Definidor de la Congregación Tarraconense Exam. sinodal del Ob. Gerona	Dtl. 1743
GENERES MATEU, Antonio de	Sarral, Tarragona	—	Bach. L Dr. C, 13-4-1749	4 Op.: C	Clm. 1750
GENERES MATEU, Francisco de	Sarral, Tarragona	M	Bach. L Dr. C, 16-5-1744	Op.: 5 L, 38 C Op.: 5 L, 38 C Sust.: vv. Dtl., 3 a. Dtl., 2 a. Vp., 2 a. Dto., 2 a. Clm. Ctco.: 8 a. Dtl. Abog. 31 a. Audiencia Cat. 12 a. Consultor del Ayuntamiento de Cervera y varios juzgados; 8 a. Abog. de pobres	Dto. 1779
GIBERGA I FITER, Pedro	Puigcerdà, P Urgell		Dr. C, 16-12-1734	Est. F SJ Urgell; 1 a. L y C en Univ. Huesca 11 Op.: Dto., Dtl., Clm., Prm. Sust.: St. Ctco.: Dtl. Abog. en ejercicio en Puigcerdà Op.: Cjía. Penit. Urgell	Dtl. 1743
GIRABARCAS, Domingo	Puig, Solsona		Bach. L Dr. C, 7-12-1771	—	Dto. 1772

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
GIGÓ, Fermín	Lérida	P	Bach. C Lic. T Dr. L, 4-2-1806	Est. 3 a. Seminario de Lérida Op.: 1 L Sust.: 1 L, 1 Clm. Or. fúnebre a Felipe V (19-12-1806) impresa	Dtl. 1807
GIRÓS, Pedro	Torallola, Urgell	P	Bach. L Dr. C, 25-10-1775	Op.: 1 Prm., 2 St., 2 Clm., 7 Dtl., 1 Dto. Sust.: 2 a. St., 6 a. Dtl., 1 a. Dto., Rtor. 12 a. Colegio Asunción 8 a. capellán menor de Universidad.	Vp. 1787
GOMAR Gaspar de,	Lérida	—	Bach. L	Op.: 1 Clm., 1 Dto. Lic. C, 24-5-1770	Dtl. 1773
GONCER I GARRIGOSA, José	Berga, Solsona	—	Bach. L Dr. C, 26-4-1738	Op.: Dtl. Sust.: St.	Clm. 1738
GORDELL, Antonio	Almenar, Lérida	—	Bach. L Dr. C, 31-5-1757	Op.: 1 C	Prm. 1758
GRAU, Pedro Mártir	Llívia, Urgell	P	Lic. F y C, 17-4-1791 Dr. T, 12-11-1792	Seminario Barcelona: Sust. F., Sda. E, Hª ecl. P desde 1787 Op.: 2 F, 2 Clm., 2 Dtl. Op.: 2 T en Seminario de Urgell, 2 Cjías. de Ager y Urgell Exam. sinodal de Ager Capellán Tercio Miqueletes de Cervera	Dtl. 1796

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

Opositores	Origen	Estados	Grados académicos	Méritos	Información
GRAU I DE SUÑER, José	Cervera, Solsona	—	Bach. L Dr. C, 26-5-1727	12 Op.: L y C Sust.: 5 a. Prm., 5 a. Dtl., Vp. Ctco.: 12 a. Dto., 16 a. en Dtl. 1 a. Clm. y St. Op.: Cjía. Penit. Lérida 8 a. Dtor. de la Imprenta Delegado de la Univ. en la Corte Romana Ha impreso <i>Veteris et novae...</i> y vv. <i>Reelecciones sobre el Dto. de Graciano</i>	Prm. 1758
GUARDIA I D'ARDEVOL, Melchor	Barcelona	—	Bach. C, 24-12-1781 Dr. L, 9-11-1780	Op.: 4 L	Clm. 1782
JANER I DE SAGARRA, Cayetano	Vilafranca del Penedès, Barcelona	P	Dr. C, 24-6-1736	Burgués 19 Op. Sust.: Dtl. Ctco.: 5 a Dtl. y 8 a. Clm. Op.: Cjía. Penit. de Barcelona y Tarragona	Prm. 1758
JORDANA, Agustín	Castellàs, Urgell	—	Bach. L, 28-3-1796 Dr. C, 25-3-1800	Op.: 1 L	Clm. 1800
JORDANA, Manuel	Ripoll, Abadiat	—	Bach. L Bach. C, 30-3-1774	—	Dtl. 1776
LARRUY Y DE PUYCONTOR, Lucas	Benabarre, Lérida	—	Bach. L, 11-4-1776 Lic. C, 1-5-1780	—	Dtl. 1780
LLACH, Buenaventura	Balaguer, Urgell	P	Bach. L Dr. C, 6-5-1769	Op.: Dtl.	St. 1769
LLADÓS, Francisco de	Sales, Urgell	—	Bach. L, 23-4-1740 Dr. C, 6-6-1743	Sust.: Vp., Dtl	Dtl. 1743
LLANES, Buenaventura	Vidrinyans, Urgell	—	Bach. L, 7-4-1777 Bach. C, 10-3-1779	Op.: Clm.	Dtl. 1783

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
LLOBERA, Antonio	Granyena, P Solsona		Lic. C, 13-4-1803 Dr. T, 25-4-1799	—	Dtl. 1807
LLOBET, Francisco	Barcelona	MB	Dr. C, 16-5-1769	Op.: Dtl.	St. 1769
LLOPIS I FALS, Bernardino	Sitges, P Barcelona		Bach. L Dr. C, 11-11-1770	Op.: 1L, Dto., 5 Dtl., Clm., Prm., St. Sust.: 4 a. Dtl. Ctco.: 4 a. Dtl. Op.: Cjía. Dtoral. Tarragona 4 a. de práctica de L en Barcelona	Clm. 1782
LLORENS, Francisco Javier	Vilafranca M del Penedès, Barcelona		Lic. C, 17-6-1781 Dr. L, 5-5-1778	Est. 3 a. F en Vilafranca Op.: 1 LH, 9 L, 1 Clm., 1 Dto., 1 St., 5 Dtl. Sust.: Clm., 2 a. L, Dtl. Imprimió una or. en jubilación del catedrático J. P. Janer	Dtl. 1786
LLORENS, Ignacio	Tarragona	—	Bach. L Dr. C, 2-7-1741	—	Dtl. 1741
LLOZER, José	Ribes, — Urgell		Bach. L Dr. C, 10-3-1778	Op.: St., 3 Dtl.	Clm. 1782
LLOZER I CODINA, Valentín	Ribes, C Urgell		Bach. C, 7-5-1793 Dr. L, 30-5-1792	Est. 3 a. F Seminario de Vic Op.: 1 L	Dtl. 1793
LLOZER I VILA, Clemente	Ribes, P Urgell		Lic. C, 17-6-1767 Dr. L, 10-12-1763	10 Op.: 1 Vp., L, Dtl., St. Op.: Cjía. Dtoral. de Barcelona	Clm. 1770
MACARULLA, Joaquín	Benabarre, — Lérida		Bach. C Dr. L, 26-1-1781	Op.: 4 L	Clm. 1782
MACARULLA Y DE AGUILANI, Antonio de	Benabarre, — Lérida		Bach. L Dr. C, 27-4-1741	6 a. colegial de la Asunción	Dtl. 1741

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
MACIÀ, Ramón	Vilanova de P Meià		Bach. F y C, 10-4-1797 Dr. L, 12-11-1796	Op.: 1 F Abog. Aud. Cat. Cgo. de Santa Maria de Meià	Dtl. 1798
MADRIGUERA, Luis Alberto	Lérida	—	Dr. C, 26-11-1785	Op.: Clm.	Dtl. 1786
MARCILLO, Ignacio	Olot, Gerona	P	Dr. C, 14-4-1757	Sust.: St. 6 Op.: Abog: Aud. Cat.	St. 1763
MARÉS, Buenaventura	Castelló d'Emp., Gerona	P	Bach. F y L Dr. T, 17-6-1795 Dr. C, 21-11-1804	Ciudadano honrado de Barcelona Est.. F y T Seminario de Barcelona Op.: 1 F, 1 L, Dtl. Sust.: 1 L y Dtl. Ctco.: L Op.: curatos de Barcelona, Cjía. Ltoral. de Tarragona Coadjutor. Beneficiado de Santa Maria del Mar de Barcelona Abog. Audiencia Cat.	Dtl. 1807
MARÍ I TORRES, José	Lérida	—	Bach. L (Huesca) Dr. C, 14-7-1738 (Huesca). En 1740 se incorpora a Cervera	Op.: 5 L y C en Huesca; 3 L y 2 C en Cervera	Dtl. 1741
MARTÍ, Mariano	Bràfim, Tarragona	P	Bach. L Dr. C, 27-3-1748	Op.: Dtl.	Dtl. 1749
MARTÍ Y DE GÓMEZ, Francisco	Vilamitjana, P Urgell		Bach. F y L Dr. C, 24-5-1787	Op.: V, 2 Dtl. 2 L, 1 St. Abog. Aud. Cat.	Clm. 1790
MARTÍN Y DE CALLAR, Antonio	Balsareny, Vic	—	Bach. L Dr. C, 26-5-1740	5 Op.: Dtl., Clm.	Dtl. 1743

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
MARTÍNEZ Y DE PONS, Antonio	Barcelona	P	Bach. L, 9-4-1736 Dr. C, 8-6-1738	Est. F Universidad de Mallorca Op.: Dtl. Colegial de la Concepción	Clm. 1738
MASMITJÀ I SANTALÓ, Buenaventura	Olot, Gerona	—	Bach. F Lic. C, 15-4-1788 Dr. L, 13-5-1790	Op.: 3 L, St., Clm., Dtl. Dtl. Consultor de asuntos cncos. De la ciudad De pbros. de Olot	Clm., Dtl. 1794
MASSOT de, Fausto	Oriola, Urgell	P	Lic. C, 11-4-1763 Dr. L, 30-4-1754	Op.: 10 L, 9 C Sust.: 2 a. Prm. C Op.: 4 Cjías. de Tarragona, Solsona, Barcelona y Lérida	Clm. 1770
MASSOT, José Ignacio	Cervera, Solsona	P	Bach. F Lic. C, 27-4-1796 Dr. L, 21-2-1794	11 Op.: L y C Sust.: 19 a. L, Dt Ctco.: 14 a. Dtl., Clm., St., Instit. Canon. Capellán mayor de la Universidad	Cncl. Nac. 1817
MASSOT I ROMEU, Ramón Javier de	Cervera, Solsona	P	Bach. F Lic. C, 5-1-1796 Dr. L, 12-2-1793	Op.: 2 Dtl., 1 Clm. Sust.: 2 Dtl. Ctco.: Dtl. Exam. y juez sinodal del Ob. de Urgell	Dtl. 1800
MATABOSCH, Antonio	Barcelona	—	Bach. L Dr. C, 26-4-1782	—	Clm. 1782
MATHÓ I MAURI, Melchor	Begur, Gerona	P	Bach. F y L Dr. C, 4-1-1782	Op.: 1 F, 1 LH Ctco.: Retórica del Real Colegio de Manresa	Vp. 1787
MAURE I FIGUEROLA, Ignacio de	Vic	—	Lic. C, 17-6-1789 Dr. L, 4-11-1787	Op.: 2 L	Dtl. 1789
MESTRE I ARIBAU, Juan	Òdena, Vic	P	Bach. L Dr. C, 22-5-1741	Cgo. de la Catedral de Ávila	Dtl. 1741

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
MINGUELL PIJOAN, Felipe Neri	Mas Bondia, P Solsona		Bach. F y L Dr. T, 1-5-1793 Dr. C, 15-4-1804	Op.: 2 Clm., 5 Dtl. Sust.: Clm., 2 Dtl. Ctco.: Dtl., H ^a y Disc. España 16 a. rector del Real Colegio de San Carlos de Cervera. 12 a vicescancelario; vicerrector de Cervera Op.: 2 curatos de Solsona; 2 Cjías. de Tortosa y Solsona Beneficiado de Parroquia de Figueres Dtor. y controlador en hosp. militares durante la guerra de la Independencia y capellán de varios batallones Capellán de los voluntarios realistas de Cervera	Hist. y Disc. Esp. 1826
MINGUELLA Y ARAMBURU, Jaime	Barcelona P		Dr. C, 10-5-1749	3 Op.: C	Clm. 1750
MIQUEL, Pablo	Sta. Coloma P de Queralt, Vic		Bach. F Dr. L, 30-4-1765 Dr. C, 17-12-1766	Op.: 4 L, 7 C Sust.: varios Dtl., 1 a. Dtl., Prm. Op.: 12 capellanías reales en San Isidro de Madrid; Cjías. Dtoral. de Lérida, Vic y Solsona Abog. 7 a. Aud. Cat.	Dto. 1772
MIQUEL, Ramón	Sta. Coloma — de Queralt, Vic		Bach. F Lic. C, 4-4-1797 Dr. L, 15-11-1795	Op.: 1 F, 1 L, Dtl. Sust.: 4 L, Dtl. Op.: Cjía. Dtoral. de Urgell y Lérida Abog. Aud. Cat. Miembro de la Ac. de abogados de Barcelona	Clm. 1800

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
MIR I DESCATLLAR, Francisco	—	—	Bach. L Bach. C, 9-4-1737	—	Dtl. 1738
MIR I SEGUR, Antonio	Tremp, Urgell	—	Bach. L (Zaragoza) Dr. C, 7-6-1790		St. 1790
MIRANDA I MESEGUER, Pascual	Lérida	P	Bach. L Dr. C, 31-5-1749	Colegial de La Asunción	Dtl.1749
MIRET, Raimundo	Vilafranca del Penedès, Barcelona	—	Lic. C, 12-6-1769 Dr. L, 23-5-1767	Est. 3 a. F Escolles Pies de Mataró Op.: 10 L, 4 C Sust.: 1 a. Vp., 1 L Ctco.: 2 L Abog. 18 a. Aud. Cat.	Vp. 1787
MOLES, Tirso	Pla, Urgell	—	Bach. F, L, C. Dr. T, 24-5-1792	Op.: 1 MC, 4 F, Clm. Sust.: Dtl. Ctco.: F Op.: cátedra T en Seminario de Urgell	Dtl. 1799
MOLES I ROSELL, Antonio	Andorra	P	Bach. L (Huesca) Dr. C (Huesca); en 1723 se incorporó a Cervera	Est. 3 a. F SJ Urgell Colegial y Rtor. de San Vicente Mártir (Huesca) 8 Op.: C Ctco.: 1 a. Dtl. (Huesca); en Cervera 5 a. Dtl., 2 a. Clm., 2 a. St.	Vp. 1733
MONTADA I POSTIUS, José	Berga, Solsona	—	Bach. F, L (1733) Dr. C (1739)	Op.: 3 Dtl., 3 L, Clm., St., Prm. Sust.: L, Clm. Ctco.: Dtl.	Dtl. 1741
MONTAÑA, Luciano	Seva, Vic	—	Bach. L Lic. C, 21-4-1774		Clm. 1774
MONTSERRAT I DE MÍR, José de	Cervera, Solsona	—	Bach. L Dr. C, 30-4-1747	7 Op.: C	St. 1750
MONTULL, Agustín	Soses, Lérida	P	Dr. C, 9-5-1744	4 Op.: C	St. 1750

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
MORER, Jaime	Barcelona	P	Bach. L Dr. C, 15-5-1767	Cgo. en Colegiata de Santa Maria de Vilabertrán	Vp. 1769
MORER I CAVALLERIA, Isidro	Sant Víctor de Dòrria, Urgell	—	Bach. F y L Lic. C, 28-10-1806	—	Dtl. 1807
MORERA, José	Sta. Coloma de Queralt, Vic	P	Bach. F y C, 7-5-1806 Dr. T, 20-4-1804	Op.: 1 F Sust.: Dtl. Op.: Cjía. Colegiata de Àger	Dtl. 1807
MORLIUS, José	Cervera, Solsona	P	Bach. F y L Dr. C, 2-2-1761	9 Op.: Dtl., St., Clm. Sust.: F, Dtl., St., Clm.	St. 1763
MOXÓ I CERCÓS, Joaquín M ^a	Cervera, Solsona	—	Lic. C, 20-6-1793 Dr. F y L (25-4-1790)	Op.: 1 F, 4 L, 2 Clm., 4 Dtl. Sust.: L Ctco.: 4 a. L 4 a. pasante en práctica de abogado	Dto. 1801
NOGUERA I FONTANELLA, Juan	Olot, Gerona	P	Bach. F y L Dr. C, 9-4-1787 Dr. T, 8-5-1777	Op.: 5 F, 6 T, 2 L, St. 2 Dtl. Sust.: 2 T Ctco.: 1 T Op.: 2 Arcipr. Àger, 2 Cjías. de Lérida; Curatos del Ob. de Gerona 2 a. Vicario de Aña; rector y ecónomo de Avinyonet; 3 a. de práctica de L Abog. fiscal en Curia Eclesiástica del Priorato de Meià Facultad de confesar monjas en el Arzobispado de Tarragona	Vp. 1787
NUIX I PERPINYÀ, José	Torà, Solsona	—	Bach. L Dr. C, 12-6-1770	Op.: Dto., 2 Dtl.	Clm. 1774

TABLA 1 (Continuación)

Opositores	Origen	Estados	Grados académicos	Méritos	Información
OLLER I MARRA, Juan	Cervera, Solsona	P	Dr. C, 7-6-1789	Op.: 3 curatos en Ob. Solsona	Dtl. 1789
OMS, Domingo	Manresa, Vic	—	Bach. L, 20-5-1776 Dr. C, 12-5-1780	—	Dtl. 1780
ORTEU I DE COPONS, Agustín	La Pobla de Segur, Urgell	—	Bach. L Dr. F, 30-4-1752 Dr. C, 24-5-1758	Op.: Dto., Clm., 2 St., Dtl. Abog. Aud. Cat.	Dtl. 1779
PALADIO DE CAMPA, José	Camprodon, Gerona	—	Bach. C, 23-4-1780 Dr. L, 30-11-1778	—	Dtl. 1780
PALAU, José	Vilanova de P Bellpuig, Solsona	—	Bach. L, 22-4-1775 Dr. C, 3-5-1779	—	
PALLÀS I MORA, Francisco	Lérida	—	Bach. L Lic. C, 17-5-1764	Ciudadano honrado Op.: Prm., Dtl.	Prm. 1770
PARER I DE CAMPA, Jaime	Vic	—	Bach. C Dr. L y F	—	Dtl. 1783
PARÉS I PLA, Francisco	Lloret de Mar, Gerona	—	Bach. F y L Dr. C, 29-3-1800	Op.: 2 L, Clm., Dtl.	Dtl. 1803
PASTORET, Pablo Antonio	Barbens, (<i>nullius diocesis</i>)	—	Bach. L Dr. C, 9-6-1769	—	St. 1769
PEDROLO Y DE GOMAR, Manuel Antonio de	Cervera, Solsona	CT	Bach. F y C, 17-4-1806 Dr. L, 18-11-1805	Op.: 1 L Sust.: 2 L	Dtl. 1807
PELLISER, José	Llers, Gerona	—	Bach. F Bach. C, 9-5-1774	—	Dtl. 1776
PERELLÓ I NUIX, José	—	—	Bach. F Dr. C	Op.: 2 Dtl. Sust.: Dtl.	Vp. 1733
Perera I RIUS, Jaime	Vila-rodona, Barcelona	—	Bach. F y L Dr. C, 1-1-1801	Est. F y T en Sem. de Barcelona Op.: 1 F, 1 L Sust.: F en Sem. de Barcelona	Dtl. 1803
PETIT, Francisco	Olot, Gerona	—	Bach. L, 19-10-1778 Dr. C, 10-4-1784	—	Dtl. 1784

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
PIFERRER, Francisco de	Figueres, Gerona	—	Bach. L, Dr. C, 1-6-1779	—	Dtl. 1779
PLACIES I BUCH, José	—	—	Bach. L Dr. C	Op.: Dtl.	Clm. 1738
PLANA CIRCUNS, Pedro Nolasco	Barcelona	P	Bach. L Dr. C, 12-6-1747	Op.: 5 Dtl., St., Clm. Prm. 1758 Sust.: L Abog.: Aud. Cat.; 8 a. ejerciendo en trib. eclesiásticos y seculares Juez de estudios	
PONS I SASTRE, Juan	Barcelona	—	Bach. C, 28-10-1775 Dr. L, 30-4-1773	Op.: 1 L	Dtl. 1776
PONS, Pedro	Maranges, Urgell	P	Bach. F y L Lic. C, 10-4-1804 Dr. T, 15-3-1798	Op.: 1 F Sust.: LH Op.: Cjía. Mgtral. de Urgell Op.: T Semin. Urgell	Dtl. 1805
PORTA I BARGUÉS, Buenaventura	Cervera, Solsona	P	Bach. F y L Dr. C, 29-6-1773	Op.: 1 Prm., 1 Vp., St. 1790 2 Dto., 7 Dtl., 3 Clm., 2 St. Sust.: 3 a. Dtl. Ctco.: 12 a. 3 Dtl., Clm. Abog. Aud. Cat.	
PORTA I VICENT, Juan	Cervera, Solsona	P	Bach. L Dr. C, 14-6-1726	Op.: L. C Sust.: T, L, C Ctco.: 5 a. Dtl., 11 a. Dto., 12 a. Vp.	Prm. 1758 Vp. 1733
PORTELL I CREXANS, José	Borredà, Abadiato de Ripoll	P	Dr. C, 20-2-1794	Est. F en Berga y T en Sem. de Vic	Dtl. 1794
POU, Joaquín	Vic	P	Bach. C Dr. L, 6-11-1779	Est. 3 a. F en Conv. Clm. 1782 Carmen y 3 a. T en Seminario de Vic Op.: 3 L, 3 Dtl.	

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
POU I MARCA, Vicente	Maià, Gerona	P	Bach. L, 25-11-1819 Dr. C, 7-2-1824	Sust.: L	Ican. 1824
POU I THOMÁS, Francisco	Gerona	P	Bach. F y L Dr. C, 30-4-1745	25 Op.: L y C Sust.: Dtl., Vp., Dto., Clm. Ctco.: 2 Dtl. Op.: Cjía. Penit. Barcelona y Vic Abog.: Aud. Cat. en 1748	St. 1763
PRIM, Pedro Mártir	S. Quirze de Besora, Vic	P	Bach. L Dr. C, 11-6-1747	5 Op.: C Sust.: L y C	St. 1750
PUIG I MORER, Pascual	Pi, Urgell	P	Dr. C, 5-6-1740	10 Op.: C Sust.: St. y Dto. Ctco.: 4 a. Dtl.	St. 1750
PUJOLAR, Isidro	Les Preses, Gerona	—	Bach. F Lic. C, 2-5-1771	—	Dto. 1772
QUINTANA, Jaime	Manresa, Vic	P	Bach. F y L Dr. T, 9-2-1793 Dr. C, 10-3-1800	Op.: 1 LH, 4 F, 1 L Sust.: Dtl., Dto., St., Clm. Op.: y Sust.: Retórica del Colegio de Manresa Op.: Cjía. Mgtral. de Barcelona	Clm. 1800
REGORDOSA, Gaspar	Igualada, Vic	—	Bach. L Dr. C, 16-6-1782	Op.: 1 Clm., 1 Dto., 1 Dtl.	Dtl. 1784
RENYER I ARMENGOL, Rafael	Cervera, Solsona	P	Bach. L Dr. C, 8-4-1742	12 Op.: Vp., Clm., Dtl. Sust.: Dtl.	St. 1750
REVERT, Buenaventura	Balaguer, Urgell	—	Bach. L, 23-4-1738 Lic. C, 18-6-1741	—	Dtl. 1741

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
REY I ESTEVE, Joaquín	Mentui, Urgell	P	Lic. C, 6-6-1799 Dr. L, 14-11-1797	Op.: 12 a. Jurisprudencia, 1 LH Sust.: Dtl., Clm., Vp. Ctco.: Dtl., Clm. e Hª eclesiástica Juez escolar 13 a. Presentación y renuncia de Cjías. en catedrales de Solsona y Gerona Op.: Cjías. Dtorales. Lérida, Vic y Solsona Abog.: 16 a. Aud. Cat.	Conc. Gral. 1817
RIALP I DE SOLÀ, José Antonio de	Barcelona	M	Bach. C Dr. L, 12-2-1772	Est. 3 a. F en Cordelles Op.: 7 L, 1 LH, 1 Clm., 1 St., 1 Dto., 2 Dtl. Sust.: 1 a. L, 2 a. LH Ctco.: 6 a. LH	Vp. 1787
RIERA, José	Sant Fores, Vic	—	Bach. L Dr. C, 3-5-1782	—	Clm. 1782
RIFÓS, Felipe	Sabadell, Barcelona	—	Dr. C, 24-6-1738	Op.: Dtl. Abog.: Aud. Cat.	Dtl. 1741
ROCAFIGUERA, José de	Sora, Vic	P	Lic. C, 22-4-1783 Dr. L, 24-5-1781	Op.: 4 L	Dtl. 1783
RODIL I ABADAL, Antonio	Calaf	P	—	No se conservan títulos de sus oposiciones Ctco.: 8 a. Clm. Cgo. de Urgell	Clm. 1731
ROMEU I PERELLÓ, Antonio	Cervera, Solsona	M	Bach. C Dr. L, 5-6-1728	Op.: 6 L, 3 Dtl., Sust.: L, Dtl. Ctco. 2 L, 5 a. Dtl.	Clm. 1738
ROMEU I PERELLÓ, Juan Bautista	Cervera, Solsona	—	—	No conservamos títulos de sus oposiciones Ctco. 5 a. Dtl.	Dtl. 1738

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
ROS, Jerónimo	Juià, Gerona	—	Bach. L Dr. C, 8-5-1785	—	Clm. 1785
ROSELL, Jacinto	Tortosa	—	Bach. T Bach. C, 28-5-1828	Est. F y T en Sem. de Tortosa Residente del Col. San Carlos Sust.: Dtl., Hist. y disciplina	Ican. 1831
ROVIRA, Jerónimo	Sanauja, Urgell	—	Bach. C, 25-11-1789 Dr. L, 6-12-1788	—	St. 1790
SABATER I DE PRIOR, Mariano de	Talarn, Urgell	—	Dr. C	Op.: 3 Dtl., Vp., Dto., Clm. Sust.: L, Dtl. Ctco.: 6 a. Dtl.	Clm. 1738
SALA I PI, José	Abadiat de Ripoll	—	Bach. C Dr. L, 11-4-1775	Op.: L Sust.: L Op. Cjía. Penit. Vic Abog. fiscal del Vicariato General de los Reales Ejércitos de Mar y Tierra	Dtl. 1776
SALAT I MORA, José	Cervera, Solsona	—	Bach. C, 17-12-1785 Dr. L, 12-12-1784	Op.: 6 L, 2 Dtl., 1 Vp. Abog. Reales Consejos (12-3-1787)	Dtl. 1789
SALOMÓ I CABALLERÍA, Juan	Campelles, Urgell	—	Bach. L y C Dr. T	—	Dtl. 1796
SANCHO MIÑANO, Martín	Soria, Osma	—	Bach. F Lic. C, 21-11-1775 Dr. L, 21-11-1773	Est. T Sem. de Vic Op.: Prm. Provisor del Ob. de Vic	Dto. 1779
SANS, José	Figueres, Gerona	MB	Bach. L Dr. C, 27-4-1743	Monje de Besalú. Definidor y Vic. Gral. de los benedictinos	Dtl. 1743
SANS I DE RIUS, Ramón	Barcelona	P	Bach. F Dr. L, 22-11-1786 Dr. C, 11-6-1788	Op.: 5 L, LH, Dtl. Socio Real Acad. Buenas Letras de Barcelona desde 1790	St. 1790

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
SANTALÓ I DE ANDREU, Narciso	Olot, Gerona	—	Bach. L Dr. C, 30-6-1769	Op.: Dtl.	St. 1769
SEBASTIÁN Y EZQUERRA, Bernardo	Zaragoza	M	Bach. L (Zaragoza) Dr. C, 5-1-1752 (Cervera)	Op.: 21 C Sust.: varios Dtl., 1 a. St., Vp. 18 a. Ctco.: C en Zaragoza (hasta 1760); 4 Dtl., Clm., Dto. Academia Jurídico- práctica de Zaragoza Op.: 2 Cjías. Dtorales. de Tarazona y Zaragoza Abog. 12 a. Audiencia Cat. 1 a. asesor ordinario del Corregidor de Cervera	Prm. 1776
SEGRESTA I VILANOVA, Francisco	Móra d'Ebre, Tortosa	—	Bach. L Dr. C, 19-5-1739	Est. 3 a. F y 4 a. T en Tortosa; 5 a. colegial en Tortosa Op.: Prm., 2 Dtl., St.	Dtl. 1741
SENMARTÍ, Pablo	—	—	Bach. L Dr. C	Sust.: C	Dtl. 1729
SERRA, Francisco	Berga, Solsona	—	Bach. L Dr. C, 20-4-1780	Op.: Clm.	Dtl. 1783
SERRABARDINA, José	Seva, Vic	P	Bach. C Dr. L, 24-4-1802	Op.: 1 L Op.: Cjía. Dtoral. de Vic 1 a. y meses de pasantía de abogado	Dtl. 1807
SERRAT I CALVO, Jaime	Olot, Gerona	—	Lic. C, 21-1-1776 Dr. L, 8-5-1772	Op.: 8 L, 1 Prm., 1 St., 3 Dtl. Sust.: 2 L Ctco.: 3 a. L Op.: Cjía. Urgell Abog. Reales Consejos	Dtl. 1783

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
SISCAR I DE FIVALLER, Raimundo	Barcelona	—	Lic. C, 15-5-1739	Op.: Prm., St., 2 Dtl.	Dtl. 1741
SOLANO, Pedro	Benabarre, Lérida	—	Bach. L Bach. C	Est. F Agustinos Desc. de Benabarre Colegial de La Asunción Op.: Dtl.	Dtl. 1769
SOLANS, Magín	Auliana, Urgell	—	Bach. L Lic. C, 23-5-1773	—	Dtl. 1773
SOLER, Félix	Manresa, Vic	—	Bach. L Dr. C, 5-5-1750	2 Op.: Dtl.	St. 1750
SOLER I SASTRE, José	Sant Feliu Sasserra, Vic	P	Dr. C, 27-5-1787	Est. Escolos de Moià; F en Convento la Merced de Barcelona; T en Seminario de Vic	Vp. 1787
SURÍS I RIUSECH, Agustín	Cervera, Solsona	P	Lic. C, 6-10-1776 Dr. L, 22-11-1774	Op.: 15 L, 6 Dtl., 2 St., 1 Clm., 1 Dto. Sust.: 3 L, Dtl. Ctco.: 4 L, Dto. 11 a. Vicecancelario 3 Op.: rectorías del Ob. de Solsona 4 a. Vicario General de Barben	Dto. 1801
TELLA Y PINTOR, Ramón	Tarroja, Solsona	P	Bach. F y L Dr. C, 13-5-1749	22 Op.: Prm., Dto., 4 St., 3 Clm., 13 Dtl. Sust.: Dtl., Prm., Dto. Juez de estudios Op.: Cjía. Penit. de Tarragona y Dtoral. de Barcelona	St. 1763
TENREIRO MONTENEGRO Y DE LA HOZ, Joaquín	Requena, Valencia	—	Dr. L, 26-12-1781 Dr. C, 7-2-1783	Op.: 6 L	Dtl. 1783
TERRADES, Fausto	Granollers, Barcelona	—	Bach. L, 3-4-1776 Dr. C, 24-4-1780	—	Dtl. 1780

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
TEIXIDOR I GRAU, José	Cervera, Solsona	P	Bach. L Dr. C, 19-3-1738	Op.: Dtl.	Clm. 1738
TEIXIDOR I DE LLAURADOR, Raimundo	Barcelona	M	Bach. L Dr. C, 20-4-1741	Burgués noble de Perpiñán Op.: C Sust.: Dtl., 3 a. St. Ctco.: 22 a. Dtl. y Clm., 6 a. Dto. y Vp. Archivero perpetuo de Universidad Abog.: 35 a. Audiencia Cat.	Prm. 1776
THOMÁS, Félix	—	—	Bach. L	Op.: Dtl.	Clm. 1738
TIÓ, Juan	Franciac, Gerona	—	Bach. L Dr. C, 25-5-1750	2 Op.: C	St. 1750
TORRABADELLA BADÍA, Bartolomé	Casserres (Manresa), Solsona	P	Bach. T y L Dr. C, 10-5-1821	Sust.: 3 a. Ican., Dtl. Ctco.: Ican. Archivero de la Universidad Miembro de la Comisión realista corregimental de Manresa en 1822 Refugiado en Francia en 1823, donde regentó una parroquia Cgo. de Barcelona en 1827	Dtl. 1829
TRAVI Y DE MIR, Buenaventura	Palau de , Cerdanya Urgell	C	Bach. F, 2-5-1791 Lic. C, 9-11-1797 Dr. L, 25-11-1795	Op.: 2 F, 1 L, 1 Dtl. Sust.: Dtl., Vp. Op.: Cjía. Lérida Abog. Aud. Cat.	Clm. 1800
TROBAT, Raimundo	Castelló d'Empúries, Gerona	—	Bach. L, 12-4-1782 Dr. C, 15-1-1786	—	Dtl. 1786

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
TUBAU, Francisco	La Pobla de Lillet, Solsona	—	Bach. L Lic. C, 29-6-1773	Op.: Dtl.	Clm. 1774
UBACH, Mariano	Vacarisses, Vic	—	Bach. C, 5-1-1796 Dr. L, 24-11-1794	Op.: 2 L	Dtl. 1796
UCAR, Joaquín	Cascante, Tarazona	—	Bach. L Dr. C, 5-6-1770	—	Clm. 1770
UTGÉS DE EIXALÀ, Ramón	Solsona	—	Lic. C, 4-6-1798 Dr. F y L (23-2-1795)	Op.: 1 L, Dtl., Clm., St. Sust.: 3 l Ctco.: Dtl., St. Abog. de la Universidad Abog. Aud. Cat.; ejerce en Cervera	Dto. 1806
VALLGORNERA I DE LENTORN, Antonio Luis de	Olot, Gerona	—	Lic. C, 20-1-1785 Dr. F, 7-2-1778 Dr. L, 26-4-1784	Op.: 5 F, 1 Clm., 1 L	Dtl. 1786
VALLS, José	La Seu, Urgell	—	Bach. L Dr. C, 24-5-1750	2 Op.: C	St. 1750
VIDAL, Juan Serafín	Vilanova i la Geltrú, Barcelona	P	Lic. C, 2-6-1794 Dr. F, 3-6-1787 Dr. L, 23-4-1792	Op.: 2 F, 4 L, 1 Dtl. Sust.: 1 L, Dtl. Op.: Cjía. Dtoral. de Barcelona	Dtl. 1796
VILLALBA I DE FIVALLER, Antonio	Cervera, Solsona	—	Bach. L, 25-4-1730 Dr. C, 31-10-1733	9 Op.: C Sust.: L, Prm., Vp. Ctco.: St.	St. 1750
VILANOVA I COLOMER, Esteban	Olot, Gerona	—	Bach. L, 16-5-1740 Dr. C, 10-6-1743	Sust.: St.	Dtl. 1743
VILAR, Raimundo	Gerona	—	Bach. C, 6-5-1777 Dr. L, 16-11-1775	—	Dtl. 1779
VIÑALS DE LA TORRE Y DE BRAÇÓ, Benito	Barcelona	P	Bach. L Dr. C, 16-6-1739	13 Op.: C Sust.: 2 Dtl. Ctco.: Dtl. Op.: Cjía. Penit. de Barcelona y Tarragona	St. 1750

ELENCO DE LOS OPOSITORES A LAS CÁTEDRAS CANÓNICAS

TABLA 1 (Continuación)

<i>Opositores</i>	<i>Origen</i>	<i>Estados</i>	<i>Grados académicos</i>	<i>Méritos</i>	<i>Información</i>
VINYES I FUSTER, José	—		Dr. C	No ha opositado por estar enfermo durante 2 a. Sust.: Dtl., Prm. Abog. Audiencia Cat.; 5 a. de práctica con abogados, con causas en tribunales civiles y eclesiásticos	—
VIVES, Raimundo	Barcelona	—	Lic. C, 17-6-1770 Dr. L, 7-1-1769	Est. en Semin. de Barcelona Op.: 2 L, 2 Dtl. Abog. 1 a. Aud. Cat.	Clm. 1770
XAMMAR, José	Castellserà, Urgell	P	Bach. L Lic. C, 8-4-1779	—	Dtl. 1779
XARPELL, Antonio	Torà, Solsona	P	Bach. F y L Lic.C, 9-3-1800 Dr. T, 7-7-1795	Op.: 2 F, 1 L	Clm. 1800

RECENSIONS

*ACTES DE LES JORNADES D'ESTUDI SOBRE ELS COSTUMS
DE LA BATLLIA DE MIRAVET (1319/1320 - 1999/2000)*¹

Els dies 16, 17 i 18 de juny de l'any 2000 es van celebrar a Gandesa unes jornades d'estudi sobre els Costums de la batllia de Miravet.² El congrés va tenir com a primer fruit en lletra impresa una edició dels esmentats Costums, encapçalada per un estudi introductori a cura del professor Josep Serrano. Certament, es va tractar d'una primera aportació molt destacada, que ha trobat continuïtat amb la publicació de les actes de les jornades, que tot seguit comentem.

L'estructura de les actes ens permet resseguir, amb fidelitat gairebé crònica, el desenvolupament de les jornades i les aportacions científiques que s'hi van presentar. En aquest sentit, el volum recull les memòries preparatòries, el programa d'actes i els diversos discursos d'inauguració i de clausura i, òbviament, el que va ser el nucli científic de la reunió: conferències introductòries, ponències i comunicacions. De fet, les jornades van seguir el model —ja experimentat amb molt bons resultats— del congrés dedicat als Costums d'Orta l'any 1996. En ambdues ocasions la direcció va ser a càrrec dels doctors Tomàs de Montagut, catedràtic de la Universitat Pompeu Fabra, i Josep Serrano, professor de la Universitat Internacional de Catalunya, i va comptar, pràcticament, amb els mateixos participants.

En una «cultura de les efemèrides» com la nostra, la commemoració del 680 aniversari de la concessió d'uns costums locals a la batllia hospitalera —anteriorment templera— de Miravet (1319-1320) va ser una bona excusa per permetre que un conjunt d'investigadors reflexionés a l'entorn d'un text local d'una llarga pervivència a les terres de l'Ebre. Al mateix temps, es va aconseguir que els actuals pobladors de les comarques on va regir aquest dret prenguessin consciència del seu passat històric i jurídic. Ara, amb la publicació s'assoleix la conservació al llarg del temps dels resultats als quals es va arribar.

L'activitat científica de les jornades es va encetar amb una conferència introductòria a càrrec del doctor Sans Travé amb el títol «La batllia de Miravet entre els templers i els hospitalers». En el text de la conferència es rememora la participació dels templers en la conquesta de la Catalunya Nova, la seva presència tan destacada a les terres de l'Ebre fins a l'extinció de l'orde pel papa Climent V el 1312, així com el traspàs dels seus dominis a l'orde dels hospitalers. Parti-

1. Tomàs de MONTAGUT i Josep SERRANO (coordinadors de l'edició), Gandesa, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, 2002, 399 p.

2. Vegeu-ne la crònica a les pàgines de la *Revista de Dret Històric Català*, vol. 1 (2001), p. 284-286.

cularment interessant és l'anàlisi interpretativa i de reconstrucció dels fets i dels motius de la seva intervenció en aquesta conquesta, tot partint de les conseqüències de l'insòlit testament d'Alfons I d'Aragó, pel qual es lliurava el regne als ordes militars. També cal destacar el plantejament de l'estructuració dominical del territori de l'Ebre en mans de l'orde amb el centre de Miravet, on es concentraven l'arxiu, els diners i el poder de decisió de la batllia.

La conferència inaugural va ser pronunciada pel professor Font Rius i es va centrar en l'estudi del règim jurídic inicial de la Terra Alta. En aquest treball, ara imprès, el pioner i especialista màxim en l'estudi del règim municipal català ofereix una sintètica i rica panoràmica contextualitzadora del dret vigent en aquestes terres meridionals després de la conquesta cristiana. En el text es remarquen com a trets distintius preponderants el predomini de les cartes de població del tipus d'establiments col·lectius agraris, la presència de relacions dominicals sobre les quals s'afegiren uns drets jurisdiccionals i les banalitats, l'existència dels mals usos, la vigència d'usos locals com les mesures de capacitat i el paper del dret de Lleida a causa de la procedència de molts dels nous pobladors.

El bloc de ponències de les jornades s'encapçala amb un estudi de la doctora Barrero al voltant d'«El proceso de formación de las Costums de Miravet». La hipòtesi de la qual parteix l'autora i que es defensa en el seu estudi es podria resumir tot dient que els Costums de Miravet són el que diuen expressament no ser, és a dir, els Costums de Lleida. Per arribar a aquesta conclusió l'autora procedeix amb una acurada metodologia de crítica textual, d'anàlisi de concordances entre diferents textos locals, entre els quals destaquen els de Lleida, i l'exposició de les circumstàncies de la concessió que acaben d'explicar el procés que avui en diríem polític.

La ponència del professor Tomàs de Montagut enunciada amb el títol «El dret comú i els Costums de la batllia de Miravet» s'emmarca en l'actual corrent historiogràfic, d'origen italià, de revaloració del dret comú com un element integrador de primer ordre dins de l'ordenament jurídic medieval. Així, s'assenyalen com a trets tributaris del dret comú, a més del mateix reconeixement com a font informadora secundària, la noció de jurisdicció, l'enquadrament de costums populars en un nou ordre jurídic, la intervenció de juristes lletrats i la mateixa concepció de les universitats o col·lectivitats de base territorial.

El professor Josep Serrano, que, a la seva tesi doctoral recentment publicada, ha encarat l'estudi del dret a les comarques de l'Ebre, exposa en la seva ponència titulada «Senyoria i municipi a la batllia de Miravet (s. XII-XIV)» l'estructura feudal de la batllia i de les comunitats cristiana i musulmana que hi habitaven.

La ponència de la professora Martí sobre el dret de família i el règim successori en els Costums de Miravet enceta un segon bloc d'estudis, centrats en as-

pectes materials particulars del text normatiu. Un dels aspectes metodològics, amb conseqüències substancials, que destaca l'autora és la necessitat d'estudiar simultàniament les versions llatina i catalana dels Costums, atès que els matisos jurídics que l'una i l'altra presenten no són secundaris, i és més acurat i precís el text llatí.

Si la doctora Martí analitza el règim successori, la condició jurídica de la dona, la minoria d'edat i el règim patrimonial, la ponència del professor Pedro del Pozo, que la segueix, se centra en l'estudi de la realització del crèdit en el mateix text, i remarca la influència en aquest punt del text dels Costums de Tortosa.

El professor Ferro estudia en la seva ponència els aspectes processals que apareixen en els Costums i els emmarca en la recepció del procés romanocanònic. També afronta el tema destacat de les relacions entre el dret comú i els Costums. La doctora Tatjer, especialista en el tema fonamental de la justícia a la Corona d'Aragó, exposa en la seva ponència el ric contingut normatiu criminal present en els Costums de Miravet.

Els Costums també contenen una normativa i unes referències a aspectes metroològics que ens il·luminen sobre els costums locals quotidians. Aquest aspecte és estudiat en la ponència del senyor Subirats Mulet titulada «La regulació del comerç i l'activitat mercantil en el Dret de Miravet». En aquesta ponència destaca la fructífera confrontació entre els documents normatius i els documents d'aplicació del dret recollits en un apèndix. També en destaca la comparació de la metrologia present en els territoris veïns i la construcció d'un sistema de famílies de mesures que tenen com a conseqüència destacar la influència del sistema vigent a Tortosa.

La conferència de clausura va ser a càrrec del professor Peláez, que va dissertar sobre «Ferran Valls i Taberner, editor de las Costums de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán». Es tracta d'una exposició de caire biogràfic i historiogràfic sobre la figura de l'historiador català que va editar els Costums de Miravet i va estudiar altres textos locals com els de Girona, Perpinyà, Lleida o les valls dels Pirineus.

La darrera part del llibre aplega les comunicacions i els discursos de cloenda de les jornades. Entre les comunicacions destaquen la de mossèn Josep Alanyà, titulada «El molí d'Algars: un plet entre l'infançó Jerónimo de Heredia i la municipalitat de Batea (s. XVII)», i la del senyor Mas i Solench, amb el títol «Evocació de Ferran Valls i Taberner i les seves aportacions històriques». En la primera, es ressegueix exhaustivament un interessant conflicte feudal entre els titulars d'un molí de destret i els habitants subjectes a la banalitat. Es tracta d'un procés en el qual apareix l'aplicació pràctica i la vigència dels Costums de Miravet

i es documenta l'existència d'un exemplar manuscrit dels Costums que, avui perdut, es conservava a la Casa del Consell i cort del batlle de Batea (1602). En la segona, des d'un plantejament d'investigació historiogràfica que avui té molt de predicament, es dibuixa una excel·lent semblança biogràfica de Valls i Taberner i es repassen els principals temes que va investigar.

Albert Estrada-Rius
Universitat Pompeu Fabra

LLIÇONS D'HISTÒRIA DEL DRET I, DE JOSEP SERRANO DAURA,
AMB LA COL·LABORACIÓ DE MANUEL HATERO JIMÉNEZ¹

Amb la tesi tan brillant *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, *comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Villalba i baronies de Flix i d'Entença*, el doctor Josep Serrano Daura s'acreditava com un dels nostres primers investigadors del dret català. Amb aquesta aportació encetava un capítol, fins avui poc estudiat, sobre el desenvolupament del dret municipal a les terres del sud de Catalunya. Paral·lelament a aquesta meritòria tasca de recerca de què cal esperar nous fruits, avui ofereix al món universitari una obra pensada per als alumnes que cursen història del dret. Es tracta d'una publicació expositiva i didàctica a la qual, juntament amb la col·laboració de Manuel Hatero Jiménez, no deixen d'introduir amb els resultats de la darrera bibliografia, els de les seves pròpies investigacions.

Aquestes *Lliçons*, tal com el doctor Josep Serrano explica en la «Presentació», són les que s'imparteixen en l'assignatura història del dret en la llicenciatura de dret de la Facultat de Ciències Jurídiques i Polítiques de la Universitat Internacional de Catalunya. Tanmateix, poden ser igualment útils per a altres centres docents. La lliçó 1, «Qüestions preliminars», amb què s'inicia el text, és una introducció de caràcter propedèutic en la qual es defineix el concepte d'història del dret, el mètode d'estudi i la historiografia hispànica. L'objecte de la història del dret —escruien—, dintre els estudis de llicenciatura, és conèixer el sistema o sistemes jurídics que han regit en aquest cas a Espanya, referits als diversos «pobles que l'han conformat al llarg de la història». Per això s'hauria de denominar més pròpiament «Història del dret dels pobles d'Espanya». Quant al mètode, es

1. Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, en col·laboració amb l'Institut Superior d'Estudis de la Governabilitat i la Seguretat, 2003.

refereixen al que han utilitzat en l'estudi que presenten: s'inicia en el moment històric de la dominació romana; tracten de l'establiment del regne visigot i, per separat, cadascun dels regnes que es formen a la Península després de la invasió musulmana i arran de la posterior conquesta cristiana. L'altra qüestió preliminar a què es refereixen és la de la historiografia jurídica hispana, entesa com els estudis i treballs d'història del dret elaborats en el temps, i als seus autors, així com a les escoles que en definitiva han promogut aquests estudis.

Amb aquests principis i seguint la metodologia indicada en les lliçons 2, 3 i 4 tracten dels importants ordenaments jurídics que han regit als territoris peninsulars abans de conformar-se els diferents regnes: el dret romà, el visigòtic i l'aportat pels sarràins. Així, en la primera de les esmentades lliçons, sota la rúbrica de «Roma i Bizanci», ofereixen un detallat resum de la història romana dels sistemes polítics i de les institucions. Aquests dos pols regeixen en els diversos apartats de la lliçó: la Roma primitiva, la república, el principat i l'imperi o dominat, per referir-se tot seguit a les fonts del dret romà en els diversos períodes: *ius civile*, *ius gentium* i el dret hel·lenicoromà. Dediquen atenció especial a les fonts, per ordre d'importància, les quals són estudiades amb detall, tot i la síntesi a què obliga l'objectiu de la publicació: el costum, la llei, el plebiscit, el senatconsult, la constitució imperial, els edictes dels magistrats i la jurisprudència judicial i d'autor. Com una darrera font de dret tracten de la codificació romana que no ha arribat fins a nosaltres, del codi que mana elaborar l'emperador Teodosi II d'Orient (any 429 dC) i de la tradició oriental amb Justinià i el *Corpus iuris civilis*, constituït pel *Codi*, el *Digest*, les *Institucions* i les *Noves Constitucions* (*Novellae Constitutiones post Codicem*), per acabar amb la romanització de la península Ibèrica, que fa que participi d'aquest dret que influirà en el de les diverses comunitats futures.

Els pobles bàrbars o germànics incideixen en l'Imperi romà. És el moment que marca el trànsit de l'edat antiga a l'edat mitjana. Amb la descripció d'aquest fet comença la lliçó 3, que tracta del poble visigòtic, amb un sumari atractiu que s'inicia amb l'apartat «Els visigots i l'Imperi», per entrar en l'estudi del regne hispanovisigot i l'organització de la seva monarquia i, al marge de consideracions polítiques, socials, religioses i culturals, entren en l'ordre jurídic i detallen el problema de la dualitat i uniformitat que distingeixen dues etapes historico-jurídiques i s'estenen en les fonts del dret hispanogot per arribar a la consideració de la legislació visigoda, distingint la comunitat romana i la visigoda amb el codi de Leovigild i el *Liber iudiciorum*, del qual descriuen la formació i el contingut com a llei única que regirà per a tots els súbdits del regne i que continuarà regint la societat de l'època.

I seguint els esdeveniments de la història, en la lliçó 4 s'esmercen en l'estudi d'aquest període complicat en el qual conviuen sarràins, cristians i jueus.

Amb la irrupció dels sarraïns a la Península arriba «una nova religió revelada i universalista, que conté en si mateixa tots els elements d'una gran civilització atès que a la vegada és "religió, món i Estat" i la seva llei (la *sharia*) regeix els seus seguidors i defineix una forma de vida i una cultura». A partir d'aquest concepte global s'introdueixen en apartats dedicats a l'estat califal i l'ordenament jurídic, i al dret musulmà i les seves fonts. En aquest punt descriuen com a fonts l'*Alcorà*, la *Sunna*, l'*Ichma*, el *quijas*, el *fic* i la *fatwa*, conceptes difícils tractats amb una exposició clara i entenedora. Els ordenaments jurídics es confonen, per això dediquen un apartat a les comunitats cristianes i la pervivència del *Liber iudiciorum*.

Després d'aquest estudi dels ordenaments jurídics que incideixen a la Península i que són els estrats sobre els quals s'edificarà el dret dels diversos regnes que es comencen a dissenyar en l'època de la Reconquesta, després de la invasió musulmana, la lliçó 5 es titula «Els comtats catalans». El primer apartat d'aquesta lliçó, amb el títol de «La monarquia carolíngia», exposa la intervenció de Carlemany en la recuperació de les terres de l'actual Catalunya, la formació dels comtats i la fundació de la dinastia catalana. A causa de la influència franca s'introdueix el feudalisme mentre els monarques francs reconeixen, a través de diverses capitulars, la vigència del *Liber iudiciorum* com la *lex* per excel·lència. L'apartat següent, «La monarquia feudal catalana», és una exposició sintètica de la història sociopolítica dels comtats catalans a partir de la seva independència a finals del segle X, per entrar en l'estudi de la repoblació cristiana amb el procés de consolidació del domini del territori, que n'afavorirà el desenvolupament. I en aquest context social, polític i econòmic, malgrat ser reconegut encara el *Liber iudiciorum*, sorgeix un nou dret autòcton, popular, consuetudinari i heterogeni «integrat per múltiples elements de procedència diversa» que es concreta en un text jurídic que rep el nom d'*Usatges de Barcelona*, que, a finals del segle XII, és acceptat com a text legal i perviurà en el temps i el 1495 serà recollit en la primera compilació de dret català i, més tard, en la de 1704.

I seguint la història s'arriba a la formació del denominat *dret comú*. La lliçó 6, «El dret comú. Orígens, difusió i evolució», s'ocupa d'aquest fet transcendent. És un fenomen que es dona en l'àmbit europeu que contribueix a la formació del dret medieval hispànic i especialment del català, constituït per la introducció del dret romà justinianeu, el dret canònic i, en part, del dret llongobard feudal. Els autors expliquen detalladament la introducció del dret comú i les diverses formes de manifestació d'aquest dret: l'aplicació pràctica del dret en l'activitat notarial, judicial i jurídica en general; la producció del dret pels juristes formats en el dret comú que acaben ocupant càrrecs a la Cúria Reial, i «l'assumpció expressa del dret comú com a dret supletori del dret propi». I en la se-

gona part d'aquesta lliçó fan una referència de caràcter general a les escoles de glossadors i als comentaristes.

Aquesta lliçó que acabem de ressenyar és introductòria de la següent, la 7, «El dret a la Catalunya medieval», d'importància decisiva per entendre el nostre ordenament jurídic. Es refereixen a la història detallada de la recepció: la influència de les universitats de Bolonya i Montpeller, i els estudiants que hi acudeixen i que en retornen especialitzats en dret romà i canònic. També fan referència a la difusió al Principat des de principis del segle XIII de formularis notariais italians, mentre que els *Usatges de Barcelona* esdevenen «un ordenament general territorial», i no deixen d'esmentar les Corts de Barcelona de Jaume I, celebrades el 1251, en les quals es prohibeix taxativament recórrer a les lleis romanes i canòniques i es deroga expressament les lleis gòtiques. El dret aplicable a Catalunya serà els *Usatges*, els Costums propis de cada lloc, i ja en allò que no regulin s'ha d'acudir al *sensum naturalis*. La lliçó segueix amb l'apartat «El dret regi, el dret municipal i el dret senyorial» i els subapartats següents es refereixen a cadascun d'aquests conceptes. Quant al dret municipal, a la descripció general destaquen els Costums de Lleida de 1226, els Costums de Perpinyà, els Costums de Tortosa, els Costums de Barcelona (el *Recognoverunt proceres*), el dret de Girona, el dret especial de les valls pirenaïques, els Costums de Tàrraga, els Costums d'Orta, els Costums de la Batllia de Miravet i els Costums de la Torre de l'Espanyol. En tractar del dret senyorial, concreten el comentari a les Costums de Catalunya i les Commemoracions de Pere Albert. Dintre aquest gran apartat no podia faltar el dret mercantil marítim. La lliçó es complementa amb l'apartat «La compilació del dret català», amb la història i descripció de les tres compilacions, la de 1495, la de 1588-1589 i la de 1704. Acaba la lliçó amb «La literatura jurídica», en què fan una relació dels importants juristes catalans dedicats a l'estudi i a la interpretació del dret.

Aquestes *Lliçons d'història del dret* abasten també les diferents manifestacions del dret dels regnes peninsulars. Per això les tres darreres lliçons estan dedicades a altres regnes hispànics. La lliçó 8, s'enceta amb la recuperació dels territoris per part dels grups refugiats a la zona que avui són Astúries i Cantàbria que formen el regne astur, que, més tard, donarà lloc a la creació dels regnes de Lleó i Castella, que s'uneixen definitivament vers 1230. En l'ordre jurídic, si bé en el regne astur sorgeix un dret autòcton consuetudinari, en el segle XI Alfons II imposa el *Liber iudiciorum*. Pel que fa al dret municipal, denominat *fuero*, en el regne que formen Lleó i Castella s'imposa el costum al costat de «quatre fonts fonamentals»: les cartes de població, les cartes o *fueros* de franquesa, les col·leccions o recopilacions de dret local conegudes per *fueros extensos*, propis de Castella la Nova, i també el *Liber iudiciorum* com a *fuero municipal*, fonts que són

exposades detalladament, pel que fa a la seva història i al seu contingut. Passen després a l'estudi del dret senyorial i del dret regi castellà, i en aquest marc tracten la figura de Ferran III, que fa traduir el *Liber iudiciorum* —que s'anomenarà *Fuero juzgo*—, que s'introdueix a Andalusia i Múrcia, i d'Alfons X, autor d'importantes obres de caràcter jurídic: *Fuero real*, *Espéculo* i *Las siete partidas*. Les pàgines finals de la lliçó estan dedicades al sistema de fonts del dret castellà, i fan referència a les *Leyes nuevas* i l'*Ordenamiento de Alcalá* i a les recopilacions a partir del segle XV: *Ordenamiento de Montalvo*, *Nueva recopilación* i *Novísima recopilación* i el *Suplemento*, que «regeix el segle XIX fins a la Codificació».

En aquesta síntesi del dret dels diversos territoris peninsulars, la lliçó 9 està dedicada al País Basc i Navarra i s'inicia amb la descripció dels territoris bascos: «Un cas peculiar [escriuen] és el del poble basc. Un poble preromà que ocupa originàriament l'actual Navarra i el primitiu comtat d'Aragó, i que evita la romanització, particularment els pobladors de les actuals Biscaia i Guipúscoa; el regne visigot tampoc els domina... i de semblant manera la nova autoritat sarraïna no aconsegueix sotmetre'ls.» Els territoris bascos «compten amb un sistema jurídic consuetudinari i de llarga tradició, més antic que el castellà». Després d'aquesta sintètica presentació historicojurídica es refereixen a les tres comunitats formades entre els segles IX i XIII, per referir-se a cadascun dels territoris: Àlaba, Guipúscoa i Biscaia, amb la relació dels diversos *fueros*. Un altre apartat mereix «El regne de Navarra», en la història política i jurídica del qual distingeixen dues etapes: abans i després de 1512, data en què s'incorpora a Castella. En l'ordre jurídic, en el segle XIII apareix el *Fuero general de Navarra*, que conviu amb els furs locals. Aquest *fuero* és reformat per unes lleis que s'anomenen *amejoramientos*.

Finalment, la lliçó 10, amb la qual s'acaba el manual, s'ocupa de la Corona d'Aragó, distingint els diversos períodes de la seva història política i jurídica. El primer període, segles VIII-XI, correspon a la primera fase de la conquesta contra els sarraïns, en els orígens del regne d'Aragó, amb un dret propi fins que en el segle XI apareixen els furs i descriuen el *Fuero de Jaca* i el *Fuero de Sobrarbe*. El segon període, del segle XII a mitjan segle XIII, correspon a la constitució de la confederació catalanoaragonesa. Fins aquí, pel que fa al dret, prima el costum, si bé sorgeixen diversos furs locals que finalment són recopilats en els *Fueros de Aragón*. En el tercer període (1247-1437) s'imposen els *Fueros de Aragón*, que en l'ordre de prelació de fonts figuren en primer lloc, seguits del sentit natural i l'equitat. En el quart període (1437-1707) el dret té dos elements o fonts bàsics: els *Fueros de Aragón*, de 1247, denominats també *Codi d'Oscà*, i les *Observancias*, recopilades l'any 1437. I el cinquè període (1707-1711), amb la Guerra de Successió a la Corona espanyola, que acaba amb la imposició del

dret de Castella i el posterior Decret de Nova Planta. Un apartat final d'aquesta lliçó està dedicat al dret valencià, als Furs de València i al dret mallorquí, ambdós des de la conquesta de Jaume I fins a Felip V i els decrets de Nova Planta.

Cada lliçó es complementa amb un paràgraf extret de textos d'autors d'autoritat referits al tema; així, el lector trobarà paràgrafs de Josep M. Font i Rius, Juan Iglesias, Aquilino Iglesias Ferreirós, Alfonso Garcia-Gallo, Tomàs de Montagut, Paolo Grossi, José A. Escudero, Francisco Tomàs y Valiente i Román Piñas Homs. L'estil de l'obra és clar, amb paràgrafs d'una extensió que no depassen les normes de la llegibilitat.

En definitiva, deu lliçons que es clouen amb unes notes de bibliografia bàsica i complementària que constitueixen la primera part d'una matèria que en el pla docent s'estudia en tres cursos i que en les 142 pàgines d'atapeïda però lleugera tipografia s'ocupa d'explicar, segons l'objectiu dels autors, l'origen i l'evolució dels sistemes jurídics que regeixen a la península Ibèrica i en els seus diferents pobles o unitats polítiques. Cal esperar, doncs, que els autors prossegueixin la seva tasca amb un nou volum que ofereixi continuïtat a aquest interessant i ben documentat manual que ha d'acomplir, amb escreix, la seva finalitat per a l'ensenyament, però que pot servir també de consulta per als estudiosos del tema.

Josep M. Mas i Solench

*PRATIQUE JURIDIQUE DE LA PAIX ET TRÊVE DE DIEU
À PARTIR DU CONCILE DE CHARROUX (989-1250),
DE THOMAS GERGEN¹*

Thomas Gergen ens presenta aquest nou treball seu dedicat a la pau i a la treva de Déu. L'autor ha treballat amb nombroses fonts documentals i bibliogràfiques, com ho acredita tot llistant-les.

Gergen es refereix en primer lloc a la pau de Déu, als orígens de la institució. Així remet als textos bíblics i als pares de l'Església com sant Agustí, quan s'afirma que l'estat ordinari de l'home és la pau mentre que la guerra solament pot permetre's de manera excepcional. Afirmar en tot cas que la institució neix en el si de l'Església, que d'aquesta manera introdueix a la Terra l'anomenada *pau del Senyor* i en darrer terme persegueix instaurar el regne de Déu entre els homes.

1. Vol. 285, Frankfurt, Peter Lang, 2004, col·l. «Rechtshistorische Reihe», 264 p.

D'aquesta manera l'autor se situa ja a la França del segle x, concretament el 989, quan els bisbes del país es reuneixen a l'abadia de Charroux per intentar restablir amb la proclamació de la pau de Déu l'ordre públic, trencat pels conflictes entre el monarca Hug Capet i els comtes de Poitiers, Angulema i Limoges per raó del ducat d'Aquitània. A partir d'aquí la institució s'estén per França i també per Catalunya, Alemanya i Itàlia, i dóna lloc després a l'altra institució de la *treva de Déu*, com ja s'expressa en un altre concili celebrat a Cambrai el 1024 (que proclama que el diumenge és un dia de treva general).

Charroux és una abadia fundada a finals del segle VIII pel comte Roger de Limoges i la seva esposa Eufràsia, al començament del regnat de Carlemany; i un lloc de gran devoció popular per certs fets prodigiosos, produïts alguns al mateix segle x. Un monestir, d'altra banda, molt vinculat al mateix Carlemany, atès que hi ingressa un fill seu il·legítim, Hug.

En tot cas el Concili de Charroux celebrat l'1 de juny de 989 seria, com afirma l'autor, el primer concili de la pau de Déu celebrat a França i de fet a Europa. Una institució que a partir d'aquell moment tindrà un paper molt important en la civilització medieval europea durant segles. Hi participen l'arquebisbe de Burdeus i cinc bisbes més, tots ells de l'est de França (Poitiers, Limoges, Périgueux, Saintes i Angulema).

El de Charroux el succeeixen altres concilis com el de Puy de 994, en què es proclama la treva i la pau de Déu; el de Limoges del mateix any, en què «*pactumque pacis et iustitiae foederata est*»; els de Poitiers entre els anys 1000 i 1014, en els quals es proclama la restauració de la pau i la justícia, etc.

Però aquest primer concili de Charroux influeix notablement a Catalunya, on ja es proclama la pau de Déu el 1027 a Toluges —prop d'Elna, al Rosselló— i a Girona i Barcelona el 1064 (com també a Itàlia i Alemanya). Diferent és el cas d'Anglaterra, on no es coneix la institució de la pau de Déu, però s'aplica la *treva regis*, com una pau garantida pel monarca.

Gergen, ja en un primer apartat, defineix la pau de Déu com el mitjà que els bisbes utilitzen per a omplir la llacuna deixada pel poder reial en curs de desaparició per tal de protegir els més dèbils; i sobretot l'autor insisteix en el fet que la mateixa pau de Déu esdevé una nova font del dret essencialment en l'ordre penal, sens dubte modificable i fins i tot en expressió seva «negociable», entre l'Església i els senyors i els prínceps en la mesura que aquests hi participen (s. XI-XII). Encara en aquest context es posa de manifest com la celebració i l'ordenació dels mateixos concilis de la pau acaben imposant una reforma interna de l'Església que per si mateixa constitueix també un poder temporal; d'aquesta manera la pau de Déu regeix la relació entre l'Església i els laics, i també la disciplina del mateix clergat.

La treva de Déu, en canvi, afecta un període de temps, uns dies importants en la litúrgia, durant els quals cap persona no pot dur armes o guerrear. L'autor destaca l'origen germànic del terme *treuwa*, que expressava un jurament que suspenia per un temps els conflictes entre la parentela per raó de venjança. En l'època carolíngia el diumenge era un dia de treva obligatòria en el qual se suspenien els plets dominicals.

En un altre apartat el nostre autor examina les actes del Concili de Charroux. Transcriu el preàmbul en què els assistents s'encomanen al Senyor i Salvador Jesucrist i on s'al·ludeix també al clergat en general i als fidels d'ambdós sexes; i tot seguit es traslladen els cànons que s'aproven. Els tres primers condemnen i anatematitzen els que «violen» i roben les esglésies, els que roben els pobres i aquells que ataquen els clergues. El càstig, en aquests casos tractant-se de laics, serà l'anatema i l'excomunicació, i fins i tot es preveu una possible indemnització.

Hi ha un quart cànon que l'autor considera un precedent de la reforma gregoriana: es condemnen els sacerdots i els diaques que viuen en concubinatge amb dones o que hi tenen relacions sexuals. La sanció per als clergues serà la separació del servei religiós i no podran celebrar missa.

D'altra banda, a partir de Charroux i en els concilis següents, amb l'expansió de la institució per l'Europa occidental, s'acredita la configuració d'un nou sistema jurídic sobre la base de la confirmació successiva dels cànons aprovats en aquell primer concili i amb l'aparició d'una nova normativa que d'altra banda es recull també i s'imposa en l'ordenament jurídic del regne. Ja la proclamació de la pau i de la treva de Déu es feia amb la utilització d'una certa retòrica i de la prestació del preceptiu jurament davant de relíquies sagrades traslladades expressament en cada concili.

Altres aspectes formals que l'autor tracta són, per exemple, el de la vigència territorial dels acords dels concilis, i en aquest sentit entén que és en el de les diòcesis dels bisbes que intervenen. També es refereix als autors més importants que tracten des del segle IX sobre la pau eclesiàstica: Hincmar de Reims, Odiló de Cluny, Adémar de Chabannes i Yves de Chartres.

Gergen s'ocupa igualment de la pràctica de la pau de Déu, de la manera com es realitza materialment, de la seva aplicació explícita. D'aquesta manera, després de recordar la immunitat dels llocs sagrats i de les zones especialment protegides, l'autor es refereix a la necessitat dels pactes entre l'Església i els fidels per a assegurar el compliment dels seus mandats. I justament en aquest cas es refereix expressament a la *sacratia* que es practica a Catalunya: als pactes de pau o *convenientiae* que es negocien per a resoldre un conflicte entre dues parts i perquè es reconciliïn. Així ocorre a Toluges (Rosselló) el 1027, quan uns bisbes i altres eclesiàstics es reuneixen amb un grup de laics per a celebrar el primer

concili de la pau i fer jurament d'un *pactum sive treugam*. Els preocupava especialment la treva dels diumenges, i es va acordar protegir els eclesiàstics i els homes i les dones no armats així com les cases que es trobessin en un cercle de trenta passos d'una església. A partir d'aquest concili, en virtut de la *sacraría* o *sagrera* acordada, solament els bisbes podien jutjar les malifetes que s'hi haguessin comès (el terme *sagrera* ja apareix a Catalunya en un document datat el 976, en una donació feta a la catedral de Santa Eulàlia de Brullà, al sud-oest d'Elna).

La institució, la recullen els *Usatges de Barcelona*, que sovint s'hi refereixen al·ludint als «trenta passos», com ocorre en l'usatge 133, que fa referència a l'asil dins el cercle dels trenta passos, com ja establia el cànon deu del XII Concili de Toledo de 681. Els usatges 173 i 174 també tracten de la pau eterna per a les esglésies, els clergues desarmats, els vilatans i les seves cases, certs animals i els cementiris, a més d'anunciar la treva per a determinades festivitats.

En altres concilis catalans talment es fa remissió als trenta passos, com en el de Vic de 1064-1066 i el de Girona de 1068. El 1131 Ramon Berenguer III de Barcelona, d'acord amb l'arquebisbe Oleguer de Tarragona, instaura la protecció dels trenta passos i de les esglésies que no siguin fortificades. I la Constitució de pau i treva de 1173 promulgada per al Rosselló per Alfons I de Barcelona i d'Aragó constitueix la primera iniciativa pública de defensa de les esglésies, els cementiris i llocs sagrats després del Concili de Toluges; el rei fa signar la pau a un grup molt representatiu de les famílies nobles de la regió. I les constitucions que Jaume I promulgà el 1228 es consideren les darreres del «moviment de la pau» a Catalunya.

El nostre autor aporta encara nombroses dades sobre la pau i treva a Catalunya, i fa referència a diverses actuacions eclesiàstiques i senyoriales de gran interès.

Un cas semblant al català amb els *Usatges de Barcelona* és l'alemany del *Sachsenspiegel* (el mirall dels saxons), un ordenament escrit consuetudinari, que és el més conegut d'Alemanya.

A partir d'aquí Gergen es refereix a casos documentats de ruptura de la pau i la treva de Déu, estudia l'aplicació dels diferents cànons vigents, els càstigs i la penitència que s'imposen, etc.

I encara s'ocupa dels Costums propis de la vila de Charroux, integrats per diverses cartes i privilegis senyoriales, el primer dels quals està datat del 1150, confirmat el 1177, i n'hi ha un altre de 1247. Tots junts conformen l'ordenament jurídic propi pel qual es regeixen els seus habitants i són reconeguts pels seus senyors. La carta de 1150 conté setze capítols relatius a dret públic, dret penal i dret civil; i la de 1247, pactada entre el comte titular del lloc i l'abat de Charroux, inclou uns cinquanta-dos capítols amb contingut també divers.

Aquest llibre constitueix, doncs, una aportació fonamental per a l'estudi de les institucions que hi són tractades, però va més enllà en tant que ens aporta nombrosa informació històrica també del nostre país, que ens permet aprofundir en el coneixement històric institucional. Una obra amb un format divulgatiu dins aquesta col·lecció alemanya de «Rechtshistorische Reihe» (n'és el volum número 285), que ultrapassa aquest objectiu inicial i es converteix en un treball de recerca de primer ordre.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

*HISTORIA DEL DERECHO Y DE LAS INSTITUCIONES:
UN ENSAYO CONCEPTUAL Y DE FUNDAMENTACIÓN CIENTÍFICA
A LA LUZ DE LA DOCTRINA HISPÁNICA Y DEL DERECHO
ESPAÑOL Y COMPARADO FRANCÉS, ALEMÁN Y SUIZO,
DE MARÍA ENCARNACIÓN GÓMEZ ROJO¹*

La doctora Gómez Rojo ens presenta aquest assaig, que ella titula de conceptual i de fonamentació científica, de la història del dret i de les institucions com a tal disciplina acadèmica, en una línia d'investigació encetada pel seu mestre, el doctor Manuel Peláez de la Universitat de Màlaga.

D'aquesta manera l'autora cerca els orígens i l'evolució de la disciplina en la seva triple vessant científica històrica, jurídica i autònoma. Així en cerca el naixement a Alemanya a començament del segle XIX a través de la cèlebre polèmica entre Savigny i Thibaut sobre la codificació del dret. A partir d'aquest conflicte i dels treballs que aquells autors publicaren, es va plantejar la necessitat d'estudiar i comentar el dret civil enmig d'un debat que va dur a terme en aquell país l'anomenada Escola Històrica del Dret.

Aleshores és quan sorgeix a Alemanya la història de la ciència del dret com a ciència, però es produeix ben aviat una escissió entre els seguidors de Savigny quant a la determinació de l'objecte de la metodologia històrica: per als uns l'essència de la cultura alemanya es troba en el dret romà i per als altres la investigació en el camp del dret s'havia d'orientar cap al dret consuetudinari germànic. A Espanya, aquesta polèmica influeix Eduardo de Hinojosa, de manera que la

1. *Estudios y Ensayos* (Universidad de Málaga), vol. 84 (2003), 243 p.

història del dret acaba ubicada dins el camp de les ciències històriques fins que, a mitjan segle XX, Alfonso García-Gallo en promou la inclusió en l'àmbit de la ciència jurídica.

L'autora segueix tractant entorn de l'objecte de la disciplina i conclou que consisteix en l'estudi del dret que fou, de la seva formulació materialitzada en les fonts de creació i en l'aplicació funcional de les institucions jurídiques, i el distingeix del dret actual i d'altres disciplines com és la filosofia del dret. En cada cas caldrà fixar, evidentment, els límits espacials i temporals en els quals s'emmarcarà l'estudi de la disciplina.

La doctora Gómez s'ocupa igualment de manera brillant de la metodologia en l'estudi del dret històric, tot recordant els plantejaments de Savigny expressats entorn del principi de l'estreta vinculació entre el poble i el seu dret. En aquest sentit s'insisteix en la necessitat d'utilitzar degudament les fonts històriques, respectant uns criteris cronològics i tècnics ben definits que permetin la reconstrucció historicojurídica que en darrer terme es persegueix, i finalment, situant les fonts analitzades en el context socioeconòmic i demogràfic corresponent.

En un quart apartat, la nostra autora tracta de la significació de l'ensenyament iushistòric en els plans d'estudis universitaris espanyols, francesos, alemanys i suïssos. Així es destaca el fet indiscutible de la importància que sempre s'ha atribuït, a Espanya, a l'ensenyança de la història en els estudis jurídics fins a la situació actual, que varia segons els plans de cada universitat, tot tenint en compte els crèdits mínims que s'exigeixen en comú per a tot l'Estat. Una situació que contrasta amb la importància que s'atribueix a la història del dret en altres universitats europees, sobretot les alemanyes i suïsses.

Un altre apartat del llibre es refereix a la funció de la disciplina en la formació integral del jurista, tot destacant el caràcter fonamental que tenia en temps passats juntament amb altres disciplines com el dret romà, mentre que actualment ha passat malauradament a un segon nivell malgrat la seva evident transcendència en la formació cultural del jurista.

I finalment la doctora Gómez esbossa unes línies sobre quin és per a ella el futur de la universitat a Espanya sota la influència evident de la nova normativa i les directrius europees vigents i en el seu marc, a partir de la declaració conjunta dels ministres d'ensenyament, datada a Bolònia el 19 de juny de 1999. Es fa un repàs a la normativa estatal i autonòmica sorgida arran d'aquella declaració relativa a l'accés a la universitat, a la provisió del professorat, a la contractació de personal, etc., i es relacionen els objectius fixats per la normativa legal que ha de perseguir la universitat: bàsicament millorar la qualitat de l'ensenyança, aconseguir una gestió més eficaç, assolir l'autonomia universitària i millorar els processos de selecció i de mobilitat del professorat.

Un treball, doncs, útil, de síntesi potser necessari per a resituar de manera succinta la disciplina de la història del dret en el seu context com a tal ciència, i a la vegada per a reivindicar-ne la importància en la formació integral del jurista, al marge d'altres consideracions pròpies i generals de la disciplina, que la societat actual no pot ignorar. Un assaig, finalment, també d'utilitat per a conèixer la situació actual de la universitat a l'Estat espanyol.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

*PAGAR AL REY EN LA CORONA DE ARAGÓN
DURANTE EL SIGLO XIV, DE MANUEL SÁNCHEZ MARTÍNEZ¹*

Manuel Sánchez reedita en aquest volum catorze articles sobre fiscalitat i finances escrits entre els anys 1971 i 2001. Uns foren escrits per ell i vinculats amb la que va ser la seva tesi doctoral sobre les relacions de la Corona d'Aragó amb el regne de Granada en el regnat d'Alfons III el Benigne; i d'altres són articles escrits ja en el si del grup d'investigació que el mateix autor dirigeix a la Institució Milà i Fontanals. Però tots s'han elaborat a partir especialment dels fons documentals existents a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de les seccions del Reial Patrimoni i del Mestre Racional, fonamentalment.

En qualsevol cas, es reediten, com dèiem, aquells articles sense ser retocats i en tant que són expressió del moment en què foren redactats, com manifesta el mateix Sánchez. Ell n'ha disposat la publicació en aquest volum, distingint tres parts:

— *La fiscalitat reial*

La primera part, referent a la fiscalitat reial, recull cinc treballs; i remetent-se a aquests articles, Sánchez recorda com a la Corona d'Aragó el rei manca d'autoritat per a exigir tributs, fins al punt que l'única fiscalitat reial és pròpiament la que s'exigeix a les terres del patrimoni reial. A més d'aquests tributs pròpiament senyorials, el monarca podia exigir el servei d'host i cobrar *cenias*, *peytas* i *questias* ordinàries; i finalment també podia exigir determinades *exacions* a les comunitats confessionals.

1. Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Institución Milá y Fontanals, 2003, 582 p.

D'aquesta manera, els dos primers treballs que es publiquen s'ocupen dels subsidis extraordinaris que la Corona demanava a les aljames jueves entre 1327 i 1336 («La fiscalidad catalanoaragonesa y las aljamas de judíos en la época de Alfonso IV [1327/1336]», publicat el 1982), i a les comunitats reials d'Aragó entre 1329 i 1333 per fer front a les despeses que es deriven de la guerra contra el regne de Granada («La fiscalidad extraordinaria en el reino de Aragón durante el primer tercio del siglo XIV: los subsidios para la campaña granadina [1329/1333]», de 1993).

El quart treball, «Fiscalidad pontificia y finanzas reales en Cataluña a mediados del s. XIV: las décimas de 1349, 1351 y 1354» (1994), no tracta pròpiament de la fiscalitat reial, atès que els delmes no són tributs de la Corona sinó que aquesta té part en l'ingrés que en fa l'Església. Però és cert que Pere el Cerimoniós va finançar les seves campanyes mediterrànies amb aquells delmes, per la qual cosa constitueixen una font de finançament prou important.

El tercer article, titulat «Después de Aidu de Turdu (1347): los sucesos de Cerdeña y sus repercusiones» (1990), s'ocupa de l'alienació massiva del patrimoni reial, especialment a partir de la dècada de 1340, la qual cosa redueix de manera considerable la capacitat tributaria del rei.

I el cinquè treball, «*Defensar lo principat de Cathalunya* dans la seconde moitié du XIV siècle: de la prestation militaire a l'impôt» (2001), es refereix a la mutació de l'antic servei militar implícit en l'Usatge de Barcelona *Princeps namque* en una càrrega fiscal més a pagar per totes les comunitats del país; i en aquest sentit els fogatges establerts per a pagar la redempció del servei foren pràcticament l'única expressió d'una fiscalitat reial que va tenir vigència.

— *Corts, Parlament i fiscalitat*

En una segona part es reuneixen quatre articles més relatius als donatius que el rei rebia, fruit de la negociació i el diàleg entre ell i els braços reunits en les assemblees nacionals durant la primera meitat del segle XIV.

Un d'aquests articles és el que es publica en sisè lloc, «La contribución valenciana a la cruzada granadina de Alfonso IV de Aragón», de 1981.

En un altre, el setè, fet en col·laboració amb Sílvia Gassiot, es mostra el desenvolupament de les Corts de Barcelona de 1340, en les quals, entre altres coses, s'autoritza les ciutats i viles reials a recaptar els donatius a la Corona per mitjà d'impostos indirectes sobre el consum i la transacció de béns. El seu títol és «*La Cort General* de Barcelona (1340) y la contribución catalana a la guerra del Estrecho», i va ser publicat el 1991.

El novè article intenta mostrar l'evolució de la fiscalitat reial entre finals del segle XIII i mitjan segle XIV («1289/92 y 1342/44: dos fechas cruciales en la evolución de la fiscalidad real y urbana en Cataluña», de 1998).

I el vuitè treball estudia l'activitat parlamentària entre 1350 i 1357, en particular del Parlament de Vilafranca del Penedès de 1353, on es discuteix sobre el procés d'endeutament censal dels municipis catalans («*Corts, Parlaments* y fiscalidad en Cataluña: las “profertes” para las guerras mediterráneas (1350/1356)», és de 1996).

— *Fiscalitat reial, ciutats i finances urbanes*

La tercera part del volum que es publica agrupa els altres cinc articles, quatre dels quals estan dedicats a l'estudi de la fiscalitat i les finances municipals, així com de la seva vinculació amb la monarquia.

Així l'onzè, fet amb Pere Ortí, constitueix una proposta en paraules de Sánchez, de síntesi de l'evolució de la fiscalitat municipal a Catalunya des de finals del segle XIII fins a mitjan segle següent, i talment es posa de manifest el paper fonamental que la monarquia va exercir per a la creació del sistema fiscal municipal a Catalunya. El treball es publica amb el títol de «La Corona en la génesis del sistema fiscal municipal en Cataluña (1300-1360)», i és de 1995.

En l'article dotzè l'autor assumeix els resultats de l'anterior i hi afegeix dades de les ciutats i viles de València, on el sistema fiscal evoluciona per les mateixes vies que el català. El seu títol és «Le système fiscal des villes catalanes et valenciennes du domaine royal au bas Moyen Âge», i es publica el 1999.

El catorzè treball presenta una síntesi del mateix tema en el conjunt de la Corona d'Aragó tot partint de l'estudi del deute públic i de la seva funció primordial en el finançament municipal (com en totes les diputacions del General de Catalunya, d'Aragó i de València). El seu títol és «Dette publique, autorités princières et villes dans les pays de la Couronne d'Aragon (XIVe-XVe siècles)» (2001).

El desè article es refereix al finançament de la primera expedició que es fa a Sardenya tot acreditant la introducció de la tributació indirecta sobre el consum i el comerç com a sistema de finançament públic, amb la denominació de *imposiciones* («Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista del regno di Sardegna e Corsica (1321/1326)», fou editat per primera vegada el 1995).

Encara tenim el tretzè treball, en què s'examina el cas d'una vila senyorial quant a les seves estructures fiscals i financeres en el període comprès entre 1381 i 1382, tot partint d'un llibre de *clavaria*; es tracta de Castelló d'Empúries, capital del comtat del mateix nom. Es titula «Fiscalidad y finanzas de una villa señorial catalana: Castelló d'Empúries, 1381-1382», i és de 1999.

En definitiva, és un encert haver reunit en un volum tots aquests articles de Manuel Sánchez, que formen un corpus sobre la fiscalitat de la Corona d'Aragó i en particular de Catalunya, bé que en un període molt determinat del segle XIV, la qual cosa en facilita als estudiosos i especialistes la consulta obligada atesa la seva qualitat.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

LA CIUTAT I ELS PODERS / LA VILLE ET LES POUVOIRS,
COORDINAT PER LOUIS ASSIER ANDRIEU I RAYMOND SALA¹

L'any 1997 es commemorava el 800 aniversari de la concessió pel rei Pere I d'una carta de constitució del Consolat Municipal de Perpinyà; i per tal motiu del dia 23 al 25 d'octubre d'aquell any se celebrava un col·loqui o congrés que tenia per objectiu examinar-la i estudiar-la institucionalment i en el context de la seva pertinença a Catalunya i a l'Occitània a la conca mediterrània.

Finalment se'n publicaven les actes, en què es recullen totes les intervencions, ponències i comunicacions presentades en aquest col·loqui, sota la coordinació dels senyors Louis Assier Andrieu i Raymond Sala.

Les actes comencen amb els escrits de presentació dels coordinadors del col·loqui, els senyors Assier i Sala, i a continuació segueixen ja les conferències, dividides en tres capítols o blocs temàtics.

El primer capítol es titula «Autour de la charte: ville et société / A l'entorn de la carta: vila i societat»; i és el doctor André Gouron qui obre aquest bloc amb una conferència inaugural sota el títol de «La place de la charte de Perpignan dans l'évolution du douzième siècle méditerranéen». L'autor afirma a manera de conclusió que el document reflecteix certes tradicions visigòtiques i del dret consuetudinari català, però també hi observa l'impacte de les idees polítiques i jurídiques vingudes d'Itàlia.

Jordi J. Costa presenta la seva intervenció «A propòsit dels noms dels cinc còsols de la carta de 1197», amb què estudia els seus noms i cognoms i en fixa l'evolució fins avui.

Renada Laura Portet tracta dels propietaris de les cases i altres finques immobles que ocupen l'espai urbà d'aquesta vila amb «Les coronells de Perpinyà».

1. *Actes du Colloque du Huitième Centenaire de la Charte de Perpignan 23/25 octobre 1997*, Perpinyà, Artemis, 2000, 678 p.

I per la seva part, Joan Abelanet presenta «Perpignan d'avant l'histoire». L'autor es refereix als vestigis trobats a Perpinyà i el seu territori de les èpoques neolítica, de bronze i romana.

Aymat Catafau, amb «La villa Perpiniani: son territoire et ses limites (Xe-XIIIe siècles)», es remunta als orígens de la vila (any 927) i la defineix en el moment històric a què es refereix, i en destaca la situació estratègica tot remarcant la voluntat dels comtes d'establir-hi un poder unitari lluny dels conflictes senyorials que en general afectaven els seus dominis.

Pierre Ponsich, per la seva part, s'ocupa del Perpinyà altmedieval d'entre els segles X i XII: «Perpinyà haut-médiévale. Naissance d'une cité comtale (Xe-XIIIe siècles)».

Segueix la intervenció del professor Aquilino Iglesia, titulada «De nuevo sobre el concepto de derecho municipal», en la línia d'altres treballs seus anteriors, l'autor es refereix i desenvolupa els conceptes de dret municipal, dret senyorial i dret regi, tot definint aquestes categories diferenciant-les de les més genèriques de dret territorial i dret local.

Olivier Poisson titula el seu treball «Les édifices du pouvoir civil du Moyen Âge à Perpignan: un rapide bilan patrimonial». Així es refereix a la Casa de la Vila, la Llotja de Mar i al Palau de la Diputació, tres edificis emblemàtics de la ciutat, i n'explica la història. I a continuació Laure Verdon presenta «Le quartier Saint-Mathieu de Perpignan: un exemple de la croissance d'une ville au XIIIe siècle»; un barri creat sobre un sector del terme de Perpinyà cedit per l'orde del Temple i als quals Jaume I es refereix l'any 1247 arran de certs pactes amb aquells cavallers d'aquell orde. La creació d'aquest i uns altres dos barris en la mateixa època acredita el creixement demogràfic de la vila.

Claude Denjean presenta un treball sota el títol de «Être juif à Perpignan et dans sa *collecta* après 1260». L'autor explica com els primers jueus coneguts de Perpinyà s'hi instal·len vers el 1250, i allí arribaran diversos grups nous que fugen de la veïna França (1306) i d'Anglaterra (1291), des d'on són expulsats; ja la comunitat jueva de la vila gaudeix de certs privilegis i d'una notable autonomia administrativa amb la seva sinagoga, escoles, etc., fins entrar en decadència a la primeria del segle XV.

«Mesures d'ordre et de police réglementant l'usage des eaux: l'exemple des canaux de Perpignan aux XIVe et XVe siècles» es titula la intervenció de Sylvie Caucaus. L'autora aporta dades sobre els recs de Perpinyà ja documentats el segle XII, i estudia les ordenacions reguladores del servei de subministrament d'aigua per assegurar el seu bon funcionament i satisfer degudament les necessitats de la població.

Lluís To, amb el títol «Els remences i el desenvolupament de les viles catalanes a l'entorn de 1200», es refereix al creixement de les ciutats que s'observa a

l'entorn d'aquell any i a la situació en la mateixa època de la servitud pagesa amb menció especial als remences dels masos. I Flocel Sabaté presenta «Perpinyà, capital baixmedieval dels comtats de Rosselló i Cerdanya», en què distingeix també la seva condició de centre de la vegueria de Rosselló i Vallespir i durant un temps del regne de Mallorca (1276-1344).

Altres intervencions més localistes són la de Marie-Claude Marandet, que presenta «Un exemple de ville policée en Midi toulousain à la fin du Moyen Âge: Castelnaudary», i la de Roland Viader, que, bé que de manera genèrica, es refereix als conflictes comunitaris en «Silences, murmures, clameurs: les communautés pyrénéennes au Moyen Âge».

Per la seva part, el doctor Josep M. Font Rius recull, amb «Historiografia recent (1975-2000) sobre el municipi català medieval», succintament i ordenadament la producció referent al règim municipal de les terres catalanes en el període indicat en el títol de la seva intervenció. I ho fa per blocs temàtics: la base premunicipal, el règim de Consolat, el municipi de Barcelona, l'estructura social ciutadana, el municipi a les comarques, la competència municipal i les ordinations, la fiscalitat municipal, la disciplina de mercat amb referència especial a la figura del mostassaf, els textos normatius de la vida municipal (els privilegis), els llibres d'acords i deliberacions, i les col·leccions de costums locals.

S'inicia després el segon capítol de les actes, sota el títol de «Les pouvoirs dans la ville / Els poders dins la ciutat». I la primera intervenció en aquest bloc és la d'Alícia Marcet, amb «Du Consulat de Perpignan», una breu ressenya sobre la seva introducció en aquella vila el 1197 i el seu desenvolupament en els segles següents.

Antoine de Roux presenta «Perpignan, les acteurs du développement urbain au temps de la placa forte», i se situa entre el segle XV i pràcticament els inicis del segle XX.

Françoise Paul-Lévy titula el seu extens treball «La ville médiévale: comment la voir autrement?». Des d'una perspectiva sociològica, i sense amagar els riscos que es poden córrer, s'analitza la significació de les expressions de *castrum*, *castellum*, *villa* i *bourg*, així com les funcions dels grups socials que integren la comunitat.

Serge Brunet s'ocupa dels pactes i les concòrdies establertes entre viles i llocs veïns sobre les pastures de la zona i en el període indicat, amb la seva intervenció «Les libertés des montagnards: nouvelles approches sur les lies et passeries des Pyrénées centrales (XIVe-XVIIe siècle)».

Per la seva part, Eva Serra es refereix a les Corts Catalanes celebrades a Barcelona a «Perpinyà a les Corts Catalanes de 1599». La nostra vila ocupava el quart lloc en la jerarquia del braç reial en les Corts Catalanes, amb dret a vot, i

l'autora explica els actes i fets en què els síndics de Perpinyà van intervenir en les dites corts de manera particular o en el conjunt del braç que integraven (en particular, contra certes pretensions dels braços baronials).

Alain Ayats presenta «Perpignan sous Louis XIV: une place de guerre; une villa dans la guerre». Tot recordant el caràcter de la vila de plaça forta, l'autor refereix l'oblit que pateix els primers anys de la segona meitat del segle XVII per a després anar guanyant una certa importància estratègica just a la frontera amb la península Ibèrica.

Didier Baisset parla de Lluís XIV a «L'entrée et le séjour de Louis XIV à Perpignan: un geste politique», que va fer un gest de contingut polític en una vila ja francesa arran del Tractat dels Pirineus i que va aprofitar el seu viatge a Saint Jean de Luz per a casar-se amb la infanta d'Espanya.

François-Paul Blanc titula el seu treball «Un privilège municipal catalan à l'épreuve du droit français: les bourgeois nobles de Perpignan et le second ordre. 1659-1789». L'autor es refereix a la noblesa municipal de Perpinyà, als seus ciutadans honrats, categoria establerta i reconeguda per Alfons IV el 1449 i convertits el 1768 en *ciutadans nobles* dins el regne de França.

Joan Peytaví Deixona analitza els corrents migratoris que s'adrecen a aquella vila i el seu territori especialment significatius entre mitjan segle XVI i el segle XVII a «Els immigrants al Perpinyà modern: el pes demogràfic i el poder integrador dels occitans».

Michel Brunet examina, a «Pouvoirs des villages, pouvoirs sur les villages en Roussillon au XVIIIe siècle», les institucions municipals que regeixen les viles del Rosselló en aquell període històric amb la pervivència inicial d'institucions històriques com el Consell General dels caps de casa.

Núria Sales presenta un treball titulat «Qu'étaient *Els comtats* au sein des monarchies plurielles? (XIVe-XVIIe siècles)», on es refereix als mateixos comtats del Rosselló i la Cerdanya i als seus canvis entre el Principat de Catalunya en el si de la monarquia hispànica i el regne de França.

Ja en aspectes més concrets que afecten el llarg període entre els segles XII i XX, Michelle Ros presenta «Le statut des habitants de Perpignan, du XIIe siècle à la Révolution française» amb què es refereix a l'ordenació de la població de la vila, a la condició d'habitant de Perpinyà i als seus drets i privilegis; el treball de Gilbert Larguier es titula «Fiscalité et institutions à Perpignan (XIIe-XVIIIe siècles)»; Michel Cadé, complementant els anteriors, presenta el seu article sobre els «Nouveaux pouvoirs municipaux à Perpignan: enjeux et stratégies (1789-1793)»; Fernand-Gérard Belledent ho fa amb «La ville et le pouvoir intellectuel: les sociétés savantes de Perpignan au XIXe siècle»; Jérôme Quaretti es refereix a «L'idée d'autonomie communale en 1871: l'exemple des Pyrénées-Orientales», sobre

el moviment comunal de París d'aquell any, i que també es manifesta en regions com la de Perpinyà, i Christian Camps intervé amb «Pouvoirs et identité à travers les noms des rues de Perpignan (du Moyen Âge au xxe siècle)».

En aquest mateix capítol tenim les intervencions de Raymond Sala, «La Jerusalem céleste dans la ville: XIIIe et XIVe siècles, XVIIe et XVIIIe siècles», que destaca la capitalitat religiosa de Perpinyà, i d'Anne Zink, «Voisins des villes et voisins des champs», sobre la institució del veïnatge, en què es distingeix els uns i els altres des de l'àmbit jurídic i des d'altres perspectives socioeconòmiques.

I el tercer capítol del llibre s'inicia tot seguit sota el títol genèric de «Le pouvoir de la cité / El poder de la ciutat». En aquest apartat, la primera intervenció és la de Thilo Firchow, «La Ville et le Social. Entre logique de maintenance et logique de développement», sobre la política urbana i el desenvolupament social de la ciutat.

Segueix Alain Tarrius amb un treball titulat «Economies subterrànies internacionals i mestissatge a la zona fronterera catalana», en què presenta les economies subterrànies de poblacions en crisi que afecten territoris com França, Espanya o Itàlia.

Christophe Charras, amb «Problemàtica, reptes i polítiques municipals del tractament de la qüestió del vagareig», fa un estudi entorn els mendicants i els vagabunds a l'Occident al segle XX. Per la seva part, Josep M. Comelles és autor de l'article «La devolució en el domini local de les polítiques estatals de salut i de protecció social», un treball centrat en les polítiques actuals en l'àmbit de la salut i la interrelació competencial en la matèria entre els poders locals i estatals.

Jean Pierre Garnier intervé amb «De l'espacial al social, del local al global», on es refereix a la globalització econòmica; mentre Manuel Martín presenta «La policia al segle XXI», i finalment Jean Pierre Gaudin intervé amb «La ciutat i les polítiques públiques a Europa».

Les actes inclouen la transcripció dels debats tinguts en les sessions del col·loqui, un cop feta una exposició de síntesi per part del seu coordinador, Louis Assier-Andrieu. A continuació, es publiquen uns resums de cada una de les ponències que s'han presentat, i en darrer terme, l'índex general de l'obra.

Una publicació, doncs, de gran qualitat, important per a endinsar-nos en el coneixement de la història de Perpinyà i talment del Rosselló i la Cerdanya, amb una visió àmplia que en certs aspectes arriba fins als nostres dies. Una obra de conjunt ja fonamental per a l'estudi de l'àmbit historicoinstitucional de Perpinyà i el seu territori.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

CONSTITUCIONS DELS REGNES HISPÀNICS EN L'ANTIC RÈGIM,
DE VICENT GARCÍA EDO¹

El professor García Edo ha publicat, en commemoració dels vint-i-cinc anys de la Constitució espanyola de 1978, el que l'autor defineix com els «textos constitucionals que van funcionar com a marc jurídic de cadascun dels diferents regnes i senyoriats peninsulars i de Mallorca» abans de la promulgació de la Constitució de Cadis de 1812. I ho ha fet precedint-los d'un breu estudi introductori i a la vegada explicatiu de forma succinta de la realitat de cada un d'aquells regnes.

El mateix García en fa una «Introducció» en què explica els motius que l'han dut a realitzar aquesta edició, on explica el mètode que segueix, etc. Ell mateix exposa que per a aquesta edició de textos utilitza edicions originals dels segles XVI al XVIII, bé que les relaciona amb altres textos i obres diverses. Són textos, doncs, de Castella, els tres senyoriats bascos, Navarra, Aragó, Catalunya, Mallorca i València.

L'obra comença amb un capítol titulat «La secular pluralitat jurídica i política espanyola», en què l'autor se situa en el regne visigot i es refereix en particular al *Liber iudicum* tot afirmant-ne la pervivència en alguns territoris peninsulars després de la conquesta als sarraïns. García assenjala com una manifestació d'aquesta pervivència el fet que fos traduït al castellà per ordre de Ferran III amb el títol de *Fuero juzgo*.

Un altre apartat d'aquest primer capítol es dedica al dret dels musulmans hispànics des del segle VIII fins a l'inici del XVII, quan s'ordena l'expulsió dels moriscos de la Corona d'Aragó, i n'esmenta i en descriu les fonts històriques, la primera de les quals és el llibre sagrat, l'*Alcorà*, i la segona, la *Sunna e Xara*. Precisament en aquest punt García cita un text conegut com el *Llibre de la çuna e xara dels moros*, que regia els musulmans de Sumacàrcer, a València.

I ja situant-nos en la segona meitat del segle VIII, ens traslладem ara a l'inici de la conquesta cristiana després de la invasió musulmana de la Península. L'autor ho descriu de manera clara i succinta explicant com es formen aleshores unes noves monarquies, uns «estats independents regits amb drets propis»; a partir d'aquí es formaria la diversitat jurídica que ha caracteritzat durant segles els territoris peninsulars.

Un segon capítol d'aquesta edició rep el títol d'«Origen dels textos constitucionals peninsulars», i ara l'autor ja en fa un estudi particularitzat, regne a regne. Comença per València, citant el text del *Costum o Fur de València* de 1238,

1. Castelló, Universitat Jaume I, 2003, 276 p.

redactat, com afirma, pel canonge de Barcelona i conegut jurista, Pere Albert. Després es refereix a Aragó, on remet als *Fueros* aprovats a Osca el 1247.

Quant a Navarra, refereix el *Fuero general de Navarra*, redactat en el regnat de Teobald I (1234-1253), obra d'un jurista pràctic que recull lleis o furs generals del regne. De Castella, García insisteix en el *Fuero real* d'Alfons X, concedit com a dret local a diferents localitats, com el veritable ordenament jurídic castellà (i no *Las siete partidas*).

Pel que fa a Catalunya, l'autor remet a la primera compilació de dret general del Principat de 1495. I quant als territoris bascos: de Guipúscoa García al·ludeix al *Cuaderno de Ordenanzas de Hermandad*, redactat segons acord de la Junta de Guetaria de 1397; d'Àlaba cita les *Ordenanzas de Hermandad*, de principis del segle XV, i de Biscaia es refereix al *Fuero de Vizcaya*, sancionat segons l'acord de la Junta General de Biscaia de 1452.

Respecte de Mallorca, tot declarant que és el regne més atípic dels hispànics, l'autor remet a les *Ordinacions y sumari dels privilegis, consuetuts y bons usos del regne de Mallorca*, publicats el 1663.

I encara es fa referència a Portugal, l'altre regne peninsular, del qual s'esmenten les *Ordenaçoës Filipinas*.

Un tercer capítol és el de «La pluralitat assumida i mantinguda», en què García Edo refereix els títols que ostentaven els reis hispànics de fet a partir de Carles I i de Felip I d'Aragó i II de Castella, i en destaca que cada un d'ells segueix constituint un regne diferenciat i amb un dret propi distint del dels altres territoris. Així fins a la Guerra de Successió a la Corona i arran dels decrets de la Nova Planta, que impliquen la desaparició del dret i de les institucions pròpies íntegres quant a València, i almenys de les d'ordre públic a Aragó, Catalunya i Mallorca; en aquests casos, s'imposa el dret i les institucions castellanès. Però Navarra i els territoris bascos mantenen els seus drets.

A continuació, García segueix referint-se al procés compilatori del dret castellà iniciat en temps de Felip II de Castella amb la promulgació de la *Nueva recopilación* i actualitzat el 1805 amb la *Novísima recopilación de las leyes de España*.

En un nou capítol, García Edo presenta «La paraula *constitució* al llarg del temps», tot referint el significat que l'expressió té en cada moment històric. D'origen llatí, *constitució* era el nom que es donava a una disposició legal dictada pel príncep per a resoldre una qüestió particular o general. I això fins que al segle XIX aquest terme expressa ja una llei fonamental que defineix el règim bàsic dels drets i les llibertats dels ciutadans i els poders i institucions de l'organització política (segons transcriu l'autor del diccionari de la Reial Acadèmia de la Llengua Espanyola).

El cinquè capítol del llibre es refereix pròpiament a les constitucions dels regnes peninsulars. En aquest capítol, l'autor examina el dret general territorial de cada regne, en cerca les fonts i en descriu el contingut normatiu, fins a la fixació dels respectius elements integrants, i desenvolupa i amplia els resums continguts en el capítol segon, seguint el mateix ordre que aquest (fins i tot transcriu els índexs dels textos estudiats).

El sisè capítol es dedica al que García anomena «precedents històrics d'alguns principis constitucionals actuals», en una tasca comparativa de textos i ordenaments a la qual l'autor ja ens té acostumats en diversos estudis sobre els *Furs de València*. Ara se cerquen el que serien precedents fixats en textos hispànics antics respecte de preceptes de la Constitució de 1978; l'autor els estableix respecte d'institucions ben diverses, de vegades potser de manera forçada, per bé que el treball que fa en aquest apartat és de fet un estudi comparatiu entre els diversos textos que abans ja ha citat.

Per acabar, García extreu les seves conclusions en el darrer apartat d'aquest llibre, on després de formular les seves consideracions sobre el moment actual de l'Estat de les autonomies, acaba expressant el que de fet desitja: «que l'Estat de les autonomies derivi cap a una Espanya realment plural».

Sense entrar en aspectes que excedeixen la tasca de qui subscriu aquesta ressenya, bàsicament pel que fa a la formulació d'Espanya que fa l'autor, cal felicitar-lo per aquesta obra, un treball de conjunt i síntesi no gens fàcil però realitzat brillantment pel professor Vicent García Edo. Per això aquest llibre esdevé una obra de gran utilitat no solament per als estudiosos del dret que aquí tenen al seu abast nombroses dades i textos recollits o ressenyats, sinó també per als estudiants, especialment els d'història del dret, que poden extreure'n lliçons de les explicacions i els comentaris que s'hi vessen, tot agraïnt al seu autor el seu ja habitual llenguatge planer i ben didàctic.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

CATALUNYA CAROLÍNGIA: ELS COMTATS DE GIRONA, BESALÚ, EMPÚRIES I PERALADA, DE S. SOBREQÜÉS, S. RIERA I M. ROVIRA, SOTA LA DIRECCIÓ DE R. ORDEIG¹

Continuant l'obra iniciada per Ramon d'Abadal i dirigida per Josep M. Font Rius i Anscari M. Mundó, la publicació *Catalunya carolíngia* treu el seu cinquè volum en dues parts, com anuncia el seu títol, dedicat ara als comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, tots integrats en el bisbat de Girona.

Fins ara s'han publicat diversos corpus documentals corresponents als comtats de Pallars i Ribagorça (1955), i als d'Osona i Manresa (1999), després del volum general I, dedicat al domini carolingi a Catalunya, i del II, també genèric, relatiu a la diplomàtica carolíngia. Una tasca que és lenta, molt, si tenim en compte que el projecte es posa en marxa el 1924, quan comença a imprimir-se el volum II. Però cal tenir present la dificultat existent en la recerca i posterior transcripció i ordenació de documentació com la que es publica en aquesta col·lecció (en aquest volum es publiquen 636 documents).

En qualsevol cas, el present volum comença a gestar-se el 1950, com ens explica Anscari Mundó, en plantejar-se Ramon d'Abadal la conveniència de tenir col·laboradors fixos per a assegurar la prossecció de tota l'obra. D'aquesta manera, D'Abadal confia aquesta obra cap a l'any 1958 al difunt professor Sobrequés, ja mort. La tasca, la va seguir el seu fill Jaume Sobrequés i és ell qui va encomanar la realització de la feina a Sebastià Riera i Manuel Rovira. I va ser Ramon Ordeig qui s'encarregà finalment de la revisió dels documents i preparació definitiva d'aquesta edició, amb l'ajut de Núria Aramon.

Al prefaci d'Anscari Mundó segueix la introducció feta per Riera, Rovira i Ordeig, en la qual, després de la bibliografia emprada, es recullen diversos estudis. El primer, d'Ordeig, «Projecció històrica i geogràfica» dels nostres comtats, comença explicant com els primers documents que es publiquen daten de la segona dècada del segle IX. Ja en dos documents de 812 s'esmenten els aleshores comtes de Girona-Besalú i Empúries-Peralada, Odiló i Ermenguer respectivament; i és el 842 quan s'anomenen individualitzadament tots aquests comtats. Precisament s'explica com dins el bisbat de Girona s'instauren dues seus: la de Girona i la d'Empúries, fins que es produeix l'escissió d'aquest darrer territori a finals del segle IX i es resol el 909 suprimint definitivament el bisbat d'Empúries. Ordeig dóna altres dades històriques i geogràfiques dels comtats que ens ocupen que són de gran interès.

Riera i Rovira detallen a «Els elements d'informació» els utilitzats per a elaborar aquesta obra. Així es parla dels arxius malauradament ja desapareguts,

1. Volum V, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, II toms, 696 p.

la majoria monàstics, dels quals prové una part de la documentació que es pública; arxius amb uns fons que passaren a d'altres, on es conservaren durant molt de temps, fins que al segle XIX van ser traslladats els uns a l'Arxiu Reial de Barcelona, en aquell moment sota la direcció de Pròsper de Bofarull, i els altres, als arxius de les delegacions provincials d'Hisenda de Girona i de Barcelona. Però és documentació que en la seva major part ens ha arribat de manera molt fragmentària i en general en mal estat de conservació.

Altres fons originals sí que ens han arribat en estat acceptable; són 113, que es conserven en diferents arxius de Barcelona, Vic, Perpinyà i Girona, en el Ducal de Medinaceli de Sevilla, la Biblioteca Nacional de França a París i en altres arxius particulars. Entre aquests documents destaquen tres butlles papals en paper dels anys 892, 897 i 971 (Girona i Vic).

Tenim també els cartularis de l'Arxiu Capitular de Girona (*Llibre Gran de Sagristia Major*, *Llibre Verd* i *Transumpta instrumentorum*) i de l'Arxiu Diocesà de Girona (*Cartoral de Carlemany* i el de Santa Maria de Roses).

S'ha treballat també amb grans col·leccions documentals com són la «Baluze», la «Moreau», la «Doat» i la «Sacra Cathaloniae Antiquitatis Monumenta». I talment amb altres col·leccions d'extrets: el *Llibre de Canalars* de Sant Joan de les Abadesses (s. XV), i les notes històriques del pare Roc d'Olzinelles, amb apunts fets de la documentació existent a l'arxiu de Santa Maria de Ripoll abans del seu incendi el 1835.

A banda, cal tenir en compte privilegis reials (la majoria ja publicats) i altres documents inèdits de fons monacals en diversos arxius.

Riera i Rovira també relacionen les obres de conjunt més rellevants ja publicades amb documentació carolíngia. És el cas de la *Marca hispanica sive limes hispanicus*, de 1688; la *Histoire générale du Languedoc*, publicada entre 1730 i 1745; *España Sagrada* de Flórez, de 1747; *el Viage literario a las iglesias de España* de Villanueva, de mitjan segle XIX; la *Crònica universal del Principat de Catalunya* de Pujades, publicada el 1609; *Los condes de Barcelona vindicados* de Bofarull, de 1836, etc.

Encara els nostres autors es refereixen a diversa documentació falsa o falsificada localitzada i que evidentment s'ha eliminat d'aquesta edició.

Anscari Mundó elabora un altre estudi dins d'aquesta edició, sota el títol d'«Els elements antropològics en català a *Catalunya carolíngia*, v». Amb la minuciositat que el caracteritza, Mundó, a partir dels documents que es publiquen i tal com ja es va fer en el volum IV d'aquesta col·lecció, llista noms antics que han esdevingut cognoms de llinatges actuals; noms introduïts per la tradició cristiana o provinents de la germànica; noms que es llatinitzen; també hi observa alguna reminiscència àrab, etc. Amb els noms i cognoms es pot resseguir, per

exemple, els corrents migratoris entre territoris veïns. Mundó distingeix entre els segles X i XI tot referint-se al fet que en el primer no existeix una grafia ben definida per a escriure els noms, i sí en canvi al segle següent. Però l'aspecte o la qüestió que preocupa particularment Mundó és trobar les formes correctes per a catalanitzar els noms i cognoms que apareixen en la documentació estudiada, atès que en la majoria dels casos no es coneix.

A continuació, es presenta el diplomatarí, amb una «Nota introductòria» de Ramon Ordeig. L'autor ens explica que el diplomatarí conté 636 documents referents als quatre comtats que donen títol a aquest llibre, i en descriu la procedència, a la qual ja ens hem referit en termes més generals; tots estan numerats i ordenats cronològicament. El primer document publicat en extracte (una notícia trobada en un altre document posterior) és de vers el 800, i el darrer, de data indeterminada, però situada entre el 997 i el 1031.

Després dels diplomes, encara hi ha un «Apèndix», on es transcriuen set documents falsos.

Tot seguit s'editen mapes fets per Jordi Bolòs i Víctor Hurtado, tot traslladant la informació geogràfica recollida a la documentació que es publica. Es publica un mapa amb tots els comtats catalans vers l'any 1000, i després ja amb els quatre comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada, indicant-ne els llocs i les viles, les esglésies i els llocs de culte, i fixant-ne les delimitacions, mentre que en un tercer apareixen tots quatre comtats sense fronteres.

Ordeig i Josep Ribas encara publiquen un índex alfabètic de noms, onomàstic i toponímic, que enriqueix considerablement aquest nou llibre.

Pel que fa a la documentació que es publica, es tracta d'actes d'ordre públic com ara els que reconeixen límits dels termes o de les donacions comtals a l'Església o a particulars, vendes i permutes entre particulars, contractes matrimonials, declaracions testimonials processals, actes imperials de protecció d'esglésies i territoris, actes judicials, confirmació de privilegis, disposicions canòniques, butlles papals, infeudaments, etc.

Una obra fonamental per al coneixement històric i jurídic institucional no solament dels comtats als quals es refereix, sinó de tota la Catalunya Vella, des de l'època carolíngia fins a l'erecció dels comtats independents; talment quant a l'organització territorial senyorial i eclesial; a la possessió de la terra (l'aprisió, els alous); a l'organització judicial, etc. Una peça més perfectament assolida, que va omplint els buits existents en la nostra historiografia de l'alta edat mitjana.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

*LA COMPILACIÓN ANÓNIMA DE LAS CONSUETUDINES GERUNDENSES EN LA REAL BIBLIOTECA DE EL ESCORIAL, DE JESÚS DOMÍNGUEZ APARICIO*¹

Jesús Domínguez publica un nou text dels Costums de la diòcesi de Girona, segons un manuscrit localitzat a la Reial Biblioteca d'El Escorial.

L'autor realitza un breu estudi introductori, i en primer lloc distingeix entre les versions dels Costums editades abans de 1430 i la que es coneix com la *compilació de Tomàs Mieres*. En tot cas, l'autor es refereix amb suficient amplitud a la tradició manuscrita dels Costums de Girona, però assenyala que el text d'El Escorial és una de les diferents recopilacions dels Costums que es coneixen anteriors a l'obra de Mieres; i deixa clar que la seva intenció és senzillament reconstruir la dita versió a partir del manuscrit escorialenc i tenint en compte tres altres manuscrits existents a la Biblioteca de Catalunya, a la Biblioteca Nacional de París i a la Biblioteca Nacional de Madrid, també anteriors a Mieres.

Es tracta, doncs, de reconstruir i elaborar una versió crítica de la compilació dels *Consuetudines gerundenses* anterior a la que es considera definitiva de Tomàs Mieres.

Tot seguit, descriu els quatre manuscrits localitzats: l'assenyalat com a E és el de la Reial Biblioteca d'El Escorial, amb 294 folis, i que ja fou estudiat, entre d'altres, per Pons Guri. No coneixem la seva data de publicació, però tenint en compte els aspectes que Domínguez assenyala, devia ser lleugerament anterior a 1430. Els Costums es divideixen en 157 capítols que no estan numerats.

El còdex B és el de la Biblioteca de Catalunya, i es divideix en 83 capítols. La seva data seria aproximadament vers el 1395 (una versió catalana d'aquest document fou publicada per Eduardo de Hinojosa el 1926).

Tenim, a continuació, el manuscrit P, de la Biblioteca Nacional de París; amb 91 capítols, seria de la darrera de segle XIV.

I el darrer manuscrit, assenyalat com a M, és a la Biblioteca Nacional de Madrid, i en aquest s'indica que fou transcrit a Castelló d'Empúries el 20 de març de 1435. Conté 167 capítols.

De la profunda anàlisi dels textos, l'autor en dedueix que tots els manuscrits pertanyen a la mateixa família: B serví de model a P, que després és copiat per a fer E i aquest últim per M. El cas és, però, que acara tots els manuscrits per tal d'elaborar-ne una versió crítica, la *constitutio stemmatis*, com l'anomena.

1. *Anuario Jurídico y Económico Escorialense* (San Lorenzo de El Escorial), vol. XXVIII (1995), p. 189-270.

Comença identificant els elements integrants: costums locals, preceptes extrets d'altres textos aplicables com el *Recognoverunt proceres* o les *Commemoracions* de Pere Albert, aportacions de juristes com Domenge o Vallseca, etc.

I a partir dels treballs anteriors de Brocà o Valls i Taberner, va situant cronològicament els diferents capítols o grups de preceptes del codi gironí.

Ve després l'edició dels Costums, amb 157 capítols, segons el manuscrit E d'El Escorial, on en un complet aparell crític va assenyalant les concordances i les diferències amb els altres manuscrits.

És tracta, doncs, d'una nova aportació a l'estudi dels *Consuetudines gerundenses* de gran relleu, que ofereix un nou element per a l'examen i millor coneixement del procés que du a la seva fixació definitiva amb la compilació de Tomàs Mieres.

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya

**HISTÒRIA I DRET A CATALUNYA,
DE JOSEP M. MAS I SOLENCH¹**

El prestigiós jurista i historiador Josep M. Mas i Solench publica una segona edició del seu meritori treball *Mil anys de dret a Catalunya*, aparegut el 1989 (avui esgotat), ara revisat, ampliat i amb aquest altre títol, *Història i dret a Catalunya*. En aquesta ocasió, el seu prologuista, el mestre doctor Josep M. Font Rius, afirma que l'obra és una valuosa introducció al procés de desenvolupament legislatiu de Catalunya, estructurat en distints períodes des de l'època carolíngia fins als nostres dies, ressaltant així l'encert del seu títol: història i dret «com dues esferes juxtaposades, ja que el dret, com la llengua són uns elements integrants de primer ordre en la formació i fesomia del cos i l'esperit d'una nacionalitat».

Aquest exhaustiu treball s'estructura en nou capítols i dos extensos apèndixs, una relació bibliogràfica i un índex de noms. Cal destacar que en cada capítol inclou una relació cronològica dels distints comtes i monarques que regnen al Principat de Catalunya en aquella època a la qual es refereix. En aquest fet es nota la influència de l'altre mestre, Guillem M. de Brocà, autor d'aquella incomparable *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil*, de principis del segle XIX.

1. Lleida, Pagès Editors, 2003, 172 p.

L'autor inicia el seu estudi amb una breu exposició dels precedents històrics del país, amb els primers elements constitutius «d'uns substrats primitius», i segueix després la seva exposició segons les diverses etapes historicopolítiques des del moment de «la gestació de l'època comtal, l'inici de la casa comtal de Barcelona, el Govern dels comtes reis, les dinasties trastàmara, austríaca i borbònica», i continuant amb les etapes posteriors a la Guerra de Successió amb les seves conseqüències politicojurídiques i fins a l'època contemporània.

En el primer capítol, doncs, Mas i Solench repassa la romanització peninsular amb especial referència a l'aparició i expansió del cristianisme, es refereix després a la constitució del regne visigot i a la seva producció jurídica amb particular menció del *Liber iudiciorum*, i finalment al·ludeix a la invasió musulmana i les seves conseqüències. Aquest capítol conclou amb un esquema històric des de l'any 878 fins a l'actualitat, on s'assenyala per a cada època les principals fonts del dret i les més importants obres jurídiques que en cada cas van apareixent.

El segon capítol, amb el suggerent títol «El despertar dels comtats», tracta de la conquesta cristiana del territori de la Catalunya Vella, amb la decisiva intervenció franca després de l'alliberament de l'ocupació musulmana de les Gàl·lies el 759. Aquesta etapa de la història catalana de poc més de dos segles comprèn el regnat de Carlemany des de 768 fins a Lluís V el 987, període en el qual s'introdueix la casa de Carcasona amb Guifré I als comtats d'Urgell, Cerdanya i Conflent, primer, i després, el 878, als de Barcelona i Girona (Assemblea de Troies, convocada pel papa Joan VIII i el rei Lluís II el Tartamut). L'autor es refereix aquí al procés de conquesta i de població del nou territori, a la formació dels nous comtats i en especial a la introducció del feudalisme; així Mas i Solench tracta de la societat altmedieval del territori novament cristià, del seu Govern i de l'Administració de Justícia, i del dret que sorgeix en aquest moment històric rere la desaparició del regne visigot però amb la pervivència i el reconeixement del seu codi, el *Liber iudiciorum*.

El capítol tercer s'ocupa del procés d'independència dels comtats catalans (de la pre-Catalunya), que culmina a finals del segle x. Un nou període històric en el qual el poder musulmà de la Península es debilita i el seu territori es divideix amb l'aparició de les taifes; però també és el moment de l'arribada dels monjos cluniacencs, la fundació de nous i importants monestirs, etc. Destaquen en aquest període les primeres manifestacions legislatives comtals i l'afirmació del poder comtal, dos fets inseparables, que segueixen la tradició del *Liber iudiciorum*; l'aparició d'un nou i important cos de juristes, com a funcionaris públics, encarregats de l'Administració de Justícia, normalment formats en àmbits eclesiàstics, i la peculiar configuració jurídica de la societat feudal del moment (Mas i Solench s'ocupa de la persona, la família, la propietat, els contractes i el règim de successions).

El capítol quart, centrat en l'hegemonia comtal de la Casa de Barcelona al se-

gle XII, tracta de la unió dinàstica de Barcelona i Aragó, i des de l'òptica institucional Mas i Solench destaca l'aparició vers l'any 1000 (Govern del comte Ramon Borrell), d'una nova cúria comtal diferenciada del consell comtal, que sorgeix imitant la cúria règia franca i que és l'antecedent de les futures Corts Generals. Després d'un quadre onomàstic i cronològic dels comtes des de Borrell II (947-992) fins a Alfons I (1162-1192), Mas i Solench ens refereix també la introducció de la institució de les *convenientiae*, pactes que després de la crisi d'autoritat i de l'Administració de Justícia que sofreixen els comtats catalans, constitueixen la base del nou règim feudal a partir dels nous pactes entre la noblesa i els magnats i l'autoritat comtal; uns concerts que bé poden considerar-se una primera manifestació de l'anomenat *pactisme*, principi polític que havia de regir les relacions entre el monarca i els estaments, representants de la Generalitat del país. També d'aquesta època el nostre autor descriu i analitza les constitucions de Pau i Treva, que emanen de les assemblees del mateix nom integrades per la jerarquia eclesiàstica (originàriament són concilis), i la noblesa laica amb els comtes; les cartes de població i franquesa com a mitjans fonamentals per a la constitució i el desenvolupament de noves comunitats veïnals; la legislació comtal; i els *Usatges de Barcelona*, primer codi feudal europeu, d'autor privat però d'aplicació generalitzada (amb especial referència a les institucions penals, civils i processals d'aquest text).

El capítol cinquè d'aquest llibre se situa en el segle XIII i en el XIV, d'especial significació per a la història jurídica i institucional de Catalunya. És el moment en què les Corts Generals es configuren i es constitueixen en òrgan colegiador, potestat legislativa que comparteixen el rei i els tres braços o estaments (eclesiàstic, nobiliari o militar, i el popular o de les ciutats reials). I aquí és inevitable referir-se a l'expansió del *ius commune*, la seva introducció a la Península i molt especialment al Principat de Catalunya, on acaba convertint-se en l'element integrador de tot el seu sistema jurídic. També és el moment de consolidació de la monarquia, de l'expansió mediterrània de Catalunya i de la configuració definitiva mercès al nou dret comú d'un nou règim municipal integrat per les universitats (no oblidem el Consell barceloní de Cent), en el Govern del qual participen els distints estaments locals. Mas i Solench ens descriu el nou dret, amb la legislació de Corts com la seva primera font (constitucions, capítols i actes de cort), i de manera particular la formació del nou sistema jurídic mercantil marítim amb les seves primeres manifestacions escrites en aquest segle XIII i que cristal·litza amb l'aparició de la compilació del *Llibre del Consolat de Mar*. Conclou aquest capítol, com d'altres, amb un repàs de les institucions de dret privat que es desenvolupen en aquest moment històric, amb les seves principals manifestacions i les seves fonts jurídiques.

El sisè capítol correspon al període que l'autor qualifica «d'unificació del dret». S'inicia amb el canvi de dinastia el 1410, amb els Trastàmara, segueix amb

l'aparició de la primera compilació de dret català el 1495, i es dedica una especial menció a la preeminència que adquireixen en aquell moment els juristes en la seva tasca d'interpretació del dret i que fa que es converteixin en una nova font que cobreix les llacunes del dret general del país. D'aquest segle destaquen la reorganització del Govern reial de la Corona i, en particular, la de l'Administració de Justícia, amb l'aparició de la Reial Audiència de Barcelona; la implantació del nou Tribunal de la Inquisició; i la desaparició dels *remences*, arran de la sentència reial arbitral de Guadalupe, de 1486, després dels greus conflictes que enfronten els pagesos de la Catalunya Vella amb els seus senyors (amb la derogació entre altres, dels anomenats *mals usos* o *abusos senyorials*).

En el capítol setè Mas i Solench s'ocupa dels segles XVI i XVII, sota la dinastia austríaca, amb la introducció d'una nova estructura de govern que perdurarà fins a principis del segle XVIII amb la Nova Planta. A finals del segle XV es produeix la unió dinàstica amb Castella i Lleó, i el Principat conserva les seves institucions i el seu dret. D'aquesta època és la segona compilació del dret català (1588/1589), perviuen els drets municipal i senyorial, sense perjudici d'un cada vegada més ampli dret general amb una primera font que segueix sent la legislació de Corts, seguida per la jurisprudència d'autor de la Reial Audiència i que finalment es completa amb la supletorietat dels drets canònic i civil o romà, com es reconeix oficialment el 1599.

El capítol vuitè tracta d'allò que Mas i Solench denomina «la decadència del dret català». Ens trobem en el segle XVIII, i aquí cal assenyalar que, precisament aprofitant el jurament del nou rei de la dinastia borbònica, Felip V, el 1702 se celebren les que són les últimes Corts Generals dels catalans, en les quals, a més d'una ingent producció legislativa, s'acorda la publicació de la tercera compilació del dret general català (que apareix el 1704). Però després de la Guerra de Successió i amb la promulgació del Decret de la Nova Planta de la Reial Audiència de Barcelona, desapareixen les institucions juridicopolítiques del país, mentre que s'autoritza per acte de nova disposició reial que es conservi el dret privat civil, el mercantil, el criminal i el processal (civil i criminal) propis. Malgrat tot, sense un òrgan legislatiu propi el dret català havia d'estancar-se, sense possibilitat de desenvolupar-se ni actualitzar-se, amb la qual cosa la seva supervivència arriba a posar-se en dubte. El Tribunal Suprem de l'Estat ja al segle XIX serà de fet el que complirà aquelles funcions quant als processos que arriba a conèixer, però evidentment de manera molt limitada. El dret català històric passa a formar part de la família dels anomenats *drets forals peninsulars*; però ben aviat sofreix, com d'altres, l'assetjament del constitucionalisme i del moviment codificador i uniformitzador propi de l'estat liberal. Amb l'últim i definitiu projecte de Codi civil de 1889, es resol relativament la qüestió, de manera que es

respecten les varietats forals subsistents al territori espanyol i es confirma en tot cas el caràcter de dret comú del mateix Codi. Conclou el nostre autor aquest capítol referint-se als distints moviments que sorgeixen a Catalunya al llarg d'aquest segle XIX de reivindicació del dret propi, que sens dubte influeixen en aquella decisió final de respecte vers els anomenats *drets forals*.

Finalment, el capítol novè del llibre tracta, ja al segle XX, de la recuperació institucional i jurídica de Catalunya en la II República, amb l'aprovació d'un primer Estatut d'autonomia, que inicia un procés frustrat finalment per la Guerra Civil i l'adveniment del nou règim sorgit del conflicte armat. En tot cas, Mas i Solench es refereix a aquell moment històric que es reconduïx amb la recuperació de la democràcia a partir de 1975 i la restauració de la Generalitat de Catalunya, l'aprovació del nou Estatut d'autonomia (1979), la constitució del seu Parlament i altres institucions de govern propi, sense oblidar que el nou règim constitucional i estatutari confereix a la cambra catalana la competència en matèria legislativa de l'àmbit civil.

Finalment, en els seus apèndixs I i II, Mas i Solench ens presenta, en el primer, una relació amb la seva transcripció parcial de documents fonamentals de la història del dret català (la capitular carolíngia de 844, constitucions de pau i treva, capítols dels *Usatges de Barcelona*, del *Llibre del Consolat de Mar*, etc.), i en el segon, ordenades alfabèticament, les fonts del dret català, acompanyades d'una breu però completa descripció.

L'obra acaba amb la insistència per part de l'autor en dos fets: d'una part, l'actitud del poble català de preservar la seva personalitat, i de l'altra la seva voluntat i el seu esforç constant per a mantenir i conservar el seu dret al llarg de tota la seva història. Després d'aquest apartat, segueix la relació bibliogràfica que sustenta en part aquesta magnífica obra, i un índex onomàstic de gran interès.

En definitiva, Josep M. Mas i Solench ens presenta aquesta seva nova aportació a la història del dret català, una més d'una ingent producció i que esperem que no sigui l'última. L'obra del nostre autor té un marcat caràcter divulgador, de summa importància atès que vol arribar al públic en general, a aquesta societat catalana que en bona part desconeix la realitat històrica del seu país. També és una obra de notable erudició historicojurídica, com afirma el doctor Font i Rius, que, amb un llenguatge assequible, esdevé imprescindible per als estudiosos de la història catalana en general i en particular per als estudiants d'història del dret interessats en la de les institucions catalanes.

Josep Serrano Daura
Universitat Internacional de Catalunya

CRÒNIQUES

XIV SEMINARI D'HISTÒRIA MONETÀRIA MEDIEVAL DEL GABINET NUMISMÀTIC DE CATALUNYA DEL MNAC

Els propassats dies 30 i 31 de març van tenir lloc al Palau Nacional, seu del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), les sessions del XIV Seminari d'Història Monetària Medieval, que el Gabinet Numismàtic de Catalunya (GNC) del MNAC organitza amb caràcter anual. En l'edició d'enguany el tema monogràfic que es proposava era el de la moneda falsa i la falsificació a l'edat mitjana. En la primera sessió la doctora Maria Clua, adjunta a Conservació del GNC, va presentar una conferència introductòria que, amb el títol «Evidència arqueològica i testimonis documentals sobre la falsificació de la moneda», va versar de manera molt completa sobre els diversos sistemes utilitzats pels falsaris, la tipologia de llocs on es falsificava i les particularitats de les persones implicades en la falsificació.

El professor Albert Estrada-Rius, conservador del GNC, que va coordinar la celebració del seminari, va presentar una exposició que, amb el títol «Els reis falsaris: manipulació monetària, falsificació de moneda i “raó d'Estat”», va pretendre incidir en la tipologia de manipulacions, alteracions i, fins i tot, falsificacions plenes que diversos monarques medievals van dur a terme, tant de la moneda pròpia com de moneda estrangera, per raons unes vegades justificades i d'altres completament il·legítimes. Igualment, va fer esment de les denúncies doctrinals de l'època en contra d'aquestes pràctiques, així com de les solucions institucionals arbitrades per limitar o controlar aquests abusos protagonitzats per les autoritats emissores.

La professora de la Universitat de Barcelona Maria Teresa Tatjer i el ja esmentat professor Estrada-Rius van presentar una ponència conjunta amb el títol de «La justícia i la falsificació de la moneda a Catalunya». En la seva exposició es van repassar alguns aspectes de la normativa, de les espècies dels crims contra la moneda, dels òrgans jurisdiccionals competents, del procés criminal i de les penes aplicables a la Corona d'Aragó en aquesta matèria. Aquesta presentació va tenir el seu contrapunt comparatiu en la ponència de clausura del seminari, dictada pel doctor Miguel Ángel Chamocho, professor de la Universitat de Jaén, que va oferir amb el títol «La falsificación de moneda en la Castilla del bajomedioevo». El professor Chamocho, deixeble del catedràtic de la Universitat de Jaén, el professor Juan Sáinz Guerra, continua la sòlida línia d'investigació històrica del dret criminal iniciada pel seu mestre. En aquesta ocasió va repassar la delimitació i les característiques dels crims vinculats a la moneda a la Corona de Castella medieval. La contraposició de les dues perspectives va animar el debat final sota el guiatge de les observacions del professor Tomàs de Montagut, cate-

dràtic de la Universitat Pompeu Fabra, a propòsit de les particularitats constitucionals de les corones d'Aragó i de Castella en una matèria que, com és ben sabut, constituïa una regalia del sobirà.

Albert Estrada-Rius
Universitat Pompeu Fabra

RECEPCIÓ DEL DOCTOR TOMÀS DE MONTAGUT EN LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'IEC

El dia 16 de juny de 2004 fou rebut com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans el doctor Tomàs de Montagut Estragués, catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions de la Universitat Pompeu Fabra.

L'acte va tenir lloc a la seu de la Secció, i amb aquest motiu el doctor de Montagut va llegir el seu discurs titulat «Una compilació del dret especial de Barcelona a la baixa edat mitjana», segons el *Llibre verd* de privilegis de la ciutat dipositat a l'Arxiu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

IN MEMORIAM

ÁLVARO D'ORS PÉREZ-PEIX
(1915-2004)

El afamado catedrático y pensador Álvaro d'Ors Pérez-Peix nació en Barcelona el 14 de abril de 1915, y falleció en la Clínica Universitaria de Navarra en la ciudad de Pamplona el 1 de febrero de 2004. Tuve la suerte durante años de gozar de su amistad y de acrisolar una nutrida correspondencia. Voy a escribir, por tanto, desde mi experiencia personal y de las colaboraciones de Álvaro d'Ors con nuestra área de conocimiento de historia del derecho y de las instituciones de la Universidad de Málaga. Se han publicado y se seguirán publicando muchas semblanzas y necrológicas de D'Ors. Esta nuestra supongo que repetirá los datos de las otras, pero reproducirá otros menos conocidos que permitirán diferenciarla de las demás, y hemos procurado que casi nada tenga que ver con las dos ocasiones en que nos habíamos ocupado, hace más de dos lustros, y de la primera incluso tres, de la figura de D'Ors.¹

Ya de buen comienzo indicamos que D'Ors es de los profesores universitarios más inteligentes que he conocido directamente o a través de sus obras. Cuenta con más de setecientas publicaciones y con tres doctorados *honoris causa* por las universidades de Coimbra, Toulouse (Ciencias Sociales) y Roma (La Sapienza).² Su agilidad mental era proverbial. La rapidez de sus juicios y la in-

1. Manuel J. PELÁEZ, «Jubilación definitiva de Don Álvaro d'Ors», en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 9-10, 1989, p. 2339-2347, recogido con cambios y variados añadidos en *Estudios de Historia del pensamiento político y jurídico catalán e italiano*, Barcelona, 1993, p. 573-584.

2. La verdad sea dicha, una reciente encuesta de calidad científica de las quinientas mejores universidades del mundo, con baremos de excelencia auténticamente científicos, sin embargo nos pone de relieve que de los tres doctorados *honoris causa* recibidos por D'Ors sólo el de Roma, La Sapienza, es de una universidad considerada importante, y, dentro de las quinientas mejores, no aparecen ni la de Coimbra, ni la de Toulouse (Ciencias Sociales). Por otro lado, D'Ors ha sido profesor de dos universidades españolas, la de Santiago y la de Navarra, y de una portuguesa, la mencionada de Coimbra, que en ninguno de los tres casos están incluidas entre las quinientas mejores del mundo, según criterios de valoración científica, conforme a los cuales las cien primeras universidades son de primera categoría y de la 101 a la quinientas de segunda, y el resto se consideran universidades no relevantes, de tercera fila. Los criterios utilizados en la encuesta han sido el número de premios nóbeles de Física, Química, Fisiología y Medicina y Economía; los artículos publicados en las revistas *Nature* y *Science*; el número de investigadores más citados en medicina, ciencias, física, ingeniería y ciencias sociales, distribuidos en veintiuna categorías; el número de artículos citados en el *Science Citation Index* y en el *Social Science Citation Index*, y luego indicadores de las propias facultades y universidades a los que se ha tenido acceso a través de sus diferentes páginas web o por otros medios. Se ha de decir que entre las quinientas sí aparecen la Universidad de Lisboa y trece universidades públicas españolas cuyos profesores e investigadores

cisividad de los mismos llamaba la atención, la crítica científica era en ocasiones feroz. Me ha sorprendido que su hijo, el poeta Miguel d'Ors, en un acto celebrado en la Universidad de Navarra, destacara, y así ha aparecido como nota recogida y publicada en el resumen de prensa de la Universidad de Navarra del 26 de marzo de 2004, y como comunicación institucional, lo siguiente: «una virtud que, sin duda, fue fruto de un constante esfuerzo a lo largo de su vida: la de no hablar nunca mal de nadie, buscando siempre benévolas justificaciones para encubrir algunos comportamientos menos acertados de otras personas. “No tengo enemigos”, solía decir con frecuencia». La afirmación desde nuestro modesto punto de vista no responde a la realidad de cómo hemos visto las cosas. Álvaro d'Ors defendía siempre, con razón o sin ella, a sus discípulos y personas allegadas, minimizaba los defectos, carencias o derrotas de quienes formaban parte de su escuela. Se quejaba amargamente cuando era suspendido en una oposición un discípulo suyo («conozco como se “cuecen” esas mayorías de tres votos»),³ no veía los plagios de otro que entraban por los ojos con un conocimiento siquiera rudimentario de la lengua italiana, diciendo que se había olvidado de poner las comillas en una publicación y que ese asunto él lo había dejado cerrado hacía tiempo de un forma contundente y totalmente favorable al plagiarlo.⁴

publican en abundancia y con rigor y son resaltadas por su elevada proyección internacional en Europa, Japón, Canadá y Estados Unidos de América. Se refiere la encuesta de la Shanghai Jiao Tong University a las universidades de Barcelona (90,4 puntos), Autónoma de Madrid (76,1), Complutense (67,7), Literaria de Valencia (57,9), Granada (45,6), Autónoma de Barcelona (44,1), Sevilla (43,6), Politécnica de Valencia (41,1), Málaga (40,4), Zaragoza (40,1), Oviedo (39,9), Valladolid (39,9) y Salamanca (39,5).

3. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-1040/90.

4. «A propósito de esa censura de mi querido colega [Juan] Miquel, a la tesis de [Jesús] Burillo, he de decirle que lo ocurrido fue exactamente así (lo sé por ser yo el director de la tesis): el trabajo de Albanese nos llegó (a Santiago) cuando Burillo había terminado su manuscrito, y, en buena parte, los dos autores habían llegado a conclusiones parecidas independientemente; hubo que introducir las citas de Albanese —que aparece citado en la tesis (quizás esto no lo hayan dicho)—, y el único defecto consistió en que, al referir el pensamiento de Albanese, lo hizo sin el debido “entrecomillado” de las citas literales, de lo que pareció haber aparente plagio, que resulta no serlo, evidentemente, cuando se lee la tesis, que, por lo demás, puede Vd. leer en el *Anuario de Historia del Derecho Español*. Esto lo vio así el tribunal unánimemente, y por eso no se atendió la acusación de plagio del contrincante» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-618/88). Cuando Rafael Gibert le leyó los plagios que Alfonso Otero Varela (1925-2001) le había hecho de un trabajo suyo, en la obra de OTERO, *La delimitación nacional de la historia del derecho: En torno a los orígenes de la nacionalidad española*, discurso inaugural del curso académico 1971-1972 en la Universidad de Santiago de Compostela, 1971, 32 p., D'Ors tampoco lo aceptó: «No es

No permitía que en las actas de una oposición se recogiera un listado de plagios a doble columna, ni que se indicara tal cosa en dichas actas, ni que en la documentación al respecto allí presentada fuera recogida. Por el contrario, si uno contempla las actas de la famosa oposición a la cátedra de Derecho Procesal de

del todo cierto que Otero no tenga originalidad alguna, y sea un plagiador; lo que sí puede ocurrir es que fuera menos cuidadoso en citar, sobre todo si se trata de ideas generales más que de datos particulares» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-138/98). En otra oportunidad volvía D'Ors a aclarar la materia del presunto plagio de Otero a Gibert: «Lo de que copió la *Memoria* de Rafael Gibert quizá no sea tan grave, dada la limitación cuantitativa que Vd. mismo advierte, y el hecho conocido de que esas “memorias” de oposiciones eran “traslaticias”, en las que se acumulaban varias manos, aunque Gibert, sin duda, hubo de imprimir en ella su originalidad de siempre. Yo aprecio mucho a Otero, aunque con los años, su diríamos “misantropía” se ha ido acentuando» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-325/99). La figura de Otero Varela siempre me trae a la cabeza a su suegro Carl Schmitt y lo que escribió en el *Homenaje al profesor Alfonso Otero*, Santiago de Compostela, 1981, en su «Carta a Alfonso Otero», p. 13-16, en la que hace dos consideraciones de relieve: 1) «Toda Historia es Historia del Derecho. Pero toda Historia es también Historia de guerras, reformaciones y revoluciones, de luchas de clase y de tomas de tierras. En la Historia del Derecho alemán de los últimos dos siglos, esta realidad se refleja en una contienda entre Historia del Derecho romano e Historia del Derecho germánico» (p. 15). 2) La afirmación de Salvatore Riccobono el 6 de diciembre de 1942 en la que postulaba «la vigencia sempiterna de la formación de nociones del Derecho romano. Él afirmó con insistencia que no se refería al viejo derecho llamado clásico del *Corpus iuris* justiniano, sino al llamado *mos italicus* de los humanistas» (p. 16). Al final, lo que queda de las valoraciones que se han hecho es que Otero ha sido muy elogiado por dos genios de proyección mundial, Carl Schmitt y Álvaro d'Ors, no quisiéramos pensar que por razones exclusivas de parentesco político y discipulaje, y censurado durísimamente por un historiador del derecho de relieve, Rafael Gibert Sánchez de la Vega, y por el mejor historiador de las instituciones políticas españolas después de C. Sánchez-Albornoz, José Antonio Escudero. El problema es que Otero escribe sobre derecho civil y derecho procesal en su vertiente histórica y Escudero no cuenta, dentro de su densísima producción, con ninguna publicación ni de civil, ni de procesal y no es lo mismo escribir sobre el Estado, que sobre la mejora, las mandas entre cónyuges, la adopción, la patria potestad, las arras, la *Compilación de derecho foral gallego*, el ripto, etc. Nos referimos a la dificultad intelectual que conlleva el redactar sobre esas materias, mientras que el cultivo de las instituciones políticas puede ser hecho y con fruto por personas que carecen de formación jurídica, procedentes de las facultades de Filosofía y Letras, Geografía e Historia o Humanidades. El artículo que provocó el enfado de José A. Escudero fue el de Alfonso OTERO, «Las Partidas y el Ordenamiento de Alcalá en el cambio del ordenamiento medieval», *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXIII-LXIV (1993-1994), p. 451-547, donde abunda en críticas a Alfonso García-Gallo y al propio Escudero, cuyo manual considera «un cúmulo de anacronismos» (p. 456) —injusta apreciación hacia el mejor manual de historia del derecho con que contamos en lengua castellana en nuestros días—, pero sobre todo Otero hace afirmaciones rotundas de estilo orsiano, atribuyéndose una *auctoritas* que para sí hubiera deseado Gregorio VII. La respuesta de ESCUDERO, «Sobre los cuentos de Grimm y otros cuentos», *Ius Fugit*:

la Universidad de Madrid de 1943/1944,⁵ y analiza las mismas con detenimiento constata exactamente lo contrario, ajustándose además a lo que era reglamentario. Sin embargo, otro cantar bien distinto era el de si esa persona no había sido discípulo suyo, sino de la escuela contraria o no era de su agrado científico o profesional. *Verba volant scripta manent!* Nos remitiremos a lo que tenemos a la vista escrito por él, aunque ya adelantamos que más de una treintena de romanistas españoles pueden contar anécdotas que han vivido de comentarios al respecto de Álvaro d'Ors. Por su carácter de valoraciones parcialmente inéditas pienso que lo que aquí publicamos tiene si cabe mucho más valor. Así, «[Armando] Torrent es hostil a mí». ⁶ Mejor preparado parece que está Juan Miquel: «Conozco a Miquel desde hace años. Estuve en el tribunal, de Valencia, de su tesis doctoral, que también publicamos en el *Anuario de Historia del Derecho Español*,⁷ cuyas puertas siempre estuvieron abiertas para él. Tuvo una formación romanística con Hans Kunkel, superior a la de todos los otros romanistas españoles. En unas oposiciones no salió —creo que se retiró— por una razón formal —no sé si por no llevar la memoria encuadernada o algo así—, pero yo no estaba en ese tribunal. Sí estuve en el siguiente, por el que salió, naturalmente con mi voto; pero nunca me ha perdonado que se le diera La Laguna (2º puesto), donde él vivía entonces con su familia, y saliera [Jesús] Burillo [Loshuertos], con el primer puesto para Murcia. Como suele ocurrir conmigo, siempre resulto ser —de los cinco del tribunal— el único responsable. Esto explica que

Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-Jurídicos, 3-4 (1996), p. 469-483. Lo de Rafael Gibert Sánchez de la Vega fue una iniciativa de Julio Gerardo Martínez, que se ofreció en una revista de Cáceres a publicar su antigua memoria de oposiciones. Así vemos Rafael GIBERT, «Concepto de la historia del derecho español (1947)», *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad de Extremadura*, 4 (1986), p. 305-344; «El método en la historia del derecho español», *Derecho de la Universidad de Extremadura*, 7 (1989), p. 247-344, y antes, «Concepto de historia del derecho español», *Derecho de la Universidad de Extremadura*, 5 (1987), p. 353-388, donde Gibert en las páginas 374-375 resalta los plagios de Otero: «ha enaltecido esta memoria reproduciendo algunos de los párrafos siguientes sin indicación de procedencia, en las páginas 8 y 11-12 con leves modificaciones» (p. 374, nota 124). Luego indica Gibert los cambios que Otero ha hecho de diversas palabras suyas y alguna supresión terminológica. La entidad del plagio nos parece menor y propia su denuncia de un tiquismiquis como Gibert.

5. Ver Manuel J. PELÁEZ y Concepción SERRANO, «Jaime Guasp vs Leonardo Prieto Castro. La cátedra de Derecho Procesal de la Universidad Central (1943-1944)», en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 18, 1995, p. 4769-4810, y 19-20, 1996, p. 5441-5490.

6. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-653/88.

7. Ver Joan MIQUEL, «El rango hipotecario en el Derecho romano clásico», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXIX (1959), p. 229-316.

él no me corresponda en la buena querencia que yo tengo por él. Es cierto que yo me puedo equivocar y tengo muchos defectos, pero Miquel ha tenido la mala suerte de un carácter que ha impedido el brillo de su talento y su excelente formación». ⁸ No le gustó a d'Ors el libro, ⁹ aparecido póstumamente, que Vicente Cacho Viu dedicó a Eugeni d'Ors: «Ese libro de Cacho es muy flojo y tendencioso: del lado de la “Institución”, aunque parezca mentira», ¹⁰ aunque posteriormente suavizara sus afirmaciones: «Mi crítica al libro de Cacho Viu ¹¹ creo que fue muy considerada; nunca pretendo yo “dar palos” a nadie. Sólo mostré que su “visión” estaba condicionada por su filiación orteguista. ¹² Por lo demás, ya se encargaron los de *Nueva Revista* de compensar mi crítica con el artículo de Tusell, ¹³ como corresponde a los “hombres de centro”...». ¹⁴ «[Luis] Díez-Picazo tiene motivos para no serme favorable, pero no dudo que admitirá la reseña que Vd. le envía, y más si es crítica». ¹⁵ De un afamado catedrático de Historia del

8. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-618/88.

9. Vicente CACHO VIU, *Revisión de Eugenio d'Ors*, Barcelona, 1997.

10. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-57/99.

11. Álvaro d'ORS, «Xenius, desde Madrid», *Nueva Revista de Política, Cultura y Arte*, 62 (abril 1999), p. 61-69. Para D'Ors el libro de Cacho «no es una *revisión*, sino tan sólo una visión muy tangencial de la personalidad del biografiado», además «muy sectorial» (p. 61). «El uso de la bibliografía que hace el autor no es del todo transparente» (p. 68).

12. Dice *orteguista*, que D'Ors lo prefiere a *orteguiana*.

13. Javier TUSELL, «Vicente Cacho, historiador de la cultura», *Nueva Revista de Política, Cultura y Arte*, 62 (abril 1999), p. 70-78.

14. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-145/99.

15. Se refiere D'Ors a la reseña de Patricia ZAMBRANA MORAL publicada en *Revista Crítica de Derecho Inmobiliario*, 658 (2000), p. 1612-1613, del libro *Parerga histórica*, Pamplona, 1997, 361 p. D'Ors, enormemente crítico a la hora de hacer recensiones, no admitía que se discrepara de él al recensionar sus libros y escribió sobre una recensión que tenía dos páginas impresas las siguientes dieciocho observaciones: «*Observaciones a la señora*. Ante todo: no se señalan las aportaciones nuevas. Vea los resúmenes y conclusiones de los artículos. Aunque no se puede exigir que la reseñante tenga *simpatía* por las ideas del autor reseñado, la someto las siguientes observaciones que ella sabrá colocar en su lugar. 1. La existencia de los hechos es social, desde luego, pero la reflexión sobre ellos es siempre individual: ‘verba’ individuales sobre ‘facta’ sociales. 2. Letra-espíritu, en el texto paulino, se refiere originalmente a dos leyes distintas, no a la interpretación (desde Orígenes) de un mismo texto, y, en este sentido, informa a la historia jurídica. 3. Sánchez-Bella fue el instrumento de un milagro, que sigue siendo la Universidad de Navarra, que también es un momento histórico. Lo es el comenzar toda Universidad. 4. La distinción entre doctrina y periodismo no es extraña a la “Filosofía de la Comunicación”. 5. Mi planteamiento del estudio romanístico es precisamente el contrario: la depuración del “cosmos casuístico” y no la personalidad

Derecho de la Universidad Rey Juan Carlos dice: «El [Rogelio] Pérez-Bustamante —yo conocí a su padre— debe ser un paleta madrileño, de esos que no contestan las cartas»;¹⁶ sin embargo, para Pérez-Bustamante, «la Universidad de Navarra tiene —escribía en 1989— en Álvaro d’Ors el paradigma del profesor ejemplar, respetado, científico, cuyo apellido propiciaba el respeto que su personalidad universitaria granjeó unánimemente a todos los que tuvimos la suerte de tratarle y conocerle».¹⁷ La animadversión de D’Ors a Rogelio Pérez-

de los juristas, como tienden a hacer muchos hoy. 6. ¿IncurSIONES en la historia jurídica? Todo el libro es de historia jurídica. ¿Me ve realmente como “intruso”? ¿Por qué? 7. “Resalta” es intransitivo; mejor “destaca”, transitivo: resalta lo que no destaca. 8. Tan sólo resalto la idea de que la ejecución de las sentencias es un préstamo del poder ejecutivo a los jueces, que sólo tienen autoridad. 9. ¿“Incursión” en la Ciencia Política?: de nuevo, todo el tema es de esa ciencia. 10. La reseñante no entendió la cuestión, por demás difícil para un no especialista, del ‘malum carmen incantare’. 11. Ídem sobre la responsabilidad de los sacra familiaria a cargo del que lucra algo de los hermanos. 12. Ídem sobre la propiedad de mercancías en el derecho romano vulgar. 13. ¿“De atrás hacia delante”? al revés, de lo actual e inmediato hacia atrás. 14. Agradecería una referencia a la “literatura jurídica” sobre el acueducto forzoso. 15. El error mecanográfico en los altos de falso de las páginas es “re-resión”. Agradezco la corrección. 16. El tema de la guerra ha sido constante en la dedicación del autor. Sobre la legítima defensa vid. *Verbo*, 1998, p. 441. 17. *Dominium (no proprietas) – possessio* es lo correcto. 18. “No obvia...” (¡?)» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-325/99). No contento volvía D’Ors a la carga: «Veo que la Srta. Zambrana, por cumplir lo que Vd. le pedía, se ha molestado en leer mis *Parerga*. Tiene mérito, pues es un libro muy problemático, y por eso pocos se han atrevido a reseñarlo. Como es natural, en los estudios de derecho romano arcaico, ella se ha encontrado con más dificultad; por ejemplo, para captar la relación que veo entre el caso de Furio Crésimo y el senadoconsulto de Bacanales (en el artículo sobre el hechizo de cosechas, del que el *malum carmen*, francamente, no es algo tan central), o la rectificación del texto de Cicerón en lo de la causa de *sacra*. Esto es muy explicable. En cambio, en lo que conocía mejor como historiadora del derecho, ha podido detectar fallos; por ejemplo, textos olvidados por mí en el estudio del acueducto forzoso, que siento no me los señalara algunos cuando apareció, hace años, ese estudio, pues hubiera podido tenerlos en cuenta para esa nueva edición./ No se puede decir que sea un reseña crítica, pues las observaciones incidentales, como la de haber titulado el libro *Parerga* sin citar la obra de Alciato, no son propiamente críticas. Otras son muy opinables, como la de que cuando San Pablo no se refería a la interpretación de la ley, tenga esto nada que ver con la historia del derecho. Etc./ En fin estoy muy agradecido a la srta. Zambrana, a pesar de la poca simpatía que puede verse tiene por el autor» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-315/00). Después Patricia Zambrana procedió a recensionar en italiano el libro de Rafael DOMINGO, *Auctoritas*, Barcelona, 2000, en *Studi Senesi*, CXIV, 3 (2002), p. 612-615, pero a D’Ors no le gustó tampoco y recomendó que «se abstuviera de hacer recensiones esta señora».

16. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-410/93.

17. Cit. en Manuel J. PELÁEZ, *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 9-10, 1989, p. 2344.

Bustamante fue transitoria y debe ser explicada. Solicité un trabajo a D'Ors para el homenaje al padre Gonzalo Martínez Díez cuya organización llevábamos por encargo de Gustavo Villapalos, Rogelio Pérez-Bustamante, David Torres Sanz y yo. Tras haber tenido una reunión con Villapalos en el rectorado de la Complutense, nos fuimos a comer los tres sin Villapalos a un conocido club de Madrid, para urdir el homenaje, las cartas, a quiénes invitábamos, a quiénes no, etc. Mientras, inesperadamente y contra la finalidad que nos concentraba allí, David Torres Sanz no hacía más que poner pegas y mostrarse discrepante en las formas de actuar de su maestro, de lo que deduje yo que poca colaboración iba a prestar al homenaje, como así de hecho ocurrió; no se percataron mis dos acompañantes, y eso que los tenían en frente, y yo a las espaldas, que en la mesa de al lado estaban el príncipe Felipe de Borbón, de muy llamativa presencia, y la no menos impresionante Isabel Sartorius. Proseguimos con el homenaje tras el ágape, pero al cabo de unos meses unas desgraciadas oposiciones celebradas en la Facultad de Derecho de la Universidad de Cantabria llevaron a un enfrentamiento entre Villapalos y el padre Gonzalo Martínez. El candidato local era Juan Baró, hombre preparado y al que Villapalos garantizó la misma tarde anterior que iba a apoyar. Sin más, al día siguiente tras su intervención, el rector de la Complutense procedió a lanzar una soflama crítica que llevaba en unos papeles, porque disponía de una versión impresa en papel de un trabajo importante de Baró lleno de anotaciones. ¿Cómo pudo disponer Villapalos de un texto que *en teoría* sólo estaba hasta el día de la presentación en el Macintosh de Juan Baró? Villapalos postulaba a Pedro Porras Arboledas, que fue apartado, lo mismo que Baró, que saldría poco tiempo después ya sin contar con el rector Villapalos. El homenaje al padre Gonzalo quedó paralizado. D'Ors escribía a Pérez-Bustamante y éste no le contestaba, al menos por tres veces. La verdad, Rogelio Pérez-Bustamante tiene la mala costumbre de no responder a la correspondencia y reserva sus energías para escribir otro tipo de cosas. D'Ors se desesperaba, lo mismo que Paul Ourliac, quien comentó que no volvería a publicar en España, como si todo el Estado español fuera culpable con sus treinta y ocho millones de personas de entonces, y a la vez, responsable de los cambios de humor de Villapalos. La cuestión se puso tan tensa, que tuve que escribir un número inusual de cartas, explicando a los extranjeros, cuyas colaboraciones había sido yo el que se las había solicitado y me las habían remitido a Málaga, que no se preocuparan, que esta obra saldría adelante, y claro está, sin mentar la cuestión principal, sino hablando de pequeñas dificultades transitorias, animándoles a que enviaran cartas a Pérez-Bustamante (con las que seguro que podrá hacer una epistolario internacional si es que las conserva) para que acelerara la edición y el envío de pruebas de imprenta. Antes de escribir yo la carta que qui-

zás hiciera el centenar, y que dentro del conjunto de las que tuve que mandar para petición y recepción, debió acercarse a una cifra que no baja de trescientas, las aguas volvieron a su cauce y Gustavo Villapalos se reconcilió con su viejo maestro y amigo el padre Gonzalo Martínez, y se publicó el homenaje, donde aparecieron recogidas las seis páginas del maestro compostelano.¹⁸ D'Ors también denostaba la politiquería de Villapalos (lo que no sé es si admiraba su inteligencia y su capacidad de hablar de todo con contenido, cosa que no es nada fácil). No obstante, sí es seguro que Villapalos tenía un alto concepto de nuestro romanista, que conoció a través de su obra: «La fortuna no me ha deparado entre sus favores el de haber tratado personalmente al profesor Álvaro d'Ors. Acaso no hacía falta. Su magisterio ininterrumpido desde hace más de cuarenta años me ha hecho entablar con su obra un diálogo permanente con esos interlocutores callados que son sus libros y artículos. D'Ors pertenece a ese rarísimo género de los que han tenido el mérito de que cada uno de sus trabajos ha sido mejor que el anterior. Con el número uno de nuestros romanistas tenemos, los historiadores del derecho y el *Anuario*, una deuda literalmente impagable. No la recuerdo ahora para que se le recompense, pues pertenece a la especie de aquellas deudas que no se pagan. Baste aquí reseñar que al reconocimiento internacional del *Anuario de Historia del Derecho Español* contribuyó don Álvaro, él personalmente, en una medida superior a la que algunos serían capaces de suponer. Por todo, ningún homenaje de gratitud más justo que el de los juristas cultivadores del Derecho del pasado le debemos a este profesor. Confío en que estas modestas líneas contribuyan a ello.»¹⁹

Pero veamos otros casos. El primero, el de Wenceslao Roces (1897-1992), al que conoció D'Ors en unas conferencias en Madrid: «su formación como romanista es claramente pandectística y no estaba él a la altura de la romanística del momento».²⁰ Del profesor Enrique Ramos Ramos (1890-1958), que fue ministro de Trabajo y de Hacienda durante la Segunda República y hombre muy próximo a Manuel Azaña (1880-1940), señalaba D'Ors: «Ramos como romanista... en el caso de Ramos sí puedo yo decirle algo, pues era auxiliar de Castillejo, cuando yo estudiaba en Madrid, y recuerdo que fue él, si no me equivoco, quien nos

18. Álvaro d'ORS, «Personas-cosas-acciones en la experiencia jurídica romana», en *Estudios de historia del derecho europeo: Homenaje al profesor G. Martínez Díez*, vol. III, Madrid, 1994, p. 19-24.

19. Notas a mano de Gustavo Villapalos, incorporadas por Manuel J. PELÁEZ, *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 9-10, 1989, p. 2344-2345.

20. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-49/00.

dio unas lecciones, a modo de cursillo complementario, sobre la distinción entre obligaciones correales y solidarias, un tema que ya entonces resultaba del todo anticuado. Debió él oír algo de eso a sus maestros civilistas alemanes, que no se preocupaban del estado actual de la ciencia romanística. Pero su nulidad como romanista es fácilmente comprobable, pues basta ver que no escribió nada, al menos digno de mención. Es posible que repitiera algo sobre la usucapión, sobre la que había escrito Alas,²¹ el de Oviedo, o repitiendo lo traído de Alemania.»²² Por demás añade: «este Ramos no tiene por qué figurar en su estudio, pues su significación como romanista, incluso como jurista, es nula. Y supongo no caerá Vd. en la ingenuidad de pensar que, por haberse exiliado, tuvo por ello algún mérito científico».²³ Su desconsideración hacia el exilio es tremenda, ya que incluso de apreciadísimos juristas como Luis Jiménez de Asúa (1899-1970) llega a escribir: «el exiliado que suena fue el fanático y pedante Jiménez [de] Asúa, que, éste sí escribió mucho, aunque me parece que se limitó a informar sobre los autores que conocía, pero que nada nuevo aportó a la ciencia penal internacional;²⁴ resultaba tan hostil para los alumnos que yo me matriculé “libre” aquel curso para evitarle, y otros compañeros más activos y beligerantes intentaron matarle a la entrada de su casa, pero fallaron los tiros».²⁵ Admiraba D’Ors a Paul Koschaker, pero consideraba que la fama de su libro²⁶ se debía a «factores coyunturales más que intrínsecos...», pero he de confesar que me pareció un libro algo deficiente, y otra vez, por ignorancia de lo español».²⁷ Para D’Ors me-

21. Se refiere D’Ors a Leopoldo García-Alas y García-Argüelles (1883-1937), el hijo de Clarín, Leopoldo García-Alas Ureña (1852-1901), que con Demófilo de Buen Lozano (1890-1946) y Enrique Ramos Ramos publicó dos libros importantes, uno de ellos titulado *De la usucapión*, Madrid, 1916, que es al que aquí D’Ors se está refiriendo.

22. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-115/94.

23. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-115/94.

24. El fanatismo ideológico de D’Ors le lleva a hacer apreciaciones sobre Luis Jiménez de Asúa que contrastan enormemente con la opinión de los penalistas españoles. Está considerado por algunos Jiménez de Asúa como el mejor jurista español del siglo XX. Quintano Ripollés ha afirmado que su *Tratado de Derecho penal* en siete volúmenes «es el monumento máximo de la ciencia penal española, por no decir de la universal». Ver Alejandro MARTÍNEZ DHIER y Antonio SÁNCHEZ ARANDA, «Jiménez de Asúa, Luis», en *Diccionario de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, Madrid, 2004.

25. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-115/94.

26. *Europa und das römische Recht*, Munich y Berlín, 1953, 378 p.

27. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-37/00.

rece reproche quien fuera su maestro en la Universidad de Madrid, José Castillejo Duarte (1877-1945): «El mismo Castillejo siguió los cursos del filósofo [Rudolf] Stammler (1856-1936), de quien aprendió el método de los casos prácticos, pero su formación como especialista fue nula: nunca escribió sobre derecho romano, pues su historia extensa poco tiene que ver con el derecho. Sí que fue muy buen pedagogo».²⁸ Según D'Ors «el krausismo fue una puerilidad»²⁹ y Agustín Viñuales Pardo (1881-1959), el afamado catedrático de la Universidad de Granada, fue «hombre político y mediocre profesor de Hacienda».³⁰ Tampoco le caían bien los socialistas a D'Ors: «los socialistas hicieron las cosas con mucha eficacia y allí donde mandaron dejaron las puertas cerradas para el adversario».³¹ Para D'Ors el 18 de julio de 1936 «es una fecha capital en mi vida».³² D'Ors salió en defensa de Pinochet en algunos de sus escritos, que le agradeció el propio exdicator. Se indignó cuando en Inglaterra fue retenido y se inició un procedimiento contra él: «Sobre el caso Pinochet..., un jurista no puede menos de estar indignado; y quizás vea Vd. ahora el sentido del preventivo desagravio de mi artículo a él dedicado. Insisto: *todos los universitarios chilenos que conozco son partidarios de Pinochet, al que deben que Chile no sea comunista*».³³ Si se le advertía que había salido en defensa de un fascista, replicaba: «Lo de ser Pinochet “fascista” me parece un desdoro para la dedicatoria de mi artículo, que, por cierto, Pinochet me agradeció expresamente. “Fascista” fue un slogan de Stalin para referirse a todo lo “no-comunista”, y hoy sigue usándose para lo “no-democrático”, y, en este sentido, también me afecta a mí. Por lo demás, el “Fascismo” fue algo exclusivamente italiano; y yo, que conocí esa época (incluso vi a Mussolini una vez, en su balcón de Piazza Venezia), pienso que, aunque con grandes defectos (que un tradicionalista como yo no puede menos de censurar), aquel régimen hizo de Italia la gran nación que actualmente es, es decir, sigue siendo a pesar de

28. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-115/94. En esa misma oportunidad D'Ors añade: Castillejo fue «nulo como jurista».

29. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-115/94.

30. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-115/94.

31. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-118/99.

32. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-856/89.

33. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-47/98.

la *corrupción democrática*».³⁴ Reiteraba en otro lugar «el consabido miedo del “centro” a parecer de *derechas*»,³⁵ cuyo ejemplo era Antonio Fontán. Peor para-dos salen algunos comunistas: «El capitalismo, con tal de que no le toquen el dinero, deja todo lo demás a los marxistas. El comunismo sigue.»³⁶ Un ejemplo de comunista es Antonio Manuel Hespanha: «El que manda verdaderamente en el *Anuario* es Hespanha, que no sé si sabe Vd. que tuvo una beca para trabajar conmigo en Pamplona, pero al poco tiempo se fue a Lisboa para ocupar un cargo político, como oculto comunista que él era; yo le había conocido, en 1948 aproximadamente, como de “Acción Católica”. Sin motivo personal, él es detractor mío».³⁷ Al parecer, Hespanha fue a Pamplona a investigar sobre el *ius naturale*.³⁸ Su cese en el *Anuario de Historia del Derecho Español* fue algo que D’Ors no llegó a asimilar. En 1986 ya advertía: «Los del *Anuario* me han condenado al ostracismo, como no-historiador, a mí y al derecho romano todo él. ¡Inclencias de los tiempos!»³⁹ Su marginación le llevaba a manifestarse igualmente crítico con los que se aproximaban a las posiciones del nuevo consejo de redacción como, por ejemplo, Carlos Petit, que mandó a D’Ors su libro sobre fiadores y fianzas «con una atenta dedicatoria. Esto no quita que no me acepte plenamente, como es natural, en lo que yo había dicho sobre la legislación euriciana, a cuyo propósito tenía necesariamente que tomar posición respecto a mí; en el penúltimo *Anuario* —en un artículo misceláneo, y curioso por su estilo desenfadado y algo snob— me tacha de falta de “sensibilidad histórica”; pero esto es para sintonizar con el equipo que, no sólo me defenestró, sino que puso el veto a toda colaboración romanística».⁴⁰ Tan sólo unos meses antes, volvía a precisar: «el *Anuario de Historia del Derecho Español* abunda en la actitud crítica de cierto revanchismo político».⁴¹ Veía todo como algo propio de una venganza política: «Siendo

34. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-156/98.

35. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-57/99.

36. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-47/98.

37. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-118/99.

38. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-1258/90.

39. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-114/86.

40. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-1258/90.

41. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-840/89.

vencedores del 39, nosotros fuimos de otro estilo.»⁴² En otra ocasión vuelve a recordarlo: «Lo de que en el *Anuario* no admitan nada de Derecho Romano viene del golpe democrático de Valiente⁴³ (q. e. p. d.); pero veo que perseveran, a pesar de que [Enrique] Gacto, cuando se encargó de la revista, me escribió muy amable ofreciéndome mi vuelta a colaborar; pero era ya tarde por mi edad. Me sorprende que Escudero, que es hombre de categoría, no abra las puertas a los romanistas».⁴⁴ Al final, ya se convencía de que el derecho romano no volvería a las páginas de la revista dirigida por J. A. Escudero y hacía una reflexión de conjunto: «Sobre el derecho romano en el *Anuario de Historia del Derecho Español* creo haberle dicho ya qué razón tuve yo para alojar en él a los romanistas y no hacer una revista especial; el modelo fue entonces la francesa *Nouvelle Revue Historique*, donde los romanistas franceses —que no tenían otra revista especial— colaboraban sin dificultad. Ahora, el desahucio en el *Anuario*, francamente, me deja ya algo indiferente; ha tenido como consecuencia la mayor presencia de los españoles en las revistas extranjeras, con la consiguiente expansión internacional de nuestro idioma».⁴⁵ Por otro lado, el muy reconocido catedrático de Historia del Derecho Italiano de la Universidad de Roma, Francesco Calasso, daba la impresión de que nunca tuvo en sus manos las Partidas,⁴⁶ según D’Ors.

Los nacionalismos no eran del agrado de D’Ors: «kurdos, kosovares y vascos de ETA son todos ellos separatistas, que no se contentan con “autonomías”, y con ellos sólo cabe la decisión por guerra. Lo absurdo es que USA y adláteres se alíen a los de Kosovo. Cualquiera día los veremos apoyar a ETA. Pero los españoles ven muy corto, y no comprenden que la causa separatista es común, aunque el tratamiento resulte distinto: en España porque el Gobierno es *incapaz de hacer la guerra*».⁴⁷

42. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-226/89.

43. Para D’Ors, Tomás y Valiente era «un ídolo de la actual democracia. Comprendo que quien quiera hacer carrera hoy debe adoptar esa actitud revolucionaria. Dios le haya perdonado. Pero me acuerdo de mi amigo Broseta, víctima del terror, como él, aunque olvidado [...]» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-136/96). Se refiere a Manuel Broseta Pont (1932-1992), asesinado por la banda terrorista ETA el 15 de enero de 1992.

44. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-47/98.

45. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-87/99.

46. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-37/00.

47. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-57/99.

Su adhesión y defensa de los dictadores es, en nuestros días, chocante; pero todas esas afirmaciones las ha hecho D'Ors en momentos de plácida democracia. De esta forma, Antonio de Oliveira Salazar (1889-1970) fue «el *salvador* de Portugal, y digo *salvador* recordando la frase de Salazar confidencialmente comunicada a mi padre. “Portugal se salvará, pero el Dictador no se salvará”, porque, efectivamente, él sacó a Portugal del caos, pero nadie le saca a él de la damnada memoria». ⁴⁸ No es del todo cierto, ya que en España han sido muchos los que han venerado a Salazar, entre ellos el historiador del derecho Francisco Tomás y Valiente, quien lo hacía en 1953, en un artículo que se recoge en sus *Obras completas*, ⁴⁹ donde elogiaba encendidamente a ese dictador, consignando como «prosperó» el país vecino y «consiguió evitar la catástrofe». Para Valiente, Salazar era «severo, valiente y honrado»; ⁵⁰ nos lo presenta con una inusitada visión de futuro, como alguien que estaba «pidiendo una organización y unos conceptos muy equidistantes de los extremos liberales y socialistas. Estos conceptos y estructuración los encuentra Salazar en el Estado Corporativo», ⁵¹ «porque aquí reside —según Tomás y Valiente— otra de las tareas de Salazar: dignificar toda clase de trabajo, sea o no manual, y retribuirlo con un salario justo y suficiente, que permita la manutención decorosa del propio trabajador y de su familia, núcleo central y primario de toda organización económica que no sea marxista... Esa es la obra de un hombre gran político y gran economista. Como tal, supo construir antes lo preciso que lo lujoso: “la carretera antes que el palacio”; y como político, prepuso el interés colectivo al particular». ⁵² Pero, olvidémonos de los «peligros» liberales, socialistas y marxistas de que nos alertaba Tomás y Valiente, a la vez que nos recordaba que «el SEU dio a la Falange los mejores hombres que tuvo» ⁵³ y regresemos a D'Ors. Mussolini fue un «gran estadista, por lo demás, al que Italia debe su actual rango internacional». ⁵⁴ Creo que hay una frase que resume a la perfección el itinerario vital e ideológico de Álvaro d'Ors: «he vivido bien con Primo de Rivera y Franco, y mal con las democracias. ¿Qué quiere Vd. que piense?». ⁵⁵ D'Ors escribía de sí mismo: «yo soy

48. Álvaro d'ORS, en *Nueva Revista de Política, Cultura y Arte*, 62 (abril 1999), p. 67.

49. Francisco TOMÁS VALIENTE, «Política económica de Oliveira Salazar», en *Obras completas*, vol. VI, Madrid, 1997, p. 5177-5180.

50. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «Política económica de Oliveira Salazar», p. 5178.

51. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «Política económica de Oliveira Salazar», p. 5179.

52. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «Política económica de Oliveira Salazar», p. 5179-5180.

53. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, «Algo así como un examen de conciencia», en *Obras completas*, vol. VI, p. 5184.

54. Álvaro d'ORS, en *Nueva Revista de Política, Cultura y Arte*, 62 (abril 1999), p. 67.

55. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-171/89.

un beligerante de la Cruzada: vencedor el 39, y vencido —sin tiros— el 45, aunque... Franco nos defendió de la revolución democrática hasta 1975, en que murió en paz y gloria de Dios. Está en el Cielo». ⁵⁶ Por los siglos de los siglos, amén.

Otro caso distinto son los amigos y discípulos, junto a los romanistas extranjeros que él valoraba especialmente, como Emilio Albertario, que escribía «estudios todos ellos llenos de ingenio, dominio de las fuentes, agudeza crítica; escritos en ese tono ágil y vivaz que caracteriza al autor... y que constituyen para todo romanista una fuente inagotable de enseñanza y de meditación». ⁵⁷ Recientemente José Sánchez-Arcilla ha planteado, en un libro titulado *Jacobus, id quod ego*, la idea de que nadie ha sido capaz de suceder en España en la historia del derecho, con ese nivel y como jefe de escuela, a Alfonso García-Gallo. ⁵⁸ D'Ors tenía su particular visión al respecto: «García Gallo fue una gran figura». Paulo Merêa le hizo no pocas sugerencias que le sirvieron en su itinerario científico: «En mi juventud, recuerdo, paseando por Coimbra con el gran Paulo Merêa, que me decía: “No quiera Vd. coger la luna con las dos manos”. No sé si esto es un dicho conocido, que él repetía, pero ¡cuántas veces he sentido el eco de aquella sabia advertencia del viejo maestro!». ⁵⁹ De Rafael Gibert, amigo suyo desde los años cuarenta, indicaba que «sus estudios causarán admiración y procure verlos todos, porque algunos se han publicado en revistas poco conocidas, casi desconocidas por falta de separatas». ⁶⁰ Por si no hubiera sido claro, en otra ocasión advertía que «Gibert es un escritor excepcional, hombre sabio, arbitrario, de reacciones inesperadas, hasta el punto de que le llaman “loco”, pero eso ocurre incluso con los santos. ¡Qué diferencia entre él y la mediocridad de tantos de nuestros colegas!... Para mí, *Gibert es intocable*». ⁶¹ Muy mal parado sale

56. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-17/98. Ahora habrá podido confirmar, por fin, D'Ors si Franco está o no en el cielo; lo que no acertamos a adivinar cómo y por qué vía o medio D'Ors tenía conocimiento el 15 de marzo de 1998 de que el Caudillo estaba ya en el cielo.

57. Ver Álvaro d'ORS, sobre Emilio ALBERTARIO, *Studi di diritto romano*, Milán, 1946, en *Anuario de Historia del Derecho Español*, XVIII (1947), p. 928.

58. Ver José SÁNCHEZ ARCILLA BERNAL, *Jacobus, id quod ego: Los caminos de la ciencia jurídica*, Madrid, 2003.

59. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-152/88.

60. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-471/94.

61. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-141/88.

Fermín Camacho Evangelista:⁶² «Ya corría noticia de que Camacho tenía su vástago romanista,⁶³ y... ¡Qué Dios los mejore! En algunas ocasiones el “senior” se ha portado de manera increíblemente perversa, como en las oposiciones últimas de Valencia, pero también comprendo que no perdona, no a mí, sino a mis discípulos, por el desprecio que han sentido por él. Yo nunca hice nada contra él. Es un granadino como otros...».⁶⁴ Su discípulo y catedrático de Historia del Derecho, Alfonso Otero Varela era «hombre inteligente y lleno de ingenio»,⁶⁵ «persona singular, sin duda, pero de una agudeza poco frecuente, y tiene artículos reconocidamente excelentes».⁶⁶ Por otro lado, «[Ismael] Sánchez Bella es hombre virtuoso y de gran dominio de sí mismo».⁶⁷ María Dolores García-Hervás fue objeto de muchísimos elogios de parte de D’Ors. Las afirmaciones no pueden ser más rotundas: «es muy inteligente, tiene una personalidad fuerte y creo que su nombre llegará a tener un puesto destacado entre los canonistas».⁶⁸ El derecho canónico atravesaba un mal momento, pero he aquí que según D’Ors aparece en escena su discípula, como a lo largo de los siglos aparecieron Graciano, Sant Ramon de Penyafort, Sicardo de Cremona, Tomás Sánchez, Agostinho Barbosa, Pietro Maria Passerino de Sextula, el cardenal Giovannibattista De Luca, Giovanni Devoti, Joseph Hergenröther, Antonio de Sousa Monteiro, el cardenal Pietro Gasparri, Stephan Kuttner, Klaus Mörsdorf y otros: «La canonística está muy necesitada de personas como ella para superar la actual cri-

62. Entonces catedrático de Derecho Romano de la Universidad de Granada, que había sufrido cruel persecución por parte de la Escuela de D’Ors, hasta que logró por fin ser agregado de la Universidad de Granada, cuando en un tribunal dejó de haber orsianos puros y aparecieron Manuel de la Higuera, José Manuel Pérez-Prendes y Muñoz de Arracó, Alfredo Calonge Matellanes y Juan Miquel González de Audicana, junto a Pablo Fuenteseca.

63. Mejor dicho dos. El primero y más conocido, al que aquí se refiere, es Fermín Camacho de los Ríos, actual catedrático de la Universidad Miguel Hernández de Elche. También una nuera de don Fermín es profesora titular de la Universidad de Granada, María Rosa López-Barajas. Fermín Camacho de los Ríos fue profesor ayudante de derecho romano en la Facultad de Derecho de la Universidad de Málaga.

64. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-141/88.

65. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-471/94.

66. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-324/99.

67. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-618/88.

68. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-173/89.

sis de identidad».⁶⁹ Con ocasión de la titularidad de derecho eclesiástico del Estado de la Universidad de Santiago de Compostela a la que se presentó García Hervás, afirma categóricamente D'Ors en 1990, refiriéndose al derecho canónico: «Pude tener alguna influencia en Souto,⁷⁰ pero sólo considero⁷¹ como discípula a García Hervás.»⁷² Pero, con anterioridad, llegaba todavía más lejos: «Esta Dolores [García Hervás] es una joven excepcional. Tras licenciarse en Valencia, hizo, ya en Pamplona la carrera (eclesiástica) de Derecho Canónico (esto ya le dice bastante de su condición personal), y allí se doctoró con una tesis doctoral sobre “colegialidad” que el difunto y bien recordado Pedro Lombardía⁷³ (que estaba en el tribunal) dijo había sido la mejor tesis doctoral de aquella Facultad; pero no se ha publicado todavía, pues es muy extensa y algo no conformista con ciertas rutinas de los canonistas... tras unos años dedicada a otras ocupaciones, vuelve ahora a la Universidad, y en Canónico, no ya en Romano. Yo sigo cuidando de ella, y ha estado hace pocos días aquí para enfocar su futura preparación como canonista. Quiero decir con eso que está Vd. apostando por un *ganador*.»⁷⁴ Si esto ocurría en 1989, cinco años más tarde, García Hervás, en el decir de D'Ors ya era una figura consagrada del derecho canónico a nivel europeo: «Dolores García Hervás se está conquistando una reputación como canonista que quizás sea excesiva para el planteamiento “estatalista” del derecho eclesiástico, que parece ser el de Málaga».⁷⁵ D'Ors estaba muy contrariado tras haber sido preterida su discípula ante un cultivador del derecho eclesiástico del Estado, que fue promovido a la condición de titular de Universidad frente a García Hervás, que ya lo era de la Universidad de Santiago de Compostela. Por otro lado, D'Ors era bien contrario de principio a la conversión que llevaban desde algunos años antes haciendo los canonistas en eclesiasticistas: «me con-

69. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-173/89.

70. José Antonio Souto Paz, catedrático de Derecho Eclesiástico del Estado de la Universidad Complutense de Madrid.

71. El 9 de diciembre de 1990, D'Ors había escrito: «la doctora García-Hervás es discípula mía y no de esa *escuela canonística de Pamplona*» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-256/90).

72. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-1040/90.

73. Pedro Lombardía Díaz (1930-1986).

74. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-653/88.

75. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-471/94.

gratulo de que la Universidad de Santiago conserve a una canonista, y no padezca los estragos de los nuevos “eclesiasticistas”, expositores de derecho estatal y no de la Iglesia». ⁷⁶ Para D’Ors los contenidos del derecho eclesiástico son «nimiedades de los convenios con las asociaciones religiosas reconocidas», ⁷⁷ mientras que a algunos profesores «se les va todo el curso en hablar de la libertad religiosa, que es un tema de derecho constitucional». ⁷⁸

Decíamos antes que Álvaro d’Ors colaboró en algunas ocasiones con el Seminario de Historia del Derecho de Málaga. En una publicación periódica desaparecida, que se editaba en Barcelona, pero cuya redacción estaba en Málaga, en la calle Larios, 12, vio la luz un artículo de D’Ors, escrito con uno de sus discípulos preferidos, Fernando Betancourt Serna, sobre materia de usufructo sobre fundos provinciales. ⁷⁹ Era el texto corregido y ampliado de la comunicación presentada por ambos a las Jornadas de la Société Internationale Fernand de Visscher, que tuvieron lugar en San Sebastián y Vitoria entre el 21 y el 24 de septiembre de 1987. Previamente, en la misma revista había aparecido un extenso trabajo sobre la teoría del *creditum* en el pensamiento de D’Ors ⁸⁰ a cargo de su discípula Dolores García Hervás, que —como acabamos de recordar— había abandonado la ciencia romanística y se había pasado con armas y bagaje al derecho eclesiástico del Estado, aunque ella escribiera fundamentalmente sobre derecho canónico. Era un trabajo importantísimo, que venía precedido de una nota del propio D’Ors que explicaba los pormenores del mismo y el principio general de la distinción que se da entre *contractus* y *creditum*. ⁸¹ Califica D’Ors de «excelente» el «resumen de mi teoría del *creditum* que ha sabido hacer la autora» ⁸² y concluye su introducción el maestro: «El esfuerzo que ha hecho

76. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-435/94.

77. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-427/93.

78. Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-427/93.

79. Ver Álvaro d’ORS y Fernando BETANCOURT, «El problema del usufructo sobre fundos provinciales (I. Aspectos sustantivos)», en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 11, 1990, p. 2485-2497.

80. Dolores GARCÍA HERVÁS, «Teoría del *creditum*», en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 9-10, 1989, p. 1887-2038.

81. Álvaro d’ORS, «En torno al trabajo de la doctora García-Hervás sobre la Teoría del *creditum*», en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 9-10, 1989, p. 1883-1885.

82. Álvaro d’ORS, «En torno al trabajo de la doctora García-Hervás sobre la Teoría del *creditum*», en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 9-10, 1989, p. 1884.

la autora por presentar ordenadamente lo que había escrito yo en una larga serie de artículos dispersos, me ha liberado de tener que hacerlo yo, que nunca hubiera podido llevarlo a cabo con la misma objetividad con que ella lo ha hecho. De este modo, ha ofrecido a la romanística un trabajo por el que todos debemos sentirnos agradecidos, y que, como es comprensible, ha sido para mí causa de muy singular satisfacción».⁸³ Verdaderamente el esfuerzo había sido extraordinario, el planteamiento complejísimo y de una riqueza jurídica asombrosa. Desconozco el itinerario de cómo se elaboró este estudio. Sólo he de decir que me llegó a través de Fernando Betancourt para que lo editáramos. Una vez compuesto, ya que entonces no se entregaba el disquete —además el trabajo era una fotocopia de un texto escrito a máquina—, las pruebas de imprenta para su corrección no había que remitírselas a García Hervás, sino directamente a D'Ors, quien no se limitó a hacer las correcciones de una «a» por una «i» o de un «en» por un «el», sino que procedió a introducir toda clase de añadidos en las mismas, párrafos enteros, escritos a mano con su muy reconocible letra, que nada tiene que ver con la de Dolores García Hervás, que es completamente distinta. Pero no debemos cuestionar las afirmaciones de D'Ors. Él escribía los añadidos (es su letra), pero quizás fuera García-Hervás la que se los dictara, y actuara D'Ors de ilustrado amanuense. En suma, un *trabajo definitivo* que honró a esa revista cerrada definitivamente en diciembre de 1996 y que nos enteraremos en la otra vida quien fue el que lo escribió.

En el homenaje a José Orlandis Rovira, organizado por los romanistas e historiadores del derecho, distinto del de la Facultad de Teología de Navarra,⁸⁴ intervino D'Ors con un pequeño artículo,⁸⁵ donde hace precisiones sobre lo que él entendía por metahistoria jurídica, que ya había aclarado en otro trabajo anterior.⁸⁶ Dedicó D'Ors su colaboración «al ejemplar Don José Orlandis: *lux Dei, vestigium eius*».⁸⁷ En 1993 publicamos su estudio sobre el arbitraje jurídico, que recogía una conferencia de D'Ors leída en la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Vigo el 17 de octubre de

83. Álvaro d'ORS, «En torno al trabajo de la doctora García-Hervás sobre la Teoría del *credítum*», en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 9-10, 1989, p. 1885.

84. *Hispania christiana: Estudios en honor del prof. José Orlandis Rovira en su septuagésimo aniversario*, Pamplona, 1988.

85. Álvaro d'ORS, «Los arquetipos contractuales (un ensayo de meta-historia jurídica)», en *Orlandis 70: Estudios de derecho privado y penal romano, feudal y burgués*, Barcelona, 1988, p. 43-47.

86. Álvaro d'ORS, *Verbo*, 253-254 (1987), p. 295.

87. Álvaro d'ORS, «Los arquetipos contractuales (un ensayo de meta-historia jurídica)», en *Orlandis 70: Estudios de derecho privado y penal romano, feudal y burgués*, p. 43.

1991.⁸⁸ Antes, D'Ors había colaborado en el tomo de historia del derecho privado del homenaje a Ferran Valls i Taberner,⁸⁹ junto a otros romanistas e historiadores del derecho como Hans Ankum, Herbert Wagner, Frank Soetermeer, Paul Nève, Jean-Pierre Poly, P. P. J. L. van Peteghem, William D. Philipps jr, Emilio Bussi y Marek Wasowicz.

En los citados *Cuadernos informativos* se aludió cada dos por tres a Álvaro d'Ors, bien en relación a la teoría de la *auctoritas* que se recoge en la tesis de Rafael Domingo, libro comentado por Fernando Betancourt,⁹⁰ en cuya exposición pone especial relieve en que se publican tres inéditos de D'Ors a modo de apéndices del libro y hace un llamamiento que él califica «de contenido verdaderamente magnánimo: la publicación de la *Opera Omnia* de una de las mentes que, a nuestro parecer [el de Fernando Betancourt Serna] y sin dejarnos llevar de entusiasmos poco realistas, en el siglo XX, más han contribuido a la elevación de la civilización humanística hispánica».⁹¹ En la misma publicación periódica Betancourt se ocupó también de otras obras de D'Ors como la edición de la *Lex Irmitana* publicada con su hijo Javier D'Ors,⁹² y el filósofo Antonio Segura Ferns, traído de la mano de Betancourt, comentaba la que D'Ors consideraba su obra más importante, *La violencia y el orden*.⁹³ Uno se echa a temblar con semejante libro de D'Ors. Esta misma obra fue objeto de apasionada defensa por parte de Rafael Domingo en los Anales Valls,⁹⁴ que respondía a las críticas que S. Widow⁹⁵

88. Álvaro d'ORS, «La experiencia histórica del arbitraje jurídico», *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 15-16, 1993, p. 3639-3656.

89. Álvaro d'ORS, «La función de la propiedad en la historia del ordenamiento civil», en *Historia del derecho privado: Trabajos en homenaje a Ferran Valls i Taberner*, Barcelona, 1989, p. 2841-2865.

90. Ver recensión de Fernando BETANCOURT sobre Rafael DOMINGO, *Teoría de la auctoritas*, Pamplona, 1987, en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 8, 1988, p. 1854-1856.

91. Fernando BETANCOURT, *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 8, 1988, p. 1856.

92. Fernando BETANCOURT, recensión sobre Álvaro d'ORS y Javier d'ORS, *Lex Irmitana: Texto bilingüe*, Santiago de Compostela, 1988, en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 11, 1990, p. 2774-2775.

93. Antonio SEGURA FERNS, recensión sobre Álvaro d'ORS, *La violencia y el orden*, Madrid, 1987, en *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, 11, 1990, p. 2770-2774.

94. Rafael DOMINGO, en *Annals of the Archive of «Ferran Valls i Taberner's Library»: Studies in the History of Political Thought, Political and Moral Philosophy, Business & Medical Ethics, Public Health and Juridical Literature*, 3-4, 1989, p. 480-483.

95. Recensión que WIDOW hizo de *La violencia y el orden*, en *Philosophica*, 9-10 (1986-1987), p. 245-248.

había hecho a *La violencia y el orden* en una revista de la Universidad Católica de Valparaíso. Más centrado y sin extremismos dogmatizantes parece el artículo que nos mandó a los Anales Valls el catedrático de Teoría de la Literatura de la Universidad Nacional de Educación a Distancia, Francisco Abad.⁹⁶ Evidentemente Abad marca algunas distancias y escribe sin el apasionamiento de Rafael Gibert en la misma sede sobre las relaciones de Álvaro d'Ors con Paulo Merêa.⁹⁷

Fue motivo de satisfacción y de felicitación por parte de D'Ors⁹⁸ el que al publicar un epistolario,⁹⁹ que en realidad nada tenía que ver con el tema, en una extensa aclaración sobre un personaje Cosme Parpal i Marqués¹⁰⁰ publicáramos buena parte de las actas de la oposición a la cátedra de Psicología de 1914¹⁰¹ de la Universidad de Barcelona,¹⁰² en las que Parpal se impuso a Xènius en la votación, pero no en los ejercicios, cuya lectura reposada demuestra que fueron bas-

96. Francisco ABAD, «Derecho, Historia y Pensamiento (ideas de José Antonio Maravall y de Álvaro d'Ors)», en *Annals of the Archive of «Ferran Valls i Taberner's Library»: Studies in the History of Political Thought, Political and Moral Philosophy, Business & Medical Ethics, Public Health and Juridical Literature*, 3-4, 1989, p. 129-141.

97. Rafael GIBERT SÁNCHEZ DE LA VEGA, «Don Álvaro en Coimbra», en *Annals of the Archive of «Ferran Valls i Taberner's Library»: Studies in the History of Political Thought, Political and Moral Philosophy, Business & Medical Ethics, Public Health and Juridical Literature*, 3-4, 1989, p. 73-77.

98. «Ya he visto lo de la oposición de mi padre el año 14 —un año antes de nacer yo—, con el favorable comentario de Rodríguez Rosado, filósofo, como también Ortega, que le dio el voto en aquella ocasión, como ya sabía yo» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-285/91).

99. Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, Manuel J. PELÁEZ I ALBENDEA, Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL y María SORIANO I MARIN, *Epistolario de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, Barcelona, 1991.

100. Ver Ferran VALLS I TABERNER, «Cosme Parpal i Marqués», en INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Anuari 1921-1926: Vol. VII*, Barcelona, 1931, p. 308-309; Cosme PARPAL I MARQUÉS, *Escritos menorquines: Historia, Folklore y Arqueología*, Mahón, 1984, donde se publica en las páginas XLII-L una semblanza a cargo de Pere FONT I PUIG, «El Dr. Cosme Parpal y Marqués», aparecida con anterioridad en el *Diario de Barcelona* el 7 de agosto de 1954.

101. Antes de que publicáramos las actas, se le anunció el asunto a Álvaro d'Ors, que no se fiaba de lo que íbamos a poder sacar: «Ya veré lo que sale de esa historia del caso Parpal, en el que creo recordar que Ortega, en aquella ocasión, fue favorable a mi padre. Parece ser que hubo alguna influencia prelatia por medio. El desengaño fue decisivo [...]» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-239/90).

102. Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, Manuel J. PELÁEZ I ALBENDEA, Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL y María SORIANO I MARIN, *Epistolario de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, p. 27-66.

tante mejores por parte de Eugeni d'Ors y que sin duda la persona más reconocida del tribunal, el filósofo José Ortega y Gasset le otorgó el voto a Xènius, mientras Parpal contó con el apoyo de Adolfo Bonilla San Martín (1875-1926), que sí era un personaje, del Obispo de Madrid, que presidía el Tribunal, y del catedrático de Metafísica de la Universidad de Barcelona Josep Daurella i Rull. Recogimos en su momento la autorizada opinión de un catedrático de Filosofía, que había impartido psicología, Juan José Rodríguez Rosado (1933-1993), que tras leerse las actas indicó, entre otras cosas, al respecto: «Per a fer-se càrrec de la totalitat del temari de les oposicions calia tenir coneixements d'Antropologia i de Fisiologia animal. En opinió d'aquest catedràtic, és evident que Eugeni d'Ors coneixia aquestes qüestions, cosa que era més dubtosa en el cas de Cosme Parpal, fins al punt que ni tan sols comptés amb un bagatge tècnic mínim en aquestes disciplines. El temari abastava un ventall molt ampli de qüestions d'història de la psicologia, combinat amb aspectes de la Psicologia racional i experimental, que donaven un caire molt modern a aquelles oposicions de 1914. Hom hi trobarà temes clàssics, com el de la immortalitat de l'ànima, al costat d'altres de més innovadors com l'anàlisi qualitativa de la sensació. Si estudiem la qüestió del parallogisme de la personalitat en la dialèctica de Kant, la diferència entre Parpal i Ors és inapel·lable, segons Rodríguez Rosado. Parpal s'escapa de l'argument central del tema en tota la introducció a la seva exposició. Demuestra que no sap res del parallogisme, que no desenvolupa en cap moment del seu exercici. D'altra banda, dedica més espai a parlar del temps que no pas de la substancialitat, i planteja malament la definició de Boeci sobre la persona. Parpal parla de "rationalis naturae humana substantia", quan, de fet, és "rationalis naturae individua substantia" (vegeu Boeci, *De duabus naturis et una persona Christi*, c. 3). Analitza Kant a partir de les crítiques que va fer Jaume Balmes (Parpal va demostrar que coneixia molt bé el pensament del filòsof vigatà), que, per altra banda, no eren gaire brillants. En la seva ignorància filosòfica —segons Rodríguez Rosado, les afirmacions del qual sempre s'han de matisar, si tenim en compte la seva admiració per la filosofia de Xènius, que no és extensiva al seu pensament polític, si és que n'hi hagué—, Parpal confon el jo transcendental amb el jo ontològic. A pesar d'aquests errors, Parpal coneix bastant bé William James, autor d'uns *Principles of psychology*, publicats a Nova York l'any 1890, que van tenir una gran difusió a la Península. Parpal no només el cita en aquest exercici, sinó que també el trobarem esmentat en les altres exposicions de l'opositor. Segons Rodríguez Rosado, Eugeni d'Ors coneixia molt bé el pensament de Kant. Cita perfectament el parallogisme de la personalitat, i encara que es mostri obscur en la seva exposició (fet, d'altra banda, habitual en Eugeni d'Ors), fa un ús molt correcte de tota la bibliografia alemanya més sig-

nificativa de la seva època a l'hora d'interpretar el pensament kantian. Pel que fa als altres exercicis del dos opositors, Rodríguez Rosado assenyala que el dibuix de Parpal per a explicar les doctrines espiritualistes és completament infantil, mentre que Ors utilitza una terminologia pròpia amb mots com “força” i “esforç” que després podrà sintetitzar i glossar en obres posteriors... Segons Rodríguez Rosado, el resultat d'aquesta oposició va ser completament injust.»¹⁰³ Cualquiera que examine los ejercicios escritos se sorprenderá de la diferencia entre Parpal y Eugeni d'Ors.¹⁰⁴ El propio Pere Font i Puig, testigo de la oposición, ha escrito: «El Dr. Parpal y Marqués, ciertamente, no era un especialista en Psicología antes de su preparación próxima para las oposiciones. Pero es admirable por ello aquella gran capacidad de asimilar conocimientos, de sistematizarlos, de hacérselos suyos para redactar aquel programa y para exponerlos con la claridad, distinción y orden consiguientes a sus dotes didácticas, nativas y constantemente ejercitadas.»¹⁰⁵ Francisco Giner de los Ríos presionaba ante lo que se temía como lo peor: el componente ultraconservador del tribunal se decantaría por Parpal, que era balmesiano, antes de hacerlo por el liberal Eugeni d'Ors. Bonilla San Martín, que era, después de Ortega y Gasset, sin duda el hombre de más relieve y proyección internacional del Tribunal, que unía a su doctorado en derecho el de filosofía y letras, y fue catedrático de cosas tan dispares como Derecho Mercantil de la Universidad de Valencia e Historia de la Filosofía de la Universidad Central de Madrid, habiendo recibido doctorados *honoris causa* por las universidades de Wurzburg, París y Rostock, justificó su voto favorable a Parpal en una conversación con Pere Font i Puig: «En este momento el Dr. Parpal sabe menos de psicología que su coopositor; pero yo creo que los tribunales han de votar para las cátedras no al que sabe más, sino al que muestra condiciones de mejor profesor».¹⁰⁶ Lo de la oposición perdida por Eugeni d'Ors, que, según su hijo Álvaro, marcó su vida, fue una injusticia en toda regla. Ya de paso digamos que Pere Font i Puig era discípulo de Parpal, fue

103. Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Manuel J. PELÁEZ I ALBENDEA, Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL y María SORIANO I MARIN, *Epistolario de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, p. 63-65.

104. Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares, Sección de Educación y Ciencia, caja 15409, legajo 5389/9. Fundamentalmente se publican en Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Manuel J. PELÁEZ I ALBENDEA, Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL y María SORIANO I MARIN, *Epistolario de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, p. 36-63.

105. Pere FONT I PUIG, «El Dr. Cosme Parpal y Marqués», p. XLIV.

106. En Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ, Manuel J. PELÁEZ I ALBENDEA, Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL y María SORIANO I MARIN, *Epistolario de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, p. 30.

doctor en derecho y en filosofía y fue catedrático en Murcia y en Barcelona. Pere Bosch i Gimpera lo tenía por «un home recte i un bon amic, un xic estrafolari i d'aparença i manera d'expressar-se pedant».¹⁰⁷ En cualquier caso, Álvaro d'Ors se acordaba de la publicación de las actas, pero no las ubicaba adecuadamente, y en la respuesta que dio a la publicación del libro de Cacho Viu, de la que hemos hablado precedentemente, indicaba que aparecieron en los *Cuadernos informativos de derecho histórico público, procesal y de la navegación*, pero sin decir volumen, ni año, ni páginas,¹⁰⁸ en vez de en el epistolario cruzado entre Pere Bosch i Gimpera (1891-1974), Francesc Martorell Trabal (1887-1935), Ferran Valls i Taberner (1888-1942) y Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970).

Terminamos este artículo indicando que, en definitiva, podemos establecer sobre el pensamiento y la figura de Álvaro d'Ors las siguientes nueve conclusiones: 1) D'Ors es el romanista más importante que ha habido en España desde Antonio Agustín. 2) D'Ors es uno de los seis juristas españoles más importantes del pasado siglo XX, junto a Eduardo García de Enterría, Juan Vallet de Goytisolo, José Castán Tobeñas (1889-1969), Luis Jiménez de Asúa y Federico de Castro y Bravo (1903-1983). 3) D'Ors es el único romanista español que puede entrar dentro de una relación de los treinta mejores cultivadores del derecho romano que ha habido en el mundo entre 1870 y 2004. 4) D'Ors profesaba unas ideas políticas extremistas, que le llevaron a la defensa personal e ideológica de conocidos dictadores como Benito Mussolini, Miguel Primo de Rivera, Antonio de Oliveira Salazar, Francisco Franco Bahamonde y Augusto Pinochet. 5) D'Ors mantuvo una fecunda relación intelectual con Carl Schmitt, uno de los ideólogos políticos del nacionalsocialismo alemán y que fue director de la *Deutsche Juristen Zeitung*. 6) D'Ors aplicó la dialéctica schmittiana de amigo-enemigo constantemente en su relación profesional y de discipulaje. Hablaba siempre bien de sus discípulos, y les perdonaba cualquier desaire, fuera grande o pequeño; sin embargo, era implacable científicamente con los romanistas españoles¹⁰⁹ que no fuesen de su escuela. De los que no eran discípulos suyos

107. Pere BOSCH I GIMPERA y Rafael OLIVAR BERTRAND, *Correspondència*, Barcelona, 1978, p. 104.

108. Álvaro d'ORS, *Nueva Revista de Política, Cultura y Arte*, 62 (abril 1999), p. 64.

109. En un momento en que se pusieron de moda las encuestas entre los romanistas, concebimos Fernando Betancourt y quien escribe esas líneas la posibilidad de hacer una encuesta entre romanistas europeos sobre la romanística española. D'Ors se opuso con claridad y autoridad a esa iniciativa: «Me habla de una posible encuesta entre extranjeros, sobre romanistas españoles. Francamente, no me parece aconsejable, pero no porque podría ofender a algunos colegas, sino porque, para decirlo mejor, quedaríamos todos muy mal parados, pues *lo que escribimos los*

apostillaba sus trabajos, les hacía observaciones, y según sus no-discípulos llevaba a cabo la tarea «no dejando títere con cabeza» y amargando a todos los tirios, pero a ninguno de los troyanos, naturalmente mientras siguieran siendo troyanos. 7) D'Ors realizó una crítica modélica desde el punto de vista intelectual, al más puro estilo de los viejos tiempos de la *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* que, como la *Germanistische Abteilung*, han creado un marco de crítica científica de primer orden, y

españoles no suele ser leído fuera de España, aunque publiquemos en revistas extranjeras. Todavía se cierne sobre los romanistas españoles un prejuicio muy desfavorable, aparte de que el desconocimiento del español impide también que se nos lea. Como comprende, yo tengo una fundada experiencia, que, por lo demás, no me ha amargado ni impedido seguir publicando, aunque me temo que haya tenido tal efecto en algunos de mis colegas, muy capaces, pero que pronto se desanimaron precisamente por esa razón. Puede también suceder que encuentre Vd. algún extranjero que hable bien, por ejemplo, de mí, pero lo hace convencionalmente y “a bulto”, pues, cuando luego escribe, se ve claramente que no me ha leído. Créame: es mejor no hacer esa encuesta» (Archivo del Grupo de Investigación de Historia de las Instituciones Jurídicas, de los Sistemas Políticos y de las Organizaciones Sociales de la Europa Mediterránea, L-256/90). Detrás de ello estaba el que, durante lustros, muchos romanistas españoles consideraron como brújula que debía marcar su norte el artículo de D'Ors en respuesta a Antonio Guarino, *pro domo*. El artículo se trata de un desatino detrás de otro, que muestra no sólo el talante agresivo de D'Ors, sino su desconocimiento más absoluto de la realidad sobre la que estaba escribiendo. Eso ocurre sencillamente por no visitar los archivos universitarios, en concreto el de Sevilla, el de Oviedo o el Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares, en su sección de Educación y Ciencia. Pretendió D'Ors dar un bocinazo y rompió la trompeta, de lo que nadie se dio cuenta en su momento y sólo mucho tiempo después se ha descubierto. Escribía D'Ors, refiriéndose a José López de Rueda Moreno: «se trataba de un respetable señor pero totalmente lego en derecho romano, al que Alfonso XIII, por motivos de agradecimiento político que no hace falta explicar, premió con una Cátedra de Derecho Romano, sin más miramientos, como pudo haberle dado cualquier otra prebenda en Sevilla, ciudad en la que el beneficiario deseaba residir». Sorprenden muchas cosas. La primera que D'Ors no supiera que José López de Rueda Moreno (1861-1933) era catedrático de Procedimientos Judiciales y Práctica Forense de la Universidad de Oviedo desde el 11 de octubre de 1911 y que, deseando volver a Sevilla, permutó cátedra, conforme a la legislación entonces vigente, con Manuel Miquel de las Traviesas (1878-1936), que tenía un deseo parecido pero de orientación geográfica ascendente hacia Oviedo. No diría yo que se trataba de un hombre ignorante, máxime si era autor de una obra en cuatro volúmenes escrita con su padre de derecho procesal civil, penal, canónico y administrativo publicada entre 1885 y 1893. Sorprenden también otras cosas como que D'Ors desconozca que en el siglo XX, durante la restauración, había en España un estado de derecho, y que el monarca no podía regalar cátedras de Derecho Romano, ni de nada, y que, en cualquier caso, carecía de sentido que lo hiciera a quien ya era catedrático. Además, ¿«sin más miramientos»? Pero, Vd., Sr. D'Ors, ¿cómo se atreve a hacer este tipo de observaciones descalificadoras de personas cuando ha escrito en varias ocasiones sobre la política universitaria española? ¿Es que desconoce acaso el sistema de dotación de cátedras cuando se queja de que en aquellos años suspendieran a su padre en una de Psicología? Ver la semblanza de que escribimos de «López de Rueda Moreno, José», en *Diccionario de juristas españoles, portugueses y latinoamericanos*, Madrid, 2004, en prensa.

no se andan con adulaciones bastardas que empobrecen el panorama intelectual, como estamos acostumbrados a ver en España. De hecho, si observamos los últimos treinta años de esa publicación detectamos que D'Ors ha colaborado en ella, pero que sobre todo son varios los autores que lo han citado y se han hecho eco de sus ideas, aunque en la revista extranjera donde D'Ors ha tenido más acogida es en otra importante, aunque modesta si la comparamos con la de Weimar, los *Studia et Documenta Historiae et Iuris* de la Universidad Pontificia del Laterano. 8) Dejó algunas páginas inéditas, pero sobre todo una obra muy importante, *Introducción civil al derecho canónico*, que no ha logrado de momento ver la luz y que tiene su intrahistoria editorial, que yo conozco y en la que doy la razón, por la objetividad con que actuaron, a los profesores de la Facultad de Derecho Canónico de la Universidad de Navarra. 9) Humanamente fue un intelectual de primera fila, trabajador en exceso, sacrificado por sus discípulos, inmejorable docente, buen padre de familia numerosa, sobrio en su vida personal, católico profundo y de inteligencia sorprendente. Un maestro de los que no quedan y de los que, por otro lado, es mejor que no haya demasiados.

Manuel J. Peláez
Universidad de Málaga

AQUESTA OBRA S'HA ACABAT D'IMPRIMIR
A L'OBRA DOR DE LIMPERGRAF, SL.
A BARBERÀ DEL VALLÈS
EL DÍA 8 D'ABRIL DE 2005

